

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet

Vice Šunjić

**HRVATSKI JEZIK KAO TEMA
IZVANDOMOVINSKE KULTURE
(1945. – 1990.)**

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2017.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Vice Šunjić

**HRVATSKI JEZIK KAO TEMA
IZVANDOMOVINSKE KULTURE
(1945. – 1990.)**

DOKTORSKI RAD

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Samardžija

Zagreb, 2017.

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Vice Šunjić

**CROATIAN LANGUAGE AS THEME
OUTSIDE COUNTRY CULTURE
(1945 – 1990)**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:

Prof. Marko Samardžija, Ph. D.

Zagreb, 2017

Mentor: prof. dr. sc. Marko Samardžija

Životopis

Marko Samardžija rođen je 2. rujna 1947. u Vođincima kod Vinkovaca (danas Županija vukovarsko-srijemska). Redoviti je sveučilišni profesor u trajnom zvanju pri Katedri za hrvatski standardni jezik Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 1971. godine diplomirao je dvopredmetni studij jugoslavenskih jezika i književnosti (A-predmet) i filozofije (B-predmet) te je stekao stručni naziv profesora jugoslavenskih jezika i književnosti. Nakon odslušanoga poslijediplomskog studija lingvistike – smjer hrvatski jezik – magistrira 1977. godine iz područja lingvistike s osobitim obzirom na hrvatski jezik. Od 1973. godine radi kao asistent pri Katedri za suvremeni hrvatski jezik u Odsjeku za jugoslavenske jezike i književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu. Doktorski rad „Valentnost glagola u suvremenom hrvatskom književnom jeziku“ uspješno je obranio 1986. godine te je promoviran u doktora društveno-humanističkih znanosti iz područja filologije. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1987. godine izabran je u zvanje docenta, od 1992. godine izvanredni je profesor, a od 2002. godine redoviti je profesor u trajnom znanstveno-nastavnom zvanju u humanističkom znanstveno-nastavnom području; znanstveno polje: jezikoslovlje. U vremenu od 1992. do 2006. obnašao je dužnost predstojnika Katedre za hrvatski standardni jezik Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a ravnateljem Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje bio je u razdoblju od 2000. do 2001. Član je Međunarodne komisije za slavenske književne/standardne jezike, a od 2008. godine član je i Međunarodnoga slavističkog komiteta.

Gostujući je predavač na mnogim visokim europskim učilištima (Budimpešta, Katowice, Ljubljana, Poznan, Warszawa i Skopje), gost profesor na Visokoj pedagoškoj školi D. Berzsenyija u Szombathelyu (ljetni semestar 1996.), na Sveučilištu u Mostaru (1995. – 2003.) i na Sveučilištu u Pečuhu (ljetni semestar 2004.). Sudionik je međunarodnih slavističkih kongresa u Bratislavi (1993.), Krakowu (1998.), Ljubljani (2003.), Ohridu (2008.) i Minsku (2013.) te hrvatskih slavističkih kongresa u Puli (1995.), Osijeku (1998.), Zadru (2002.), Varaždinu (2006.) i Vinkovcima (2014.).

Autorske knjige

1. *Ljudevit Jonke (monografija)*. Zagreb, 1990.
2. *Filološki portreti*. Zaprešić, 1993.
3. *Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb, 1993.
4. *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika (udžbenik za 4. razred gimnazije)*. Zagreb, 1995.
5. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb, 1997.
6. *Hrvatski jezik 4. Udžbenik za 4. razred gimnazije*, Zagreb, 1998., 2000., 2002., 2003., 2004., 2008.
7. *Jezikoslovni razgovori*. Vinkovci, 2000.
8. *Leksikon hrvatskoga jezika i književnosti (s A. Selakom)*. Zagreb, 2001.
9. *Nekoć i nedavno. Odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnog jezika*. Rijeka, 2002.
10. *Piščev izbor*. Zagreb, 2003.
11. *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika. Drugo, prošireno izdanje*. Zagreb, 2004.
12. *Hrvatski kao povijesni jezik*. Zaprešić, 2006.
13. *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb, 2008.
14. *Devet iločkih priopćenja i jedno warszawsko*. Ilok, 2010.
15. *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do kraja Banovine Hrvatske (1918. – 1941.)*. Zagreb, 2012.
16. *Srpsko-hrvatski objasnidbeni rječnik*. Zagreb, 2015.
17. *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967. – 2017. Vijesti, komentari, osude, zaključci. U povodu 50. obljetnice donošenja*. Zagreb, 2017.

Zahvale

Zahvaljujem svom mentoru prof. dr. sc. Marku Samardžiji na poticaju i ohrabrenju za bavljenje ovom temom. U svim fazama, profesor Samardžija je nesebično, stručno i nenametljivo pratio nastanak ovoga rada. Zahvaljujem mu na svim vrijednim savjetima, ohrabrenju i razumijevanju.

Zahvaljujem profesoru dr. sc. Vinku Brešiću voditelju poslijediplomskoga doktorskoga studija kroatistike na stručnoj pomoći, savjetima i bodrenju tijekom izrade ovoga rada.

Dragim kolegicama dr. sc. Marijani Bašić i dr. sc. Sanji Baričević te kolegi Josipu Galiću, prof. zahvaljujem što su bili uz mene kad god sam trebao pomoć, savjet i ohrabrenje.

Dragoj obitelji i prijateljima hvala na velikoj podršci.

SAŽETAK

Glavni je cilj disertacije prikazati objavljene jezikoslovne radove koji se odnose na hrvatski književni jezik, a čiji su autori dolazili iz redova hrvatskih kroatista izvan Hrvatske te onih iz Katoličke crkve. Istraživanje će se ograničiti na razdoblje od kraja Drugoga svjetskog rata do proglašenja Hrvatske samostalnom i suverenom republikom. Naznačit će se stavovi hrvatskih kroatista iz inozemstva i predstavnika Katoličke crkve prema hrvatskome jeziku i njegovu razvojnom putu u ne baš sklonim mu vremenima vladavine komunizma u drugoj Jugoslaviji. Pritom će se postaviti suodnos dviju paralelnih jezikoslovnih kroatistika – domovinske i njoj oprečne emigrantske.

U obradi istraživanoga korpusa primijenit će se metoda kvalitativne analize sadržaja s ciljem utvrđivanja i objašnjavanja sličnosti i razlika među pisanim materijalima. Posebna će se pozornost posvetiti dubljoj analizi članaka o hrvatskome jeziku koji su objavljeni u emigrantskim periodicima, svjetskim lingvističkim časopisima, autorskim knjigama hrvatskih kroatista izvan Hrvatske te onih iz redova Katoličke crkve.

Nakon provedenoga istraživanja potvrđene su neke od početnih pretpostavki. Sa sigurnošću se može ustvrditi da među radovima hrvatskih kroatista izvan Hrvatske te onih iz redova Katoličke crkve postoje kvalitetni i stručni jezikoslovni radovi koji nedvojbeno zaslužuju biti sastavnicom iznimno vrijednoga prinosa hrvatskomu jezikoslovlju. Velike opreke u stavovima i različita viđenja razvoja hrvatskoga književnog jezika u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća između domovinske i emigrantske kroatistike nisu primijećena u ovome istraživanju. Ako se izuzmu neka radikalnija jezična rješenja predlagana od strane pojedinih kroatista iz redova hrvatske emigracije, na kraju ostaje podudarnost stavova i mišljenja ovih dviju kroatistika uz primjetnu dozu slobodnijega djelovanja one iseljeničke. Provedenom se analizom pokazalo da istraživani radovi nisu zaslužili biti prešućivani i zabranjivani u vremenu jugoslavenskoga komunističkog režima jer su važni za dobivanje cjelokupne slike povijesti hrvatskoga književnog jezika druge polovice dvadesetoga stoljeća.

Ključne riječi: hrvatska emigracija, Katolička crkva, hrvatski kroatisti izvan Hrvatske, jezikoslovci iz redova Katoličke crkve, domovinska jezikoslovna kroatistika, članci o jeziku i pravopisu.

SUMMARY

The main objective of this dissertation is to give an overview of published linguistic papers referring to standard Croatian language, whose authors were either Croatian linguists living abroad or associated with the Catholic Church. The research will cover the time span from the end of the Second World War to Croatia's declaration of independence and will indicate the stance of Croatian linguists from abroad and those associated with the Catholic Church towards the Croatian language and its development in a not so favorable period (communist Yugoslavia). The research will put into correlation the linguistic study of Croatian by linguists from Croatia on one hand and representatives of the Croatian diaspora on the other hand.

The research will rely on qualitative analysis of the content with the aim of establishing and explaining similarities and differences between the documents. Special attention will be given to in-depth analysis of papers on Croatian language from periodicals published by the Croatian diaspora and international linguistic journals, as well as from books by Croatian linguists living abroad and those associated with the Catholic Church.

The first part of the dissertation gives a brief overview of the political history of the Republic of Croatia in the period between the end of the Second World War and the declaration of independence in 1990. This chapter also describes the linguistic history and the changes brought about by important political milestones.

The second part of the dissertation describes in great detail the status of standard Croatian in the time period between 1945 and 1990. In order to facilitate the understanding of such a long period in history of standard Croatian, the developments in the second half of the 20th century were divided into six uneven phases. The boundaries between phases were determined by some of the breaking points in the history of standard Croatian, such as A Survey on Questions Concerning Serbo-Croatian Language and Orthography and the Novi Sad Agreement from 1954, the Declaration on the Status and Name of the Croatian Literary Language from 1967 or the coming into effect of the 1974 Yugoslav Constitution.

The third part of the dissertation encompasses portraits of Croatian linguists from abroad and those associated with the Catholic Church. In addition to biographical data, a special emphasis is put on their contribution to the development of the linguistic study of Croatian in the second half of the 20th century.

The fourth and central part of the dissertation offers a breakdown of linguistic papers by Croatian linguists from abroad and those associated with the Catholic Church, followed by an individual analysis of linguistic questions that they most frequently focused on. The analysis of conclusions enables the linguistic study of Croatian by linguists from Croatia to be put in correlation with the linguistic study of Croatian by the Croatian diaspora.

The conducted research confirmed some of the initial assumptions. It can be concluded with certainty that Croatian linguists from abroad and those associated with the Catholic Church published some quality papers that can undoubtedly be considered as valuable contributions to linguistic study of Croatian. The research revealed no significant difference of opinion with regard to development of standard Croatian in the second half of the 20th century between Croatian linguists from Croatia and those from abroad. Not taking into account some radical proposals, the stance and opinion of linguists from abroad were mostly in accordance with those of linguists from Croatia, with a perceivably greater amount of freedom found in the activities of the former. The conducted analysis proves that the researched papers were unjustifiably overlooked and forbidden in times of the Communist regime, in spite of their relevance for understanding the history of standard Croatian in the second half of the 20th century.

Keywords: Croatian diaspora, Catholic Church, Croatian linguists from abroad, linguists associated with the Catholic Church, linguistic study of Croatian by linguists from Croatia, language and orthography papers.

SADRŽAJ

0. UVOD	1
0.1. Ciljevi i metodologija istraživanja.....	2
0.2. Izvori.....	3
1. OPĆE PRILIKE	6
1.1. Kratak pregled političke povijesti Republike Hrvatske od kraja Drugoga svjetskog rata do neovisnosti 1990. godine	6
1.2. Kratak pregled jezikoslovnih kretanja od kraja Drugoga svjetskog rata do neovisnosti 1990. godine	9
2. PERIODIKA	12
2.1. Položaj hrvatskoga standardnog jezika u razdoblju 1945. – 1990.	12
2.1.1. <i>Prvo razdoblje: 1944. – 1953.</i>	12
2.1.2. <i>Drugo razdoblje: 1954. – 1967.</i>	16
2.1.3. <i>Treće razdoblje: 1967. – 1974.</i>	19
2.1.4. <i>Četvrto razdoblje: 1974. – 1985.</i>	23
2.1.5. <i>Peto razdoblje: 1985. – 1989.</i>	25
2.1.6. <i>Šesto razdoblje: nakon 1989. godine.</i>	29
3. PORTRETI HRVATSKIH KROATISTA	31
3.1. Hrvatski kroatisti izvan Hrvatske	31
3.1.1. <i>Branko Franolić</i>	31
3.1.2. <i>Vinko Grubišić</i>	34
3.1.3. <i>Anton (Antun, Anthony) Knežević</i>	37
3.1.4. <i>Krsto (Christopher) Spalatin</i>	38
3.2. Hrvatski kroatisti iz redova Katoličke crkve	40
3.2.1. <i>Fra Karlo (Marko) Kosor</i>	40
3.2.2. <i>Don Mate Meštrović</i>	42
3.2.3. <i>Fra Jeronim (Mate) Šetka</i>	44
4. RAŠČLAMBA JEZIKOSLOVNIH RADOVA HRVATSKIH KROATISTA U INOZEMSTVU	46
4.1. Hrvatsko (pravo)pisanje u vremenu druge Jugoslavije (1945. – 1990.).....	46
4.1.1. <i>Povijest hrvatskoga pravopisa od 1945. do 1960. godine</i>	48
4.1.2. <i>Povijest hrvatskoga pravopisa od 1960. do 1971. godine</i>	57
4.1.3. <i>Povijest hrvatskoga pravopisa od 1971. do 1990. godine</i>	78

4.2. Hrvatska ikavska jezična tradicija u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske	97
4.3. Stajališta hrvatskih kroatista izvan Hrvatske prema „serbokroatizmu“ (srbohrvaštini) kao političkom projektu izraslom iz ideje o južnoslavenskoj uzajamnosti	107
4.3.1. <i>Pogrešna tipologija južnoslavenskih jezika kao podloga razvoju serbokratizma</i>	112
4.3.2. <i>Pitanje naziva hrvatskoga književnog jezika u vremenu dominacije serbokroatizma</i>	114
4.3.3. <i>Periodizacija hrvatskoga književnog jezika u kontekstu jezičnoga serbokroatizma</i>	117
4.3.4. <i>Uloga Vuka Stefanovića Karadžića u nastanku i širenju serbokroatizma</i> ...	119
4.4. Stajališta hrvatskih kroatista izvan Hrvatske prema „Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ te o ustavnim amandmanima koji su prethodili Ustavu iz 1974. godine	122
4.5. Domovinska jezikoslovna kroatistika u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske	139
4.5.1. <i>Kroatističke publikacije u vremenu od 1945. godine do 1960. godine u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske</i>	141
4.5.2. <i>Kroatističke publikacije u vremenu od 1960. godine do 1970. godine u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske</i>	144
4.5.3. <i>Kroatističke publikacije u vremenu od 1970. godine do 1980. godine u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske</i>	148
4.5.4. <i>Kroatističke publikacije u vremenu od 1980. godine do 1990. godine u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske</i>	155
4.6. Mišljenje Republičkoga komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske o knjizi <i>Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca</i> Karla Kosora, Split, 1979.	162
5. ZAKLJUČAK	169
6. IZVORI	172
7. LITERATURA	179
8. PRILOZI	189
8.1. Prilog 1 – Tabelarni prikaz podudaranja važnih lingvističkih i političkih događaja u hrvatskoj i srpskoj povijesti (Spalatin 1961a: 5–7)	189
8.2. Prilog 2 – Naslovna stranica nezavisnoga hrvatskoga lista <i>Napridak</i>	191

8.3. Prilog 3 – Naslovna stranica časopisa <i>Svitlenik (El faro)</i>	192
8.4. Prilog 4 – Grafički prikaz rasprostranjenosti novoštokavske ikavice Zvonimira Fržopa (<i>Svitlenik/El faro 1983: 7–8, zadnja stranica</i>)	194
8.5. Prilog 5 – Naslovnica knjige <i>Hrvatski jezik nad ponorom</i> Pere Tutavca Bilića ...	195
8.6. Prilog 6 – Naslovnica knjige <i>Sedam pečeta hrvatske povistnice</i> Pere Tutavca Bilića.....	196
8.7. Prilog 7 – <i>Pravopis hrvatskoga jezika</i> Pere Tutavca Bilića	197
8.8. Prilog 8 – Članak iz <i>Vesnika Inicijativnoga odbora za osnivanje</i> <i>Saveza udruženja pravoslavnoga sveštenstva</i>	199
8.9. Prilog 9 – <i>Rješenje Republičkoga komiteta za prosvjetu kulturu fizičku i</i> <i>tehničku kulturu</i>	200
8.10. Prilog 10 – Popis jezičnih savjeta fra Karla Kosora objavljenih u časopisu <i>Marija</i> u rubrikama <i>Malo slovnice</i> i <i>Jezična zrnca</i>	201
ŽIVOTOPIS	204

0. UVOD

U jezičnim istraživanjima koja se bave proučavanjem cjelovite slike povijesti i standardizacije hrvatskoga jezika u razdoblju od kraja Drugoga svjetskog rata do početka devedesetih godina uz veliki broj kvalitetnih i vrijednih radova ipak nedostaje cjelovitih i samostalnih istraživanja korpusa temeljenoga na jezikoslovnim radovima autora koji dolaze iz redova hrvatskoga iseljeništva i Katoličke crkve. Velika većina tih radova nastaje istovremeno, odnosno paralelno s radovima hrvatskih jezikoslovaca u domovini u drugoj polovici 20. stoljeća. Svi su ti radovi objavljeni u različitim teološko-znanstvenim časopisima, jezikoslovnim časopisima, emigrantskim časopisima ili autorskim knjigama.

Osnovna je namjera ovoga rada istražiti objavljene radove koje tadašnja jezikoslovna kroatistika nije uzimala u obzir, radove u kojima se dijelom iščitava doza jezičnoga amaterizma te radove koji su dugi niz godina bili prešućivani i zabranjivani od različitih jezičnih politika, koje su nerijetko bile produžena ruka vladajućih struktura.

Utvrđit će se i objasniti sociolingvistička obilježja proučavanoga korpusa. Korpus će se usporediti s radovima hrvatskih jezikoslovaca, čime će se postaviti suodnos dviju jezikoslovnih kroatistika, a potom će se usporediti jezična i pravopisna rješenja proučavanoga korpusa s hrvatskom jezikoslovnom normom toga vremena. Dobivene će spoznaje biti prinos proučavanju stanja i razvoja hrvatskoga jezika u rasponu od oko pedeset godina.

Istraživanje je omeđeno dvjema godinama: 1945., kao godinom kraja Drugoga svjetskog rata, kada već postoji nova državna zajednica (druga Jugoslavija¹) u kojoj se nalazila i Hrvatska i čije će društveno-političko uređenje u velikoj mjeri odrediti smjer sociolingvističkoga razvoja hrvatskoga jezika (ponovno je zaživjela ideja o jezičnome jedinstvu hrvatskoga i srpskoga jezika), te 1990., godinom političkih promjena koje su dovele do neovisnosti i međunarodnoga priznanja Republike Hrvatske, a time i do statusa hrvatskoga jezika kao službenoga u Republici Hrvatskoj². Cjelovito će se opisati dosad zanemarena građa te će se pokušati znanstveno opravdati važnost uključivanja tih radova u cjelovitu sliku povijesti i standardizacije hrvatskoga jezika u 20. stoljeću.

---

¹ U rad će biti uključene odluke 2. zasjedanja AVNOJ-a (1943.) koje se odnose na položaj hrvatskoga jezika u novonastaloj zajednici država, tako da se godinom početka ovoga istraživanja može smatrati i 1944. godina kada su odluke javno obznanjene.

² Članak 12. Ustava Republike Hrvatske (1990.) glasi: „U Republici Hrvatskoj u službenoj je uporabi hrvatski jezik i latinično pismo.“

0.1. Ciljevi i metodologija istraživanja

Glavni je cilj disertacije prikazati i obraditi jezikoslovne radove pripadnika hrvatske emigracije i Katoličke crkve koji se odnose na hrvatski jezik, njegovo normiranje i standardizaciju, jezično-pravopisne probleme, jednom riječju na njegov razvojni put u ne baš sklonim mu sociolingvističkim i sociopolitičkim vremenima druge Jugoslavije. U razdoblju od kraja Drugoga svjetskog rata do početka devedesetih godina 20. stoljeća nastaje velik broj radova o hrvatskome jeziku sastavljenih rukom raznih filološki dostatno obrazovanih, ali i filološki nedostatno obrazovanih autora. Posebna pozornost posvetit će se onomu dijelu literature koji bi nedvojbeno zaslužio biti sastavnicom iznimno vrijednoga prinosa hrvatskomu jezikoslovlju iako je u vremenu svojega nastanka bio oprečan službenoj jezikoslovnoj kroatistici.

Istraživački će se dio temeljiti na velikome broju stručnih članaka, jezičnih savjeta, normativnih priručnika i autorskih knjiga o hrvatskome jeziku objavljivanih u raznim teološko-crkvenim časopisima, tjednicima i mjesečnicima, ali i u časopisima i kulturno-književnim godišnjacima objavljenima u dijaspori te u autorskim knjigama tiskanim u nakladi dvaju najpoznatijih izdavača hrvatskoga iseljništva: „Knjižnice Hrvatske revije“ (München – Barcelona) i ZIRAL-a (Zajednica izdanja Ranjeni labud, Chicago – Zürich – Rim).

U obradi istraživanoga korpusa primijenit će se metoda kvalitativne analize sadržaja s ciljem utvrđivanja i objašnjavanja sličnosti i razlika među pisanim materijalima te metoda usustavljanje opaženih pojava klasificiranjem i kvantificiranjem u odgovarajuće kategorije. U analiziranome korpusu glavni će postupci biti usporedba i diferencijacija različitih obilježja supostojećih oprječnih paradigma. Koristit će se postupci logičke analize, sinteze, generalizacije i apstrakcije. S obzirom na prirodu proučavanoga korpusa zaključivat će se o karakteristikama jezikoslovne kroatistike nastale u dvama suprotstavljenim središtima (Katolička crkva i hrvatska emigracija naspram službene jezikoslovne kroatistike toga vremena). U politički će se sadržaj zadirati samo ako on određuje i jezičnu politiku.

0.2. Izvori

Izvori su najznačajniji kulturno-književni tromjesečnik hrvatske dijaspore *Hrvatska revija*, časopisi *Svitlenik*, *Napridak*, *Nova Hrvatska i Studia Croatica* te kulturno-književni godišnjak *Journal of Croatian Studies*. Zastupljena je još i katolička periodika – *Glas Koncila*, *Marija* te znanstveni časopisi u kojima su radove objavljivali i predstavnici Katoličke crkve – *Jezik*, *Kačić*, *Rad* i *Kritika*.

Posvetit će se pozornost radovima objavljivanim u teološkome časopisu *Crkva u svijetu*, koji je počeo izlaziti 1966. godine na inicijativu splitsko-makarskoga nadbiskupa dr. sc. Frane Franića. U početku je časopis izlazio kao dvomjesečnik, a posljednjih godina izlazi kao tromjesečnik. I tu se izdvaja nekoliko radova o hrvatskome jeziku u prijevodima Biblije, ali i osvrti na rječnike hrvatskoga jezika izdane u tom razdoblju izlaženja *Crkve u svijetu*. Nekoliko kvalitetnih radova napisali su lektor časopisa Mate Meštrović, zatim Gracijan Raspudić, Jeronim Šetka, Albin Škrinjar i Mate Šimundić. Autori uglavnom zahtijevaju uporabu biranoga jezičnog izričaja u duhu hrvatskoga jezika koji često nije u skladu sa službenom kodifikacijom standardnoga jezika.

Proučit će se članci objavljeni u katoličkim tjednicima i mjesečnicima koji se bave pitanjima hrvatskoga jezika. Autori su im predstavnici Crkve, neki priznati jezikoslovci toga vremena, ali i obični građani koji su upozoravali na odstupanja od proklamiranoga federalnog koncepta države sa svrhom jačanja unitarističkoga političkog koncepta, koji se onda odražavao i u jeziku. Čuvanje leksičkih osobitosti hrvatskoga jezika, imena jezika i jezično-pravopisnih normi karakterističnih za hrvatski jezik bile su dominantne teme objavljenih članaka. Najviše ih je bilo u *Glasi Koncila*, čiji prvi broj datira iz godine 1962., kada je na inicijativu kardinala Franje Šepera *Glas Koncila* počeo izlaziti kao bilten koji je izvještavao o događanjima na Drugome vatikanskom koncilu. To je jedini časopis koji je u vremenima kontroliranoga objavljivanja i tiskanja bio izvan dosega Komunističke partije, zbog čega je nekoliko puta bio zaplijenjen, a glavni je i odgovorni urednik osuđivan.

Osim *Glasa Koncila*, u izvore ovoga rada ulazi i prvi poslijeratni opći hrvatski marijanski časopis *Marija – vjerski list za Marijine štovatelje*, koji izlazi u Splitu već pedeset i jednu godinu. Od 1963. godine franjevci Provincije Presvetoga Otkupitelja u Splitu tiskaju ga deset puta godišnje u malenom (džepnom) formatu (14 x 20 cm) u nakladi od gotovo sedam tisuća primjeraka. Posebno ćemo se osvrnuti na izdanja u razdoblju od ožujka 1972. godine do svibnja 1978. godine kada s malim prekidima u rubrikama „Malo slovnice“ i

„Jezična zrnca“ izlaze jezični savjeti dr. sc. Karla Kosora. Potaknut velikim interesom čitateljstva, sam je autor 1979. godine prikupio sve jezične savjete na jednome mjestu i objavio ih u knjižici *Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca*. Iako su filološka naobrazba i stručnost autora u rješavanju aktualnih jezičnih pitanja bile neupitne, one nisu zaustavile tadašnje državne vlasti u namjeri da knjižicu proglase „šundom“ i oporezuju je dodatnim poreznim davanjima. Unatoč obvezi plaćanja dodatnoga poreza, knjižica je tiskana u tri izdanja i prodana u pet tisuća primjeraka.

Sličnu građu i jezična pitanja nalazili smo i na stranicama *Hrvatske revije*, časopisa koji je počeo izlaziti 1928. godine kao časopis Matice hrvatske za društvena i kulturna pitanja. Tvorac i pokretač toga časopisa bio je dugogodišnji predsjednik Matice hrvatske Filip Lukas. U svibnju 1945. godine obustavlja se izlaženje toga časopisa da bi ponovno pokretanje uslijedilo 1951. godine izvan granica Hrvatske. Pokreću ga hrvatski emigranti u Buenos Airesu Vinko Nikolić i Antun Bonifačić. Sve do 1990. godine *Hrvatska revija* izlazila je kao tromjesečnik hrvatske emigracije u inozemstvu, prvo u Buenos Airesu, potom u Parizu (1966. – 1967.), odnosno u Münchenu (1967. – 1978.) i konačno u Barceloni (1978. – 1991.). Od 1991. godine ponovno izlazi u Zagrebu u nakladi Matice hrvatske. Svoje radove o hrvatskome jeziku objavljivali su u njoj Vinko Grubišić, Christopher (Krst) Spalatin, fra Gracijan Biršić, Branko Franolić, Vladimir Ciprin, Zdravko Sančević, Ante Kadić, fra Lucijan Kordić, Antun Pinterović, Zlatko Tuđina, Dragutin Hazler, Bogdan Radica, Lazar Dodić, Slave Žic-Buj. Neki od ovih autora javljali su se jezikoslovnim radovima i u godišnjaku *Journal of Croatian Studies*.

Prvi broj kulturno-književnoga godišnjaka *Journal of Croatian Studies – JCS* (*Časopis za hrvatske studije*) (Grubišić 2013: 157) izlazi 1960. godine na engleskome jeziku. Izdavač je ovoga godišnjaka, čija je „svrha predstavljanje hrvatske književnosti, umjetnosti, folklora te doprinosâ Americi“ (Grubišić 2014b: 85), Hrvatska akademija Amerike, HAA (engl. The Croatian Academy of America). Prvi urednici te 1960. godine bili su Jere Jareb i Karlo Mirth. Najviše radova, koji su opisivali gotovo sve jezične događaje u Hrvatskoj, sastavio je i objavio profesor Christopher (Krst) Spalatin. Osim Spalatina, svojim promišljanjima o hrvatskome jeziku javljali su se u godišnjaku pjesnik i prevoditelj Anthony Nizeteo, Branko Franolić, fra Ljubo Krasić, akademik Dalibor Brozović te profesor Vinko Grubišić.

Važno mjesto u emigrantskom novinstvu zauzima i list *Nova Hrvatska*. Novine je pokrenuo i puna tri desetljeća uređivao i vodio Jakša Kušan. Zamišljene kao „glasilo novih hrvatskih izbjeglica“ (Kušan 2000: 22), počele su izlaziti mjesečno u Londonu početkom

1958. godine pod imenom *Hrvatski Billten*. Kako sam urednik u uvodu prvoga broja ističe, „osjećala se potreba za listom, koji će svoje stupce otvoriti uglavnom problemima naše domovine te objavljujati neposredne dokumente o prilikama u Hrvatskoj, o današnjem položaju našega naroda u Jugoslaviji, te o njegovom udjelu u borbi protiv komunizma i nacionalne podložnosti.“ (Kušan 2000: 22). Nakon godine dana neredovitoga izlaženja zbog ograničenih financijskih sredstava u siječnju 1959. godine iz tiska izlazi prvi dvobroj pod novim imenom. Od tada novine nose prepoznatljivo ime *Nova Hrvatska*, koje će zadržati sve do izlaska posljednjega broja početkom devedesetih godina. Uz glavnoga urednika Jakšu Kušana, za *Novu Hrvatsku* članke su pisali ugledni hrvatski emigranti poput Bogdana Radice, Borisa Marune, Tadije Ramljaka, Gvida Saganića, Branka Franolića³, Branka Salaja, Tihomila Radje, Mate Meštrovića te brojni suradnici iz domovine poput Mladena Engelsfelda, Marka Samardžije, Draška Modrušana i mnogih drugih. Posebno vrijedi istaknuti da su zabranjeni primjerci *Hrvatskoga pravopisa* Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša iz 1971. godine te *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika* Stjepka Težaka i Stjepana Babića iz 1973. godine, objavljeni u Londonu upravo u nakladi *Nove Hrvatske* 1972. odnosno 1974. godine.⁴

Uz dva se časopisa koji predstavljaju izvore u ovome radu veže ime jedne osobe. Riječ je o emigrantskim časopisima *Napridak* i *Svitlenik* (ujedno i naziv izdavačke kuće) koje pokreće, uređuje i vodi Petar Tutavac Bilić. U gradu Mendози 1954. godine Petar Tutavac Bilić pokreće časopis na hrvatskome jeziku *Napridak (El Adelanto)*, koji izlazi do 1967. godine kao tromjesečnik. Nakon prestanka izlaženja *Napritka*, odnosno dolaska u Buenos Aires 1968. godine pokreće novo glasilo – *Svitlenik (El Faro)*. Kao književno-znanstveni časopis *Svitlenik* izlazi do 1985. godine na „izvornom hrvatskom jeziku“, odnosno pisan je ikavicom. Kako je sam Tutavac Bilić isticao, svojim je časopisima i istoimenim izdavačkim kućama htio „ni manje ni više nego vratiti Hrvatima njihov izvorni jezik, odnosno zamijeniti književnu štokavštinu (uvedenu po naredbi Beograda) književnom ikavštinom.“ (Grubišić 2001: 407). U tu svrhu 1971. godine u vlastitoj nakladničkoj kući „Svitlenik“ u Buenos Airesu izdaje *Pravopis hrvatskoga jezika* u kojem se koristi ikavskim refleksom jata i etimološkim pravopisnim načelom.

---

³ Svoje članke u *Novoj Hrvatskoj* Branko je Franolić potpisivao i pseudonimima Danijel Develja, Mladen Dežman, Ivan Drezga i Zvonimir Krešić.

⁴ *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika* S. Težaka i S. Babića u nakladi „Nove Hrvatske“ iz Londona tiskan je u listopadu 1974. godine u pet tisuća primjeraka pod naslovom *Hrvatska gramatika*.

1. OPĆE PRILIKE

Za potpuno razumijevanje jezika kao sociolingvističkoga fenomena nužno je osvrnuti se na društveno-političke prilike u Republici Hrvatskoj, koja je u razdoblju od svršetka Drugoga svjetskog rata do proglašenja svoje neovisnosti u proljeće 1990. godine bila u sastavu druge Jugoslavije. U velikoj je mjeri društveno-politički kontekst druge Jugoslavije odredio jezikoslovna kretanja, koja će se također prikazati u ovome poglavlju.

1.1. Kratak pregled političke povijesti Republike Hrvatske od kraja Drugoga svjetskog rata do neovisnosti 1990. godine

Kraj Drugoga svjetskog rata Hrvatska dočekala je kao federalna jedinica druge Jugoslavije. U svojoj povijesti druga je Jugoslavija triput mijenjala službeno ime. Godine 1942., u jeku ratnih događanja, Komunistička partija Jugoslavije (KPJ) na čelu s Josipom Brozom Titom, glavnim tajnikom KPJ-a, u gradu Bihaću osniva najviše političko predstavničko tijelo Jugoslavije i naziva ga Antifašističko vijeće narodnoga oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ). Odmah potom uslijedila su osnivanja antifašističkih pokrajinskih i regionalnih vijeća na teritoriju Jugoslavije. Tako se u Hrvatskoj 13. i 14. lipnja 1943. godine osniva Zemaljsko antifašističko vijeće narodnoga oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) kao najviše tijelo narodne vlasti. Na drugome se zasjedanju AVNOJ-a, krajem studenoga 1943. godine u Jajcu, AVNOJ potvrđuje kao vrhovno zakonodavno tijelo i donosi se odluka o obnovi Jugoslavije kao federativne zajednice država utemeljene na ravnopravnosti svih njezinih naroda. Od tada obnovljena država nosi ime Demokratska Federativna Jugoslavija (DFJ) (Matković 2003: 257). Taj se službeni naziv zadržao do 29. studenoga 1945. godine, kada se sastaje Ustavotvorna skupština i proglašava Jugoslaviju republikom s novim imenom – Federativna Narodna Republika Jugoslavija (FNRJ). Ova savezna država republikanskoga uređenja bila je sastavljena od šest republika među kojima je bila i Hrvatska (osim Hrvatske, u sastavu su FNR Jugoslavije bile Srbija, Slovenija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora i Makedonija). Već 30. siječnja 1946. nova republika dobiva i svoj ustav (Ustav FNRJ) po kojemu će se organizirati državno (socijalističko), društveno i ekonomsko uređenje.

Davši velik doprinos u antifašističkoj borbi i okončanju rata na strani pobjednica, Hrvatska je ušla u sastav FNRJ kao u zajednicu ravnopravnih naroda, s vjerom u federalizam i

demokratski poredak u novoosnovanoj republici, ali pravac razvoja zajedničke republike nije išao u tom smjeru. Dogovoreni federalizam bio je samo deklarativan. Unatoč dogovorenoj podjeli nadležnosti između centra i federalnih dijelova, provodio se federalizam sovjetskoga modela u kojemu je punu kontrolu nad svim područjima društveno-gospodarskoga života (privredom, kulturom, školstvom, umjetnosti, medijima) imala Komunistička partija, točnije njezin Politbiro na čelu s glavnim tajnikom (kasnije i predsjednikom) Josipom Brozom Titom.

U visoko centraliziranoj državi, koja se brzo obračunala sa svim stvarnim ili izmišljenim protivnicima (predstavnicima Katoličke crkve – suđenje Alojziju Stepincu, partijskim neistomišljenicima – obračun s Andrijom Hebrangom, hrvatskim komunistom), vlast se preorijentirala s federalizma na unitarizam. Godine 1945. kreće agrarna reforma, nakon toga provodi se i kolonizacija, zatim konfiskacija imovine, nacionalizacija, prisilna kolektivizacija, jednom riječju sve što je učvrstilo vlast Partije.

U potrazi za vlastitim političkim smjerom FNRJ slijedi SSSR do 1948. godine, kada dolazi do sukoba između KPSS-a i KPJ-a. Sukob s Informbiroom, odnosno sukob Tita i Staljina završava raskidom svih veza između Jugoslavije i SSSR-a. Iskoristivši taj sukob u jeku hladnoratovskih podjela, zapadne sile i SAD uspostavljaju bliskije odnose s Jugoslavijom. Ekonomska pomoć Zapada stiže u Jugoslaviju 1950. godine i tako je spašava ekonomsko-političkih nevolja prouzrokovanih izolacijom SSSR-a i zemalja istočnoga bloka.

Još od samoga početka zajedničke države nacionalno se pitanje nametnulo kao najveći problem. Iako je Partija pokušavala to pitanje rješavati punom ravnopravnošću svih naroda pod poznatim geslom „bratstva i jedinstva“, uz lošu ekonomsku situaciju, jak jugoslavenski centralizam, prikriveni srpski hegemonizam naspram svih nesrpskih naroda, stalno su se javljala krizna žarišta potaknuta ovim problemom. Novi oblik privrednoga razvoja nazvan „radničko samoupravljanje“, novi Ustav (7. travnja 1963.) i ime države (Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija – SFRJ) te nova vanjska politika (stvaranje pokreta nesvrstanih zemalja u kojem je SFRJ imala predvodničku ulogu) nisu pomogli u zaustavljanju nacionalnih buđenja naroda SFRJ-a.

U Hrvatskoj krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina nakon nekih značajnih političkih promjena u SFRJ-u (smjena Aleksandra Rankovića, uz Tita najmoćnije političke figure u državi, smjena generacija u Savezu komunista Jugoslavije) dolazi do razbuktavanja demokratskih i nacionalnih tendencija. Glavni zagovornici tih novih ideja bili su mladi i novi partijski *funkcionari* u Centralnome komitetu Saveza komunista Hrvatske (CK

SKH), probuđena studentska omladina (studentske demonstracije iz 1968. godine), kulturne ustanove (Matica hrvatska kao inicijator *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika*) i mnogi drugi. Svi zajedno upozoravaju na gušenje nacionalnoga identiteta i demokratizacije društva te na „pitanje raspodjele financijskih sredstava akumuliranih u federaciji, gospodarsko planiranje i nadležnosti federacije“ (Matković 2003: 361). Kada su se u pokret uključili svi slojevi društva, ovaj je masovni narodni pokret nazvan hrvatskim proljećem. Pokret je ugušen najtežim represivnim metodama (smijenjena su vodstva CK-a SKH-a, ostavke su morali podnijeti svi oni koji su sudjelovali u hrvatskome nacionalnom pokretu – znanstvenici, privrednici, kulturni djelatnici, studentski su prvaci osuđeni i zatvoreni, zabranjeno je javno djelovanje kulturnih ustanova), ali ipak je upozorio na nužnost promjena. Reforma federacije bit će djelomično ozakonjena Ustavom iz 1974. godine.

Ustavom iz 1974. godine „ojačan je suverenitet republika i autonomnih pokrajina, utvrđeno je pravo svakoga naroda na samoodređenje, uključujući i pravo na odcjepljenje“ (Matković 2003: 373). Gotovo konfederalističko uređenje Jugoslavije, koje se iščitavalo iz novoga Ustava, postalo je izvor kriza i problema koje će početkom devedesetih godina dovesti do konačnoga raspada druge Jugoslavije.

Opće političko stanje u SFRJ-u nakon smrti Josipa Broza Tita, galopirajuća inflacija i pad životnoga standarda stanovništva, socijalne disproporcije među republikama i narodima, s jedne strane „strah“ i „ugroženost“ srpskoga naroda za svoju sudbinu („Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti“ 1986.), a s druge zagovaranje velike Srbije i najava rata svim državama u kojima žive Srbi, kršenje Ustava iz 1974. (Skupština SR Srbije donosi odluku o ukidanju konstitutivnoga statusa dviju autonomnih pokrajina, Vojvodine i Kosova) te nemiri koji se rješavaju vojnim intervencijama uz ljudske žrtve dovode do vrhunca krize i raspada jugoslavenske države. Nikada završeni 14. kongres SKJ-a označio je i formalni raspad zajednice jugoslavenskih država, odnosno kraj jednostranačkoga totalitarnog sustava te otvorio prostor za uvođenje višestranačkoga života.

Proces razdruživanja, nakon održanoga referenduma u svibnju 1990. godine na kojem su se stanovnici Republike Hrvatske odlučili za samostalnu i suverenu državu, završen je 25. lipnja 1991., kada je Hrvatski sabor proglasio samostalnu i suverenu Republiku Hrvatsku.

1.2. Kratak pregled jezikoslovnih kretanja od kraja Drugoga svjetskog rata do neovisnosti 1990. godine

Jedno od najdužih razdoblja u razvoju hrvatskoga književnog jezika bilo je ono od završetka Drugoga svjetskog rata do proglašenja samostalne i suverene Republike Hrvatske. U tom su se razdoblju od četiri i pol desetljeća izmjenjivale različite epizode u razvoju hrvatskoga književnog jezika. Gotovo su se ciklički izmjenjivala razdoblja potpune neizvjesnosti s trenutcima probuđene nade u poboljšanje položaja hrvatskoga književnog jezika.

Još u vremenu poraća, tadašnja zajednička država ozakonila je jezičnu ravnopravnost hrvatskoga, srpskoga, slovenskoga i makedonskoga jezika u duhu pobjedničkoga zanosa i narodnoga jedinstva. No, kako je vrijeme odmicalo, sve se jasnije ocrtavala prevlast srpskoga jezika u javnoj komunikaciji i upotrebi (vojska, mediji, sudstvo). U Hrvatskoj je u uporabu vraćen fonološki pravopis akademika Dragutina Boranića, a sva jezikoslovna rješenja i pitanja iz vremena Nezavisne Države Hrvatske iz ideoloških razloga nisu se uzimala u razmatranje. Može se reći da je došlo do potpunoga prekida s praksom i postignućima iz toga vremena. U zajedničkoj državnoj tvorevini početkom pedesetih godina sve su više jačale unitarističke ideje na svim poljima društvenoga života, pa tako i na polju jezika. Dok hrvatski jezikoslovci tih godina osnivaju jezikoslovna društva i pokreću znanstvene časopise koji trebaju na znanstvenoj osnovi izgrađivati hrvatski književni jezik bez ideoloških uplitanja, unitaristička ideja hrvatskoga i srpskoga jezičnog i pravopisnog jedinstva sve više uzima maha i nameće se kao glavno pitanje.

Kada u jesen 1953. godine Matica srpska iz Novoga Sada pokreće „Anketu o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa“, o kojoj se očituju mnogi hrvatski i srpski jezikoslovci, jasno se ocrtavaju daljnje smjernice jezičnoga i pravopisnoga hrvatskog i srpskog jedinstva. Potvrda konačnoga jezičnog ujedinjavanja vidljiva je u zaključcima sastanka jezikoslovnih stručnjaka dviju matice u Novome Sadu od 8. do 10. prosinca 1954. godine. U njima se jasno ističe da je narodni jezik kojim se služe Hrvati, Srbi i Crnogorci jedan jezik s dvama glavnim središtima – Zagrebom i Beogradom te s dvama ravnopravnim izgovorima, ijekavskim i ekavskim, odnosno dvama pismima, latinicom i ćirilicom. Inzistira se i na sastavljanju i tiskanju dvaju zajedničkih jezikoslovnih normativnih priručnika kao na „najhitnijoj kulturnoj i društvenoj potrebi“ toga vremena. Plodovi zajedničkoga sastanka bili su vidljivi već početkom šezdesetih godina. Tako je 1960. godine objavljen zajednički *Pravopis*

hrvatskosrpskoga književnoga jezika kao produkt zajedničkoga rada dviju pravopisnih komisija kojim je u Hrvatskoj prekinuta dugogodišnja dominacija Boranićeva *Pravopisa*.

Daljnje inzistiranje na provođenju zaključaka Novosadskoga sastanka nailazilo je na nepremostive prepreke. Različito primjenjivanje i tumačenje zaključaka s jedne, a potom i s druge strane proizvodilo je trajne nesporazume. Moglo bi se reći da je djelovanje na planu jezične unifikacije u pravilu provedeno metodom zanemarivanja vidljivih jezičnih razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika. Svjedok ovakvoga modela jezičnoga unificiranja jest i *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika* u izdanju dviju matica objavljen 1968. godine. Zbog neslaganja s izgledom i građom rječnika te upućenih oštrih kritika hrvatske jezikoslovne struke nakon objavljivanja njegovih prvih knjiga Matica hrvatska odustala je od daljnjega sudjelovanja u izradi rječnika.

Uz jezični unitarizam cijelo je vrijeme jačao i onaj politički, koji je sredinom šezdesetih godina dosegno svoje vrhunce. Položaj hrvatskoga jezika u zajedničkoj državi bivao je sve nepovoljniji. Reakcija hrvatske kulturne i znanstvene javnosti na takav nepovoljan položaj hrvatskoga jezika zbila se 1967. godine, kada je početkom mjeseca ožujka u hrvatskom tjedniku *Telegram* objavljena „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“. „Deklaraciju“ su potpisale sve tadašnje važne hrvatske kulturne i znanstvene ustanove davši joj tako puni legitimitet u borbi za očuvanje hrvatskoga književnog jezika. U ovom se javnom manifestu tražila ustavna zaštita ravnopravnosti i jednakosti hrvatskoga jezika naspram ostala tri jezika te slobodna i dosljedna primjena hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, medijima te u cjelokupnome javnom i političkom životu. Važnost ovoga dokumenta bila je neprocjenjiva u tom trenutku u obrani hrvatskoga jezika, ali i nacionalnoga identiteta pa je tako nakon objave same „Deklaracije“ krenuo najžešći politički progon svih aktera pod optužbom širenja hrvatskoga nacionalizma.

Početak sedamdesetih godina prošloga stoljeća, nakon svih kušnji prouzrokovanih objavom „Deklaracije“ kroz koje je prošao hrvatski jezik, donosi ipak jedan novi pogled i jednu novu snagu u borbi za očuvanjem posebnosti hrvatskoga književnog jezika. U vremenu koje se obično naziva hrvatskim proljećem Matica hrvatska u potpunosti odustaje od daljnjih provedbi zaključaka Novosadskoga sastanka i u isto vrijeme podupire sastavljanje i tiskanje novoga, na fonološkim načelima izgrađena *Hrvatskoga pravopisa* autora Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša. Nakon stupanja na snagu novoga Ustava SFRJ-a iz 1974. godine napušta se i dvodijelni naziv jezika (hrvatskosrpski) i napokon se udžbenici,

priručnici, razna leksikografska djela tiskaju i objavljuju pod imenom hrvatskoga književnog jezika iako je u službenoj uporabi zadržan naziv hrvatski ili srpski jezik. Spomenuti *Hrvatski pravopis* zabranjen je i uništen u tvornici papira nakon tiskanja da bi ga naknadno objavila hrvatska emigracija u Londonu pa se često popularno od tada naziva *londonac*.

Posljednja dva desetljeća donose izrazito plodnu izdavačku djelatnost u jezikoslovnoj kroatistici. Uz knjigu Ljudevita Jonkea koja je tiskana još u šezdesetima, a posvećena je povijesti hrvatskoga standardnog jezika, *Književni jezik u teoriji i praksi* (1964.), u sedamdesetima se istom tematikom bavi i Zlatko Vince u knjizi *Putovima hrvatskoga književnog jezika* (1978.), ali i Dalibor Brozović u studiji *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti* (1978.) te u knjizi *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja* (1971.). Od normativnih priručnika još u šezdesetima objavljen je *Pregled gramatike hrvatskoga jezika* (1966.) Stjepka Težaka i Stjepana Babića, a 1970. godine izlazi i treće izdanje *Gramatike hrvatskoga ili srpskoga jezika* Ivana Brabeca, Mate Hraste i Sretena Živkovića. Objavljuje se također *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* (1979.) skupine autora, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1986.) Vladimira Anića i Josipa Silića, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* (1986.) Radoslava Katičića i *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku* (1986.) Stjepana Babića. U tom je vremenu svoj procvat doživjela i hrvatska enciklopedijska i jezična leksikografija. Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“ objavljuje niz specijaliziranih i općih enciklopedija. Tiskaju se dvojezični rječnici hrvatskoga i stranoga jezika (engleskoga, njemačkoga, francuskoga i dr.) te specijalizirani etimološki, frazeološki i odostražni rječnici. Nakon punih sto i deset godina 1976. godine izlazi opsežni *Akademijin rječnik*, ali i pretisnuti rječnici starijih hrvatskih leksikografa (Vrančićev, Habelićev, Belostenčev, Sušnik–Jambrešićev) te 1985. godine započinje izdavanje *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* autora Julija Benešića koji je cijelo vrijeme nakon autorove smrti bio u rukopisu.

Ostvarenjem svoje pune suverenosti i samostalnosti te međunarodnim priznanjem Republike Hrvatske početkom devedesetih godina hrvatski književni jezik postaje službenim jezikom i započinje svoje novo razvojno razdoblje.

2. PERIODIZACIJA

2.1. Položaj hrvatskoga standardnog jezika u razdoblju 1945. – 1990.

Razvoj hrvatskoga jezika u 20. stoljeću vremenski svrstavamo u šesto razdoblje razvoja jezičnoga standarda ili treće standardno razdoblje⁵. Radi lakšega shvaćanja velikoga odsječka povijesti hrvatskoga standardnog jezika treće se standardno razdoblje dijeli na pet (pod)razdoblja prema podjeli koju je predložio Marko Samardžija (1995: 105–114). Prema toj podjeli period od svibnja 1945. do proljeća 1990. godine sačinjava četvrto podrazdoblje. U ovome radu četvrto (pod)razdoblje bit će podijeljeno na šest vremenskih okvira u kojima će biti prikazana cjelovita sociolingvistička slika hrvatskoga jezika.

2.1.1. *Prvo razdoblje: 1944. – 1953.*

Prvo razdoblje trajalo je od 1944. do 1953. godine. Početak razdoblja obilježavaju odluke AVNOJ-a, a njegov završetak „Anketa o pitanjima srpskohrvatskoga jezika“ i Novosadski sastanak. Pred kraj Drugoga svjetskoga rata u novoosnovanoj drugoj Jugoslaviji položaj hrvatskoga jezika činio se relativno povoljnim. Dok se za državne granice vodio rat, lingvistički se mir proklamirao državnim zakonima i odlukama. Već u prvim aktima novoosnovanih najviših predstavničkih tijela u duhu ciljeva narodnooslobodilačkoga rata te „bratstva i jedinstva“ svih naroda vraćena su narodna imena svim jezicima država članica nove Jugoslavije. AVNOJ 15. siječnja 1944. godine donosi odluku br. 18 o jezicima na kojima se objavljuju službene odluke i proglasi. Odluka je objavljena u *Službenome listu* 14. veljače 1945. godine pod naslovom „O objavljivanju odluka i proglašenja Antifašističkoga vijeća narodnoga oslobođenja Jugoslavije, njegovog predsjedništva i nacionalnoga komiteta na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku“.⁶ Ovom je odlukom odlučeno da se sve odluke AVNOJ-a i Nacionalnoga komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ) kao vrhovne izvršne i naredbodavne vlasti u Jugoslaviji moraju objavljivati na sva četiri ravnopravna jezika: srpskom, hrvatskom, slovenskom i makedonskom. Isto tako, u odluci „O službenom listu Demokratske federativne Jugoslavije“, koja datira od 19. prosinca 1944. godine, u članku 2. jasno je naznačeno: „Službeni list štampat će se na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku“ (Babić 1969: 141). U „Rješenju o novčanicama

⁵ Prva su tri razdoblja predstandardna, a druga tri standardna. Više u: Brozović 1978.

⁶ Cijeli tekst odluke vidi u: Babić 1969.

Demokratske Federativne Jugoslavije“ šesnaest se puta ponavlja da će natpisi na novčanicama biti na „srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku“ (Babić 1969: 42).

Primjena ovih zakona i jezične ravnopravnosti koja je u njima zagovarana bila je vidljiva i prilikom donošenja prvoga Ustava Federativne Narodne Republike Jugoslavije 31. siječnja 1946. godine, kada se tekst Ustava čitao na svakome od četiriju ravnopravnih jezika⁷. Inače, u samome se Ustavu FNRJ-a izrijeком ne spominju imena jezika država, već u članku 65. stoji sljedeće: „Zakoni i drugi opći propisi FNRJ objavljuju se na jezicima narodnih republika“⁸, što podrazumijeva četiri različita jezika. U Ustavu Narodne Republike Hrvatske, koji je objavljen 18. siječnja 1947. godine, članak 112. glasi: „Postupak pred sudovima vodi se na hrvatskom ili srpskom jeziku“⁹

Da se nisu svi zahtjevi za jezičnom ravnopravnošću jednostavno prihvaćali, svjedoči nam primjer Vladimira Nazora (tadašnjega predsjednika prvih dvaju zasjedanja Zemaljskoga antifašističkoga vijeća narodnoga oslobođenja Hrvatske – ZAVNOH-a), koji je zatražio od Povjereništva za informacije savezne federalne vlade (NKOJ) da se svi dopisi i obavijesti komunističkih organizacija koje dolaze ili se šalju iz Hrvatske „imaju pisati hrvatski, a ne jezikom beogradske čaršije“ (Tuđman 1989: 680).¹⁰ Nazorov zahtjev za isključivom upotrebom hrvatskoga, a ne srpskohrvatskoga ili srpskoga jezika bio je odbijen od strane Politbiroa CK-a KPJ. (Auburger 2009).

Daljnji razvoj jezikoslovnih prilika vodit će sve više jačanju jezičnoga unitarizma i prevlasti srpskoga jezika, pod imenom srpskohrvatski, odnosno hrvatskosrpski, na svim službenim razinama komunikacije u FNRJ-u, pa se stoga postavlja pitanje koji su uzroci „zlatnoga doba“ (Brodnjak 1991: 7) hrvatskoga jezika na samome početku zajedničke države. Osim federalnoga koncepta ustrojstva države i ravnopravnosti svih naroda u njoj, još je nekoliko bitnih značajki koje su dovele do takvoga položaja hrvatskoga jezika u samim počecima nove države. Leopold Auburger misli da je „jezičnopolitičko priznanje samostalnosti hrvatskoga jezika kao zasebnoga bilo tek ratom uvjetovani taktički potez u svrhu pridobivanja hrvatskih komunista i njihove nacionalne Komunističke partije kao i radi poticanja kolaboracije hrvatskoga stanovništva u ratu s partizanima“ (Auburger 2009: 152), dok Samardžija uzroke vidi u jezičnoj aktivnosti hrvatskih jezikoslovaca krajem tridesetih i početkom četrdesetih godina u Društvu i u časopisu *Hrvatski jezik* te u Pokretu hrvatski

---

⁷ Tekst na hrvatskome jeziku od članka 44. – 76. pročitao je Zvonko Brkić (Babić 1969: 142).

⁸ *Službeni list DFJ*, 1. veljače 1946., br. 10, str. 83.

⁹ *Narodne novine*, 23. siječnja 1947., br. 7, str. 29.

¹⁰ Još o ovome u: Babić 1991: 117–121.

književni jezik ističući da su „glavni plodovi tih nastojanja jasno oblikovana i učvršćena svijest o hrvatskoj jezičnoj posebnosti kao i spoznaja o potrebi sustavne skrbi za hrvatski jezik i njegov sociopolitički položaj“ (Samardžija 2002b: 109). Kao drugi razlog navodi zagovaranje jezične ravnopravnosti od dijela vodstva partizanskoga pokreta u Hrvatskoj koje je oblikovalo svoje mišljenje pod pritiskom jezične politike u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, gdje je hrvatski jezik imao siguran službeni položaj i visoko mjesto u mozaiku hrvatskoga identiteta.

Mjesto službenoga pravopisa hrvatskoga jezika odlukom Ministarstva prosvjete Narodne Republike Hrvatske (2. studenog 1946.) ponovno zauzima *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* Dragutina Boranića (deveto izdanje iz 1947. godine, prilagođeno novim političkim i društvenim okolnostima). Godine 1951. izlazi posljednje, deseto izdanje toga pravopisa. Čak je i hrvatska inačica Ustava FNRJ-a bila pisana tim pravopisom, a njime su se koristili i hrvatski partizani u svojim tiskovinama za vrijeme rata (osmo izdanje iz 1941. godine). U međuvremenu se nastavlja rad na Akademijinu *Rječniku*. Dva nova sveska (53. i 54.) izlaze 1952. godine.

Razdoblje u kojem su u upotrebi bili fonološki (fonetički) pravopis iz vremena Banovine Hrvatske i *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* Tome Maretića iz 1931. godine, odnosno nova *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Ivana Brabeca, Mate Hraste i Sretena Živkovića iz 1952., koja je u velikoj mjeri slijedila Maretićevu (vukovsku) normu, obilježile su i brojne promjene na leksičkome planu. Svi leksički termini iz vremena NDH bili su potirani i oštro napadani kao povratak ustaškoj ideologiji (bilo da su oživljeni ili da su nastali i rabljeni u tom vremenu), jačala je internacionalizacija leksika kojoj se težilo iz ideoloških razloga (*buržoazija, komitet, partija* neki su od novih leksema). Sve do 1948. godine i razlaza s SSSR-om posuđuju se brojni sovjetizmi (*kružok, kolhoz, boljševik*).¹¹ Velike promjene zamjetne su i u hrvatskome strukovnom nazivlju (vojno, pravno, sportsko), koje je do tih godina gotovo u cijelosti bilo oblikovano.

Stanje *prividne povoljnosti* za hrvatski jezik zadržalo se do početka pedesetih godina. Do tih su se godina tekstovi na srpskome jeziku još uvijek prevodili na hrvatski jezik (ijekavizirali)¹² da bi nakon toga vremena praksa prevođenja sve više bila onemogućavana. Jačanje jezičnoga unitarizma i pravac stvaranja jednoga „zajedničkoga i jedinstvenog

---

¹¹ Opširnije u: Samardžija 2002b: 46–60.

¹² Primjerice, časopis *Borba* izlazi u dvije jezične redakcije, zagrebačkoj i beogradskoj.

hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga jezika“ nakon pedesetih godina uzimao je sve više maha. Stare kulturne institucije s tradicijom (Matica hrvatska) i novoosnovane (Hrvatsko filološko društvo, HFD – osnovano 1951. godine) na različite su načine pokušavale očuvati posebnost hrvatskoga jezika. Hrvatsko filološko društvo 1952. godine pokreće *Jezik – časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, čiji je dugogodišnji glavni i odgovorni urednik bio profesor Ljudevit Jonke, istaknuti hrvatski jezikoslovac toga vremena. Časopis se nastavio na tradiciju prijeratnoga časopisa *Hrvatski jezik*, koji je od 1938. do 1939. izlazio pod uredništvom Stjepana Ivšića, te se nametnuo kao „vodeći i središnji publikacijski organ za ukupnu lingvističku tematiku hrvatskoga književnoga jezika, za pitanja standardizacije hrvatskoga jezika kao i za razvoj kroatistike, posebice na području funkcionalnolingvističkih i ortolingvističkih problema“ (Auburger 2009: 165). U isto vrijeme Hrvatsko filološko društvo kao svoju važnu zadaću navodi i izradu novoga „naučnoga pravopisa hrvatskoga jezika“, „razmišlja se o pisanju gramatike, a postojala je i namjera da se izda Benešićev rječnik hrvatskoga književnoga jezika“ (Babić 1990: 5). Dok rad na novom „naučnom pravopisu“ HFD-a već uvelike odmiče, 1952. godine iz tiska izlazi *Pravopis srpskohrvatskoga književnoga jezika* Aleksandra Belića (novo, dopunjeno i ispravljeno izdanje 1950. godine)¹³, u kojem se nazire buduće hrvatsko-srpsko jezično približavanje, ali i problemi koji će stajati na putu približavanja dvaju jezika. U javnim se nastupima Aleksandar Belić zalaže da upravo taj njegov novi pravopis postane privremeno rješenje za obje književnosti i da posluži lingvistima s obje strana kao polazna točka pri sastavljanju novoga zajedničkog pravopisa jer je po njegovim riječima pravopis „izrađen prema sporazumnom ili dogovorenom pravopisu srpskohrvatskom od 1928./29. godine“ (Belić 1953; prema Ivšić 1953: 38–39). Brzi odgovor na takav Belićev prijedlog uputio je Ljudevit Jonke, koji ističe: „Ako hrvatska književnost ima svoj pravopis i srpska svoj, tada je pravedno jedino to, da za novi, zajednički pravopis budu polazna točka oba pravopisa. Kako bi prof. Belić primio naš prijedlog, da za zajednički pravopis bude polazna točka Boranićev *Pravopis*, odnosno da do rješenje ovoga pitanja Boranićev *Pravopis* bude privremeno rješenje i za hrvatsku i za srpsku književnost?“ (Jonke 1953: 126; prema Pranjković 2006: 31).

I dok se u časopisu HFD-a objavljuju tekstovi u kojima se opisuje rad na novome hrvatskom pravopisu¹⁴, koji bi trebao odgovoriti na sva pitanja koja postavlja hrvatski književni jezik, raznim člancima u časopisu Matice srpske potiče se nastanak jedinstvenoga i

---

¹³ Više o pravopisnoj politici u razdoblju 1945. – 1960. vidi u: Mićanović (2014).

¹⁴ Kako navodi K. Mićanović (2014: 84–85), pitanjem rastavljanja riječi bavio se Jonke (1953), izborom gramatičke ili stilske interpunkcije Jonke i Hamm (1954), Petravić (1954) i Kravar (1954).

zajedničkoga pravopisa¹⁵ za četiri jugoslavenske republike, Hrvatsku, Srbiju, Crnu Goru i Bosnu i Hercegovinu, pod krilaticom „Jedan jezik treba da ima jedan pravopis. Jedan jedinstven pravopis koji će važiti na čitavom srpskohrvatskom jezičkom području...“ (Jurković 1954: 242–243; prema Mićanović 2014: 85).

Jezičnim unitaristima nikako nije odgovarao takav rasplet i pravac razvoja hrvatskoga standardnog jezika (potvrđivanje hrvatskoga jezičnog suvereniteta i već odmakli rad na novome pravopisu u HFD-u) pa u rujnu 1953. godine Matica srpska u Novome Sadu u svojem časopisu *Letopis Matice srpske* pokreće „Anketu o pitanjima srpskohrvatskoga jezika i pravopisa“¹⁶. Na anketu do prosinca 1954. godine odgovaraju neki od pozvanih stručnjaka (od 110 pozvanih 34 su odgovorila, od čega čak dvadeset iz Hrvatske). Anketa je urodila sastankom u Novome Sadu, koji je održan 8. – 10. prosinca 1954. godine.

2.1.2. Drugo razdoblje: 1954. – 1967.

Drugo razdoblje trajalo je od 1954. do 1967. godine. Omeđuju ga Novosadski sastanak i „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga jezika“. Epilog prosinačkoga susreta hrvatskih i srpskih jezikoslovnih stručnjaka u Novome Sadu bili su zaključci Novosadskoga sastanka sastavljeni u deset točaka. Predstavnici hrvatske strane potpisali su ih jer su svojim pravopisno-jezičnim prijedlozima bili na tragu pravednoga i tolerantnoga, kompromisnoga rješenja u pravopisnome odnosno standardnojezičnome zajedništvu Hrvata i Srba. Izdvajanjem osnovnih točaka ovoga dogovora, po Samardžiji (2002: 110), dobivamo nekoliko faza u planu jezične unifikacije:

- inauguriranje dvočlanoga službenog imena jezika (srpskohrvatski odnosno hrvatskosrpski),
- izradba zajedničkoga pravopisa,
- izradba zajedničkoga rječnika,
- izradba zajedničkoga stručnog nazivlja (terminologija).

Neka ostvarenja ovih točaka provodila su se u sljedećemu razdoblju. Tako 1963. godine pri donošenju novoga Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije u članku 42. stoji:

---

¹⁵ O tome piše M. Stevanović (1953: 149–170).

¹⁶ Nakon ankete objavljene 1913. godine u časopisu slovenske inteligencije *Veda*, koji je izlazio u Gorici od 1911. do 1915. godine, te Skerličeve ankete (1913/1914) ovo je treća anketa, odnosno pokušaj unificiranja srpskohrvatskoga/hrvatskosrpskoga jezika.

*Ravnopravni su jezici naroda Jugoslavije i njihova pisma. Pripadnici naroda Jugoslavije imaju na teritoriju druge republike pravo na nastavu na svom jeziku, u skladu s republičkim zakonom. Izuzetno, u Jugoslavenskoj narodnoj armiji komandovanje, vojna obuka i administracija vrše se na srpskohrvatskome jeziku.*¹⁷

Potpuno izostavljanje samostalnoga imena hrvatskoga jezika još eksplicitnije donosi članak 131. istoga Ustava:

*Savezni i drugi opći akti saveznih organa objavljuju se u službenom listu federacije u autentičnim tekstovima na jezicima naroda Jugoslavije: srpskohrvatskom odnosno hrvatskosrpskom, slovenskom i makedonskom. U službenom saobraćaju organi federacije drže se načela ravnopravnosti jezika naroda Jugoslavije.*¹⁸

Kada se ovim člancima Ustava SFRJ doda i 247. članak Ustava Socijalističke Republike Hrvatske, koji glasi: „Postupak pred sudovima i drugim organima vodi se na hrvatskosrpskom jeziku“¹⁹, jasno se ocrtava pravac učinkovite političke manipulacije imenom hrvatskoga jezika. Uporabom dvočlanoga imena jezika (srpskohrvatski ili hrvatskosrpski) sve je više nestajala na početku zagovarana ravnopravnost i samostalnost jezika naroda Jugoslavije na saveznim i federalnim razinama komunikacije, što je dovelo do prevlasti jednoga jezika, u konkretnom slučaju srpskoga jezika.

Izradba zajedničkoga pravopisa okarakterizirana je kao *najhitnija kulturna i društvena potreba* pa se odmah prionulo realizaciji. Već 1960. godine, nakon što su se pravopisne komisije dogovorile i usvojile jedinstvena rješenja, tiska se u Zagrebu latinicom i ijekavski *Pravopis hrvatskosrpskoga književnoga jezika s pravopisnim rječnikom*, a u Novome Sadu ćirilicom i ekavski *Pravopis srpskohrvatskoga književnoga jezika s pravopisnim rečnikom*. U isto vrijeme tiskaju se i školska izdanja toga pravopisa koji prosvjetne vlasti uvode u škole kao normativni priručnik. Tim novim pravopisom valjalo je ukloniti sve razlike koje su postojale do toga vremena, unificirati pravopisna pravila između dvaju jezika koji su se do tada koristili Boranićevim, odnosno Belićevim pravopisom.

Hrvatski su filolozi u novome pravopisu vidjeli rješenje nekih pravopisnih problema po „pravednome“ modelu razvoja hrvatske ijekavske osobitosti zajedničkoga jezika i pridavali mu kulturno-političko značenje smatrajući da su postigli prihvatljiv dogovor oko

---

¹⁷ *Službeni list SFRJ*, 10. travnja 1963., br. 14, str. 269.

¹⁸ *Službeni list SFRJ*, 10. travnja 1963., br. 14, str. 277.

¹⁹ *Narodne novine*, 10. travnja 1963., br. 15, str. 141.

pravopisa. Dopušteni dvojaki načini pisanja futura prvoga, stranih imena i prezimena, prikazivanje leksičkih/gramatičkih razlika kao ortografskih (*uho – uvo, muha – muva*), ravnopravnost oblika prema pravilima o ijekavskom izgovoru (*prijevod – prevod, prijenos – prenos*), nesporazumi s novim pravopisnim rječnikom, diskriminacija pojedinih pravopisnih termina (*točka – tačka*) navode na zaključak da su se neka od dvojakih rješenja, koja su postojala i prije tiskanja pravopisa, nastavila upotrebljavati i nakon njegova objavljivanja²⁰.

Uz novi pravopis, 1963. godine, bez stilistike, tiskana je ponovno *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika* autora Tome Maretića, nezamjenjiva u gramatičkoj normi hrvatskoga jezika, a *Gramatika hrvatskosrpskoga jezika* autorskoga trojca Ivan Brabec – Mate Hraste – Sreten Živković doživjela je ukupno devet izdanja od 1952. do 1970. godine (Stolac 2006: 304). Nezaobilazna publikacija iz toga vremena jest i *Rječnik stranih riječi* Bratoljuba Klaića iz 1951. godine.

Iako je o postojanju varijanti još 1964. godine pisao profesor Ljudevit Jonke (1964b: 1–6), u šire lingvističke krugove, ali i ne samo lingvističke, pitanje varijanata prodrlo je tek nakon V. kongresa jugoslavenskih slavista održanoga u Sarajevu 13. – 17. rujna 1965. godine. Priznavanje postojanja varijanata, koje je inicirala srpska jezikoslovka Milka Ivić referatom „Problem norme u književnom jeziku“²¹, dovelo je do konačnoga odustajanja hrvatske strane od zadataka koji su se trebali ostvariti nakon Novosadskoga sastanka jer se podrazumijevalo da se jedan viševarijantan standardni jezik ne može pojaviti nego u jednoj od svojih varijanata, koja predstavlja standardni jezik u svojoj punini.

Uz objavljeni je pravopis iz 1963. godine bila planirana i izradba te objava zajedničkoga rječnika koji bi nosio ime *Rječnik hrvatskosrpskoga književnoga jezika*, odnosno *Rečnik srpskohrvatskoga književnoga jezika*; bio bi informativan, a ne normativan, u njega bi ulazili i ekavski i ijekavski oblici, a planirana je i izradba zajedničkoga nazivlja za sva područja ekonomije, tehnike, znanosti i kulture. Zajednički je rječnik u SR Hrvatskoj dočekaao svega dva sveska 1967. godine (obuhvaćali su riječi od A do K pa je rječnik popularno nazvan *Adok*)²². Nisu bili uvaženi prigovori Matice hrvatske upućeni Matici srpskoj i beogradskom uredništvu rječnika koji su se ticali poštivanja dviju postojećih ravnopravnih jezično-književnih inačica, odnosno zanemarivanja leksičkoga blaga hrvatskoga jezika u zajedničkome rječniku pa je uz žestoke reakcije i žučne rasprave na godišnjoj

²⁰ Opširnije u: Mićanović (2013: 95–96).

²¹ Više u: Pranjković (2006: 35–37).

²² O prva dva sveska *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika* iz 1967. vidi više u: „Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata“. Posebno izdanje časopisa *Kritika*, svezak 1., 1969.

skupštini 22. studenog 1970. godine Matica hrvatska obustavila daljnji rad zagrebačkoga uredništva rječnika kao i sudjelovanje u daljnjoj izradi rječnika. Pitanje izradbe zajedničkoga nazivlja u tako kratkom vremenu nije dalo rezultata koji bi se mogli objaviti, a i hrvatski jezikoslovci nisu se u potpunosti upustili u realizaciju toga jezičnoga projekta jer su bili svjesni njegovih dalekosežnih posljedica po hrvatsko rječničko blago i po bogat neprekidan proces stvaranja znanstvenoga i stručnoga nazivlja koji je u jezikoslovnoj kroatistici tekao još od početka 19. stoljeća.

2.1.3. Treće razdoblje: 1967. – 1974.

Treće razdoblje trajalo je od 1967. do 1974. godine, odnosno od „Deklaracije“ do Ustava. Provođenje i tumačenje zaključaka sastanka u Novome Sadu u standardnojezičnoj praksi dovodi do jačanja nezadovoljstva na hrvatskoj strani. Trajno negiranje činjeničnoga stanja, nepriznavanje ustavom zajamčenih prava i ravnopravnosti naroda i njihovih jezika te neravnopravan položaj tzv. zapadne varijante (hrvatske ili zagrebačke) u odnosu na istočnu (srpsku ili beogradsku) vodilo je sve žešćim polemikama hrvatskih i srpskih jezikoslovaca na planu izgradnje zajedničke jezične tvorevine.

Zajednički pravopis nije uspio ostvariti zagovaranu unifikaciju standardnojezične norme. Pravopisni rječnik i terminologija u njemu već su na početku pokazali što se događa kada se modelom sinonimizacije i „samo jednim terminom za svaku naciju na cijelom hrvatskosrpskom području (t.j. četiri središnje republike)“ želi postići ravnopravnost u leksiku (Brozović 1958: 148; prema Pranjković 2006: 35). Isti problem prenio se i na izradu zajedničkoga „jedinstvenog“ rječnika pa je Matica hrvatska obustavila daljnji rad na njemu.

Političke prilike nakon 1966. godine, Brijunski plenum i pad Aleksandra Rankovića, smjenjivanje unitarističko-centralističkih struja unutar vodećih nomenklatura vlasti i Partije, smanjivanje moći saveznih središta u korist jačanja republičkih (federalnih) središta, pogodovali su otvaranju rasprava o nekim prešućivanim pitanjima neravnopravnosti, kako one među republikama (federacijama), tako i one jezične. Iniciranjem promjena Ustava iz 1963. godine ukazala se mogućnost javljanja različitih kulturnih ustanova s vlastitim prijedlozima i mišljenjima. Upravo je to iskoristila i Matica hrvatska kao inicijator te je sazvala skupinu jezikoslovaca i drugih kulturnih djelatnika da se očituju o nezadovoljavajućemu ustavno-pravnom položaju hrvatskoga jezika na federalnoj i saveznoj razini. Očitovanje je bilo javno obznanjeno 17. ožujka 1967. godine na naslovnoj stranici

zagrebačkih novina *Telegram* pod naslovom „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“.²³ „Deklaraciju“ je potpisao niz važnih kulturno-znanstvenih, književnih, filoloških i lingvističkih ustanova u SR Hrvatskoj.

Na dvama prijedlozima počivao je sadržaj „Deklaracije“. Jedan se prijedlog ticao izmjene Ustava SFRJ-a iz 1963. godine, odnosno članka 131, u kojem se tražilo preoblikovanje teksta koji bi trebao glasiti:

Savezni i drugi opći akti saveznih organa objavljuju se u službenom listu federacije u autentičnim tekstovima na jezicima naroda Jugoslavije: srpskom, hrvatskom, slovenskom i makedonskom. U službenom saobraćaju organi federacije drže se načela ravnopravnosti jezika naroda Jugoslavije.

Tekst drugoga prijedloga glasi:

*U skladu s gornjim zahtjevima i objašnjenjima potrebno je osigurati dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad god se radi o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.*²⁴

Sažimanje ovih zahtjeva u jednu rečenicu dovodi do zaključka da je tražena ravnopravnost hrvatskoga jezika u odnosu na srpski u ustavnim određenjima te u javnoj praksi. Nedugo nakon objave „Deklaracije“ krenuo je žestoki obračun sa svim važnim akterima nastanka toga teksta. „Deklaracija“ je proglašena politički intoniranim tekstom i upućene su joj najteže osude, ali i kazne njezinim protagonistima.

U jezikoslovnoj kroatistici krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina jasno su se isticali prioriteti sljedećega razdoblja razvoja hrvatskoga standardnog jezika. Pokreću se časopisi neštokavskoga sadržaja, 1968. godine izlazi *Kaj – časopis za kajkavski jezik, književnost, umjetnost i povijest kulture*, a 1971. godine *Čakavska rič – časopis za čakavski jezik i književnost*, kojima se želi ukazati na činjenicu da uz štokavsko narječje, kao

---

²³ „Deklaracija“ je objavljena samo mjesec dana kasnije i u inozemstvu u glasilu Hrvatske akademije Amerike (HAA) *Croatia Press* (21, 1–2, 1967: 253–254) u prijevodu Karla Mirtha, a „s neznatnim promjenama“ i u *Journal of Croatian Studies* (7–8: 6–9) kao prilog članku Krste Spalatina „Srpsko-hrvatski ili srpski i hrvatski? Razmatranja o hrvatskoj Deklaraciji i srpskom Predlogu od ožujka 1967.“ (Grubišić 2014a).

²⁴ Tekst je preuzet iz časopisa *Kolo* (18, 1–2: 69–72).

standardnu osnovicu hrvatskoga književnog jezika, postoje bogata kajkavska i čakavska književna i jezična baština. Sve tri zajedno čine temelj tronarječnosti hrvatskoga jezika.

Trajnim odustajanjem od projekta zajedničkoga hrvatskosrpskog jezika i stvaranja normativnih priručnika zajedničkoga književnog jezika²⁵ hrvatska je filologija podržala izradu novoga hrvatskog pravopisa, prikupljanje građe za novi jednosveščani rječnik hrvatskoga književnog jezika te nastavak rada na projektu tzv. velike Akademijine hrvatske gramatike koji je započeo 1969. godine na Institutu za jezik JAZU-a. U jeku društvenih događanja 1971. godine, u Hrvatskoj nazvanih „hrvatsko proljeće ili masovni pokret. tj. maspok“, a nakon odbacivanja zajedničkoga pravopisa iz 1960. godine, dovršen je novi *Hrvatski pravopis* Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguš. Taj „pravopisni prečac bio je najkraći put povratka autonomiji u izgradnji vlastitoga jezičnoga standarda, što su je hrvatski filolozi imali prije Novosadskoga dogovora.“ (Mićanović 2014: 100), ali u ondašnjim, po SR Hrvatsku nepovoljnim društveno-političkim prilikama već tiskani primjerci pravopisa završili su u rezalištu staroga papira, a njegova upotreba u školama nije bila dopuštena. Pravopis se svojim sadržajem oslanjao na stanje prije objavljivanja zajedničkoga *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnoga jezika s pravopisnim rječnikom* iz 1960. godine, odnosno devetoga izdanja Boranićeva pravopisa iz 1947. godine, a objavljene su ocjene novoga pravopisa iz pera profesora Ljudevita Jonkea i Radoslava Katičića u časopisu *Jezik*, koje su u ponovljenome izdanju dvobroja toga časopisa izostavljene.²⁶ U emigrantskome se časopisu *Nova Hrvatska*, koji izlazi u Londonu, 1972. i 1974. godine tiska *Hrvatski pravopis*, od tada poznat pod nazivom *londonac*.

Još 1966. godine, prije *Hrvatskoga pravopisa*, tiskan je *Pregled gramatike hrvatskosrpskoga jezika* Stjepana Babića i Stjepka Težaka. Pod istim je imenom *Pregled* doživio čak pet izdanja (²1969., ³1970., ⁴1971., ⁵1972.), a 1973. godine priručnik je objavljen pod naslovom *Pregled gramatike hrvatskoga književnoga jezika*.

Valja spomenuti i tri velika leksikografska djela na hrvatskome književnom jeziku objavljena u tom razdoblju: *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* I–IV Petra Skoka (1971. – 1974.), *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* Rikarda Simeona (1969.) te *Tehnički rječnik* Vlatka Dapca I–II (1969. – 1970.). Bogat znanstveni prinos jezikoslovnoj kroatistici 1970. godine dali su i radovi *Standardni jezik* Dalibora Brozovića, *Jezikoslovni*

---

²⁵ Formalno su redom odustajali, kako navodi L. Auburger (2009: 189), Matica hrvatska (16. travnja 1971.), Hrvatsko filološko društvo (8. svibnja 1971.) te Institut za jezik JAZU-a (10. svibnja 1971.).

²⁶ Više vidi u: Pranjković (2006: 42).

ogledi Radoslava Katičića te dvije knjige Ljudevita Jonkea *Hrvatski književni jezik danas i Hrvatsko književni jezik u 19. i 20. stoljeću*.

Da je „Deklaracija“ ipak uspjela ostvariti svoj cilj, bilo je vidljivo već prilikom donošenja 36 Ustavnih amandmana, sastavnih dijelova Ustava SR Hrvatske, objavljenih u *Narodnim novinama* 6. ožujka 1972. godine. Tim se amandmanima, između ostaloga, reguliralo i pitanje naziva jezika i upotrebe pisma u SR Hrvatskoj. Prvi se put u petome amandmanu spominje hrvatski književni jezik pa izmijenjeni tekst Ustava SR Hrvatske od 22. veljače 1974. godine u članku 138., stavku prvom, glasi:

U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatski književni jezik – standardni oblik narodnoga jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj koji se naziva hrvatski ili srpski.

Stanje u federaciji jasno se iščitava iz članka 293.:

Autentični tekstovi saveznih zakona i drugih saveznih propisa i općih akata donose se i objavljuju na hrvatskom književnom jeziku, latinicom.²⁷

Ovim je dvama izmijenjenim člancima Ustava SR Hrvatske ispunjen drugi zahtjev „Deklaracije“. Potvrda prvoga zahtjeva o ravnopravnosti jezika naroda i narodnosti SFRJ ozakonjena je u novome Ustavu SFRJ, koji je donesen 21. veljače 1974. godine. U članku 265., stavku prvom toga Ustava piše:

Ravnopravni su jezici naroda i narodnosti te njihova pisma na teritoriju Jugoslavije. U Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji u službenoj su upotrebi jezici naroda, a jezici narodnosti – u skladu s ovim ustavom i saveznim zakonom.²⁸

Tako je hrvatski književni jezik ponovno postao „jezik naroda“ proklamiran najvišim zakonom. Naziv *hrvatski književni jezik* postao je službeni i na razini savezne skupštine, a pod tim je nazivom jezika omogućeno i tiskanje udžbenika na materinskome jeziku, što je predstavljalo velik uspjeh u jezikoslovnoj kroatistici onoga vremena.

---

²⁷ *Narodne novine*, 22. veljače 1974., br. 8, str. 131–145.

²⁸ *Službeni list SFRJ*, 21. veljače 1974., br. 9, str. 242.

2.1.4. Četvrto razdoblje: 1974. – 1985.

Ovo razdoblje započinje 1974. godine donošenjem Ustava, a završava pokretanjem postupka za promjenu jezičnih odredaba u Ustavu SRH. U razdoblju nakon nasilnoga gušenja hrvatskoga proljeća i izmjena Ustava na saveznoj i federalnoj razini u jezikoslovnoj su kroatistici nastavljena nastojanja započeta krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina. Hrvatski su jezikoslovci u tom vremenu težili „sveobuhvatnom i modernom lingvističkom prikazu suvremenoga hrvatskoga jezika“ (Auburger 2009: 194). Međutim, ni u ovome se razdoblju nije odustajalo od unitarističkoga nastojanja stvaranja jedinstvenoga standardnog jezika, kao ni od stalnoga pozivanja na ponovno provođenje nekih zaključaka propaloga Novosadskog sastanka. Metode kojima su se koristili pobornici jezičnoga unitarizma bile su raznovrsne, a uključivale su, primjerice, djelovanje preko masovnih medija, različite kadrovske smjene (prisilno umirovljenje istaknutih jezikoslovaca – slučaj profesora Ljudevita Jonkea), pokretanje novih tiskovina koje su podržavale uporabu srpskohrvatskoga, odnosno hrvatskosrpskoga jezika, neizdavanje dopuštenja za uporabu novih normativnih priručnika koji su u nazivu imali ime hrvatskoga književnog jezika u školama, zabranu rada i djelovanja kulturnih ustanova u SR Hrvatskoj²⁹ itd.

Usprkos tomu jezikoslovna je kroatistika uspijevala održati visoku razinu stručnoga i znanstvenoga djelovanja te opovrgnuti sve jezikoslovne neistine i kontroverze koje su se povezivale s hrvatskim jezikom. Znanstveni prinos takvoj jezikoslovnoj kroatistici daje 1971. godine Dalibor Brozović referatom „Deset teza o hrvatskome jeziku“, koji je kao cjelovit tekst prvi put objavljen 1975. godine u emigrantskome časopisu *Hrvatska revija*. U deset teza, odnosno točaka Brozović opisuje autonomnost hrvatskoga standardnog jezika, ističe njegove posebnosti, dijalekatsku osnovicu i povijest početka standardizacije, a u posljednjoj točki upozorava da sve norme kojima se određuje jezik „moraju doći iz samoga hrvatskoga jezika i njegove povijesti, da one moraju imati za hrvatsku naciju pozitivnu funkcionalnu i razvojnu vrijednost te da jezični osjećaj i jezična intuicija, kakvi postoje u hrvatskoj jezičnoj zajednici, imaju prednost pred drugim, standardizirajućim ciljevima jezičnoga planiranja.“ (Auburger 2009: 191).

Jezikoslovci se u ovome razdoblju ponovno bave poviješću hrvatskoga standardnog jezika. Posljednja knjiga te tematike, Jonkeov *Književni jezik u teoriji i praksi*, bila je

---

²⁹ Matici hrvatskoj zabranjeno je svako drugo djelovanje osim nakladničkoga, a 1980. godine ukinuta je i sudskom odlukom (Auburger 2009: 187).

objavljena tijekom drugoga razdoblja, točnije 1964. godine. Zlatko Vince 1978. godine izdaje knjigu *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Uvodi se praksa jezičnoga savjetovanja, a prvi je savjetnik, pod naslovom *Jezični savjetnik s gramatikom*, uredio Slavko Pavešić 1971. godine. Posljednje, šesto izdanje *Pregleda gramatike hrvatskoga književnog jezika* Stjepana Babića i Stjepka Težaka objavljeno je 1973. godine. Paralelno s projektom tzv. velike Akademijine gramatike hrvatskoga jezika u Zavodu za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku skupina autora sastavlja *Priručnu gramatiku hrvatskoga književnog jezika*, koja iz tiska izlazi 1979. godine. Zbog izostavljanja dvočlanoga imena jezika (hrvatskosrpski, tj. hrvatski ili srpski), odnosno zbog jezično-povijesnoga uvodnog dijela gramatika nije dobila dopuštenje za uporabu u nastavi. U ovome se razdoblju tiskaju i dva školska udžbenika koja pridonose znanstvenomu opisu hrvatskoga književnog jezika i koja u naslovima sadrže naziv materinskoga jezika. Riječ je o *Osnovama fonetike i fonologije hrvatskoga književnoga jezika* (1974) te *Osnovama morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnoga jezika* (1979) autora Josipa Silića i Dragutina Rosandića. Kada je riječ o leksikografskome radu, treba istaknuti Akademijin *Rječnik*, koji je završen 1976. nakon punih sto godina rada, te *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Josipa Matešića iz 1982. godine.

U ovome razdoblju nastaje prvi cjeloviti pregled hrvatske jezične povijesti, odnosno njezina periodizacija. Autor opširne studije „Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti“, objavljene 1978. godine u zborniku *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, bio je Dalibor Brozović. Ta je studija izazvala veoma žestoke reakcije i političke optužbe, ali i potvrdila visoki stupanj znanstvenoga razvoja jezikoslovne kroatistike. Nekoliko godina prije izašla je studija pod naslovom „Nešto napomena o postanku složenoga suvremenog jezičnog standarda hrvatskoga ili srpskoga“. Autor joj je bio Radoslav Katičić, a objavljena je u *Zborniku Zagrebačke slavističke škole* 1974. godine.

U trajnoj i iscrpljujućoj borbi za položaj hrvatskoga književnog jezika u osamdesetim su godinama hrvatskim jezikoslovcima kao glavna crta obrane protiv jezičnoga unitarizma služila dva članka Ustava SR Hrvatske u kojima se na državnoj razini ozakonila upotreba hrvatskoga književnog jezika. Budući da unitarističke snage nisu mogle zaustaviti znanstveni razvoj jezikoslovne kroatistike pod imenom hrvatskoga književnog jezika, političkim se djelovanjem pokušalo utjecati na izmjenu jezičnih odredaba u Ustavu SR Hrvatske.

2.1.5. *Peto razdoblje: 1985. – 1989.*

Peto razdoblje započelo je 1985. godine pokretanjem postupka za promjenu ustavnih odredaba, a završilo je 1989. godine odbacivanjem svih novih odredaba u Saboru SR Hrvatske. Razvoj hrvatskoga jezičnog standarda nakon donošenja ustavne odredbe o službenoj upotrebi hrvatskoga književnog jezika na federalnoj i saveznoj razini ni u ovome razdoblju nije teкао nesmetano. Kako navodi Pranjković (2006: 45), osamdesete su godine protekle u „borbi protiv nacionalizama u jeziku“ i oko Republičkoga komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu. Taj je komitet početkom osamdesetih godina u svojem elaboratu „Jezična problematika u funkciji nacionalističke ideologije u SR Hrvatskoj od 1945. – 1980.“ zaključio da je jezični nacionalizam prešao dopuštene granice, doživjevši vrhunac u razdoblju između „Deklaracije“ 1967. godine i masovnoga pokreta u SR Hrvatskoj 1971. godine. Istaknuo je i da je časopis *Jezik* postao baza radikalizacije nacionalizma u jeziku te je obilježio gotovo sve relevantne hrvatske jezikoslovce toga vremena kao glavne aktere koji potiču takva nacionalistička kretanja u jeziku.

Dovoljan je bio jedan novinski članak lingvistički nekompetentnoga člankopisca, riječkoga politologa Franje Butorca, da se pokrene političko-institucionalni proces preispitivanja leksika u priručnicima, udžbenicima i rječnicima tiskanim u SR Hrvatskoj.³⁰ Na udaru unitarističkih jezikoslovnih skupina našao se leksik hrvatskoga književnog jezika, ali i nekorištenje dvočlanoga imena jezika (hrvatskosrpski ili srpskohrvatski) u naslovima nekih udžbenika, priručnika te rječnika tiskanih u tom vremenu. Sazivani su sastanci republičkih komisija i komiteta³¹ koji su imali zadatak pregledati udžbenike i priručnike te utvrditi koji leksemi upućuju na prodiranje „nacionalizma u jezik i na stvaranje separatnoga hrvatskog jezika“ (Babić 1990: 150). Nije se uzimalo u obzir da se ponekad traže odgovarajući jezični izrazi u vlastitome jeziku, odnosno jezična rješenja po pravilima toga jezičnoga sustava i njegove naravi ili da se prevode neke nove riječi i pojmovi kako bi se izbjegla nepotrebna uporaba stranih riječi, već su te jezikoslovne pojave od strane jezičnih unitarista uvijek bile okarakterizirane kao pojave jezičnoga nacionalizma i čistunstva, odnosno nasilne kroatizacije jezika ili povratka leksika iz nekih prošlih vremena (misli se na vrijeme Nezavisne Države Hrvatske).

---

³⁰ Riječ je o članku „Nacionalizam i jezik“, objavljenom u časopisu *Komunist* 5. srpnja 1985. godine.

³¹ Na zahtjev Društveno-političkoga vijeća Sabora SR Hrvatske i na postavljeno delegatsko pitanje Rade Dumanića na sjednici 17. srpnja 1985. godine Republički komitet za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu na čelu s Božidarom Gagrom dobio je zadatak formiranja radne skupine koja je morala analizirati školske udžbenike. Više o ovome u: Pranjković (2006: 47) i Babić (1990: 96–162).

Zagovarala se obvezna uporaba sinonimnih leksičkih izraza obaju jezika (*glazba – muzika, gospodarstvo – ekonomija, znanost – nauka*) bez obzira na činjenicu što je postojala terminološka opravdanost upotrebe samo jednoga naziva. Obavljali su se razgovori s lektorima i urednicima izdavačkih kuća kako oni ne bi „skrenuli s kursa“ zajedničkoga i jedinstvenoga književnog jezika koji ima svoje specifičnosti u obliku standardiziranih varijanata. Planski su se školovali novi marksistički kadrovi na lingvističkim i filološkim poljima, ispitivale mogućnosti nastavljanja rada na nedovršenome zajedničkom *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* te požurivalo sastavljanje i tiskanje novoga *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika*.³²

Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika Vladimira Anića i Josipa Silića izlazi 1986. godine po narudžbi Republičkoga sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske. Iste godine izlazi i *Sintaksa hrvatskoga književnoga jezika* Radoslava Katičića i *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku* Stjepana Babića kao dva velika i kapitalna sveska projekta tzv. velike Akademijine gramatike hrvatskoga jezika, a na planu jezične leksikografije počelo je izdavanje *Rječnika hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do Ivana Gorana Kovačića* Julija Benešića. U razdoblju od 1985. do 1990. izišlo je 12 svezaka, a 2013. godine i 13. svezak u izdanju HAZU-a.³³ Valja spomenuti i *Nove jezikoslovne oglede* Radoslava Katičića iz 1986. godine te knjigu *Jezična baština* Josipa Vončine iz 1988. godine.

Dana 2. prosinca 1985. godine Predsjedništvo CK SKH donijelo je „Stavove o aktualnim pitanjima jezične politike“, ali i dokument pod imenom „Program mjera u oblasti jezične politike“. Među prvim se zadaćama novoga programa navodi preispitivanje članka 138., stavka 1 Ustava SR Hrvatske i predlažu njegove izmjene s namjerom da se otkloni svaka dvosmislenost u pogledu naziva jezika koji je u javnoj upotrebi u SR Hrvatskoj. Početkom iste je godine, točnije 5. siječnja, profesor engleskoga i hrvatskosrpskoga jezika Božidar Pasarić uputio Ustavnomu sudu Jugoslavije inicijativu za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti stavka 1 138. članka Ustava SR Hrvatske.

Ovim događajima valja pridodati i dva sastanka predstavnika više republičkih centralnih komiteta i jezikoslovnih stručnjaka u Zagrebu 4. veljače i 18. travnja 1986. godine. Na tim su sastancima, poznatim pod nazivom „Zagrebački dogovor“, potvrđena sljedeća

---

³² Vidi: „Stavovi o aktualnim pitanjima jezične politike“ predsjedništva CK SKH, *Vjesnik*, 3. prosinca 1985., str. 1 i 3.

³³ Opširnije o rječniku u: Pranjković (2004: 69–78) i Znika (2014: 193–226).

traženja i zaključci: „izmjena neujednačenih i neadekvatnih ustavnih formulacija o nazivu i službenoj upotrebi jezika u socijalističkim republikama i socijalističkim autonomnim pokrajinama na hrvatskosrpskom govornom području, utvrđivanje točnih naziva jezika naroda Jugoslavije u Ustavu SFRJ te preispitivanje i usuglašavanje praktične forme ostvarivanja ravnopravnosti varijanata, odnosno standardnojezičnih izraza u okviru srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog, hrvatskog ili srpskog standardnog (književnog) jezika u radu Skupštine SFRJ, saveznih organa i organizacija“ (Babić 1990: 182). Dvojica stručnjaka iz SR Hrvatske, sudionici zagrebačkoga sastanka, Josip Silić i Vladimir Anić, javno su porekli davanje svojega pristanka na iznesene zahtjeve. Na temelju ovih događaja, koji su utjecali na položaj hrvatskoga jezika na kraju osamdesetih godina, jasno se mogao nazrijeti pokušaj političkoga rješenja jezičnoga pitanja bez velikoga utjecaja lingvističkih stručnjaka i filološke znanosti.

Nakon pokretanja službene inicijative CK SKH predsjedništvo SR Hrvatske 20. svibnja 1987. godine službeno je prihvatilo prijedlog promjena Ustava SR Hrvatske. U središtu je tih promjena bila definicija imena jezika kojim govore Hrvati, Srbi, Muslimani i Crnogorci. Uslijedili su razni prijedlozi (profesor Babić izbrojio je 36 novih prijedloga) amandmana na 138. i 293. članak Ustava SR Hrvatske. U *Delegatskome vjesniku* od 19. ožujka 1988. godine na stranicama 7 i 11 predložena su sljedeća dva amandmana:

Amandman XXXIX.

- 1. U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u službenoj je upotrebi hrvatski ili srpski jezik.*
- 2. Ovim se amandmanom zamjenjuje stavak 1. članka 138. Ustava.*

Amandman XLVI.

- 1. Autentični tekstovi saveznih zakona i drugih saveznih propisa i općih akata donose se i objavljuju u službenom listu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na hrvatskom ili srpskom jeziku, latinicom.*
- 2. Ovim amandmanom zamjenjuje se članak 293. Ustava.*

Godinu dana nakon ovih amandmana, 24. travnja 1989. godine, u *Delegatskome vjesniku* na stranicama 7 i 9 objavljeni su novi izmijenjeni prijedlozi s pojašnjenjima razloga promjene:

Amandman XLI

U Socijalističkoj Republici Hrvatskoj u službenoj je upotrebi hrvatski ili srpski jezik, standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva i hrvatski književni jezik, a koji je i književni jezik Srba u Hrvatskoj.

Amandman XLVI

Autentični tekstovi saveznih zakona i drugih saveznih propisa i općih akata donose se i objavljuju u službenom listu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije na hrvatskom ili srpskom jeziku, latinicom.

Nezadovoljstvo sudionika javne rasprave novim prijedlozima amandmana bilo je prisutno i dalje, i to najviše zbog višeznačnosti imena jezika „hrvatski ili srpski“ za razliku od naziva „hrvatski književni jezik“, koji se već nalazi u postojećoj odredbi Ustava SR Hrvatske. Prigovaralo se i postojećoj formulaciji „u javnoj upotrebi“, koja je novim amandmanima zamijenjena formulacijom „u službenoj upotrebi“. Ovim novim amandmanima predlagatelji su htjeli pomiriti obje strane, stranu koja je inicirala promjene, koje su prihvaćene u Saboru SR Hrvatske, i onu koja se javljala argumentima tijekom javne rasprave, pa Babić (1990: 198) ističe da se ovim novim amandmanima željelo troje:

- odrediti službenu, a ne javnu upotrebu jezika,
- naglasiti jedinstvenost jezika i navesti njegove najčešće nazive da se izbjegnu nedoumice te
- istaknuti specifičnost varijante koja je u upotrebi u SR Hrvatskoj.

Tijekom javne rasprave javljale su se mnoge znanstvene ustanove, crkvene zajednice te zajednice Hrvata iz inozemstva sa svojim prijedlozima. Među njima su bili, primjerice, Zavod za jezik, Hrvatsko filološko društvo, Društvo književnika Hrvatske, Filozofski fakultet u Zagrebu, Društvo za primijenjenu lingvistiku, Katolički biskupi u SR Hrvatskoj, Katolički bogoslovni fakultet, Teološko društvo *Kršćanska sadašnjost*, Sudionici Teološko-pastoralnoga tjedna, Ravnateljstvo Hrvatske inozemne pastve, Hrvatski studenti u Kanadi, Hrvatska zajednica u SR Njemačkoj i Švicarskoj, Hrvatska znanstvena zaklada u Australiji i mnogi drugi. Izjave svih ovih ustanova i zajednica mogu se svesti na jedan zaključak koji je iznijelo Društvo književnika Hrvatske u svojim „Zaključcima“ na sjednici proširenoga predsjedništva 12. siječnja 1988. godine u Zagrebu. U zaključku se ističe: „s hrvatskim književnim jezikom nije se dogodilo ništa što bi bilo razlogom da se ustavna formulacija

mijenja. Naprotiv, svi povijesni, lingvistički, pravni i politički razlozi neoborivi su argument da član 138. Ustava SR Hrvatske ostane nepromijenjen“ (Babić 1990: 327).

Iako se Ustavni sud Jugoslavije nakon gotovo tri godine čekanja javno očitovao 7. prosinca 1988. godine na upućenu mu inicijativu za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti 138. članka, stavka 1 Ustava SR Hrvatske, samo dan prije saborske sjednice na kojoj se raspravljalo o upućenim amandmanima o jeziku, odnosno donio odluku da je odredba u Ustavu SR Hrvatske suprotna Ustavu SFRJ, to nije utjecalo na konačan ishod dugotrajne borbe za status imena hrvatskoga književnog jezika u Ustavu SR Hrvatske. Na glasovanju u Saboru SR Hrvatske 20. i 21. lipnja 1989. godine nije prošao ni jedan predloženi jezični amandman.

2.1.6. Šesto razdoblje: nakon 1989. godine.

Šesto razdoblje započinje 1989. godine. Krajem osamdesetih godina osjećala se sve jača demokratizacija društva u SFRJ-u. U samoj Partiji, koja je još uvijek bila jedini i svemoćni politički akter, javljale su se frakcije koje su zagovarale demokratske i pluralističke vrijednosti. Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija bližila se svojem političkom kraju. Države članice ustrajale su na punoj federativnosti i autonomnosti u odlučivanju oko svih važnih državnih pitanja pozivajući se na Ustav iz 1974. godine. Demokratske struje koje su se javljale unutar same Partije nisu mogle javno i glasno podržavati takva razmišljanja naroda u svojim federalnim jedinicama, ali potihom i malim koracima ipak su to činile. Najvidljiviji pokazatelji takvog odnosa snaga unutar Partije i promjena koje su neminovno stizale u SFRJ bila su događanja oko neuspjelih izmjena Ustava SR Hrvatske dvama jezičnim amandmanima.

Nakon što je Sabor SR Hrvatske odbacio sve predložene jezične amandmane unitarističke snage doživjele su potpun neuspjeh. Ako se zna da su Sabor SR Hrvatske krajem osamdesetih godina sačinjavali zastupnici koji su ujedno bili članovi Saveza Komunističke Jugoslavije, jasno se očitava slabost unitarističkih snaga za donošenje bilo kakvih političkih odluka koje bi mijenjale prirodan razvoj hrvatskoga standardnog jezika.

Neizglasavanjem amandmana kojima se trebao izmijeniti naziv hrvatskoga književnog jezika u Ustavu SR Hrvatske 1989. godine zadan je posljednji udarac jezičnim unitarističkim politikama jedinstvenoga i zajedničkoga hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga jezika te je zauvijek ugašena fikcija jedinstvenosti jezika, koja se jezikoslovnoj kroatistici nametala još

od 1830. godine planom izgradnje jedinstvenoga standardnog jezika za sve Hrvate, Srbe, Crnogorce i bosanskohercegovačke Muslimane. Ideja stara više od jednoga stoljeća (prvi je put naziv hrvatski ili srpski jezik prihvaćen 1861. godine) tako je došla do svoga kraja.

Potvrdu svoje pune samostalnosti, nacionalne, a samim time i jezične, Republika Hrvatska dobila je 1990. godine nakon prvih višestranačkih izbora, proglašenja suverenosti i neovisnosti te donošenja Ustava Republike Hrvatske 22. prosinca 1990. godine. Taj Ustav u članku broj 12 proglašava hrvatski jezik i latinično pismo službenima u Republici Hrvatskoj. Tim je člankom diplomatski (pravno-politički) položaj hrvatskoga jezika bio potvrđen, odnosno započelo je novo razdoblje razvoja hrvatskoga standardnog jezika. Te 1990. godine izlazi pretisak *Hrvatskoga pravopisa* Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša, *Gramatika hrvatskoga književnog jezika* skupine autora iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje te *Rječnik hrvatskoga jezika* Vladimira Anića.

Od 1. rujna 2008. hrvatskom je jeziku dodijeljen kôd kojim se označava da su pisana građa i jezične kompetencije iskazane kroz međunarodne službene dokumente pisane hrvatskim jezikom (Machala 2009: 154).

3. PORTRETI HRVATSKIH KROATISTA

U ovome će poglavlju biti prikazani hrvatski kroatisti koji su djelovali u inozemstvu i hrvatski kroatisti iz redova Katoličke crkve koji su živjeli i stvarali u domovini. Osim osnovnih biografskih podataka, naznačit će se i njihov prinos jezikoslovnoj kroatistici. Među predstavnicima hrvatskih kroatista koji su djelovali izvan Hrvatske za potrebe ovoga doktorskoga rada odabrani su Branko Franolić, Vinko Grubišić, Anton (Antun, Anthony) Knežević i Krsto (Christopher) Spalatin. Hrvatske kroatiste iz redova Katoličke crkve predstavljaju fra Karlo (Marko) Kosor, don Mate Meštrović i fra Jeronim (Mate) Šetka.

3.1. Hrvatski kroatisti izvan Hrvatske

3.1.1. *Branko Franolić*

Branko Franolić, jezikoslovac i bibliograf, rodio se 2. srpnja 1925. u Rijeci. Nakon završene osnovne škole uspješno je maturirao 1944. godine na Drugoj klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. U istom gradu upisuje studij engleskoga, francuskoga i talijanskoga jezika te južnoslavenskih književnosti na Filozofskom fakultetu. Kao stipendist studij je nastavio 1952. u Velikoj Britaniji na Harlech Collegeu u Walesu, a zatim na Sveučilištu u Cambridgeu. Već 1953. odlazi na visoko učilište Slobodne Europe u Strasbourgu, gdje je 1957. godine diplomirao anglistiku i amerikanistiku. Daljnje poslijediplomsko školovanje nastavio je na poslijediplomskoj školi *École pratique des hautes études* pri pariškoj Sorboni studijem francuske i opće lingvistike. Uspješno je doktorirao 1977. godine obranivši disertaciju s naslovom „Les mots d'emprunt français en croate“ (Francuske riječi u hrvatskom jeziku). Radni vijek otpočeo je još 1958. radeći kao profesor engleskoga i francuskoga jezika na raznim državnim školama u Francuskoj (Lycée Rotrou u Dreuxu 1958. – 1959.; Lycée Cassini (Clermont de l'Oise) 1959. – 1960., 1960. – 1974. u Lycée Arago, Colbert i Charlemagne u Parizu.), te gotovo šesnaest godina na uglednom Sveučilištu René Descartes, Sorbonne. Godine 1974. odlazi u Englesku, gdje se zapošljava kao profesor francuskoga jezika i književnosti na Beverley Collegeu (New Malden – Surrey). Od 1990. godine profesor je hrvatskoga jezika i francuske lingvistike na Atkison Collegeu na Sveučilištu York u Torontu u Kanadi. U samostalnoj Republici Hrvatskoj 1994. godine postao je dopisnim članom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Branko Franolić preminuo je u Londonu 11. siječnja 2011. godine.

Tri su glavna ogranka Franolićeva znanstvenoga rada. Početno i relativno dugo razdoblje svoje znanstvene karijere posvetio je Franolić istraživanju riječi i oblika francuskoga podrijetla u hrvatskome jeziku. To je prvi i ujedno plodniji ogranak njegova stvaranja. Fonološko, morfološko i sintaktičko prilagođavanje riječi i oblika francuskoga podrijetla u hrvatskome jeziku urodilo je doktorskom disertacijom na temu „Les mots d'emprunt français en croate“ (Francuske riječi u hrvatskom jeziku). Disertacija je odmah po objavljivanju (1977.) popraćena nizom recenzija u poznatim inozemnim lingvističkim časopisima. Stalno se Franolić vraćao pojedinim dijelovima disertacije, nadopunjavao ih i proširivao te objavljivao kao samostalne znanstvene članke u uglednim inozemnim lingvističkim časopisima s kojim je surađivao: *Lingua* (Amsterdam), *Linguistics* (The Hague), *Die Welt der Slawen* (München), *Annali dell'Istituto universitario orientale* (Napulj). U ovaj ogranak znanstvenoga rada ubraja se i knjiga *L'influence de langue française en Croatie – d'après les mots empruntés – Aspect socio-historique* (Utjecaj francuskoga jezika u Hrvatskoj: francuske posuđenice u hrvatskom – društveno-povijesni aspekti) (Nouvelles Editions Latines, Pariz 1975.), gdje nam autor daje jednu široku sociokulturnu poveznicu između Hrvatske i Francuske od osmoga stoljeća pa sve do najnovijih vremena. Na preko stotinu stranica temeljito su označene povijesne, kulturne, jezične, obrazovne i turističke veze ovih dviju zemalja.

Drugi ogranak njegova znanstvenog rada zaokupljen je pitanjima povijesti hrvatskoga jezika. Već je 1972. godine u Parizu objavio malenu knjižicu velike važnosti za afirmaciju hrvatskoga jezika u inozemstvu *La langue littéraire croate – Aperçu historique* (Hrvatski književni jezik – povijesni pregled) (*Colloquia Parisiensia* 1, Nouvelles Editions Latines, Pariz, 1972.), koja svega tri godine nakon francuskoga izdanja izlazi i na švedskom jeziku pod naslovom *Det kroatiska litterära språket: en historisk översikt* (Lund, 1975.), a 1980. godine i u engleskoj inačici *A short history of literary Croatian* (Kratka povijest hrvatskoga književnog jezika) (Pariz, 1980.), da bi se već 1984. pojavila u proširenom izdanju pod naslovom *An historical survey of literary Croatian* (Povijesni pregled hrvatskoga književnog jezika) (Pariz, 1984.). U najnovije vrijeme objavljena je knjiga *A Historical Outline of Literary Croatian/The Glagolitic Heritage of Croatian Culture* (Erasmus Publisher; London: Croatian Students and Young Professionals Network, 2008.), koja nudi čitatelju sveobuhvatan pregled svih dosadašnjih spomenutih izdanja, gotovo dva stoljeća filoloških istraživanja sa svim političkim i društvenim smjernicama koje su dovele do standardizacije hrvatskoga književnog jezika. Kao radove koji se bave poviješću hrvatskoga jezika ovdje treba spomenuti

dvije sociolingvističke studije: *Language policy in Yugoslavia with special reference to Croatian* (Jezična pravila u Jugoslaviji, s posebnim osvrtom na hrvatski jezik) (Pariz, 1988.) te poglavlje u enciklopediji *Language reform: history and future* (ur. I. Fodor i C. Hagège; sv. 2, Hamburg) 1983. godine – „The development of literary Croatian and Serbian“ (Razvoj hrvatskog i srpskog književnog jezika).

U trećem ogranku svoga znanstvenog rada Franolić piše radove na području bibliografije. Živeći i radeći u inozemstvu na visokim učilištima i školama po Francuskoj i Engleskoj, ubrzo je shvatio da nedostaje cjelovitih bibliografija, bibliografskih priručnika vezanih za hrvatski jezik i književnost. Kako bi umanjio kroatistički bibliografski deficit, u inozemstvu 1985. godine u Parizu izlazi prvi pokušaj kronološkoga pregleda hrvatskih rječnika kroz povijest pod nazivom *A bibliography of Croatian dictionaries* (Bibliografija hrvatskih rječnika). Početkom devedesetih godina autor donosi niz djela o hrvatskim knjigama u Britanskoj knjižnici, svezak *Croatian glagolitic printed texts in the British Library General Catalogue* (1994.), zatim *Books on Croatia and Croatians recorded in the British Library General Catalogue* (u tri sveska: 1996., 1999. i 2000. godine) kao retrospektivnu knjigu bibliografije hrvatskih pisaca i onih autora čija se djela odnose na Hrvatsku i Hrvate u razdoblju od XVI. stoljeća do naših vremena; potom *Works of Croatian Latinists recorded in the British Library General Catalogue*, djelo objavljeno 1997. te u proširenu izdanju 1998. godine, u kojem donosi preko dvjesto naslova u dvjesto i pedeset izdanja šezdeset i devet hrvatskih latinista u vremenu od XII. do XX. stoljeća. Kao kruna sveukupnoga Franolićeva bibliografskoga stvaranja može se izdvojiti svojevrsna metabibliografija (bibliografija bibliografijâ) *A survey of Croatian bibliographies 1960. – 2003.*, objavljena 2004. godine. Uz opći povijesni uvod i posebne tematski odijeljene bibliografije – npr.: „Hrvatske publikacije u inozemstvu“, „Bibliografije pojedinih časopisa“, „Bibliografije emigrantske literature“, „Bibliografije nakladničkih kuća“ itd. – Franolić se očituje i kratkim osvrtom na povijest te bibliografske vrste u Hrvatskoj.

Kako bi međunarodnu javnost bolje upoznao sa zaslužnim Hrvatima koji su obogatili kulturno i znanstveno nasljeđe svijeta, sastavio je Franolić dvije monografije. Prva, koja govori o Filipu Vezdinu, začetniku europske indologije, tiskana je u dva izdanja, od kojih je prvo pod naslovom *Filip Vezdin's contribution to Indic studies at the turn of the 18th century in Europe* objavljeno u Londonu 1991. g., a drugo pod naslovom *Paolino di San Bartolomeo, pioniere dell'indologia nell'Europa di fine settecento* u Velletriju 2005. g. Druga je

monografija o znamenitom matematičaru, astronomu i fizičaru Ruđeru Boškoviću, naslovljena *Bošković in Great Britain* (New York, 2002. godine).

Kako je veći dio životnoga vijeka proveo u inozemstvu, hrvatskoj javnosti njegovi radovi postaju dostupni tek nakon 1990. godine, nakon političko-društvenih promjena koje su se zbile u Republici Hrvatskoj. Svega nekoliko knjiga tiskao je u Hrvatskoj, a javljao se još i u časopisima, u *Suvremenoj lingvistici* (Zagreb, 1996.), *Raspravama Instituta za jezik i jezikoslovlje* (Zagreb 1997./98., 2000.), većinom pišući o problematici leksičkoga posuđivanja iz francuskoga jezika, te u časopisu *Riječ* (Rijeka, 2006.), u kojem je objavio studiju o Filipu Vezdinu.

Najveća je Franolićeva zasluga to što je svojim pisanim radovima koji su nastajali na uglednim europskim jezicima kontinuirano pokušavao, a u velikoj mjeri u tome i uspijeva, rasvijetliti problematiku jezikoslovne kroatistike u inozemnim slavističkim krugovima te ih zajedno s cjelokupnom javnošću upoznati s hrvatskom jezičnom baštinom i poviješću u teškim vremenima unitarističke jezične politike u Jugoslaviji.

3.1.2. Vinko Grubišić

Vinko Grubišić, jezikoslovac i pisac, rodio se 5. travnja 1943. u Posuškom Gracu u Republici Bosni i Hercegovini. U rodnom je mjestu završio prva četiri razreda osnovne škole, dok je ostala četiri pohađao u obližnjem Posušju. Franjevačku klasičnu gimnaziju polazio je u dvama hrvatskim gradovima, i to prve dvije godine u Zadru, potom jednu godinu u Dubrovniku, da bi konačno maturirao u Širokom Brijegu 1962. godine. Iste godine upisuje se na Filozofski fakultet u Zagrebu, gdje studira šest semestara hrvatski jezik i književnost te klasičnu filologiju. Nakon studentskih nemira 1965. napušta SR Hrvatsku i odlazi u inozemstvo (Republika Austrija – izbjeglički logor Traiskirchen kod Beča) da bi već iduće godine nastavio studij (germanistike, klasične filozofije, psihologije i antropologije) u Fribourgu u Švicarskoj kao stipendist Ost-Kirche Hilfe, gdje je 1970. i diplomirao usporednu slavensku filologiju i pedagogiju. Svoje prvo zaposlenje u inozemstvu ostvaruje 1968. u Foyer St. Joseph u Courtepinu (kanton Fribourg) kao pedagog i već 1974. uspješno brani disertaciju s tezom „La syntaxe de la langue de Marko Marulić“ na sveučilištu Aix-en-Provence. Godinu dana nakon uspješno obranjene doktorske disertacije odlazi u Kanadu, gdje radi kao profesor. Do 1981. predaje francuski, njemački i hrvatski jezik u srednjim školama u Torontu, Mississaugi i Cambridgeu, a od 1985. postaje lektorom hrvatskoga jezika na

Macquarie University u Sydneyu. U razdoblju od 1986. do 1987. djeluje kao urednik u Croatian Schools of Canada u Sudburyju, a u jednogodišnjem razdoblju nakon 1987. nastavnik je u Canadian Forces Language School u Ottawi. Godine 1989. postaje profesor hrvatskoga jezika, književnosti i kulture na istoimenoj katedri Sveučilišta Waterloo u istoimenome kanadskom gradu.

Grubišićeva svestranost očituje se u njegovu opsežnom znanstvenom radu. Za njega možemo reći da je djelovao kao književnik, jezikoslovac, predavač, prevoditelj, kazališni kritičar i priređivač udžbenika i programa za različite škole (HIŠAK) i fakultete na hrvatskom jeziku među hrvatskim iseljenicima. Koristio se pseudonimom Vine Voljić.

Ipak, svoje književne prvijence duguje poeziji. Javio se 1967. pjesmama koje su izlazile u emigrantskom časopisu *Hrvatska revija*. Prepoznatljiva je tematika Grubišićevih pjesama: izgubljeni zavičaj, prinudna izgnanstva kao kolektivna slika sveukupnoga hrvatskog iseljeničtva obogaćena Grubišićevim senzibilitetom, notom njegova europeizma, a sve to građeno je na predlošcima hrvatske kulturne i književne baštine. Taj pjesnički izričaj vidljiv je u prvoj zbirci pjesama – *Robotov poljubac* iz 1974. Njegujući i dalje isti književni *modus vivendi*, Grubišić piše još četiri pjesničke zbirke, i to *Bitarion* (1987.), *Gregorijanske šutnje* (1989.), *Druženje s tijelom* (1995.) i *Stazama samih središta* (2005.), u koje unosi elemente srednjovjekovnih i renesansnih hrvatskih tekstova kao posljedicu njegova bavljenja tim razdobljima u razvoju hrvatskoga pisma i jezika.

U dramskim djelima *Tri drame (Prokrvavljena Brina, Spomenik, Legenda sv. Jurja)* (1981.) i *Ne začuđuju čudesa* (1982.) Grubišić se bavi temama egzistencije, odnosa umjetnika i vlasti te vlasti i naroda, ali i vječitom temom ropstva i slobode.

Osim poezije i drame, jezikoslovna tematika i pitanje položaja hrvatskoga književnog jezika u vremenu zajedničke države nakon Drugoga svjetskog rata potaknulo je Grubišića na pisanje raznih jezičnih studija, članaka, rasprava i prikaza, od kojih su neki objedinjeni na jednom mjestu i objavljeni u knjizi *O hrvatskom jeziku* (ZIRAL, 1975.). Opsežnu bibliografiju hrvatskoga jezika pod imenom *Bibliography on the Croatian Language* objelodanio je 1987., a priredio je za tisak i dvobroj časopisa *Journal of Croatian Studies* 25/26 (1984./85.), u cijelosti posvećen hrvatskom jeziku. Obradivši gotovo tristo pedeset kamenih natpisa iz BiH i srednje Dalmacije nastalih u razdoblju od X. do XVIII. stoljeća, sastavio je 1978. knjigu *Grafija hrvatske lapidarne ćirilice*.

Stalna je bila Grubišićeva briga za što kvalitetnijim školovanjem potomaka hrvatskih iseljenika, za što boljim udžbenicima, rječnicima i gramatikama materinskoga jezika. U tu svrhu zajedno s fra Ljubom Krasićem sastavlja dva priručnika: *Hrvatski jezik 1* (1979.) i *Hrvatski jezik 2* (1980.) te *Ilustrirani rječnik za djecu* (hrvatsko-englesko-njemačko-francuski) (1988.). S istom namjerom izdaje i *Elementary Croatian 1* (1994.) i *Elementary Croatian 2* (1996.) te *Croatian Grammar* (1995.).

Završavajući svoju dugogodišnju izdavačku djelatnost, knjižnica Hrvatske revije objavila je 1991. godine Grubišićevo glavno književnopovijesno djelo – *Hrvatska književnost u egzilu*. Djelo je prikaz svih najznanijih djela i autora na području beletristike, političko-povijesne publicistike i memoaristike u hrvatskome iseljeništvu u razdoblju od 1945. do 1990. godine. U knjizi *Izazovne teme iz starije hrvatske književnosti* (2006.) promatra hrvatsku književnost u okviru europske renesanse.

Ovdje treba spomenuti i Grubišićev prevodilački rad. S engleskoga jezika preveo je dramu F. Leibera *Mehanička zaručnica* (Književna Rijeka, 1998.), s francuskoga Artaudove kazališne eseje *Kazalište i njegov dvojnik* (Zagreb, 2000.), te poeziju s francuskoga i njemačkoga jezika A. Artauda, J. Tardieua i P. Handke.

Velik je broj različitih periodika u Hrvatskoj i u inozemstvu u kojima se javljao Grubišić svojim člancima, pjesmama, raspravama, prikazima i studijama. Osim *Hrvatske revije* (od 1967.), u kojoj je bio stalnim suradnikom, surađivao je još u časopisima *Studia Croatica*, *Journal of Croatian Studies*, *Kolo*, *Republika*, *Vidik*, *Dobri pastir*, *Annali dell'Istituto universitario orientale*, *Hrvatski iseljenički zbornik*, *Hrvatski glas* i dr. Gotovo je redovito bio zastupljen u različitim zbornicima: *Hrvatska iseljenička lirika* (ur. L. Kordić, Rim, 1974.), *Jubilarni zbornik Hrvatske revije 1951. – 1975.* (ur. V. Nikolić, München – Barcelona, 1976.), *Zbornik zajednice izdanja Ranjeni labud* (Chicago, 1990.), *Skupljena baština* (ur. S. Mijović-Kočan, 1990.), *45 hrvatskih emigrantskih pisaca* (ur. Š. Š. Ćorić, Zagreb, 1991.), *Zlatna knjiga hrvatskoga pjesništva* (ur. V. Pavletić, Zagreb 1991.), *Mila si nam ti jedina* (ur. J. Bratulić i dr., Zagreb, 1998.), *U sjeni transcendencije* (ur. N. Jurica i B. Petrač, 1999.).

3.1.3. Anton (Antun, Anthony) Knežević

Anton Knežević, jezikoslovac i publicist, rođio se 3. svibnja 1909. u Zagrebu. Školovao se u rodnom gradu, gdje je 1928. uspješno maturirao na zagrebačkoj gimnaziji. Nakon mature 1936. završava Višu pedagošku školu, a 1942. studij južnoslavenskih jezika i književnosti, filozofije, pedagogije i psihologije na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Status doktora znanosti postigao je na Sveučilištu u Erlagenu 1945. godine. U vremenu od 1943. do 1955. radio je prvo kao asistent, potom kao predavač, da bi sve do 1972. i stalnoga zaposlenja bio lektor. Do umirovljenja 1989. obavljao je dužnost izvanrednoga profesora južnoslavenskih jezika, kulture i balkanologije na vestfalskom Wilhemovu sveučilištu u Münsteru. Povremeno je gostovao kao predavač na sveučilištima u Bonnu i Kölnu. Preminuo je 26. siječnja 2007. u Papenburgu u Republici Njemačkoj.

Dva su glavna ogranka Kneževićeva znanstvenoga rada. Leksikologija s leksikografijom prvi je ogranak, u kojem istražuje homonimiju hrvatskoga jezika u djelu *Homophone und Homogramme in der Schriftsprache der Kroaten und Serben* (Homofoni i homografi u pisanom hrvatskom i srpskom jeziku) (Verlag Anton Hain: Meisenheim am Glan), objavljenom 1970., a tu je i leksikografski istraživački rad *Die Turzismen in der Sprache der Kroaten und Serben* (Turcizmi u jeziku Hrvata i Srba) (Verlag Anton Hain: Meisenheim am Glan) iz 1962. g. Koristeći najbolje i najpoznatije rječnike (tiskane do 1957.) hrvatskoga, srpskoga i bugarskoga jezika, autor nam donosi turcizme zastupljene u navedenim jezicima, ali ne samo turcizme, već i arapske i perzijske riječi koje su najvećim dijelom primljene preko turskoga jezika kao posrednika, a u njegovu se djelu nalaze pod zajedničkim imenom „turcizmi“.

Drugi ogranak koji se može izdvojiti u Kneževićevu radu jest povijest i zajedno s njom politika. U okviru povijesne tematike izdvaja se djelo objavljeno 1961. *Die Kroaten und ihre Geschichte* (Hrvati i njihova povijest) (Herausgeber Zeitschrift „Oganj“, Essen), tiskano po želji velečasnoga Franje Lodete iz Essena. U dva izdanja, 1983. i 1987., u prijevodu Rudolfa Hrašćaneca djelo izlazi na engleskom jeziku u Philadelphiji pod nazivom *A short history of the Croatian Nation* (Kratka povijest hrvatske nacije) (Hrvatska katolička zajednica, ogranak „Croatia“. Philadelphia. Pa. USA). U Essenu je 1962. objavljena *Hrvatska čitanka*, namijenjena djeci hrvatskih iseljenika. Pitanjem panslavizma kao prijetnje svjetskom poretku bavi se u studiji *Panslawismus, eine Weltgefahr?* (Panslavizam – svjetska opasnost?) (Münster, 1950.), koju potpisuje pseudonimom (Dr. A. K.), dok u *Zeitschrift für Geopolitik*

(Heidelberg, 1952.) analizira jugoslavenske statističke podatke o broju Hrvata i na temelju tih podataka dokazuje neodrživost Jugoslavije kao državne tvorevine.

Javljao se povremeno Knežević svojim radovima i u dvama poznatim emigrantskim časopisima – *Hrvatskoj reviji* i *Studiji Croatici*. Članak pod nazivom „Jagić i hrvatsko-srpska suradnja“ izlazi u *Hrvatskoj reviji* 1954. g. (sv. 2., str. 167–169), dok člancima „Rusia y Europa“ (*Studia Croatica* III, 1962., br. 7–8, Buenos Aires) i „Mesianismo y la misión ruso-soviética en el mundo“ (*Studia Croatica* V, 1964., br. 14–15, Buenos Aires) autor opisuje političku ulogu Rusije u europskom političkom životu.

3.1.4. Krsto (Christopher) Spalatin

Krsto Spalatin, hrvatski jezikoslovac, rodio se 15. listopada 1909. u Stonu. Osnovnu školu pohađao je u rodnom gradu (jednu akademsku godinu), a potom je nastavio u Zadru. U Zadru je upisao klasičnu gimnaziju da bi nakon Kotora i Splita maturirao u Šibeniku 1927. godine. Iste godine upisuje studij romanistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, na kojem je 1931. i diplomirao. Na istom je fakultetu uspješno 1934. obranio doktorski rad iz francuskoga jezika i književnosti kod profesora dr. Petra Skoka. U međuvremenu je kao stipendist francuske vlade studirao jednu akademsku godinu (1931./1932.) na Sorboni. Svoj radni vijek otpočeo je radeći kao profesor francuskoga jezika i književnosti na IV. muškoj realnoj gimnaziji u Zagrebu 1935. i na Ekonomskoj visokoj školi u Zagrebu (današnjem Ekonomskom fakultetu) kao lektor francuskoga jezika, gdje se zadržao sve do početka Drugoga svjetskog rata 1941. godine. Uspostavom Nezavisne Države Hrvatske Spalatin odlazi u Rim, gdje ga je tamošnje sveučilište imenovalo lektorom hrvatskoga jezika. Paralelno s lektorskom dužnosti u Rimu obnaša i dužnost lektora hrvatskoga jezika u još jednom talijanskom gradu, Napulju do 1948. godine. Nakon završene lektorske epizode u talijanskim gradovima 1948. otisnuo se Spalatin na američki kontinent. U SAD-u započinje svoju predavačku karijeru na Wesleyan College u Iowi, gdje se nalazi do 1952., kada prelazi na Marquette University u Milwaukeeju (Wisconsin), gdje se zadržao kao profesor jezika sve do umirovljenja 1975. godine. Nakon odlaska u mirovinu povukao se na Floridu, gdje je živio sve do svoje tragične smrti 16. prosinca 1994., kada je poginuo u automobilskoj nesreći u blizini Punte Gorde na Floridi.

Znanstveno publiciranje Krste Spalatina može se podijeliti na dva razdoblja. Prvo i manje plodno razdoblje obuhvaća vrijeme prije Drugoga svjetskog rata, kada se u većini

svojih radova Spalatin bavi francuskim jezikom i literaturom. U isto vrijeme započinje i svoj prevodilački rad, pa tako 1937. izlazi knjiga *Komunizam i kršćani*, a 1939. knjiga *Seksualni problemi*, obje u Spalatinovu prijevodu i u izdanju zagrebačke nakladnika „Istina i život“.

Drugo razdoblje znanstvenoga rada Krste Spalatina započinje nakon Drugoga svjetskog rata i znatno je plodnije. U ovom se razdoblju autor više zanima za hrvatski jezik, jezikoslovnu kroatistiku u teškim vremenima borbe za obranu samoga imena hrvatskoga jezika (pitanja oko hrvatskoga pravopisa, hrvatsko-srpskoga jezičnog jedinstva/dvojstva, osnovnih hrvatskih jezičnih priručnika), komparativnu lingvistiku te povijesne i kulturološke teme. Svoje radove objavljuje uglavnom u časopisima hrvatske emigracije: *Hrvatska revija*, *Journal of Croatian Studies*, *Hrvatski iseljenički zbornik*, te povremeno (od 1974.) u književnoj reviji *Marulić*, koja izlazi u Zagrebu, u časopisu Filozofsko-teološkoga instituta Družbe Isusove *Obnovljeni život* te u publikaciji Francuskoga instituta u Zagrebu *Annales de l'Institut Français de Zagreb*.

Kapitalno djelo cjelokupnoga njegovoga znanstvenog rada svakako je *Peterojezični rječnik europeizama* (1990.) u izdanju Nakladnoga zavod Matice hrvatske u Zagrebu. Gotovo kompletna naklada prvoga izdanja od pet tisuća primjeraka bila je rasprodana u kratkom roku, što dovoljno govori o interesu čitatelja. Tijekom čitavoga radnog vijeka prikupljao je i obrađivao Spalatin građu za ovaj rječnik. U rječniku su obrađene suvremene međunarodne riječi europskoga podrijetla (europeizmi) svih pet jezika koje obuhvaća (hrvatski, njemački, engleski, talijanski i francuski) s glavnim osvrtom na hrvatske inačice poznatih europeizama. Najvažnije je hrvatsko kazalo jer su u njemu popisane riječi europskoga podrijetla koje Spalatin obrađuje. Potom idu kazala i riječi drugih obrađenih jezika istoga značenja s odgovarajućim hrvatskim terminom.

3.2. Hrvatski kroatisti iz redova Katoličke crkve

3.2.1. *Fra Karlo (Marko) Kosor*

Fra Karlo Kosor, franjevac i jezikoslovac, rođio se 25. travnja 1914. u selu Trbounju nadomak grada Drniša. Osnovnu školu pohađao je u obližnjem selu Razvođu (1921. – 1923.) te u gradu Drnišu (1923. – 1925.). Nakon završene osnovne škole odlazi u Franjevačko sjemenište u Sinju te upisuje Franjevačku klasičnu gimnaziju i filozofiju, na kojoj uspješno maturira 1934. godine. Za vrijeme srednjoškolskoga školovanja oblači redovničko odijelo, završava novicijat u Zaostrogu (1931. – 1932.) i uzima redovničko ime fra Karlo. Nakon položenih jednostavnih zavjeta u Zaostrogu upisuje se na Franjevačku visoku bogosloviju u Makarskoj (1934. – 1938.), najvišu znanstvenu ustanovu redodržave Male braće Presvetog Otkupitelja u Dalmaciji. Na bogosloviji je 1935. godine položio svečane zavjete i tako otpočeo svoj redovnički i svećenički život pod palicom svojega odgojitelja fra Ante Antića. Dok se pripremao za svećenički poziv, primio je tonsuru u Makarskoj 1935., niže redove 1936., red đakona 1937. u Splitu, a svećenički mu je red podijelio biskup Kvirin Klement Bonefačić u Splitu 12. ožujka 1938. godine. Primanjem svećeničkoga poziva i uspješnim završavanjem bogoslovije ulazi u svoju prvu redovničku službu, postaje pomoćnik klerika u Sinju (1938. – 1939.), zatim prefekt sjemeništa i nastavnik na Franjevačkoj gimnaziji u Sinju sve do početka Drugoga svjetskog rata 1942. godine. Iste godine upisuje studij hrvatskoga jezika i književnosti na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, na kojemu uspješno diplomira 1947. godine. Pod vodstvom prof. dr. Stjepana Ivšića 1954. godine uspješno brani disertaciju na temu „Josip Jurin, hrvatski leksikograf“ i postiže stupanj doktora znanosti. Čitav je život proveo radeći kao profesor hrvatskoga jezika i književnosti na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju, a ponekad je po potrebi predavao povijest, latinski jezik i vjeronauk. Obnašao je dužnosti ravnatelja Franjevačke klasične gimnazije u Zagrebu, Makarskoj i Sinju, odnosno ravnatelja sinjskoga sjemeništa; bio je prefekt studija, definator i član više provincijskih vijeća. Bio je član kulturnoga društva „Milovan“, zatim Hrvatskoga filološkog društva te jedan od osnivača i najustrajnijih i najvrjednijih suradnika zbornika *Kačić*. Fra Karlo Kosor preminuo je 1. ožujka 1982. godine za svojim radnim stolom u sinjskom franjevačkom samostanu Gospe Sinjske.

Plodovi se Kosorova bavljenja znanstvenim i publikacijskim radom mogu razvrstati u četiri skupine. Prvu od njih čini predan istraživački rad na prošlosti jezikoslovne kroatistike, ali i na suvremenim kroatističkim temama njegova vremena. Poseban je interes iskazao Kosor

za hrvatsku leksikografiju. U svojoj doktorskoj disertaciji istražuje život i djelo hrvatskoga leksikografa Josipa Jurina iz XVIII. stoljeća. Kasnije disertaciju objavljuje kao tri samostalne i opsežne radnje u časopisu *Rad JAZU* 1953., 1955. i 1958. Istraživanje hrvatskoga jezikoslovlja nastavlja radovima o najstarijem dikcionaru iz Slavonije (*Rad JAZU*, 1985.), zatim istražuje dva trojezična rječnika nepoznatoga autora iz 18. stoljeća (*Rad JAZU*, 1966., *Svesci*, 1969. i *Kritika*, 1970.), zanimaju ga i rukopisni rječnici imotskoga samostana (*Grad na gori*, 1980.), leksičko blago i sintaksa vremena Grabovčeva *Cvita* (*Filologija*, 1979. i *Kačić*, 1983.), jezik gramatike fra Tome Babića (*Kačić*, 1981.) te *Mali konverzacioni rječnik „Zvanik novi“* (*Čakavska rič*, 1975.). Suvremenijim temama jezikoslovne kroatistike Kosor se bavi pišući o jeziku prijevoda *Zagrebačke Biblije* i *Evandelistara* na hrvatski književni jezik (*Služba Božja*, 1967./68., 1978.), kritički se osvrće i na *Rječnik hrvatskosrpskoga književnog jezika* objavljen od dviju matrica 1967. godine (*Kritika*, sv. I., 1969.), ali i djeluje kao jezični savjetnik. U razdoblju od 1972. do 1982. u časopisu *Marija* izlaze u rubrikama, „Malo slovnice“ i „Jezična zrnca“ njegovi jezični savjeti. Nekolicina je tih jezičnih savjeta prikupljena na jednom mjestu i objavljena kao knjiga *Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca* (1979.) u tri izdanja. Jezične je savjete objavljivao i u časopisu *Jezik* (1952./53. i 1969./70.).

Drugu skupinu radova karakterizira interes autora za pojedine pisce, njihova književna djela te obradu pojedinih pitanja s povijesnknjiževnoga gledišta. Uredio je *Pjesmaricu* (1965.), u kojoj je napravio izbor iz pjesma Andrije Kačića Miošića, ali i nekih drugih narodnih pjesama. Posebno se bavio radovima fra Silvestra Kutleše, izdavača *Nove pjesmarice*, napisao je studiju o harambaši Ivanu Bušiću Roši te donio nepoznate pojedinosti o narodnom junaku Vuku Mandušiću. Poseban ciklus radova u ovoj skupini čine radovi objavljivani većinom u časopisima *Marija* te *Gospa Sinjska*, a rjeđe u *Taveliću* i *Glasi Koncila*, u kojima prikazuje živote i djela pojedinih poznatih i manje poznatih književnika čije je tema i literarno nadahnuće bila Blažena Djevica Marija („Marko Marulić kao Gospin pjesnik“, *Marija*, 1971., „Pjesnik Dragutin Domjanić i Marija“, *Marija*, 1972., „Marija u pjesmi fra Petra Kneževića“, *Marija*, 1971. itd.).

U trećoj skupini radova nalaze se djela s tematikom koja se stalno pojavljivala u Kosorovu publicističkom radu. Tema povijesti Crkve, njezinih protagonista, tj. braće redovnika franjevacca te prošlosti rodnoga zavičaja primjetna je u njegovu opusu. Ovdje treba izdvojiti tri opsežne studije o Drniškoj krajini u vremenima turske i mletačke vladavine te u doba narodnoga preporoda koje su trebale biti objedinjene u monografiji o Drniškoj krajini,

no autorova je smrt zaustavila taj projekt. Godine 1965. objavljena je vrijedna povijesna studija *Sinjski franjevci u borbi za narodni preporod u Sinju i Cetini od 1860. do 1870. godine*, s ponovljenim izdanjem iz 2004. godine. Ovdje možemo uvrstiti i tri kvalitetne monografije s opširnim bibliografskim jedinicama o fra Stjepanu Zlatoviću (1967.), fra Petru Bačiću (1970.) i fra Stanku Petrovu (1963.).

Četvrtu skupinu radova fra Karla Kosora karakterizirali bi tekstovi nabožnoga sadržaja namijenjeni širem kršćanskom puku. Obično su izlazili u časopisima *Marija* i *Gospa Sinjska*, i to o pojedinim obljetnicama kao prilog njihovim proslavama. Inače, mariološka tematika stalno je bila prisutna u njegovu publicističkom radu pa tako u časopisu *Marija* redovito izlazi „Mala Gospina enciklopedija“, u kojoj je u nastavcima obrađivao pojedine marijanske pojmove. Vrlo je uspješan bio i u prijevodima s latinskoga i talijanskoga jezika.

3.2.2. *Don Mate Meštrović*

Don Mate Meštrović, pjesnik, književni kritičar i esejist, rodio se 29. ožujka 1910. na otoku Drveniku u blizini grada Trogira. Osnovnu je školu polazio kod mjesnih župnika (1916. – 1923.), a klasičnu sjemenišnu i državnu gimnaziju pohađao je u Splitu (1923. – 1930.). Nakon uspješno položene mature i odsluženoga vojnog roka upisuje teološki studij u Centralnom teološkom učilištu u Splitu 1931./1932. i tu uspješno diplomira 1934./1935. Odmah po završetku studija 27. listopada 1935. godine biva zaređen za svećenika Splitsko-makarske biskupije. Započinje svoj dugi svećenički radni vijek (gotovo punih 65 godina) kao duhovnik u splitskom Biskupskom sjemeništu 1935., zatim kao župnik po raznim župama Splitsko-makarske biskupije (Žrnovnica 1936., Stobreč – Kamen 1936., Dubrave (Mosor) 1937. – 1939., Koprivno 1939. – 1953. i Omiš 1953. – 1957.). Za vrijeme Drugoga svjetskog rata kao župnik Koprivna gotovo dvije godine boravi u Sinju. Tu ga je Ministarstvo bogoštovlja i nastave Nezavisne Države Hrvatske imenovalo nastavnikom latinskoga i hrvatskoga jezika na sinjskoj državnoj gimnaziji. Nakon završetka rata nastavlja raditi kao nastavnik hrvatskoga i ruskoga jezika u Biskupskoj klasičnoj gimnaziji u splitskom sjemeništu (1945. – 1951.). Za vrijeme službovanja u Omišu don Mate Meštrović biva optužen, a ubrzo i osuđen na dvogodišnju uvjetnu, kasnije preinačenu šestomjesečnu bezuvjetnu zatvorsku kaznu zbog „izrečene riječi“ u totalitarnom vremenu komunističkoga režima druge Jugoslavije. Zatvorsku je kaznu služio u Trogiru od rujna 1956. do ožujka 1957.

godine. Nakon odslužene zatvorske kazne premješten je u Split, gdje vrši službu kurijalnoga bilježnika u Biskupskom ordinarijatu (1957. – 1970.). Tu mu je povjerena uloga glavnoga urednika (1966. – 1969.) novopokrenutoga filozofsko-teološkoga časopisa *Crkva u svijetu* (iako se formalno glavnim urednikom vodio biskup Frane Franić zbog komunističkoga progona) koji su izdavale biskupije splitske metropolije. Oko jedanaest godina bio je i urednik dijecezanskoga *Vjesnika nadbiskupije splitsko-makarske* (1970. – 1981.), a 1962. godine postaje pravi član Interdijecezanskoga odbora i član Nadbiskupskoga vijeća cenzora. Titulom počasnoga kanonika makarskoga zbornog kaptola počašćen je 1954. godine. Don Mate Meštrović umro je 19. lipnja 2000. godine u Splitu u 91. godini života.

Plodan i uspješan publicistički i književni rad don Mate Meštrovića najbolje se ogleda u njegovim poezijskim uradcima, književnim kritikama, člancima, studijama i jednoj izdanoj knjizi. Još iz gimnazijskih dana nalazimo njegove tiskane pjesničke prvijence u revijama *Luč*, *Hrvatska straža*, *Selo i grad*, *Orlovska misao*, a u vremenu dok je bio bogoslov javlja se pjesmama i književnim kritikama u splitskim, ali i u drugim listovima: *Novo doba*, *Jadranska pošta*, *Hrvatski dnevnik*, *Jadranska vila*, *Hrvatska prosvjeta*, *Hrvatska smotra*, *Jadranska straža*. Prihvaćen od književnih kritičara (A. Barca, M. Ujevića) kao senzibilni estetičar, tankoćutni pjesnik i onaj koji sve doživljava kroz ljepotu misli i riječi, slika i doživljava u dubini srca, bez upliva bilo kakvih poetskih i ideoloških tendencija napisao je preko osamdeset pjesama u svojim mlađim danima.

U zrelim godinama života pastoralne su obveze pomalo usporile Meštrovićeve pjesničku produktivnost, ali neprekinuti se niz nastavio proučavanjem i kritičkim prosuđivanjem hrvatskoga pjesništva, hrvatske književnosti, kako starije tako i novije. Njegovi eseji i kritički članci – „O Hektorovićeve *Ribanju i ribarskom prigovaranju*“, „Hrvatska poezija i jedna naša antologija“, „Prijelaz preko Rubikona (problem slobodnog stiha u hrvatskoj poeziji)“, „Egzistencija Božja i poezija Miroslava Krleže“, „Esej o formi poezije“, „O lirici Đure Sudete“, „O našoj javnosti i našim književnicima“, „Stvarnost i pjesništvo“ itd. – odišu estetskom vrijednošću i kritičkom utemeljenošću. Književno je djelo uvijek u središtu njegove kritičke prosudbe, oslobođeno bilo kakvoga vanjskog utjecaja, a umjetnički doživljaj jedini je relevantan pokazatelj književne vrijednosti.

Gotovo je isti pristup iskazao pišući jezične rasprave. Stalan je bio njegov interes za hrvatski jezik i jezična pitanja. Još od mladenačkih dana i neostvarene želje za studiranjem hrvatskoga jezika i književnosti preko lektorskih i korektorskih poslova u časopisima težio je čistoj hrvatskoj riječi i njezinu pravilnom izričaju pa je u gramatičkim, stilskim, semantičkim

i estetičkim prosudbama, najčešće crkvenih i nabožnih izdanja, o tome i pisao. Tako su neki od članaka „Da li ćemo odbaciti hrvatske dijalekte“, „Nekoliko jezičnih ispravaka“, „Najnoviji hrvatski prijevod Sv. Pisma Novoga zavjeta“, „Djelomični hrvatski prijevod Svetoga pisma“, „Najnoviji hrvatski prijevod četiriju evanđelja“, „O jeziku Biblije“ itd. Neke od spomenutih književno-kritičkih eseja i jezikoslovnih rasprava objavio je u jedinoj svojoj autorskoj knjizi simboličnoga naslova *Nebit i kaos i druga strana*, koja je izdana 1986. godine u Splitu.

3.2.3. *Fra Jeronim (Mate) Šetka*

Fra Jeronim Šetka, franjevac i jezikoslovac, rođio se 6. listopada 1909. u selu Desne nadomak grada Metkovića. U rodnom je mjestu završio osnovnoškolsko obrazovanje (1916. – 1920.), dok je gimnaziju i filozofiju pohađao u Franjevačkom sjemeništu u Sinju (1921. – 1929.). Dvije godine novicijata proveo je na otoku Visovcu u Franjevačkom samostanu Majke od Milosti, a još četiri godine pohađao je Franjevačku visoku bogosloviju u Makarskoj (1929. – 1933.). U međuvremenu je položio svečane redovničke zavjete te je 9. listopada 1932. godine primio sakrament svećeničkoga reda u Splitu. Već 1933. godine postaje prefektom sinjskoga sjemeništa i profesorom u Sinju i Zagrebu i tu ostaje do 1938. godine, kada upisuje studij slavistike na Filozofskome fakultetu u Zagrebu i Krakovu. Kod profesora Stjepana Ivšića brani doktorski rad „Hrvatska kršćanska terminologija“ 1940. godine u Zagrebu. Svoj radni vijek ispunio je različitim poslovima i funkcijama koje je obnašao. Za vrijeme Drugoga svjetskog rata prima dužnost magistra klerika u Sinju, do 1956. godine bio je ravnatelj Franjevačke gimnazije i sjemeništa u Sinju. Obnašajući dužnost magistra klerika u Makarskoj, u razdoblju od 1960. do 1964. predaje na Franjevačkoj visokoj bogosloviji u istome gradu. Obnašao je i dužnosti tajnika Provincije Presvetoga Otkupitelja, definitora, kustosa te generalnoga vizitatora Hercegovačke franjevačke provincije i vicepostulatora u klauzi blaženoga Nikole Tavelića. Uređivao je glasnik *Gospa Sinjska* (1964.) te *Vjesnik blaženoga Nikole Tavelića* (1969. – 1971.), bio je suurednikom *Sinjske spomenice 1715. – 1965.* te *Šematizma Provincije Presvetoga Otkupitelja 1965. godine*. Fra Jeronim Šetka preminuo je 22. srpnja 1990. godine u Omišu u svojoj 81. godini života.

U znanstveno-publicističkom radu izdvajaju se članci usmenoknjiževne tematike: „La B. V. Maria dans la poesie populaire Croate“ (1953.), „Fra Andrija Kačić Miošić i narodna pjesma“ (1954.), „Koledanje u Baškoj Vodi“ (1964.), „Rukopisna zbirka zagonetka“ (1978.), ali i životopisi dvojice redovnika – fra Tome Babića i fra Petra Kneževića. Velik dio Šetkina

publicističkoga rada ispunjavaju razne knjižice i brošure nabožne i religiozne tematike posvećene Majci Božjoj, katoličkim svecima, molitvama i cjelokupnom katoličkom nauku. Tu možemo izdvojiti neka od djela: *Pobožni uzdasi i molitve s oprostima* (1947.), *Blago nebesko, vjenčić oprosni molitava za svaku prigodu* (1961.), *Put u život, priručni molitvenik za župnike i vjernike* (1962.), *Kršćanski nauk* (1965.), *Gospa Sinjska, povijest svetišta Majke Božje u Sinju* (1966.), *Sveti Nikola Tavelić* (1970.), *Mijenjam svijet, razmatranje za svećenike, redovnike, redovnice i vjernike* (1974.), *Na izvorima radosti, razmatranja za sve dane preko godine* (1981.) itd. Godine 1951. predao je JAZU-u *Zbirku narodnih pjesama iz Dalmacije* (22 pjesme) i *Zbornik hrvatskih narodnih pobožnih pjesama* (1231 pjesma).

Kapitalno djelo fra Jeronima Šetke svakako je njegova *Hrvatska kršćanska terminologija* (Svezak I. *Hrvatski kršćanski termini grčkog porijekla*, Šibenik: Tiskara Kačić, 1940., Svezak II. *Hrvatski kršćanski termini latinskog porijekla*, Makarska, 1964., Svezak III. *Hrvatski kršćanski termini slavenskog porijekla*, Makarska, 1965.). Dugotrajnim i sustavnim istraživanjem nastalo je kapitalno leksikografsko djelo kojim je bila obuhvaćena cjelokupna nacionalna kršćanska terminologija, što je u vrijeme objavljivanja prvoga sveska 1940. godine bio jedinstven slučaj među kršćanskim narodima. Kako je interes za ovo djelo bio velik, pošlo je za rukom fra Jeronimu Šetki cijelu trilogiju usavršiti i dodatno obogatiti terminima novijega podrijetla te je objaviti u jednoj knjizi 1976. godine u Splitu.

4. RAŠČLAMBA JEZIKOSLOVNIH RADOVA HRVATSKIH KROATISTA U INOZEMSTVU

U ovome će poglavlju biti prikazana tri razdoblja povijesti hrvatskoga pravopisa i pravopisnih politika u vremenu druge Jugoslavije, od kraja Drugoga svjetskoga rata do proglašenja samostalne Republike Hrvatske. U tom vremenu svaka objava novoga pravopisa u jezikoslovnoj kroatistici u pravilu je donosila i primjenu nove pravopisne politike (konceptije) koja je označavala kraj jednoga i početak drugoga pravopisnoga razdoblja. Poseban naglasak stavit će se na radove hrvatskih kroatista izvan Hrvatske koji su paralelno s domovinskom jezikoslovnom kroatistikom pisali radove o različitim jezikoslovnim temama. Neka od emigrantskih jezikoslovnih reagiranja odnosila su se i na objavljivanje hrvatskih pravopisa tiskanih u domovini, ali i u inozemstvu (*Hrvatski pravopis* 1972. godine tiskan je u Londonu). O pitanjima pravopisne politike i novim ortografskim rješenjima u hrvatskom jeziku od 1945. do 1990. godine pisali su u emigrantskim časopisima *Hrvatska revija* i *Journal of Croatian Studies* Krsto Spalatin i Vinko Grubišić, dok se pravopisnim pitanjima Branko Franolić bavio u svojim radovima o jezičnoj politici u Jugoslaviji, uvijek s posebnim osvrtom na hrvatski jezik.

4.1. Hrvatsko (pravo)pisanje u vremenu druge Jugoslavije (1945. – 1990.)

Još su Vatroslav Jagić i Antun Barac naglašavali važnost pravopisnih pitanja, odnosno različitih pravopisnih koncepcija u hrvatskom kulturnom i književnom životu ističući da nema jezičnoga problema u našoj literaturi koje tako raspaljuje strasti kao pravopis³⁴. Hrvatski kroatist iz inozemstva Vinko Grubišić pišući o hrvatskim pravopisima ističe kako samo postavljanje pravopisne problematike kao jednoga od najvažnijih jezičnih pitanja u hrvatskome jeziku dovoljno ukazuje „da s hrvatskom jezičnom normom nešto nije u najboljem redu“ (Grubišić 1980a: 115). Razloge za takav odnos prema pravopisnoj problematici, uz one jezične, on pronalazi i u „nejezičnim okolnostima“ koje su dovodile do nastanka „poluhrvatskih“ pravopisa (Grubišić 1980a). Isto tako, naglašava funkcionalnu važnost koju jedan pravopis mora imati u književnome jeziku, a koja kod hrvatskih pravopisa nije bila nikada jasno označena. Hrvatski pravopisi po njegovu shvaćanju gube svoju

---

³⁴ Više u: Mićanović 2014, odnosno u: Badurina 2006.

savjetodavnu funkciju time što nisu dokraja definirani njihovi sadržaji, odnosno nije jasno određeno što je predmet obrade u jednom pravopisu, što u gramatici, a što u rječniku hrvatskoga književnog jezika.³⁵ „U hrvatskom jeziku, što je svakako simptomatično, dobar dio slovnice ulazi u pravopis“ (Grubišić 1980a: 116) pa tako, po Grubišiću, nismo pisali „kako je propisano“, već smo se vodili dvjema obmanama: „piši kako govoriš“ i nešto blažom „piši kao što dobri pisci pišu“ (a dobrih pisaca u jezičnom pogledu jednostavno nije bilo) (Grubišić 1980a).

Uvođenje novih ortografskih rješenja, tj. mijenjanje postojećih uvijek je imalo snažan odjek u jezikoslovnoj kroatistici. Kada je riječ o ortografskim pitanjima, koja bi trebala biti usko lingvistička, uvijek se osjeća prelazak granica same lingvistike i odlazak u bespuća „politike i identiteta“ (Mićanović 2014: 82). Dovodjenje u pitanje pojedinih pravopisnih rješenja i u samostalnoj Republici Hrvatskoj pokreće javne polemike. Ta činjenica ukazuje na to kakve su se sve jezične borbe morale voditi u doba različitih zajedničkih državnih tvorevina kojima je donedavno pripadala i Republika Hrvatska. Pravopisni priručnici koji su „nastajali kao rezultat državne narudžbe“ (Mićanović 2014: 81) i kao takvi bili uvođeni u školske sustave bili su pokazatelj kulturnoga i prosvjetnoga autoriteta aktualne politike. Nametanjem ortografskih rješenja koja često nisu slijedila dotadašnju većinsku pravopisnu tradiciju nametala se politička volja vlastodržaca. Pravopisna se problematika nametnula kao „sociolingvistička i sociopolitička činjenica“ (Badurina 2006: 145) i gotovo „svi hrvatski pravopisi od 1918. do 1991., izuzev endehazijskih, nastajali su u neslobodi i nemogućnosti vlastitih rješenja.“ (Bašić 2002: 90).

U jezikoslovnoj se kroatistici razdoblje druge Jugoslavije, koje je obilježeno jakim jezičnim unitarizmom, često periodiziralo na različite načine.³⁶ Uzimajući kao glavni kriterij periodizacije smjene različitih pravopisnih koncepcija i pravopisnih politika te objave novih ortografskih priručnika kao njihovih plodova, mogla bi se izdvojiti sljedeća tri razdoblja:

1. povijest hrvatskoga pravopisa od 1945. do 1960. godine,
2. povijest hrvatskoga pravopisa od 1960. do 1971. godine,
3. povijest hrvatskoga pravopisa od 1971. do 1990. godine.

---

³⁵ Navodi primjere francuskoga jezika, gdje je „najveći dio pravopisnih pitanja obuhvaćen slovnicom npr. Grevisse, *La bon usage*, 9. izd, engleskoga jezika u kojem je 'Spelling' prvenstveno stvar rječnika te ruskoga jezika u kojem pitanja akcenta duboko zadiru u pravopisnu problematiku.“ (Grubišić 1980a).

³⁶ Jedna od periodizacija jest i periodizacija Stjepana Babića korištena u ovom radu, vidi str. 12.

4.1.1. *Povijest hrvatskoga pravopisa od 1945. do 1960. godine*

Završetkom rata i poratnim priznavanjem četiriju službenih jezika (srpskoga, hrvatskoga, slovenskoga i makedonskoga)³⁷ u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji zauvijek je napušten, bolje rečeno zabranjen „etimološki“ (korijenski)³⁸ pravopisni koncept korišten u vremenu Nezavisne Države Hrvatske³⁹. Odlukom Ministarstva prosvjete Narodne Republike Hrvatske od 2. studenog 1946. godine u školsku je uporabu vraćen *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* Dragutina Boranića, i to njegovo deveto, prerađeno izdanje, koje se nastavlja na osmo izdanje, objavljeno u vremenu Banovine Hrvatske 1941. godine⁴⁰.

Tijekom rata na teritoriju koji nije kontrolirala NDH korišten je na hrvatskoj strani Boranićev pravopis, a na srpskoj Belićev (kako piše na koricama) *Правопис Српскохрватскога Књижевног Језика* (prvo izdanje 1923. godine)⁴¹. Na samim počecima nove državne zajednice, u vremenu prividne jezične tolerancije, povratak na Boranićev pravopis iz vremena Banovine Hrvatske (pretisnuto četvrto izdanje 1928. bez nametnutih rješenja iz *Pravopisnog uputstva za sve osnovne, srednje i stručne škole kraljevine S.H.S.* iz 1929. godine, koje teži uklanjanju razlika između hrvatske i srpske pravopisne norme⁴²), samo s izmijenjenim primjerima u duhu novoga političkog i društvenog uređenja, nije dao naslutiti nadolazeću jezičnu unifikaciju, čiji je konačan ishod trebao biti zajednički pravopis i rječnik „našega“ hrvatskosrpskoga književnog jezika. Kako navodi Mićanović (2014: 83), „prema *Pravopisu hrvatskoga ili srpskoga jezika 1947.* piše se: *odcijepiti, odčepiti, odćušnuti, odšetati, predsjednik, nosit ću, past ćeš, kadšto, azijski, ne ću, Boccaccio*; u pravopisni rječnik uvrštene su riječi: *uho, kuhinja, dječji, opći, Bizant*; rabe se pravopisni termini *točka, točka*

---

³⁷ Vidi *Službeni list* 14. veljače 1945. godine pod naslovom „O objavljivanju odluka i proglašenja Antifašističkoga vijeća narodnoga oslobođenja Jugoslavije, njegovog predsjedništva i nacionalnoga komiteta na srpskom, hrvatskom, slovenačkom i makedonskom jeziku.“

³⁸ Više o etimološkom i fonološkom pravopisu vidi u: Brozović 1972–1973.

³⁹ Više o pravopisnoj politici i normativnim priručnicima u vremenu NDH vidi u: Samardžija 2008.

⁴⁰ Dragutin je Boranić naslijedio Ivana Broza koji je izdao prvi pravopis fonološkoga tipa hrvatskoga jezika u dva izdanja, 1892. i 1893. godine. Već na trećem, prerađenom izdanju iz 1904., koje je objavljeno pod istim naslovom – *Hrvatski pravopis*, redakcijsku ulogu preuzima Boranić i 1915. izdaje šesto izdanje toga pravopisa. Nastavljajući Brozovu koncepciju pod svojim imenom i s naslovom *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1921. izlazi njegovo prvo izdanje; potom drugo, nepromijenjeno 1923., treće 1926., četvrto 1928., a u petom izdanju 1930. Boranić unosi promjene po *Pravopisnom uputstvu*. U šestom izdanju iz 1934. promjene su uvedene prema propisima Ministarstva prosvjete te pravopis izlazi s novim naslovom – *Pravopis hrvatskosrpskog jezika*. Sedmo izdanje izlazi 1937., također sastavljeno prema propisima Ministarstva prosvjete. Dva su izdanja Boranićeva pravopisa izdana u vremenu Banovine Hrvatske, i to pretisnuto četvrto izdanje *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1940. i ponovno isto 1941. kao osmo izdanje.

⁴¹ Belićev *Правопис српскохрватскога књижевног језика* izlazi 1923. kao prvo izdanje; drugo, prerađeno izdanje izlazi 1930., treće, popravljeno izdanje objavljeno je 1934., a novo, dopunjeno i ispravljeno izdanje iz tiska izlazi 1952. godine.

⁴² Više u: Samardžija 2012: 139–153.

zarez; stavlja se zarez iza glavne rečenice u primjerima poput *Nadam se, da ćemo se opet naći zajedno na narodnom poslu*; stavlja se točka iza rednoga broja 29. XI. 1943. godine.“ Ovakva ortografska rješenja u prvim godinama NR Hrvatske bila su prihvatljiva jezikoslovnoj kroatistici jer su njima „poništeni učinci ortografskog unificiranja iz razdoblja Kraljevine Jugoslavije“ (Mićanović 2014: 83), a ujedno je i nastavljena tradicija hrvatske pravopisne norme. Deseto i posljednje izdanje Boranićeva pravopisa, koje je odobrio Savjet za prosvjetu, nauku i kulturu NRH, izlazi 1951. godine.

O dvama poratnim izdanjima Boranićeva pravopisa pisali su hrvatski jezikoslovci u domovini okupljeni oko časopisa *Jezik* (časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika), koji je 1951. godine pokrenulo novoosnovano Hrvatsko filološko društvo. Tako Mate Hraste u prvom broju prvoga godišta časopisa *Jezik* pod „Osvrtima“ donosi kratak prikaz desetoga izdanja Boranićeva pravopisa iz 1951. godine, odnosno, kako sam ističe u prikazu, upozorava „samo na razlike između IX. i X. izdanja, jer razlike u ostalim izdanjima pripadaju u povijest pravopisa“ (Hraste 1952: 31–32).

Ističući kako Boranićev pravopis ima svojih „dobrih i loših strana“, posebno se osvrće na nekoliko ortografskih rješenja koja su provedena u posljednjem, desetom izdanju pravopisa, a različita su od onih iz devetoga izdanja. Navodi promjenu u pisanju refleksa jata (deseto izdanje: *korijen, korjenit, korjenčić*, ali *ogrev*, dok se po devetom izdanju pisalo *koren* i *korijen, korenit, korenčić*, ali *ogrjev*), zatim dopuštanje pisanja završetka *-ar* (*milicionar, revolucionar, funkcionar*) uz postojeći završetak *-er* (*kondukter*) kod stranih općih imenica s više od dva sloga, pisanje fonema *č* kod slavenskih prezimena, a ne samo dosadašnjega *ć* (*Gregorčić, Župančić, Iljič, Mickjevič*), te zamjenu ruskoga dočetnog *-aja* u prezimenima našim *-a* (Krupska, gen. Krupske, a ne Krupskaja, gen. Krupskaje). Vidljivo je iz ovih ortografskih rješenja da su pisana u službi aktualnoga društveno-političkoga uređenja i proklamiranoga zajedništva svih „bratskih naroda“ u zajedničkoj državi Jugoslaviji, o čemu svjedoče i primjeri navedeni u novom Boranićevu pravopisu. Tomu u prilog ide i pojašnjenje u odjeljku o pisanju složenih pridjeva, gdje se u novom izdanju Boranićeva pravopisa opravdava pisanje *srpskohrvatskoga jezika* sastavljeno „jer je to jezik koji Hrvati zovu hrvatskim, a Srbi srpskim, ali srpsko-hrvatski običaji s crticom jer jedni običaji pripadaju Hrvatima, a drugi Srbima, t.j. jedne izvršuju Srbi, a druge Hrvati.“ (Hraste 1951: 32). Po tom je pravilu izmijenjeno dotadašnje pisanje *narodno-oslobodilačka vojska* u novo *narodnooslobodilačka vojska*. Baš će ovo pravilo o pisanju složenih pridjeva kod imena jezika izazvati najviše reakcija hrvatskih kroatista u inozemstvu prilikom prikazivanja novoga

zajedničkog *Pravopisa srpskohrvatskoga književnog jezika* iz 1960. godine koji će u naslovu nositi pridjevnu složenicu, o čemu će biti više riječi u nastavku (usp. Spalatin 1963). Svoje viđenje razlika između dvaju izdanja Boranićeva pravopisa Hraste završava prikazom novoga načina pisanja priloga – *nažalost*, a ne kao do tada *na žalost* – i zamjenica iz poštovanja – *ti, tvoj, vi, vaš* (malim početnim slovom umjesto dotadašnjega velikog početnog slova) – odustajanja od bilježenja točke iza rednoga broja kada se nalazi u zagradi (Petogodišnji plan 1947–1951) i nekorištenja zastarjeloga genitivnog oblika *dne* kod pisanja datuma (od tada Zagreb, 1. svibnja 1952.). O novom Boranićevom pravopisu, između ostalih, pisao je i Dalibor Brozović (1952).

U istraženim izvorima za ovaj rad nisu zabilježeni posebni osvrti hrvatskih kroatista izvan Hrvatske prilikom objave dvaju poratnih izdanja Boranićeva pravopisa. Većinom se Boranićevi pravopisni priručnici spominju u usporedbi s nekim ortografskim rješenjima u drugim prikazivanim pravopisima, npr. u zajedničkom *Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika* iz 1960. godine i u *Hrvatskom pravopisu* iz 1971. godine u radovima Vinka Grubišića i Krste Spalatina. Uvijek je Boranićev pravopis u gotovo svim radovima hrvatskih kroatista izvan Hrvatske koji se bave pravopisnim pitanjima reprezentativni primjer dugogodišnje hrvatske pravopisne tradicije fonološkoga tipa koja je započela još Brozovim *Hrvatskim pravopisom* iz 1892. godine i „not conceding to Belić 1929. – 1939.“ (Franolić 1983: 105). Hrvatski kroatisti u inozemstvu posebno ističu važnost dvaju banovinskih izdanja Boranićeva pravopisa (pretisnuto četvrto izdanje 1940. i isto osmo izdanje iz 1941. godine) u kojima su izostavljena nametnuta ortografska rješenja po *Pravopisnom uputstvu* iz 1929. godine koja su vodila jezično-pravopisnom „ujednačivanju“ hrvatskoga i srpskoga jezika.

Važnost je Dragutina Boranića i njegovih pravopisnih priručnika, po mišljenju hrvatskoga kroatista iz inozemstva Krste Spalatina, neprocjenjiva. Pišući nekrolog „U spomen Dr. Dragutina Boranića“ povodom njegove smrti u časopisu *Hrvatska revija*, Spalatin ga naziva „tvorcem hrvatskoga jedinstva“. Jedinstvo Hrvata Boranić je, po Spalatinu, ostvario svojim *Boranićevim pravopisom*, po kojemu punih pedeset godina „golema većina Hrvata piše istim jedinstvenim pravopisom kao Talijani, Španjolci i Nijemci ali sa stajališta fonetskoga pravopisa dotjeranijim pravopisom nego li su to pravopisi spomenutih naroda“ (Spalatin 1955b: 582). Važnost i „srastanje“ Hrvata s Boranićevim pravopisom za Spalatinu je takvo „da smo bili neugodno iznenađeni, kada je za N.D.H. Hrvatski državni ured za jezik izdao svoje *Koriensko pisanje* koje su mnogi pozdravili kao novi pravopis različit od srpskoga, ali su se ti isti ljudi našli na sto muka kad su morali pisati korienski“ (Spalatin

1955b: 582). Po Spalatinu, Boranićeva je velika zasluga „označavanje polazne točke za budući hrvatski *etimološki* pravopis“ jer „kada je 1930. godine bio zabačen od Beograda u korist Belića, Boranić nije pretvorio hrvatsko *past će* u srpsko *pasće* ili *bit će* u *biće*, ni londonski *Times* u *Tajmz* ili francuski *Hugo* u *Igo*“ (Spalatin 1955b: 582). Spalatin ističe i važnost vjernosti Hrvata konceptu Boranićeva „fonetskoga“ pravopisa bez mogućnosti povratka u „etimološku zbrku“ samo kako bi se imalo različit pravopisni koncept od onoga srpskoga, pa zaključuje pitanjem: „Hoćemo li se sada kao Marko iz inata poturčiti?“ (Spalatin 1955b: 582).

Još jedan hrvatski kroatist izvan Hrvatske u svome članku „O pisanju nekih stranih i naših vlastitih imena“ navodi neka pravopisna rješenja iz Boranićeva pravopisa s kojima se ne slaže. Vinko Grubišić (1980a) navodi kako kod Boranića u oba poratna izdanja nalazimo oblik „Neapol“ (za Napulj) (usp. Boranić 1947: 40 i Boranić 1951: 42), a kod andronima iz slovenskoga jezika vidi „potpuno pogrešno pohrvaćivanje“ na primjeru prezimena „Gregorčič – Gregorić“⁴³.

Iako nije bilo izdvojenih prikaza dvaju izdanja Boranićeva pravopisa, njegova ortografska rješenja poslužila su hrvatskim kroatistima u inozemstvu kao znak potvrde hrvatske pravopisne tradicije fonološkoga tipa te samostalnosti u odabiru nekih ortografskih rješenja koja su u duhu hrvatskoga književnog jezika. Time je potvrđeno gotovo isto shvaćanje inozemne kroatistike s onom domovinskom kako daljnji razvoj hrvatskoga književnog jezika treba ići putem pune jezične samostalnosti nasljeđujući bogatu jezikoslovno-kroatističku tradiciju, oslobođenu unitarističkih težnji stvaranja jezičnoga jedinstva Hrvata i Srba.

U ovome prvom razdoblju povijesti hrvatskoga pravopisa u drugoj Jugoslaviji valjalo bi izdvojiti reakciju hrvatskoga kroatista u inozemstvu Krste Spalatina na objavu novoga Belićeva poslijeratnog *Правописа српскохрватскога књижевног језика* (1950./1952.). Belićev se pravopis, kako nam je poznato, koristio kao službeni na srpskoj strani nakon proglašenja Federativne Narodne Republike Jugoslavije, dok je kod Hrvata službeni pravopis bio već spomenuti Boranićev. U tom je razdoblju sve više jačao pritisak za jezično-pravopisnim ujednačavanjem hrvatskoga i srpskoga jezika, potpomognut tadašnjom politikom, kao nastavak započetih procesa još u vremenu prve Jugoslavije. Kako bi se dokraja završio

---

⁴³ Pravilo o zamjeni slovenskoga *č* na kraju prezimena fonemom *ć* ne nalazimo u posljednjem Boranićevu izdanju. Usp. Boranić 1951: 35.

„projekt jezično-političkoga oblikovanja državnoga jezika u Jugoslaviji“⁴⁴, upravo je sam Belić, najutjecajniji jezikoslovac i širitelj ideje o jedinstvu dvaju jezika⁴⁵, ponudio svoj novi pravopis kao „polazište ili privremeno rješenje“ do izrade zajedničkoga pravopisa.⁴⁶

U članku „Najnoviji Belićev pravopis“ Spalatin odmah na početku primjećuje razliku između datuma koji se nalazi na poleđini pravopisa – „Na dnu posljednje numerirane strane nalaze se ove sitno tiskane riječi: Štampanje završeno 6-XII-1952 godine.“ – i nadnevkica koji je zabilježen na početnoj stranici pravopisa pa zaključuje: „Iz toga se razabire da knjiga nosi godinu 1950. kao nadnevak, dok je zapravo ušla u promet istom 1953.“ (Spalatin 1955a: 159). Nejasno mu je zašto autor pravopisa svjesno izbjegava upotrebu nacionalnih naziva (*Hrvat, hrvatski* ili *Srbin, srpski*) imenujući jedinstveni govor i jezik Hrvata i Srba (vjerojatno i Crnogoraca!) „*srpskohrvatskim* ili bezimeno ili nejasno *našim*“, i sve to bez objašnjenja na što se odnosi posvojna zamjenica „naš“ – na A. Belića ili na Hrvate i Srbe (Spalatin 1955a).

Svoje shvaćanje odnosa između Hrvata i Srba određuje kroz četiri točke, za njega evidentne i poznate činjenice o hrvatskom narodu i jeziku (Spalatin 1955a: 160):

- Hrvati i Srbi dvije su nacije, dva naroda, a ne dva plemena jednoga naroda. To danas gotovo nitko ne osporava.
- Kroz više od tisuću godina Hrvati i Srbi živjeli su teritorijalno jedni uz druge, ali politički i kulturno odijeljeni; Srbi usmjereni prema Istoku, Hrvati prema Zapadu. No, u XIX. st., pa sve do 1918., bilo je među njima, posebno među Hrvatima, tendencija za jedinstvom, osobito na području jezika i narodne književnosti.
- Od 1918. pa do 1941. živjeli su zajedno, neprestano se trveći; u razdoblju od 1941. do 1945. bili su u krvavom međusobnom građanskom ratu, a poslije 1945. toliko se deklamira o „bratstvu i jedinstvu“ i o „socijalističkom društvu sa izmjenim (sic!) uslovima za ekonomski,

---

⁴⁴ „Tri su glavna dijela jezično-političkoga projekta oblikovanja državnoga jezika u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji. ...*izjednačenje pravopisa, izradba jedinstvene (srednjoškolske) terminologije i kodifikacija našeg (ili srpskohrvatskoga)*.“ (Samardžija 2012: 189).

⁴⁵ Mićanović (2014: 85–88) donosi citate iz članaka iz kojih se jasno vidi Belićev stav kako je „...pravopisno jedinstvo potrebno iz kulturnih i pedagoškometodoloških razloga, ujednačeno pisanje treba biti ne samo obvezno za škole nego *opšteprimljeno* ili *opštepriznato*, do njega se može doći dogovorom jer u pravopisu ima mnogo stvari koje su pitanje uzajamnog sporazuma i kompromisa“. (Belić 1952: 81).

⁴⁶ „Ono što je izneseno u ovom Pravopisu moglo bi se smatrati kao polazna tačka ili privremeno rješenje dok se ne bi našlo kakvo bolje ili ono koje bi dobilo pristanak predstavnika svih krajeva naših“ (Belić 1952, prema Mićanović 2014: 87).

nacionalni i kulturni razvitak“, da je teško vjerovati da to bratstvo i jedinstvo i taj usređujući socijalizam uopće postoje.

- Nitko pametan ne sumnja, da se Srbin i Hrvat mogu vrlo dobro sporazumjeti, kada svaki od njih govori ili piše svojim jezikom, iako ga jedan zove srpskim, a drugi hrvatskim. Pače, sporazumjet će se lakše nego Talijan iz Torina i onaj iz Palerma, ili Nijemac iz Berlina i onaj iz Münchena. Ali u isti mah moramo istaknuti s g. Mihailom Stevanovićem: „Narodni jezik je, opet u različitim kulturnim uslovima, kod Hrvata i Srba u različna doba postao književnim jezikom, – kod prvih već od početka XIV veka, a kod drugih čitavih pet vekova kasnije“...

Ove neosporne činjenice potkrepljuje citatima iz članka Aleksandra Belića „Napomene o srpskohrvatskom pravopisu“ (*Naš jezik* IV, 1953.) te članka „Karakter razlika u književnom jeziku Srba i Hrvata“ Mihaila Stevanovića (*Letopis Matice Srpske*, Septembar, 1953., Novi Sad). Spalatin potvrđuje Stevanovićeve tvrdnje o postojanju jednoga narodnog jezika za Hrvate i Srbe iz kojega su Hrvati u posljednjih šesto i pedeset godina razvijali svoj književni jezik, dok su Srbi to isto činili u posljednjih sto i pedeset godina da bi, kako tvrdi A. Belić, pred stotinu godina Hrvati i Srbi prihvatili Vukova pravopisna načela i pojedinačno ih primijenili, Broz–Boranić za Hrvate *Pravopisom hrvatskoga ili srpskoga jezika* posljednjih šezdeset godina, a za Srbe Belić *Pravopisom srpskohrvatskoga književnog jezika*.

Pod podnaslov „Beogradski ili Belićev pravopis (1923. – 1952.)“ u istome članku Spalatin izravnije kritizira beogradskoga autora novoga pravopisa. Upozorava na sam naslov i „nesretan izbor imena jezika“ Belićeva pravopisa, uspoređujući ga s naslovom u to vrijeme u Hrvatskoj aktualnoga Boranićeva pravopisa, koji u naslovu ima rastavni veznik *ili* između imena dvaju jezika (hrvatskoga ili srpskoga jezika)⁴⁷ te ne koristi pridjev *književni*, za razliku od Belića. Ne slaže se Spalatin s ovim odabirom naslova Belićeva pravopisa iako priznaje da su Hrvati još od vremena Vukove reforme preuzeli taj oblik i koristili ga u naslovima triju kapitalnih djela hrvatskoga jezika: Akademijina *Rječnika*, Maretićeve *Gramatike* i Broz–Boranićeva *Pravopisa* (usp. Samardžija 2011: 9). Naslovljujući svoj pravopis ovim imenom, Belić još od 1923. godine inzistira na jedinstvenome pravopisu kao izražaju jednoga jedinstvenog književnog jezika, a složenica *srpskohrvatski* nije isto što i *srpski ili hrvatski* ili *srpsko-hrvatski*. „Prvi može značiti istovjetnost, ali i različitost pojmova; drugi pak označuje

---

⁴⁷ Za Spalatinu rastavni veznik *ili* znači da se radi o dvjema istim pojavama, ali njegovo značenje ne upućuje uvijek na istovjetnost rastavljenih pojmova (cfr. ili-ili, aut-aut) (usp. Spalatin 1955a: 161).

jezik, koji je dijelom srpski, a dijelom hrvatski kao, npr., izrazi *anglo-američki svijet*, *crno-žuta zastava*, što, naravno, ne upućuje na jedan jedinstveni jezik. U drugu ruku, književni jezik organska je tvorevina vjekova, rezultat stoljetnih kompromisa i prilagođavanja stanovite jezične zajednice, a nije nikako ministarskom odlukom stvoreni kompromis bez slobodnog pristanka dviju jezičnih zajednica“ (Spalatin 1955a: 161–162).

Svjestan je Spalatin Belićeva poznavanja svih spomenutih načela, ali i vidljivoga ignoriranja tih činjenica. Gotovo punih trideset godina, po Spalatinu, Aleksandar Belić ustraje na jedinstvenom srpskohrvatskom jeziku, bez *crtice* u naslovu, dajući tako primat i važnost „srpskoj jezičnoj upotrebi“, tj. istočnom izgovoru. Dajući mu za pravo kao učenjaku da se bori za svoje stavove i ideje, kako znanstvene tako i nacionalne, pa tako i za jedinstveni srpskohrvatski književni jezik, Spalatin traži od Belića da se dopusti Hrvatima puna jezična sloboda, koju „ni pod kojom Jugoslavijom nijesu uživali“ (Spalatin 1955a: 162). Inzistira na „*fair play* – časna i viteška igra, jer ni objektivna istina, nekmoli subjektivna, ne opravdava loša sredstva“ (Spalatin 1955a: 162).

Kako bi ukazao na nepoštivanje jezične slobode Srba i Hrvata, a posebno Hrvata, od strane Aleksandra Belića prilikom provođenja njegovih pravopisnih reformi, upozorava ga na nametanje ili podupiranje njegovih ortografskih rješenja od dvaju političkih režima (Aleksandrova – *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole* iz 1929. godine potpisano od ministra Bože Ž. Maksimovića – i Titova⁴⁸), diktatura koje nisu poštivale slobodu izražavanja. Postavljajući retoričko pitanje: „Da li je moguće transformirati stvarnost, a da joj ne gledamo u oči?“, Spalatin upozorava Belića da je stalno protiv realnoga shvaćanja stvari i bez „*fair play*a“ govorio o principima *sporazuma* i *dogovora*⁴⁹, a javno nastupao ne poštivajući te termine, vjerno izbjegavao riječi *srpski* i *hrvatski*, a dosljedno upotrebljavao nejasni izraz *naš* ili zemljopisne pojmove *istočni* i *južni*. Kako bi potkrijepio ove navode i zakulisne političke igre iz vremena Aleksandrove diktature koje su utjecale na donošenje pravopisnih odluka i jezičnih rješenja, svoje tvrdnje potkrepljuje izvadcima iz članka Stjepana Ivšića „Iz najnovije historije našega pravopisa“ objavljena u časopisu *Jezik* (br. 2, 1953. godine str. 38–43) i dvama kraćim ulomcima iz samoga Belićeva *Pravopisa srpskohrvatskoga književnoga jezika* iz 1950. godine.

---

⁴⁸ Više o ulozi A. Belića u Komisiji za izjednačenje pravopisa i terminologije i njezinu zadatku pripremanja osnova za „dogovorni pravopis“ vidi u: Samardžija 2012: 146–153.

⁴⁹ „U vezi s Belićevim prijedlogom Hraste je poručio da pod pojmom 'sporazum, dogovor' treba razumjeti popuštanje obiju strana, a ne samo jedne (hrvatske) strane.“ (Hraste 1952, prema Mićanović 2014: 99).

Citirajući ulomke Ivšićeva članka Splatatin izvodi svoje zaključke u pet točaka (Spalatin 1955a: 166):

- Osobni odnosi između srp. i hrv. jezičnog prvaka izgledaju normalni, ali se, u isti mah, osjeća, da zastupaju dvije oprečne tendencije: Belićeva, srpsko-jugoslavenska, gotovo je bezobzirno-agresivna, dok je Ivšićeva, hrvatska, iskreno-defenzivna. Isto je tako jasno, da Belić želi nametnuti svoj „sporazumni“ pravopis, a da ga Ivšić ne želi prihvatiti.
- Pod Titom se relativno slobodno piše o antihrvatskim makinacijama prve Jugoslavije, dok se zbog suvremenih makinacija druge Jugoslavije Hrvat mora oprezno izražavati i oprezno prepustiti „sporazum i dogovor“ Srbinu kao *pium desiderium*.
- Mjesto pridjeva „hrvatski“ i „srpski“, upotrebljava se „zagrebački“ i „beogradski“ centar. Slobodno se upotrebljavaju imenice *Srbin* i *Hrvat*, *Srbija* i *Hrvatska*.
- Sve se završava, naravno, s praznim frazama o „bratstvu i jedinstvu“, a protiv „tobožnjeg nacionalnog značaja“. Kao da se bez stvarne slobode (koju ne može zamijeniti fraza o bratstvu i jedinstvu) i homogene jezične zajednice (koja redovito *ima* nacionalni značaj) uopće može govoriti o normalnom razvoju jezika i o njegovom pravopisu. Ono, što je Ivšić rekao za „staru“ Jugoslaviju, da se, naime, „nije moglo niti smjelo slobodno raspravljati“, vrijedi i za „novu“.
- Bilo pod pritiskom Aleksandrova apsolutizma, bilo pod presijom Titova totalitarizma dr. Stjepan Ivšić govori o hrv. jeziku kao pravi Hrvat i pravi stručnjak. Isto mi je govorio i za vrijeme Pavelićeva režima kad se radilo o „korienskom“ pisanju. Kao što nije odobravao posrbljivanje hrv. jezika, tako se nije slagao ni s Pavelićevom neprirodnom jezičnom regresijom. Dr. Stjepan Ivšić, kao najvažniji hrvatski jezični stručnjak, svojim razboritim držanjem uvelike je zadužio sve Hrvate. Premda je pod diktaturom teško živjeti po savjesti, on se je, bilo aktivno bilo pasivno, u tri navrata izložio, da obrani hrvatski jezik od presizanja politike: u „staroj“ i „novoj“ Jugoslaviji i za NDH. Stradao je pod sva tri režima.

Osvrćući se na pojedine odlomke prvoga dijela Belićeva predgovora *Pravopisa srpskohrvatskoga književnog jezika*, Spalatin oštro reagira na neke od zaključaka. Ne slaže se s korištenjem pridjeva *bemrtan* u sintagmi *bemrtnoga Vuka* kod opisa načela na kojima je zasnovan pravopis jer jednostavno napominje da svačija načela, pa onda i Vuka

Karadžića, nisu vječna kao što su vječne dvije države – Hrvatska i Srbija. Drugi put, kada upozorava na izbjegavanje korištenja pridjeva *hrvatski*, *srpski* i *srpskohrvatski*, odnosno stalno upotrebu zamjenice *naš* te na korištenje pojmova „istočnog i južnoga izgovora“ umjesto nacionalnih imena jezika, onda ovakav način izbjegavanja pravopisnih naziva imenuje „nojevskom politikom“ i ignoriranjem hrvatske jezične tradicije. Po njemu se već trideset i pet godina „srpski pjemonteški oslobodilački duh nameće Hrvatima – ali bez uspjeha“ (Spalatin 1955a: 167), pa i sada u predgovoru pravopisa kada Belić ističe da napokon hrvatski književni jezik mora postati potpuno ravnopravan sa srpskim književnim jezikom Spalatin ne vjeruje bezazlenim Belićevim namjerama. „To se sada, nakon toliko godina koncedira Hrvatima, ne zato, da im se prizna njihova duga književna tradicija i osnovno pravo na vlastiti književni jezik, nego zato, što se danas u našoj književnosti mnogo više nego ikada piše južnim izgovorom“ (Spalatin 1955a: 167).

U drugome dijelu predgovora Spalatin primjećuje Belićevu „hiperopreznost“ kada govori o problemima na koje su Srbi i Hrvati osjetljivi. Na konstataciju o jezičnoj „ravnopravnosti“ koja će se provoditi iz „našeg književnog centra“, tj. Beograda (koji se u tekstu skriva kao „ljubičica“, kako kaže Spalatin) zaključno napominje: „teško je zbilja shvatiti, kako Belić zamišlja, da će Hrvati 1952. prihvatiti i srpski pravopis i beogradski akcent, kad su 1930., 1941. i 1947. – sva tri puta u Jugoslaviji! – odlučno odbili i sam pravopis. Za onoga koji nešto zna o razvoju jezika i o povijesti Srba i Hrvata, to zvuči ili kao bezumlje ili kao izazov. To znači upravo potpirivati srpsko-hrvatski antagonizam.“ (Spalatin 1955a: 168).

4.1.2. *Povijest hrvatskoga pravopisa od 1960. do 1971. godine*

Osnivajući Hrvatsko filološko društvo (HFD) 1950. godine hrvatski su jezikoslovci istaknuli kao jedan od glavnih zadataka izradu novoga pravopisa hrvatskoga jezika.⁵⁰ Upozoravali su na sve nedostatke posljednjega Boranićeva pravopisa (deseto izdanje) kao što su oskudan pravopisni rječnik te nemogućnost odgovora na sva pitanja koja postavlja književni jezik toga vremena i inzistirali na jednom suvremenom i „naučnom“ pravopisu⁵¹. I dok su u HFD-u započeli s radom u pravopisnim sekcijama i prikazivali svoje prve radne učinke na novom pravopisu u časopisu *Jezik* (članci o rastavljanju riječi, mjestu zareza u rečenici, tj. izboru između gramatičke ili logičke interpunkcije)⁵², u časopisima *Letopis Matice srpske* i *Naš jezik*⁵³ javljaju se prvi članci srpskih jezikoslovaca koji zagovaraju jedan i jedinstven pravopis za sve četiri ravnopravne narodne republike u Jugoslaviji.⁵⁴ Dodatan poticaj ovakvoj ideji dao je i 1952. objavljeni *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika* Aleksandra Belića, ali i „Anketa o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa“ tiskana od strane uredništva časopisa *Letopis Matice srpske* u svibnju 1953. godine.⁵⁵ I dok su hrvatski jezikoslovci u svome očitovanju na „Anketu“ bili neujednačenih stavova – samo Antun Barac traži autonomiju u određivanju jezične i pravopisne politike za svaku od republika⁵⁶ – srpska je strana čvrsto kročila putem ostvarenja svoje ideje o jedinstvenom pravopisu srpskohrvatskoga jezika nudeći kao polazišno rješenje novi Belićev pravopis. Pod neupitnom podrškom tadašnje državne politike i snagom vladajuće ideologije nakon sastanka u Novome Sadu 1954. godine hrvatski su jezikoslovci započeli zajednički rad u mješovitim pravopisnim komisijama na izradi novoga jedinstvenog pravopisa prema sedmom zaključku Novosadskoga sastanka: „Zajednički jezik treba da ima i zajednički pravopis.“⁵⁷ Rezultat rada i usklađivanja ortografskih rješenja bio je vidljiv 1960. godine kada iz tiska izlazi *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom* (Zagreb – Novi Sad: Matica

---

⁵⁰ „In 1954 the Croatian Philological Society submitted to the Ministry of Education of the Republic of Croatia the manuscript of the new Croatian orthography but the political authorities vetoed its printing. The most comprehensive monolingual dictionary of the Croat Literary Language by J. Benešić met the same fate. Its publication started thirty years later, in 1985.“ (Frančić 1988: 14).

⁵¹ Više u: Jonke 1953.

⁵² Više u: Jonke 1954.

⁵³ Više o časopisu *Naš jezik* te radovima objavljivanim u njemu u: Samardžija 2012: 181–196.

⁵⁴ Mićanović (2014: 87) navodi sljedeće radove: A. Belić „Oko jezika i pravopisa“. *Naš jezik* IV; M. Stevanović „Za jedinstven pravopis srpskohrvatskoga jezika“. *Naš jezik* IV.

⁵⁵ Detaljnije o ovim događajima u: Mićanović 2014: 85–87.

⁵⁶ „Kao i u prošlosti, i sada bi trebalo svakoj narodnoj jedinici ostaviti, da se na vlastitom zemljištu razvija po vlastitoj volji“ (Barac 1954, prema Mićanović 2014: 90).

⁵⁷ Cijeli tekst i zaključke sastanka (faksimil) u Novome Sadu vidi u: *Pravopis hrvatskosrpskoga književnoga jezika s pravopisnim rječnikom*, Zagreb: Matica hrvatska – Novi Sad: Matica srpska, 1960.

hrvatska – Matica srpska), u Zagrebu tiskan na latinici i ijekavici, a u Novome Sadu (Правопис српскохрватскога књижевног језика са правописним речником, Нови Сад – Загреб, Матица српска – Матица хрватска) na ćirilici i ekavici s potpuno jednakim pravopisnim pravilima i rječnikom. U zajedničkom *Pravopisu*⁵⁸ koji je ubrzo nakon tiskanja uveden u škole kao obvezatni normativni priručnik te je služio kao neprijeporni pravopisni standard u javnome životu, gotovo su u cijelosti uklonjene razlike između Boranićeva i Belićeva pravopisa, koji su do tiskanja jedinstvenoga pravopisa predstavljali pravopisna rješenja i ortografsku praksu odvojeno na hrvatskoj i srpskoj strani. Pravdajući nova pravopisna rješenja onima koja su u „duhu našega jezika“ (Jonke 1961, prema Mićanović 2014: 97) i smatrajući novi pravopis jednom vrstom uspjeloga jezičnoga sporazuma u kojem je svaka strana po dogovorenom reciprocitetu prihvatila izbor pojedinoga pravopisnoga rješenja (*točka – tačka, zarez – zapeta*), hrvatski su jezikoslovci pokušali opravdati pred hrvatskom javnošću sve dvojnosti koje su prihvaćene u novom i jedinstvenom pravopisu.⁵⁹

Od novih ortografskih rješenja u zajedničkom pravopisu Mićanović (2014: 96) izdvaja sljedeća: „dopušten je dvojak način pisanja futura prvoga, kao jedna složena riječ: *nosiću, plešću* i kao složeni glagolski oblik *nosit ću, plest ću* te stranih imena i prezimena, koja se pišu izvorno (mahom u latinici) i fonetski (mahom u ćirilici). Komisija je pravopisnim pravilima obuhvatila i niz hrvatsko-srpskih razlika leksičke/gramatičke naravi kao da su ortografske, određujući pritom da se mogu pisati na oba načina: *uho – uvo, muha – muva, duhan – duvan, gluh – gluv, kuhati – kuvati, historija – istorija, vučji – vučiji, dječji – dječiji, sol – so, vol – vo, tko – ko, netko – neko, nitko – niko*. Prema pravilima o ijekavskom govoru ravnopravni su oblici: *utjecati – uticati, utjecaj – uticaj, prijevod – prevod, prijedlog – predlog, prijenos – prijenos, prijevoz – prevoz*“.

Za razliku od dvaju poratnih Boranićevih pravopisa, čije je objavljivanje dosta skromno popraćeno u radovima hrvatskih jezikoslovaca, kako u domovini tako i u inozemstvu, domovinska je kroatistika pozorno i detaljno pratila, ali i sudjelovala⁶⁰ u čitavom procesu nastanka i objavljivanja zajedničkoga *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika*.⁶¹ Tako u časopisu *Jezik* profesor Ljudevit Jonke donosi informativne izvještaje sa svakoga sastanka Pravopisne komisije, i to od prvoga sastanka, održanoga u Novome Sadu

⁵⁸ Dalje u tekstu samo *Pravopis*.

⁵⁹ Tablica „Pregled pravopisnih razlika“ u: Mićanović 2014: 101–104.

⁶⁰ Predstavnici hrvatske strane, a time ujedno i koautori *Pravopisa*, bili su Ljudevit Jonke, Mate Hraste i Josip Hamm.

⁶¹ Cjelokupan popis autora i njihovih radova u kojima su obrađivane pojedine teme vezane uz novi pravopis vidi u: Mićanović 2014: 105–110.

25. i 26. travnja 1955. godine⁶², pa sve do posljednjega, četrnaestoga sastanka, održanoga u Novome Sadu 7. travnja 1959. godine.⁶³ Nakon završenoga „glavnoga posla na sastavljanju pravopisnih pravila“ (Jonke 1957b: 65) u članku pod naslovom „Glavni zaključci Pravopisne komisije“ profesor Jonke objašnjava gotovo sva prihvaćena pravopisna rješenja koja će se naći u tiskanoj verziji zajedničkoga *Pravopisa*. Pravopisna pravila objašnjava držeći se zaključaka Pravopisne komisije onim redosljedom kojim su prihvaćena: *pravila rastavljanja riječi, pisanja suglasnika h, asimilacije po zvučnosti i po govornom organu, pisanja glas j, pravila ijekavskoga govora, pisanja velikih i malih slova, pisanja složenih riječi, prijelaza glas l u o, pisanja stranih imena, pisanja futura I., pisanja kratica, pravopisnih znakova, izbor između logičke i gramatičke interpunkcije, izjednačavanje pravopisne terminologije*, ali upućuje i poziv na otvorenu diskusiju o iznesenim prijedlozima koji su tiskani kao rukopis pod naslovom „Pravopisna pravila prije objave samoga Pravopisa“ (v. Jonke 1957a). Ovom javnom pozivu odazvale su se mnoge znanstvene ustanove, institucije, razna stručna društva, ali i pojedinci, kako obični čitatelji časopisa *Jezik* tako i razni lingvisti i jezični stručnjaci (v. priloge Horvat 1957, Šimundić 1957 i dr.).

Uz predstavnike domovinske kroatistike, svoje viđenje novoga *Pravopisa* iznijeli su i predstavnici hrvatskih kroatista iz inozemstva objavljujući radove u različitim europskim i svjetskim publikacijama. Najviše se zajedničkim *Pravopisom* bavio profesor Krsto Spalatin u svojim detaljnim prikazima novoga ortografskoga priručnika na hrvatskom i engleskom jeziku, dok su se Vinko Grubišić i Branko Franolić osvrtni na nova pravopisna rješenja unutar svojih radova o pravopisnoj problematici te u različitim pregledima povijesnoga razvoja hrvatskoga književnog jezika druge polovice dvadesetoga stoljeća.

Spalatinovi radovi, koji su primjer „znanstvenosti i ozbiljnosti“ (Grubišić 1980), objavljeni su u emigrantskim časopisima *Journal of Croatian Studies* i *Hrvatska revija* na engleskom i hrvatskom jeziku. Prvi objavljeni članak na engleskom jeziku govori o zajedničkom pravopisu i nosi naslov „First common orthography for Croatias, Serbs and Montenegrins“ (Prvi zajednički pravopis za Hrvate, Srbe i Crnogorce) (*JSC* 2, 1961.). Drugi članak na engleskom jeziku – „Orthographic reform in Yugoslavia“ (Ortografska reforma u Jugoslaviji) (*JSC* 3/4, 1962., 63) – donosi detaljan prikaz zajedničkoga *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika* po svim pravopisnim poglavljima. Ovaj je članak proširena i nadopunjena verzija već objavljenoga članka „Jedinstveni pravopis hrvatskog i

---

⁶² Više u: Jonke 1955.

⁶³ Više u: Jonke 1959.

srpskog književnog jezika“ (*Hrvatska revija* 13, 1) iz 1963. godine. Vinko Grubišić svoje radove objavljuje većinom u *Hrvatskoj reviji*. U dvama radovima ciljano progovara o pravopisnim pitanjima pokušavajući dati odgovore na neka trajno nerješiva pitanja hrvatske (pravo)pismenosti. Već iz naslova njegovih radova „(Ne)funktionalnost hrvatskih pravopisa“ (*Hrvatska revija* 30, 1) iz 1980. godine i „O pisanju nekih stranih i naših vlastitih imena“ (*Hrvatska revija* 30, 4) iz iste godine može se prepoznati gotovo savjetodavna uloga autora u rješavanju pravopisne problematike. Branko Franolić svoje mišljenje o zajedničkom pravopisnom uratku dviju komisija izložio je u nekoliko međunarodnih publikacija. O prilikama oko hrvatskoga pravopisa nakon Drugoga svjetskoga rata piše u svojoj sociolingvističkoj studiji *Language Policy in Yugoslavia* 1988., ali i u članku „The development of literary Croatian and Serbian“ objavljenom u enciklopedijskome djelu *Language reform: history and future* (ur. I. Fodor i C. Hagège, sv. 2, Hamburg, 1983.).

Prije negoli je pojasnio svoje viđenje pravopisnih rješenja u zajedničkom ortografskom uratku dviju pravopisnih komisija Spalatin u obama člancima objavljenim u *JSC* donosi opsežan povijesnopolitički, ali i povijesnolingvistički pregled razvoja hrvatskoga književnog jezika u vremenu izraženoga jezičnoga unitarizma u dvjema Jugoslavijama. Ovakav je opširan povijesni uvod u članke razumljiv iz dvaju razloga. Prvi je taj da je gotovo nemoguće bilo stručno se osvrnuti na objavu zajedničkoga *Pravopisa* kao krajnjega produkta jezično-pravopisnoga unificiranja u zajedničkoj državi bez prethodnoga poznavanja povijesnih okolnosti iz razdoblja druge polovice devetnaestoga stoljeća kada se pokrenulo pitanje jezične unifikacije dvaju jezika.⁶⁴ Drugi je sama namjena ovoga rada svim govornicima engleskoga jezika koje Spalatin želi upoznati s pokušajima stvaranja jezično-pravopisnoga jedinstva hrvatskoga i srpskoga književnog/standardnog jezika u Jugoslaviji.

U povijesnom pregledu razvoja hrvatskoga jezika Spalatin izdvaja dva važna jezično-politička događaja koja su se zbila u vremenskom rasponu od jednoga stoljeća. „Književni dogovor“ potpisan između Hrvata, Srba i Slovenaca u Beču 1850. godine⁶⁵ za autora je bio iniciran od strane Austro-Ugarske Monarhije, preciznije austrijskih činovnika Slovenaca⁶⁶. Jezično ujednačavanje hrvatskoga književnog jezika s jezičnim konceptom Vuka S. Karadžića (srpskim književnim jezikom) potpisano je pod zajedničkom željom „da jedan narod mora imati i jednu književnost“⁶⁷. U to vrijeme svi potpisnici književnoga dogovora bili su ujedno

---

⁶⁴ Više o tom razdoblju povijesti hrvatskoga jezika u: Samardžija 2004: 113–122.

⁶⁵ Više o Bečkom književnom dogovoru u: Vince 1978: 275–281.

⁶⁶ Tu se prvenstveno misli na Jerneja Kopitara i njegova učenika i nasljednika Franca Miklošiča.

⁶⁷ Pet točaka zaključaka književnoga dogovora u Beču vidi u: Vince 1978: 279.

državljeni Austro-Ugarske Monarhije, koja je dopuštala ograničenu kulturnu slobodu. (Spalatin 1961a). Puno sto i četiri godina nakon Bečkoga sastanka 1954. u Novom je Sadu održan sastanak hrvatskih i srpskih jezikoslovaca na istu temu, ali po Spalatinu, u sasvim drugim okolnostima – ovaj put u Jugoslaviji kao novoj zajednica država, koja nikada nije pristala ni na kakve demokratske izbore ili referendume i u kojoj je komunistička vlast imala monopol nad svim, uključujući i kulturu.

Po Spalatinovu shvaćanju, za upoznavanje lingvističke povijest hrvatskoga i srpskoga književnog jezika u rasponu između ovih dvaju jezikoslovnih događaja paralelno bi trebalo upoznati i političku povijest ovih dvaju naroda. Kako su politička i jezikoslovna povijest dvaju naroda isprepletene, autor se odlučio praktično to prikazati u obliku tablice na tri stranice. Usporedno prikazuje hrvatsku i srpsku povijest u razdoblju od 1830. do 1960. godine te donosi jezično-pravopisna obilježja dvaju jezika.⁶⁸ U tabelarnom prikazu izdvojena je 1830. godina, gdje se pod odjeljkom „lingvističke činjenice hrvatske povijesti“ donosi sljedeći tekst: „350 years of literature in the Croatian language“, dok kod lingvističkih činjenica srpske povijesti nalazimo sljedeće: „50 years of literature in the Serbian language“ (Spalatin 1961a: 5). Preko povijesnoga razvojnog puta hrvatskoga jezika u vremenu od 1868. do 1892. godine (hrvatsko prihvaćanje Karadžićeva fonološkoga pravopisa u ortografskom priručniku Ivana Broza i potom pedesetogodišnje ponavljanje prihvaćenoga ortografskog rješenja Boranićevim pravopisima s dvjema iznimkama – 1929. i *Pravopisni uputstvom* te razdobljem od 1941. pa do kraja NDH 1945. u vremenu etimološkoga pisanja) posljednja je godina u tablici 1960., koja se kod Hrvata i Srba zajednički opisuje sljedećim riječima: „A common Croatoserbian (Serbocroatian) Orthography is compiled by a committee of six Serbs and five Croatians implementing the Novi Sad Resolutions based on the principles laid down in 1850 in Vienna“ (Spalatin 1961a: 7). Ovdje treba istaknuti kako se u tabelarnom prikazu političke i lingvističke povijesti dvaju naroda jasno uočavaju jezični prijelomi uvijek u vremenu nekih velikih političkih preokreta, što dovoljno govori o utjecaju politike na razvoj hrvatskoga književnog jezika tijekom zadnjega stoljeća i pol.⁶⁹

---

⁶⁸ Vidi Prilog 1.

⁶⁹ Zanimljivo je ovdje izdvojiti komentar iz prikaza cijeloga godišnjaka časopisa *JSC* 2/1961., objavljenoga u emigrantskom časopisu *Hrvatska revija* 13, 4, 1963., str. 600. Prikazujući novi broj godišnjaka, autor komentara posebno se osvrće na Spalatinov tabelarni prikaz jezično-političkih prilika u razdoblju dviju Jugoslavija te navodi sljedeće: „Kako ipak treba požaliti izjednačenje državnopravnog stanja u Hrvatskoj i Srbiji u razdoblju 1941. – 1945. formulom Croatia under Pavelić's rule – Serbia under Nedić's rule. Državnopravni položaj Hrvatske i Srbije u tom razdoblju odviše je različit, a da bi ih se smjelo svesti na istu razinu“.

Spalatin ističe kako se je u obje Jugoslavije jezik Hrvata i Srba službeno kvalificirao kao jedan jezik; u prvoj Jugoslaviji (1918. – 1941.) isticalo se da su Hrvati i Srbi jedan narod, „dva plemena“ – Jugoslaveni imaju jednu zastavu, jedan jezik koji nazivaju srpskohrvatskim i jednu književnost – jugoslavensku, a u drugoj Jugoslaviji (1945. – 1961.) da su Hrvati i Srbi dva naroda, s dvije zastave, dvije književnosti, ali ponovno s jednim zajedničkim jezikom, i to i srpskohrvatskim (Spalatin 1961a). Autor ističe različito gledanje na jezičnu politiku u različitim političko-društvenim okolnostima kod Hrvata i Srba u dvjema Jugoslavijama: „When they want to be one, language constitutes their main bond and they try to eliminate the differences; when they want to live separately, their minor linguistic differences grow to gigantic proportions“ (Spalatin 1961a: 8).

Objašnjavajući zaključke Novosadskoga sastanka iz 1954. godine, autor iskazuje sumnju u mogućnost ostvarenja dogovorenih odluka, posebice kod primjene *Pravopisa* u školama jer se njime dopušta velik broj dvostrukosti u odabiru pravopisnih rješenja.⁷⁰ Spalatin ističe kako svakodnevni primjeri pokazuju do čega može dovesti prisilna jezična unitarizacija koja se provodi preko normativnih priručnika, a ponavlja se ciklički s različitim intenzitetima zadnjih stotinu godina.⁷¹ Uspoređujući nazive zajedničkoga jezika Hrvata i Srba objašnjene u točki 2 – „The second point is a decree stating that from now on the main language in Yugoslavia should be referred to with two adjectives, i. e. Serbocroatian, Croatoserbian, Serbian or Croatian, Croatian or Serbian. As if the name of our language were 'Angloamerican', 'Amerenglish', English or American, American or English, but not English only or American only“ (Spalatin 1961a: 16), autor izražava veliku sumnju u primjenu ovakvih zaključaka „apstraktnih i uzvišenih principa“ (Spalatin 1961a: 17) od hrvatskih i srpskih pisaca „nauštrb“ nacionalne osjetljivosti. Za Spalatina ne postoji nikakav jugoslavenski jezik, kao što ne postoji ni švicarski jezik.

Za probleme dubleta u zajedničkom *Pravopisu* (*suh – suv, nosit ću – nosiću, Boccaccio – Bokačo, zaljev – zaliv*), ali i onih dogovorenih rješenja izborom između dvaju jezika (*ne ću – neću – neću, točka – tačka – tačka, podčiniti – potčiniti – potčiniti, plemićki – plemićski – plemićki*), koji se nameću kao nepremostivi problemi jezičnoga i pravopisnoga izjednačavanja dvaju jezika, Spalatin postavlja retoričko pitanje: „Who will decide which form is correct?“ (Spalatin 1961a: 17). Još jednom naglašavajući „L’embarras du choix“, pita

---

⁷⁰ O sastanku u Novom Sadu 1954. i zaključcima vidi u: Mićanović 2014.

⁷¹ Donosi se sljedeći primjer: „... dr. Miloš S. Moskovljević, a profesor from Belgrade, wrote in the linguistic periodical *Jezič* (published in Zagreb), that the Croatian form for 'Slovene' *slovenski* is incorrect and should be replaced by the Serbian form *slovenački*.“ (Spalatin 1961a: 16). Usp. Hamm 1952.

se: „Does this mean also that if one writes *Petrovdan* (instead of *Petrovo*) he must not write *Djurdjevo* but *Djurdjevdan*? If one writes *zaljev* (instead of *zaliv*), may he write *uticaj* (instead of *utjecaj*)?“ (Spalatin 1961a: 18). Za Spalatina je tiskanjem zajedničkoga *Pravopisa* učinjen velik korak na putu jezičnoga jedinstva ako bi se slijedile preporuke u duhu toga jedinstva, no ako se ne bi slijedile i ako bi izostalo zagovarano jedinstvo, tada bi se pojačao antagonizam između hrvatskoga i srpskoga jezičnoga osjećaja i narušila bi se jezična disciplina koja se temelji na normativnim priručnicima, što pravopis zasigurno jest uz rječnik i gramatiku nekoga jezika.

Budući da su jezikoslovci koji su sudjelovali u raspravi o problemu zajedničkoga književnog jezika zauzeli stajalište da je štokavsko narječje temelj obaju književnih jezika te je kod Hrvata prihvaćen „ijekavski sub-dialect and latin script“ (Spalatin 1961a), dok se je kod Srba, usprkos dogovoru iz Beča⁷², ustalio „ekavski sub-dialect and cyrillic script“, (Spalatin 1961a) a sastankom u Novome Sadu i rezolucijom nakon njega potvrđena su takva stajališta, Spalatin smatra da se na tom polju ne mogu očekivati daljnji koraci u pravcu ujedinjavanja dvaju jezika. Ipak, ističe kako su tijekom vremena postupno obostrano prihvaćena i tri rješenja iz vremena „književnog dogovora 1950.“⁷³: „write *h* when ever it is pronounced, that *h* should be dropped at the end of the genitiv plural, and that the vocalic *r* should be spelled as *r* only“ (Spalatin 1961a: 19). Srbi su do 1960. godine gradili svoj leksički sustav slijedeći ona Belićeva ortografska rješenja koja je propisao Vuk S. Karadžić, dok su Hrvati slijedili Broz–Boranićeva pravopisna rješenja u tom razdoblju izgrađena također na Vukovim principima s jednom važnom iznimkom: „usually rejecting vigorously what they consider Serbian imposition“ (Spalatin 1961a: 19). Usprkos navedenim prihvaćenim rješenjima, i dalje kod Spalatina ostaje sumnja u potpuno i konačno ostvarenje jedinstva dvaju različitih književnih jezika ujedinjenih novim *Pravopisom hrvatskosrpskoga književnog jezika* te on zaključuje skeptičnim pogledom na dva pravopisna odjeljka gdje su jezične razlike možda najizraženije: „...we are anxious to see what will be done in the fieldes of lexicography and technical terminology“ (Spalatin 1961a: 20).

U članku pod naslovom „Jedinstveni pravopis hrvatskog i srpskog književnog jezika“ Spalatin detaljno analizira novi ortografski priručnik, kako on navodi, „s hrvatskoga stanovišta“, tj. uspoređuje ga s Boranićevim pravopisom (osmo izdanje) iz 1941. godine, odobrenim odlukom Bana banovine Hrvatske br. 109.681-II-1940. (5. prosinca 1940.), za koji

⁷² Pod točkom 2. Književnoga dogovora u Beču 1985. navodi se: „...najbolje primiti južno narječje da bude književno“.

⁷³ Svih pet točaka vidi u: Vince 1978: 279–280.

tvrdi da je posljednji „slobodni“ hrvatski pravopis nastao između diktature kralja Aleksandra prije 1940. i nametnutoga Pavelićeva „korienskoga pisanja“ nakon 1940. (Spalatin 1963). Povremeno se osvrće na Boranićevo deseto izdanje iz 1951., Belićevo posljednje, četvrto (1950./52.) te *Koriensko pisanje* iz 1944. godine. Uspoređujući različita viđenja dvaju hrvatskih članova Pravopisne komisije, dr. Mate Hraste i dr. Ljudevita Jonkea, o prioritetima koji su se uzimali u obzir prilikom izrade pravopisa⁷⁴, Spalatin zaključuje da je malo spontanosti i slobode bilo prilikom rada u komisijama, a znatno više pritiska i ucjena „odozgo“. Ovu tvrdnju potkrepljuje anonimnom izjavom jednoga intelektualca iz Zagreba, izrečenom jednom prilikom osobno profesoru Spalatinu: „Kod nas nitko, ama baš nitko nije se usudio da rekne ni jedne slobodne negativne riječi o pravopisu. Redakcijska komisija imala je, a ima i sad, svemoć bez prava kritike izvana“ (Spalatin 1963: 37). Ovdje valja istaknuti kako je Pravopisna komisija zaista imala autoritet kod izrade zajedničkoga priručnika, ali pomalo je pretjerana Spalatinova tvrdnja kako se „ama baš nitko nije usudio da rekne ni jedne slobodne negativne riječi o pravopisu“ kada je poznato da su hrvatski jezikoslovci pisali kritičke radove i javno govorili o nekim pravopisnim rješenjima⁷⁵. Isto tako teško je dokazati ili povjerovati u tvrdnju Krste Spalatina da je baš netko „odozgo vršio pritisak“ na profesora Ljudevita Jonkea kako bi promijenio neka od svojih pravopisnih načela koja je zagovarao čitavo vrijeme izrade zajedničkoga Pravopisa, npr. da zarez bude riješen kako je riješen u pravopisnome priručniku. Isto tako, Spalatin reagira i na tvrdnju dr. Mate Hraste da su se odluke prilikom izbora pravopisnih rješenja donosile jednoglasno, bez nacionalnoga preglasavanja među članovima Pravopisne komisije. Spalatin ovim riječima opisuje sastav komisije za izradu Pravopisa: „vrlo je jasan nacionalni sastav članova Pravopisne komisije zna li se da su petorica bili Hrvati, a čak šestorica Srbi pa je većina bila jasno ustanovljena, nije li g. Miloš Hadžić sekretar Matice srpske iz Novoga Sada, a dr. Jovan Vuković, profesor univerziteta iz Sarajeva?“ (Spalatin 1963: 37)⁷⁶. O nacionalnome sastavu i „pravednome“ glasanju Pravopisne komisije koja je izrađivala novi ortografski priručnik

---

⁷⁴ U dnevniku *Vjesnik* od 31. I. 1960. dr. Mate Hraste navodi tri „osnovna momenta“ kojih se držala Pravopisna komisija: 1. pravopisna pravila treba da počivaju na naučnim principima, 2. pravopisna pravila treba da budu laka (jednostavna, praktična) da se lako nauče i prihvate, 3. pravopisna pravila treba da se obaziru na dosadašnje pravopisne tradicije na istoku i zapadu, stavljajući naglasak na težinu izbora kod trećeg pravopisnog pravila, dok dr. Ljudevit Jonke u istom časopisu 10. II. 1960. donosi svoje razloge za neko pravopisno rješenje: 1. naučni u skladu s fonetskim principima, 2. situacija u narodnim štokavskim govorima i 3. dosadašnja književna tradicija te ističe prvi razlog kao glavni a druga dva kao više pomoćne naravi (Spalatin 1963: 36).

⁷⁵ Npr. članak Mate Šimundić objavljen u časopisu *Jezik* 1957. godine. Više u Šimundić 1957.

⁷⁶ Ostali članovi Pravopisne komisije: Radomir Aleksić, Aleksandar Belić, Josip Hamm, Mate Hraste, Ljudevit Jonke, Radovan Lalić, Slavko Pavešić, Pavle Rogić i Mihailo Stevanović.

oglasio se i Franolić, koji je zaključio: „...twenty-five authors and linguists of whom two-third were Serbs“ (Franolić 1983: 106).

U svome prikazu Spalatin detaljno obrađuje novi pravopis kroz jedanaest poglavlja⁷⁷. Nekoliko je pravopisnih rješenja na koja se autor opširnije osvrće. Tako odmah na početku ističe dosadašnji službeni naziv jezika; do sada se u pravopisima hrvatskoga književnog jezika Dragutina Boranića jezik nazivao *hrvatski ili srpski*⁷⁸, a od sada samo *hrvatskosrpski književni jezik* (usp. *Pravopis* 1960: 13).

Dosta opširno i kritički autor reagira na pisanje imenice *Bog* u poglavlju „Velika i mala slova“. Do sada je u Boranićevim pravopisima imenica *Bog* prvo shvaćena kao osobno ime i bila je pisana velikim početnim slovom (kao i imenica *Alah*) u duhu shvaćanja kršćanske teologije, a tek nakon toga kao opće ime pisala se malim početnim slovom *bog* (npr. bog Perun).⁷⁹ U Belićeveu pravopisu imenica *Bog* samo je opća imenica i nigdje se ne navodi primjer imenice *Bog* kao vlastitoga imena (usp. Belić 1950: 11). U novome zajedničkom *Pravopisu* dolazi do promjene koja je najvjerojatnije nastala „u duhu vladajuće ateističke komunističke državne ideologije“ (Auburger 2009: 181), pa se tako prvo propisuje pravilo pisanja opće imenice *bog* malim početnim slovom kad se upotrebljava kao zajednička, a tek onda ako se ovom imenicom označuje ime određene osobe ili se personificira neko božanstvo može postati vlastito ime pa će se pisati kao *Bog*, dakle velikim početnim slovom, jednako kao i personificirane apstraktne imenice (npr. *Gospođa Briga*) (usp. *Pravopis* 1960: 16). Autor ističe da je frekvencija upotrebe riječi od iznimne važnosti i da je vlastito ime *Bog* detronizirano stavljanjem uz bok apstraktnim imenicama kao što su *Gospođa Briga* i da će „uz ovakvu stilizaciju i strah učiniti svoje!“ (Spalatin 1963: 38). U sljedećem članku (*JSC* 1962./63.) nadopunjuje svoje razmišljanje o ovom problemu upozoravajući na isto rješenje u novom pravopisu kao i u Belićeveu 1950./52. te primjećujući kako se u dnevnim novinama koje su tiskane u Zagrebu u razdoblju od 1960. do 1963. godine o ovom pravopisnom rješenju nije pavela baš niti jedna diskusija – „...but nobody dared to discuss *Bog*“ (Spalatin 1962/63: 38) – što jasno govori o pozadini ovakva pravopisna rješenja.

---

⁷⁷ *Pravopis hrvatskosrpskoga književnoga jezika* ukupno ima sedamnaest poglavlja.

⁷⁸ Od deset izdanja Boranićevih pravopisa dva su izdanja ipak nosila naslov *Pravopis hrvatskosrpskog jezika*, i to šesto (1934.) i sedmo (1937.) izdanje, usklađeni s Pravopisnim uputstvom iz 1929. godine. U desetom izdanju 1951. u odjeljku o složenim pridjevima na str. 47 donosi se sljedeće: „srpskohrvatski jezik piše se sastavljeno jer je to jezik, koji Srbi zovu srpskim, a Hrvati hrvatskim, ali srpsko-hrvatski običaji s crticom, jer jedni običaji pripadaju Srbima, a drugi Hrvatima, jedne izvršuju Srbi, a druge Hrvati.“

⁷⁹ Usp. Boranić 1947: 53; 1951: 56. U osmome izdanju Boranićevea *Pravopisa* iz 1941. stoji: „Bog je po našem mišljenju lično vlastito ime i zato treba da se piše velikim početnim slovom“ (Boranić 1941: 42); u petom izdanju 1930. kaže se: „Veliki početnim slovom piše se Bog, jer je po kršćanskom shvatanju lično vlastito ime“ (Boranić 1930: 37).

Ortografsko rješenje pisanja drugoga dijela nekoga dvočlanog geografskog imena do novoga zajedničkoga *Pravopisa* kod Srba je bilo takvo da se ono pisalo velikim početnim slovom (*Jadransko More*) (usp. Belić 1950: 12), a kod Hrvata malim početnim slovom (*Jadransko more*) (usp. Boranić 1947: 56; 1951: 59). U zajedničkom *Pravopisu* preuzima se hrvatski model pisanja malim početnim slovom (Usp. *Pravopis* 1960: 18). Ipak, do novoga pravopisa Hrvati su pisali i oblike kao što su *Hrvatsko Primorje* i *Zagrebačka Gora* (usp. Boranić 1947: 56; 1951: 59), oba člana velikim početnim slovom, što se sada novim pravopisnim pravilom mijenja (usp. *Pravopis* 1960: 18). Ovi oblici gube ulogu vlastitih geografskih imena pa im se drugi član piše malim početnim slovom, s čim se Spalatin nikako ne slaže te zaključuje da je pisanje obaju članova velikim početnim slovom jednostavnije, a upravo je na jednostavnosti inzistirala i Pravopisna komisija u svom drugom načelu ističući kako „pravopisna pravila treba da budu laka, jednostavna i praktična“. U proširenom članku (*JSC* 1962./63.) o istom pravopisnom rješenju donosi zaključak da je ovako komplicirano rješenje i dovođenje korisnika *Pravopisa* u zabludu rezultat „compromise between the Serbian (Belić) tendency to capitalization and the Croatian distaste for it“ (Spalatin 1962/63: 39). Spalatin smatra da se kod ovoga pravopisnog rješenja treba ugledati na engleski jezik, gdje se velika slova upotrebljavaju „šakom i kapom“, pa naglašava: „Uvijek me muka hvata, kad moram pisati imena i naslove na hrvatskom, talijanskom ili francuskom jeziku, jer nikada pravo ne znam, na čemu sam. To obilje velikih slova u engleskom jeziku nije nikakvo zlo, dapače. Stvar navike!“ (Spalatin 1963: 39).

O pravopisnome poglavlju „Velika i mala slova“ svoje mišljenje dao je i Vinko Grubišić. Definira ovo poglavlje „čisto pravopisnim“ i smatra kako bi trebalo jednim pravopisnim pravilom obuhvatiti što više jedinica kako bi se postigla veća funkcionalnost pravopisnoga priručnika. Po njemu je u svim hrvatskim pravopisima, pa i u zajedničkom *Pravopisu* iz 1960. godine trebalo ovo pravopisno poglavlje svesti na pisanje (jednočlanih ili višečlanih) onomastičkih jedinica. One jednostavno ostaju na kraju čitavoga problema pisanja velikoga slova ako se izuzmu prve riječi u rečenici i riječi iz počasti, a pisanje malim slovima samo od sebe otpadne dobro postavljenim načelom za velika slova. Grubišić smatra „da bi se mnogo nepotrebnih opisa izbjeglo, kad bi se jednom i u pravopisu prihvatila onomastička terminologija, koja zapravo ulazi , kao i sam pravopis, u fond opće kulture.“ (Grubišić 1980a: 117).

U novom je pravopisu dokinuto pravilo pisanja zamjenice *ti* velikim početnim slovom, dok se zamjenica *Vi* i dalje piše velikim početnim slovom kad se jednoj osobi iskazuje

poštovanje (usp. *Pravopis* 1960: 22). Spalatin primjećuje izostavljanje nekadašnjih Boranićevih primjera *Njegovo Veličanstvo*, *Njegovo Visočanstvo* u vremenu vladavine princa Pavla Karađorđevića te primjera *Njegove Preuzvišenosti nadbiskupa*, *Njegove Svetosti pape* (usp. Boranić 1941: 46)⁸⁰. Za izostavljanje ovih primjera (Auburger 2009: 181) kaže: „I ovdje se je totalitarno probila vladajuća komunistička društvena ideologija FNRJ/SFRJ“, a upozoravajući na ove promjene, i sam Spalatin potvrđuje ovaj navod ističući kako je do izostavljanja ovih primjera došlo u duhu političkih promjena.

Zajednički je *Pravopis* nastao na zaključku kako Hrvati i Srbi imaju jedan književni jezik s dva izgovora *ijekavskim* i *ekavskim*.⁸¹ U Spalatinovoj analizi novoga pravopisa naglasak se stavlja na *ijekavski* (zapadni ili zagrebački) izgovor, uz napomenu kako „Boranić never dealt with the ekavski sub-dialect, not even in his edition of 1951, whereas Belić gave the directions for both reflexes, ekavski and ijekavski“ (Spalatin 1962/63: 42). Uvrštavanjem ijekavskoga izgovora u *Pravopis* Belić (1950./52.) je stvorio uvjete pod kojima je mogao ponuditi svoj ortografski rad kao „prijelazno rješenje“ u procesu stvaranja jedinstvenoga hrvatsko-srpskog pravopisa.

Uspoređujući tri hrvatska pravopisa (Boranićev iz 1940., *Koriensko pisanje* iz 1944. i *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* iz 1960.), Spalatin se posebno osvrće na upotrebu jednosložnoga odnosno dvosložnoga refleksa glasa *jat* u ijekavskom izgovoru. On smatra da se pod utjecajem glagola *prepisati*, *prelomiti*, *prevoditi* i njima sličnih potiskuju oblici imenica *prijepis*, *prijelom* i *prijevod* u korist imenica *prepis*, *prelom* i *prevod* u hrvatskom književnom jeziku (Usp. *Pravopis* 1960: 28; Jonke 1952/1953: 59). Po njemu ne bi trebalo inzistirati na oblicima s ijekavskim refleksom staroga jata samo zbog „jezične preosjetljivosti prema srpskoj ekavici“, već treba nastaviti pisati oblike imenica *prevod*, *prepis*, *prelaz*, *prenos*, koji su „posljedica jezičke analogije unutar hrvatskoga književnog jezika, kao što već dosada normalno, prirodno govorimo i pišemo *prevrat*, *prevara*, *prezir*, *pregled*“ (Spalatin 1963: 41). U novome pravopisu dopušta se pisanje pojedinih imenica poput *pregled*, *prezir*, *presjek* i dr. i u obliku s dvosložnom izmjenom jata, npr. *prijegled*, *prijezir*, *prijesjek* i dr.⁸² Na uvođenje ovakvoga pravopisnog rješenja autor postavlja pitanje:

---

⁸⁰ Primjera o pisanju titula nema u izdanjima Boranićeva pravopisa iz 1947. i 1951.

⁸¹ Vidi: Zaključci Novosadskoga dogovora, *Pravopis* 1960: 7.

⁸² Usp. *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* 1960: 28. Zanimljivo je ovdje primijetiti kako je Boranić u svome Pravopisu (1951.) imao oblike *griješka*, *svijetlo*, *svjestan*, dok u novom *Pravopisu* imamo samo *greška*, *svjetlo*, *svjestan*, za koje Spalatin kaže: „are not only Serbian (ekavski) forms but also Croatian (ijekavski) doublets.“ (Spalatin 1962/63: 43). „Dok je Broz u svojim izdanjima redovito upućivao na likove s inačicom

„Kud prećera, brate! Nemaju li danas ovi oblici smiješan prizvuk?“ (Spalatin 1963: 41). U članku u *JSC* (1962./63.) pod istim podnaslovom („Ijekavski and ekavski sub-dialects“) Spalatin reagira na olako zanemarivanje povijesnih činjenica postojanja triju hrvatskih narječja i njihovih izgovora. U Boranićevim pravopisima uvijek je bilo navedeno kako u štokavskom narječju postoje tri glavna govora: ekavski (istočni), ikavski (zapadni) i ijekavski (južni) uz dodatak kako se kajkavsko narječje podudara s ekavskim govorom, a čakavsko narječje s ikavskim govorom (v. Boranić 1951: 4). U zajedničkom *Pravopisu* „against all the historical evidence, insist on the oneness of a Serbo-Croatian literary language and gives the rules for both ijekavski and ekavski.“ (Spalatin 1962/63: 42).

Osvrće se Spalatin i na dopuštenje dubleta u novom *Pravopisu* (*uho – uvo, duhati – duvati, snaha – snaja* i dr.) te ističe kako je korisnicima *Pravopisa* trebalo jasno reći koji su oblici hrvatski a koji srpski. I kod pitanja zamjene pojedinih fonema u novom *Pravopisu* Spalatin ističe kako danas (1963.) u hrvatskome književnom jeziku imamo oblike u kojima se dočetno *l* zamijenilo samoglasnikom *o* (*rekal – rekao*), ali i oblike u kojima se završno *l* zadržalo (*glagol, maršal*) te oblike u kojima mogu doći oba glasa na kraju riječi (*topal – topao*). Oscilacije su primjetne u obama jezicima, s tim da se u srpskom književnom jeziku češće pojavljuje oblik s dočetnim samoglasnikom *o* (usp. Belić 1950: 36, 37), na kojemu inzistira i Belić u svojem pravopisu, dok je po Spalatinovu mišljenju u hrvatskom književnom jeziku u nekim pozicijama zadržano dočetno *l* zbog „...more intimately connected with the čakavski and kajkavski dialects, in which *l* does pass to *o* *rekal – rekel*“ (Spalatin 1962/63: 46). U novome *Pravopisu* možemo naći dvostruke oblike *cio* i *cijel*, *obao* i *oba*⁸³, isto kao i kod Boranića 1940., koji je dopuštao *bijel* i *bio* (usp. Boranić 1941: 16). Prateći analogiju jezika u kojoj dočetni oblik *l* sve više iščezava pred završnim oblikom *o* (pa se u Hrvata sve češće čuje *rušioc* te genitiv množine *rušioca*, a kod Srba *branioca/branioštvo*)⁸⁴, Spalatin ističe da „novi pravopis zabacuje sve ove analogične oblike pa bi tako moralo nestati i srpsko *tužioštvo* i komunistički *rukovodioc* iako je govorni jezik ovdje vrlo jak pa se može očekivati da će oblik *žeteoc* potući oblik *žetelac* ne samo kod Srba nego i kod Hrvata.“ (Spalatin 1963: 42).

---

prije-, Boranić ih je pod beogradskim pritiskom morao ukloniti u izdanjima nakon 1921., iako su oni bili zabilježeni u Karadžićevu rječniku.“ (Bašić 2002: 89).

⁸³ Usp. Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika 1960: 62.

⁸⁴ I Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika 1960: 60 i Boranić (1950: 23) navode: „Gruba je pogreška ako se u imenica *žetelac, nosilac, talac* pod utjecajem ostalih padeža promjena glasa *l* u *o* prenosi u nominativ jednine *žeteoc, nosioc* i *taoc* i u gen. množine *žeteoca, nosioca* i *taoca*. Njih treba upotrebljavati jedino u pravilnim oblicima *žetelac/žetelaca, nosilac/nosilaca* i *talac/talaca*.“

Govoreći o rješenjima asimilacije i gubljenja suglasnika u zajedničkom *Pravopisu*, Spalatin je podsjetio na nekoliko dosadašnjih rješenja u dvama jezicima: redovito čuvanje etimona ili korijena u *Korienskom pisanju* 1944., neprovođenje asimilacije (*podčinovnik, odćušnuti*), zatim Broz–Boranićevo nasljedovanje Vuka Karadžića u umjerenoj fonetici (*predsjednik, podšišati, sudski*) te pomak u Beličevu pravopisu na još jednu stepenicu naprijed u fonetici s primjerima *pretsjednik, potšišati, natcestar*, ali i *sudski i sredstvo*. U novome zajedničkom *Pravopisu* Spalatin smatra da je postignut kompromis između „hrvatskih fonetičara i Srba iako u Hrvatskoj ima pored fonetičara i etimologičara, pa bi kompromis između te dvije struje odgovarao bolje hrvatskoj stvarnosti“ (Spalatin 1963: 42).⁸⁵

Po Spalatinu, asimilacija se u novom *Pravopisu* provodi uvijek izjednačavanjem prvoga suglasnika prema drugom (*gipka od gibka, slatka od sladka, primjedba od primjetba, otćušnuti od odćušnuti, othraniti od othraniti, bokca od bogca* i dr.), odnosno *d* se čuva ispred *s* i *š* (*predsjednik, podšišati*), a asimilira se ispred *c, č* i *ć* (*natcestar, potčinovnik, otćušnuti*). Od jednačenja po zvučnosti odstupa u dvama slučajevima u novom zajedničkom *Pravopisu* (*d* ne prelazi u *t* ispred *s* i *š*: *vodstvo* od *voditi, sredstvo, kadšto*; i *dj* (*đ*) ne prelazi u *ć* pred *s*: *vodj(đ)stvo* od *vodj(đ)a*; te u složenicama stranoga podrijetla: *jurisdikcija, postdiplomski, Habsburgovci*, ali *rendgen-aparat!*), a od jednačenja po mjestu tvorbe isto u dvama slučajevima (*sljubiti*, a ne *šljubiti, sljeme*, a ne *šljeme* te kod suglasnika *n* koji postaje *m* u izvedenicama, ali ne i u složenicama, pa se tako piše *himba* umjesto *hinba*, ali i *jedanput*, a ne *jedamput*, kako je bilo kod Boranića) (Spalatin 1963; usp. *Pravopis* 1960: 64–65). Uspoređujući pisanje dvostrukih (udvojenih) konsonanata u hrvatskome jeziku (*bezakonje*, a ne *bezzakonje*) s talijanskim jezikom, u kojem se udvojeni konsonanti uvijek pišu, Spalatin navodi kako se do sada „izuzimao samo superlativ onih pridjeva, koji u pozitivu počinju sa *j* kao *najjači*“ (Spalatin 1963: 43), a u novom pravopisu možemo naći i oblike *naddruštveni, nuzzarada, predržavni, poddijalekt, tri četrdesettrećine*.

Gubljenje glasova *d* i *t* u svom članku Spalatin naziva i „nestajanje“ tih glasova ispred *c, č, ć, dj* (*đ*), *dž* kada navedeni slivenici u prvom dijelu svoga sastava sadrže foneme *d* ili *t* (*c > ts, č > tš, dž > dž, ć > t's', dj > d'z'*) pa se zato govori i piše *gubi(t)ci, su(d)ci, o(t)če*,

⁸⁵ Posebno izdvaja tri rješenja koja je usmeno Krsti Spalatinu u vrijeme korijenskoga pisanja 1943. godine izrekao profesor dr. Stjepan Ivšić o potrebi nadopune Boranićeva pravopisa iz 1940. godine:

„Ne izvršuje se asimilacija po zvučnosti u ovim slučajevima:

1. s prefiksima *ob-*, *nad-*, *od-*, *pod-*, *pred-* (*obseg, natpis, otpis, potpis, predsjednik*);

2. u deklinaciji imenica muškoga roda s nastavkom *-ac*, *-ak* (*vrabac – vrabca, bezbožac – bezbožca, pregradak – pregradka*);

3. ispred inifitivnog *-sti* (*grebsti* od *grebem*)“ (Spalatin 1963: 43).

su(d)čev, simi(d)džija (Spalatin 1963). U zajedničkom *Pravopisu* suglasnici *d* i *t* gube se i pred drugi suglasnicima: *neimatština, gospodština*, ali ostaju radi promjene značenja u primjerima *otćušnuti, potcijeniti, otcijepiti*. U novom je *Pravopisu* dopuštena dvojnost oblika *tko – ko, netko – neko* i *nitko – niko*, ali od sada se piše *mladićski* (Boranić), a ne *mladički* (Belić) te se mora po Spalatinu „pregorjeti“ i koristiti samo *pokućstvo*, iako je Boranić dopuštao i *pokućvo* (Spalatin 1963). Ističe da „umjesto hrvatskoga kompromisa između fonetike i etimologije, imamo srpsko-hrvatski kompromis između fonetike i još više fonetike“ (Spalatin 1963: 44).

O problemu glasova i glasovnih skupova u hrvatskim pravopisima, pa tako i u zajedničkom *Pravopisu*, oglasio se i Grubišić u svome članku „(Ne)funkcionalnost hrvatskih pravopisa“ 1980. godine. On smatra da pravopisna rješenja koja se donose pod ovim poglavljem nisu uvijek isključivo pravopisne naravi, neka su bliža gramatikama, a neka rječnicima hrvatskoga jezika. Za njega je nezahvalan posao određivanja pravopisnim priručnikom kad će se u nekoj riječi pisati *ije*, a kada *je*. Po njemu „prihvaćati dvojstvo *predsjednik – reci* (od *redak*) može netko tko zaista vjeruje u pravopis kao svjesni zahvat, ali to još ne znači da bi prihvaćati bilo isto što i razumjeti. A svaki svjestan zahvat mora biti razuman“ (Grubišić 1980a: 116).

Opisujući pravopisno poglavlje o sastavljenom i rastavljenom pisanju, ponovno se Spalatin osvrnuo na ime zajedničkoga jezika koje je napisano „pravom složenicom“, kako je to navedeno u *Pravopisu* (v. *Pravopis* 1960: 78) (*hrvatskosrpski* odnosno *srpskohrvatski* jezik). Za razliku od polusloženica koje se pojavljuju u *Pravopisu* (*rusko-engleski rječnik, hrvatsko-srpska koalicija, hrvatsko-srpski narodni običaji*) i znače različitost i dvoje (jedna koalicija dviju država, dvaju naroda ili različiti običaji dvaju naroda), za ovu pravu složenicu u imenu zajedničkoga jezika Spalatin tvrdi: „Iz gornjega se vidi isti mentalitet, kojim su pretjerani hrv. nacionalisti branili tezu dvaju različitih jezika, srpskog i hrvatskog. Dosta je pobrojiti u gornjem paragrafu riječi o jedinstvu: prave složenice, jedan jedinstveni pojam, nerazgraničivost pojma, zajednički jezik, zajednički pojam, prava složenica. Sve se nekako čini, da se sastavljači ovoga pravopisa boje, da bi tko mogao skočiti iza plotu i reći: 'Zašto, brate, pretjeruješ? Taj tvoj hrvatskosrpski (odnosno srpskohrvatski) niti odgovara jezičnom osjećaju onih koji ga govore, niti je praktičan.'“ (Spalatin 1963: 45).

Posebno se ovdje Spalatin osvrnuo na komentar profesora Ljudevita Jonkea, koji je hrvatskom čitateljstvu pokušao objasniti opravdanost korištenja prave složenice

„hrvatskosrpski odnosno srpskohrvatski“ kod imenovanja zajedničkoga jezika i naziva *Pravopisa*, objasnivši da upotreba ove složenice ne isključuje upotrebu i onoga drugoga pravilnoga naziva *hrvatski ili srpski jezik*. Spalatin na takvu konstataciju cinično odgovara: „A tko zna bolje od Jonkea istinu da Srbi i Hrvati imaju jedan narodni jezik, a dva književna jezika? Da hrvatski književnici pišu jednim književnim jezikom, a srpski drugim?“ (Spalatin 1963: 45), napominjući kako je prava složenica *hrvatskosrpski* (upotreba koje nije isključivala drugi naziv jezika, po Jonkeu) ipak istisnula samostalni pridjev *hrvatski* iz naziv časopisa *Jezik* u korist hrvatskosrpskoga jezika. Za Spalatina je to sve „bratski pritisak u komunističkom jedinstvu!“ (Spalatin 1963: 46).

Jedno od pravopisnih pitanja koje je izazivalo velike rasprave među hrvatskim jezikoslovcima bilo je pitanje ostanka na gramatičkoj ili prelaska na logičku (Belićevu) interpunkciju u novome *Pravopisu*. Spalatin smatra da je potrebno zadržati gramatičku interpunkciju u upotrebi jer se ona lakše može izraziti raznim pravilima za razliku od slobodne ili logičke interpunkcije. Kod gramatičke interpunkcije trebalo bi samo „ublažiti njezinu ukočenost“, a slobodnu ili logičku interpunkciju ostaviti onim narodima „kod kojih veći broj pojedinaca ima istančan osjećaj za književno izražavanje, kao npr. Francuzi“. (Spalatin 1963: 46).

Kako bi pojasnio problem upotrebe zareza u slobodnoj interpunkciji, donosi dva primjera iz *Pravopisa*⁸⁶ koji bi, po njemu, mogli dovoditi učenike u nejasnu situaciju. Pita se zašto se i u drugom primjeru ne bi moglo govoriti o „osjećanju zaključka ili posljedice“ jednako kao i u prvom primjeru te i u njemu upotrijebiti zarez. U ovakvim jezičnim situacijama predlaže nadopunu gramatičke interpunkcije pravilom po kojem bi se i nezavisne rečenice sa smislom zavisnih, ali i svi „subjektivni“ ili modalni izrazi (*bez sumnje, jamačno, doduše...*) mogli odvojiti zarezom (Spalatin 1963). Također predlaže da se ograniči upotreba zareza kod gramatičke interpunkcije pred odnosnim zamjenicama. Zagovara podjelu relativnih rečenica po uzoru na francuski ili engleski jezik na one koje ograničavaju značenje imenica pred odnosnom zamjenicom (restriktivne) i na one koje to ne čine (nerestriktivne).

Uvođenje logičke interpunkcije u novome *Pravopisu* i sastavljanje pravila za njezinu primjenu na gotovo dvadeset i pet stranica, od kojih na upotrebu zareza otpada punih sedamnaest, Spalatin vidi kao jedan prisilni kompromis i prihvaćanje Belićevih učenja o logičkoj ili slobodnoj interpunkciji na koji su hrvatski jezikoslovci morali pristati u

---

⁸⁶ Primjeri rečenica: „*On je jako ostario, i više ne vidi.*“; i *Dali su mi ga za spomen i ja ga toliko godina nosim.*“

dogovorenome *Pravopisu*. Ne slaže se ni sa zaključcima profesora Jonkea iznesenim u njegovu članku „Načela i primjena logičke interpunkcije“ (Jonke 1961/1962), već i dalje vjeruje u privrženost većine Hrvata tradicionalnoj gramatičkoj interpunkciji od koje su morali odustati radi nametnutoga kompromisa. Kao prednost korištenja slobodne interpunkcije vidi restrikciju kod upotrebe zareza (za razliku od dotadašnje prakse) u izričnim i neupravno-upitnim rečenica te ističe tri nova pravila koja su postavljena u interpunkciji: 1. subjektivni se izrazi češće odvajaju zarezom, 2. u nezavisnim rečenicama odjeljuje se samo prava suprotnost, a ne prividna i 3. zavisne se rečenice dijele jedna od druge kad su u inverziji (Spalatin 1963: 47).

Kod pisanja kratica („skraćenicе“ u *Pravopisu*) (na primjer, *to jest*, *i tako dalje*, *tako zvani*) Spalatin primjećuje odstupanje od općeg pravila u novom *Pravopisu*,⁸⁷ pa se izraz *to jest* piše *tj.*, a *i tako dalje* kao *itd.*, dok izraz *na primjer* dolazi u obliku *npr.*, a *takozvani* u obliku *tzv.*, uz pojašnjenje „izuzetno se pišu ili na naročit način se pišu“ (v. *Pravopis* 1960: 126, 127), dok se po općem pravilu pišu *i drugo* u *i dr.*, *i slično* u *i sl.* Za Spalatinu je to ponovno „jedan od srpsko-hrvatskih kompromisa“ (Spalatin 1963: 48). Grubišić pak smatra kako bi kratice u *Pravopisu* trebale „doći inventarno“, a morale bi „odražavati pismovnu sliku onih riječi koje skraćuju“. (Grubišić 1980a: 118).

Odnos Hrvata prema prihvaćanje tuđih riječi Spalatin vidi kao „poluneprijateljsko“ jezično držanje. Razlog za izraženi jezični purizam koji je konstantan u hrvatskom jeziku pripisuje nacionalnoj sudbini, ali i osjetljivom nacionalnom osjećaju izraženom kod Hrvata u isto vrijeme. Ustvrdivši kako smo dio zapadne kršćanske kulture koja počiva na trima stupovima (1. antika, 2. kršćanstvo i 3. moderni indoeuropski narodi), donosi zaključak kako upravo ti stupovi moraju biti izvori bogaćenja hrvatskoga jezika novim riječima i kako mora postojati jaka svijest u narodu da nigdje na svijetu ne postoji „kulturan jezik bez tuđih riječi“. (Spalatin 1963: 48).

U jednoj od rijetkih pohvala upućenih novom *Pravopisu* ističe kako je primjetna opširnija obrada problema pisanja tuđih riječi negoli je to do sada bio slučaj u Boranićevim pravopisima te kako su sastavljači *Pravopisa* dali vrijedne upute korisnicima navodeći velik broj primjera kod deklinacije stranih vlastitih imena. Svjestan je i mnogih dubleta koje se javljaju u *Pravopisu* zbog fonetske transkripcije imena napisanih ćirilicom, dok se ista imena u latinici obično pišu u izvornoj ortografiji (*Gete* i *Goethe*). Želi naglasiti kako zajedničke ili,

---

⁸⁷ Do tada po Boraniću *na pr.*, *t. j.*, *i t. d.*, *zv.*, a po Beliću *napr.*, *tj.*, *itd.*, *tzv.*, *d-r* i *dr.*

kako se u *Pravopisu* nazivaju, „naše riječi“ koje su preuzete iz drugih jezika ne mogu biti pod istim nazivnikom jer su ih na jedan način prihvatili Srbi, dok je kod Hrvata asimilacija bila sasvim drugačija. Posebno se kao poznavatelj francuskoga jezika osvrće na pitanje akcenta kod stranoga imena i prezimena navodeći kako u francuskome jeziku ime i prezime, kada dolaze zajedno, imaju samo „jedan accent tonique i to na posljednjem izgovorenom samoglasniku prezimena“ (Spalatin 1963: 49), za razliku od hrvatskoga jezika koji prepoznaje dva naglaska, jedan za ime, a drugi za prezime.

Govoreći o tuđim riječima u zajedničkom *Pravopisu*, Grubišić smatra da je trebalo izbjeći sve dvostrukosti koje se nameću te da je baš ovaj dogovoreni *Pravopis* „najbogatiji nepotrebnim dvostrukostim ali i pogreškama naslijeđenim iz Boranićeva pravopisa“ (koncert – koncerat) (Grubišić 1980a). Posebnu „krutost“ u provođenju pravopisnih načela Grubišić zaziva kod izvođenja pridjeva iz stranih vlastitih imena te imenica koje se opet tvore od tih pridjeva, npr. *Shakespeare – šekspirski – šekspirovac* (Grubišić 1980a), smatrajući da je važno iz pridjeva prepoznati imenicu od koje je tvoren.

Osvrće se Spalatin i na pravopisne termine te primjećuje kako su se dosadašnji višestruki termini u novome *Pravopisu* sveli na samo jedan (usvojeni termin), ali kako njihova svakodnevna primjena u jeziku odstupa od dogovorenoga pravila i ostaje tek „pusta želja“ onih koji su sastavljali *Pravopis* (Spalatin 1963). Različiti autori i dalje koriste različite termine, odnosno one koji su se ustalili u njihovim jezicima bez obzira na pravilo propisano novim ortografskim priručnikom. I ovdje je riječ o kompromisu u kojem su Hrvati morali „žrtvovati svoju *točku* i *dvotočku* (koja je zaražena od *ustaške točke*, iako je jezično bila ekonomičnija) za srpsku *tačku* i *dvije tačke*, a Srbi svoju *zapetu* za hrvatski *zarež*“ (Spalatin 1963: 50)

Zaključujući svoje prikazivanje *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika* Spalatin se još jednom osvrće na zamjenicu *naš*, koja se u *Pravopisu* koristi za imenovanje zajedničkoga jezika Hrvata i Srba. Nekada je korištena u hrvatskim krajevima u pomanjkanju nacionalnih osjećaja, jezik se zvao „naški“, a kada se htjelo nešto usporediti s nečim iz inozemstva, isticalo se „u nas“, kaže Spalatin. Međutim, od vremena zajedničke državne zajednice (Kraljevine SHS) sve se učestalije od „bojazni i opreza“ koristi zamjenica *naš* kako bi se potisnuli nacionalni nazivi za jezike. U drugoj Jugoslaviji nakon završetka Drugoga svjetskog rata pojam *naš* zavladao je u duhu proklamiranoga bratstva i jedinstva među

narodima, a komunistička partija bila je toliko nadmoćna da je „mogla opravdati sve pa i hipokriziju nastalu u društvu“ (Spalatin 1963: 50).

Za Spalatina je licemjerje ili hipokrizija „jedna normalan atmosfera jugoslavenske realnosti“ koja se ogleda u slobodi mišljenja, govora i vjere, izražena u objema Jugoslavijama, prekrivena plaštem „slobodne konstruktivne kritike“ (Spalatin 1963: 51). Posebno oštro reagira na licemjerje koje prepoznaje kod hrvatskih jezikoslovaca i sveučilišnih profesora (Pavešića i Jonkea) koji raspravljajući u dnevnim novinama o novim pravilima pisanja velikih i malih slova u hrvatskome jeziku navode primjer pisanja dvočlanoga imena *Hrvatsko primorje*, a ne *Hrvatsko Primorje* kao što je bilo u prijašnjim Boranićevim pravopisima. Za Spalatina je rasprava o ovome problemu drugorazredna jer se „poslije toliko stoljeća kulturnoga života *Bog* piše malim slovom, dok cijeli napredni kulturni svijet, osim „naprednih“ istočnih demokracija, piše *Bog* velikim slovom“ (Spalatin 1963: 51). Borba za hrvatski književni jezik bez isticanja njegova nacionalnog imena u atmosferi „straha i oportunitizma“, odnosno skrivanja pod licemjernim nazivom za jezik „jedna verzija našega jezika“⁸⁸ za Spalatina je neprihvatljiva.

U novom, proširenom i izmijenjenom prikazu, ovoga puta na engleskom jeziku, javio se profesor Spalatin u godišnjaku Hrvatske akademije Amerike *Journal of Croatian Studies*. Najveće izmjene napravio je u uvodnome dijelu svojega rada. Govoreći o književnom/standardnom (*literary koiné*) jeziku autor smatra da je njegovo nastajanje uvijek posljedica nekakvoga nametnutog ili željenog napora. Obično književni/standardni jezici nastaju tako da se primat da jednom narječju/dijalektu (*dialect*) koje će poslužiti kao temelj novoga jezika, a da se ostala narječja ostave da i dalje žive svoj „regional linguistic life“ (Spalatin 1962/63).

Po Spalatinu, to jezično jedinstvo u 19. stoljeću postigli su Hrvati i Srbi svatko za sebe tako što su Hrvati dobili svoj hrvatski književni jezik, a Srbi srpski književni jezik, premda „both having for foundation the same language Serbo-Croatian. In other words, Serbian and Croatian literary languages are two different versions of one and the same language“. (Spalatin 1962/63: 33). Takav jedan „zajednički“ jezik, po Spalatinu, s dvjema varijantama (hrvatskom/zagrebačkom/zapadnom i srpskom/beogrdom/istočnom)⁸⁹ imao je i tri narječja, čakavsko, kajkavsko i štokavsko, pa su Hrvati i Srbi odabrali štokavsko narječje kao svoj

---

⁸⁸ O jednoj verziji „našega jezika“ govori se u članku Dalibora Brozovića „Poruka o udesu riječi.“ *Jezik* 9 (1961./1962.), 3: 65–66.

⁸⁹ Opširnije o pitanju varijanti vidi u: Pranjković 2006: 35–37.

književni jezik, i to Hrvati „ijekavski sub-dialect and Latin script“, a Srbi „ekavski sub-dialect and Cyrillic script“.⁹⁰ Kako su ova dva naroda stoljećima živjela odvojeno s različitim kulturnim razvojem, došlo je do ortoepskih, ortografskih, morfoloških, sintaktičkih i leksičkih razlika, koje su „from an objective point of view these differences are of small importance, but from a subjective standpoint their dignificance is great“ (Spalatin 1962/63: 33).

Za Spalatinu je razvoj političkih prilika ovih dviju nacija određivao i dvije mogućnosti daljnjega jezičnoga razvoja. Prva mogućnost bila je zajedničko političko rješenje u vidu zajedničke države Jugoslavije u kojoj bi neminovno došlo do ujedinjavanja dvaju književnih jezika, dok bi u slučaju samostalnoga političkog razvoja književni jezik bio instrument naglašavanja dvojnosti njihovih književnih izražaja. Kao primjere za međusobnu ovisnost politike i lingvistike Spalatin navodi tri posljednja razdoblja u povijesti Republike Hrvatske: „1. 1918. – 1941. common political life, 2. 1941. – 1945. separate political life, 3. 1945. – 1964. common political life“, ističući jasnu političko-lingvističku međuzavisnost, odnosno stalno i primjetno uplitanje političkih režima u rješavanje jezikoslovnih pitanja kroz sva tri razdoblja. Tako se u prvoj Jugoslaviji u vladi novoosnovane državne zajednice („dominated by Serbs“) kao jedan od glavnih projekata nameće jezično jedinstvo Hrvata i Srba; za vrijeme drugoga razdoblja („Ustasha regime“) u potpunosti se odustaje od jezične unifikacije i nastanka zajedničkoga jezika, da bi u trećem razdoblju („Communist regime“) ponovno zaživjela „idea of unification and compromise, but in a special atmosphere, i. e. stigmatizing any idea of Croatian individuality as being a dangerous remnant of what was to them the ill-famed Ustasha regime“ (Spalatin 1963/64: 34) s najizraženijom unitarizacijom prilikom sastavljanja i objavljivanja zajedničkoga *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnoga jezika* u vremenu od 1953. do 1960. godine. Prvi hrvatski jezikoslovac koji je, po Spalatinovom mišljenju, u veljači 1964. godine nakon punih dvadeset godina komunističke vladavine u drugoj Jugoslaviji otvoreno, ali i vrlo oprezno progovorio o stvarnim hrvatsko-srpskim jezičnim razlikama bio je profesor Stjepan Babić (1963–1964). (Spalatin 1962/63) Ovdje

---

⁹⁰ Na ovaj dio Spalatinova izlaganja reagirali su u časopisu *Hrvatska revija* 16 (1966.), 1 na str. 87. u prikazu novoga broja godišnjaka *JSC* 3/4 (1962./1963.) riječima: „uza svu koncilijsku, svojstvenu objektivnom jezičnom stručnjaku kakav je prof. Spalatin, pa se stoga može shvatiti njegovo plediranje za slobodnom raspravom na polju lingvistike i time za boljim razumijevanjem između Srba i Hrvata, nije moguće bez daljnjega složiti se sa stanovištem, da je štokavski dijalekt jedan od tri glavna (srpsko-hrvatska)dijalekta. U odnosu prema Srbima, čakavski i kajkavski dijalekti su isključivo hrvatski, pa bi se samo štokavski – jedini, kojim se služe Srbi – mogao obilježiti spomenutim skupnim imenom. To je potrebno imati na umu, kad se ističe, da su u XIX. st. Srbi i Hrvati svaki za sebe proveli jezično jedinstvo. Hrvati su izvršili dobrovoljni organizirani napor, kad su od svoja tri dijalekta izabrali štokavski kao svoj književni jezik. Srbi, naprotiv, ne imajući dijalekata pa stoga niti problema, koji su imali Hrvati, vrše organizirani napor, da Hrvatima unutar zajedničkog političkog života kroz posljednjih četrdeset godina nametnu svoj književni jezik, koji je u jezičnoj sistematizaciji samo jedan od tri sub-dijalekta štokavskog dijalekta“.

treba napomenuti kako su i prije samoga profesora Babića o ovoj problematici pisali i govorili ugledni hrvatski jezikoslovci poput Ljudevit Jonke i Dalibor Brozović.

Detaljno analizirajući pravopisna rješenja novoga *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika* iz 1960. i uspoređujući ih s rješenjima iz Boranićeva *Pravopisa* iz 1940. godine i Belićeva *Pravopisa* iz 1950./1952. godine, Spalatin razotkriva pravu istinu nametnutoga jezičnog kompromisa od komunističkoga režima prilikom sastavljanja *Pravopisa*.⁹¹ Od četrnaest poglavlja pravopisnih pravila novoga zajedničkog ortografskog priručnika, po Spalatinu, u deset poglavlja (velika i mala slova, umetanje slova *j*, upotreba slova *č*, *ć*, *dž*, *đ*, promjena *l* u *o*, asimilacija i gubljenje suglasnika, sastavljene riječi, interpunkcija, skraćenice, rastavljanje riječi na slogove i ortografska terminologija) provedena je pravopisna unifikacija i ista su rješenja u obama književnim jezicima. U preostala četiri poglavlja dopuštaju se dvije mogućnosti pravopisnih rješenja, jedna u hrvatskom, a druga u srpskom književnom jeziku. Tako dvojnosti ostaju u pismu (latinica/ćirilica), izgovoru (ijekavski/ekavski), upotrebi konsonanata *h* i *v* (*gluh/gluv*) te u pisanju stranih riječi (*Goeth/Gete*) kao i „doublets *tko* i *ko*, with their compounds and two forms of the future, synthetic and analytic (pisat ću/pisaću) are still allowed“ (Spalatin 1962/63: 61).

Za Spalatina će o primjeni ovakvih pravopisnih rješenja ionako odlučivati sami govornici dvaju jezika, ujedno i korisnici zajedničkoga pravopisnoga priručnika, uvijek svjesni razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika. Mogućnost donošenja slobodne odluke prilikom izbora pojedinoga pravopisnog rješenja u atmosferi „kulturnoga prestiža Beograda nad Zagrebom“ umanjivat će slobodu izbora za sve govornike hrvatskoga jezika. Kada imamo suprotstavljena dva naroda, dvije kulture, dvije tradicije i dva književna jezika s jedne strane, ali i stalni pritisak vlasti koja se nalazi u Beogradu, glavnom gradu Srbije, i vrši sve veći „prodor u pravcu zapada tj. Hrvatske“ s druge strane, primjena dogovorenih ortografskih rješenja gotovo je neostvariva. U atmosferi kada „Croatian linguists are afraid to express openly a preference for their own version of language because they may easily be accused of separatism Ustashism or Un-Yugoslav activity“ (Spalatin 1962/63: 63) oportunistički i strah koji su u osnovi svakoga totalitarnog političkog režima, pa tako i jugoslavenskoga, za

---

⁹¹ „U školi se taj pravopis pokazuje kao nemoguć priručnik, iz kojega izlazi, da su hrvatski i srpski jezici kao najnenormiraniji slavenski jezici. Međutim, zbog političko-policijskoga pritiska, glasovi protiv pravopisa te preneglo zamiješanoga amalgama ukazivali su tek na pojedine propuste tog priručnika, ne usuđujući se postaviti u pitanje knjigu kao takvu, jer bi se ipso facto postavilo i pitanje Novosadskoga dogovora.“ (Grubišić 1985b: 274).

Spalatina će samo povećati pravopisnu zbrku i pojačavati moć i snagu onih koji su na vlasti, ne dopuštajući slobodno i stručno raspravljanje o jezičnim, a time i pravopisnim pitanjima.

4.1.3. *Povijest hrvatskoga pravopisa od 1971. do 1990. godine*

Početak sedamdesetih godina ispostavilo se kako je od dvaju zaključaka Novosadskoga sastanka (5. i 7. zaključka) u kojima se inzistiralo na sastavljanju zajedničkih normativnih priručnika hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga književnog jezika u potpunosti realiziran samo onaj o objavljivanju zajedničkoga *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika*. Njegovo je tiskanje 1960. godine osnažilo sve zagovornike rada na jezično-pravopisnom ujedinjavanju hrvatskoga i srpskoga književnog jezika, kako je to dogovoreno Novosadskim sastankom. Sastavljanje zajedničkoga *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika*⁹², kao drugoga važnog zajedničkog normativnog priručnika, nije urodilo njegovim konačnim dovršetkom i objavom jer je Matica hrvatska nakon samo dva izdana sveska obustavila rad na zajedničkom *Rječniku*, dok su se školska izdanja *Pravopisa hrvatskosrpskoga jezika*⁹³ tiskala još punih osam godina nakon 1960. godine.⁹⁴ Kako navodi Mićanović, šezdesete su godine gotovo u potpunosti prošle u uvjerenju većine hrvatskih filologa kako je objavljivanjem zajedničkoga *Pravopisa* u potpunosti riješeno pravopisno pitanje i kako preostaje još samo „ispravak konkretnih propusta u drugome izdanju“ (Jonke 1966, prema Mićanović 2014: 98). Vjerovali su hrvatski filolozi da su kompromisnim rješenjem sa srpskim jezikoslovcima iznjedrili „pravedan i/ili tolerantan“ oblik pravopisnoga priručnika u kojem su ispoštovana sva dogovorena jedinstvena pravopisna pravila, dok su „pravopisne dvostrukosti koje su trebale podjednako vrijediti na cijelom hrvatsko-srpskom jezičnom području u praksi se polarizirale, svaka je strana od dvojakih rješenja birala ono vlastito“ (Babić 1967, prema Mićanović 2014: 98).

Osim vjerovanja nekih od vodećih hrvatskih jezikoslovaca u uspjeh dogovorenoga zajedničkoga *Pravopisa*⁹⁵, vrijedi istaknuti i veliko nezadovoljstvo novim pravopisnim rješenjima, o kojima se sve učestalije raspravljalo u jezikoslovnoj kroatistici. Kroatistička

---

⁹² Početna ideja za sastavljanje rječnika književnoga jezika krenula je iz Matice hrvatske u proljeće 1954. godine, a dodatan poticaj radu dviju matica na zajedničkom rječniku dao je i peti zaključak Novosadskoga sastanka. Prva dva sveska *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika* ili *Речника српскохрватскога књижевног језика* objavljena su 1967. godine.

⁹³ *Pravopis hrvatskosrpskog jezika*, Zagreb – Novi Sad: Matica hrvatska – Matica srpska, 1960. i *Правонис српскохрватскога језика*, Нови Сад – Загреб, Матица српска – Матица хрватска, 1960. Školsko izdanje priredili su prema zaključcima Pravopisne komisije Ljudevit Jonke i Mihailo Stevanović. Od 1960. godine gotovo svake je godine tiskano po jedno izdanje zaključno s osmim izdanjem 1970. godine.

⁹⁴ Mićanović (2012: 285) navodi kako se ekavska i ćirilčna inačica školskoga izdanja *Pravopisa srpskohrvatskoga jezika* na srpskoj strani pretiskavala (fototipska izdanja) sve do 1990. godine, a za školske potrebe u Bosni i Hercegovini već je 1972. godine tiskan *Pravopisni priručnik srpskohrvatskog-hrvatskosrpskog jezika*. Isto je primijetio i Spalatin (1978: 39).

⁹⁵ Više o tome u: Mićanović 2014: 98–100.

reagiranja najčešće su se odnosila na pravopisni rječnik i zajedničku terminologiju. Tako Stjepan Babić za pravopisni rječnik kaže: „on je bio, da se vojnički izrazim, mina s usporenim djelovanjem koja je trebala razoriti hrvatski jezični osjećaj, a time i hrvatski književni jezik“ (Babić 1971: 16). U predgovoru *Hrvatskoga pravopisa* (1971.) navode se razlozi koji su doveli do sastavljanja novoga pravopisa: „Kao pravopisni priručnik služio nam je dosad *Pravopis hrvatskosrpskog književnog jezika* iz 1960, ali on nije mogao zadovoljiti ni svojim pravopisnim odredbama, jer neke od njih nisu bile u skladu s hrvatskom pravopisnom tradicijom i praksom, a još je manje mogao svojim rječnikom, jer u njemu nije bilo nikakvih oznaka po kojima bi se znalo što ide u hrvatski književni jezik, a što ne.“ (HP⁹⁶ 1971: nepaginirana stranica). Auburger pak s današnje vremenske distance navodi tri razloga snažnoga otpora hrvatske strane zajedničkome *Pravopisu*: „1. glotonimski naziv *hrvatskosrpski* odnosno *srpskohrvatski* u naslovu; 2. serbokroatistička rječnička građa u opsežnom dvostupčanom rječničkom dijelu; 3. ujedinjeno nazivlje, i to putem popisa nove, ujedinjene 'pravopisne terminologije“ (Auburger 2009: 180).

Objavom „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“ 1967. godine i formalnim odustajanje Matice hrvatske od daljnjega sudjelovanja u provođenju zaključaka Novosadskoga sastanka (Izjava MH 1970.) te potporom drugih hrvatskih kulturnih institucija⁹⁷ stvoreni su uvjeti za sastavljanje i tiskanje novoga *Hrvatskog pravopisa*. Novi pravopis sastavili su Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš prema uputama Pravopisne komisije⁹⁸ Matice hrvatske na predlošku devetoga izdanja Boranićeva pravopisa iz 1947. godine. Prije negoli je bio „ukoričen“, pa onda i objavljen, pravopis je zabranjen, a gotovo četrdeset tisuća primjeraka uništeno je u tvornici papira. Jedan je primjerak dospio u London u ruke Jakše Kušana, urednika emigrantskoga časopisa *Nova Hrvatska*.⁹⁹ U Londonu je pravopis 1972. i ponovno 1984. godine objavljen. *Hrvatski pravopis* (od tada popularno nazvan *londonac*) ponovno je tiskan i u cijelosti objavljen tek 1990. godine nakon demokratskih promjena u Republici Hrvatskoj u nakladi od deset tisuća primjeraka.

Hrvatski pravopis iz 1971. godine okarakteriziran je kao standardnojezični priručnik kojim je hrvatska jezikoslovna kroatistika zauvijek odbacila jezično-politički koncept

---

⁹⁶ U nastavku ovoga rada kraticom HP označavat će se *Hrvatski pravopis* autora Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguš iz 1971. godine.

⁹⁷ Ovdje se misli na „Zaključak Hrvatskoga filološkoga društva“ (godišnja skupština 8. svibnja 1971.), te na priopćenja Instituta za jezik JAZU o Novosadskom dogovoru (16. svibnja 1971.) i Društva književnika Hrvatske (1. srpnja 1971.).

⁹⁸ Uz tri navedena autora *Hrvatskoga pravopisa*, ostali članovi Pravopisne komisije bili su D. Brozović, Ž. Bujas, I. Frangeš, Lj. Jonke, R. Katičić, T. Ladan, S. Pavešić i J. Silić.

⁹⁹ Detaljnije o ovim događanjima u: Babić 2008 i Kušan 2000.

hrvatsko-srpskoga pravopisnog i jezičnog ujedinjavanja, započet još u vremenu dominacije hrvatskih vukovaca u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća.¹⁰⁰ Novosadskim se sastankom i objavom zajedničkoga *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika* 1960. godine stvorilo „sredstvo za opravdanje jezične neravnopravnosti i nametanja srpskog književnog jezika ekavskoga tipa“ (Izjava MH 1970: 138) na štetu hrvatskoga književnog jezika. No, kako navodi Auburger (2009), nekoliko je događaja dovelo do prekretnice, a potom i do odbacivanja zaključaka Novosadskoga sastanka te tiskanja novoga *Hrvatskoga pravopisa*. „Prekretnicu su pripravili hrvatski prilozi na 5. kongresu jugoslavenskih slavista u Sarajevu (13. – 17. rujna 1965.), zatim 'Rezolucija Zagrebačkog lingvističkoga kruga' (skupine članova Hrvatskoga filološkoga društva), 'Izjava o jedinstvu i varijantama hrvatskosrpskoga književnoga jezika' znanstvenoga dijela Instituta za jezik JAZU, 'Zaključci plenuma društva književnika Hrvatske o problemima suvremenoga jezika hrvatske književnosti, znanosti, školstva i sredstava masovne komunikacije' (7. travnja 1966.) te, konačno, 'Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika'“ (15. ožujka 1967.) (Auburger 2009: 183).

O novome hrvatskom pravopisu pisali su predstavnici domovinske jezikoslovne kroatistike u svojim radovima već na početku sedamdesetih godina. Tako u časopisu *Hrvatski tjednik*¹⁰¹ jedan od autora novoga pravopisa, profesor Stjepan Babić, najavljuje tiskanje novoga pravopisa: „pravopis se već izrađuje, a izdat će ga Školska knjiga“ (Babić 1971: 16); te donosi „opća i pojedinačna načela u šesnaest točaka“ po kojima će biti sastavljen novi priručnik (v. Babić 1971: 16). Gotovo u isto vrijeme uredništvo časopisa *Jezik* donosi vijest pod naslovom „O novom hrvatskom pravopisu“¹⁰², u kojoj izvještava javnost o tome kako je *Hrvatski pravopis* već sastavljen i kako se samo čeka odobrenje Sekretarijata za prosvjetu, nauku i kulturu SRH („a u vezi s političkim problemima što ih to odobrenje izaziva“) kako bi se pravopisni priručnik mogao koristiti u školama. Kako dozvola nikada nije izdana, samo osamsto „spašenih“ primjeraka pravopisa uvezano je bez predgovora, uvoda, kratica i kazala s napomenom „samo za internu upotrebu“. Ubrzo su u novom broju časopisa *Jezik* (19, 2–3) objavljene recenzije dvojice istaknutih jezikoslovaca. Stručne ocjene o novom pravopisu

---

¹⁰⁰ Lada Badurina (2006: 149) pak ističe kako je „pravi i konačan prekid s novosadskom pravopisnom praksom označila jedna druga knjiga: *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Vladimira Anića i Josipa Silića objavljen 1986. godine“.

¹⁰¹ *Hrvatski tjednik – novine za kulturna i društvena pitanja* Matice hrvatske izlazio je u razdoblju od 16. travnja do 10. prosinca 1971. godine, a njime se artikulirala i proklamirala ideja *hrvatskoga proljeća*. Prvi urednik bio mu je Igor Zidić (od br. 1. do br. 12.), a potom Vlado Gotovac (od br. 13. do br. 33.). *Hrvatski tjednik* je krajem 1971. godine prestao izlaziti jer ga je režim zabranio.

¹⁰² Vidi: *Jezik* 19 (1971.), 1: 32.

napisali su Radoslav Katičić (1971b) i Ljudevit Jonke (1971c).¹⁰³ Katičić se s recenzijom novoga pravopisa javio i u časopisu *Hrvatski tjednik* pod naslovom „Razlozi novom pravopisu.“ U recenziji se pohvalno izražava o rječničkom dijelu *Hrvatskoga pravopisa* te zaključuje kako novi pravopis „nema isključivosti prema srpskom imenu, srpskoj predaji i vrijednostima, prema srbizmima koji su se udomačili u hrvatskom književnom jeziku“ te predlaže da se pravopis „bez oklijevanja uvede u škole i u službenu porabu kao osnovni priručnik kulture hrvatskoga književnog jezika.“ (Katičić 1971a: 15). Velik dio te Katičićeve recenzije, kako navodi Spalatin (1973), iskorišten je kao svojevrsni uvod londonskome izdanju *Hrvatskoga pravopisa*, što je kasnije u knjizi *Bitka za Novu Hrvatsku* potvrdio sam izdavač *Hrvatskoga pravopisa* Jakša Kušan. Uvod je objavljen pod naslovom „O hrvatskom pravopisu“. Uz Katičićevu recenziju, u časopisu *Hrvatski tjednik* najavljena je još jedna recenzija jezikoslovca Ljudevita Jonkea¹⁰⁴ i predgovor *Hrvatskoga pravopisa*, ali do objave te recenzije i predgovora¹⁰⁵ nikada nije došlo jer sljedeći broj *Hrvatskoga tjednika* nikada nije tiskan. Na vrhuncu masovnoga narodnog pokreta nazvanoga „hrvatsko proljeće“ tjednik je zabranjen, a njegovi istaknuti djelatnici osuđeni su i poslani u zatvor.

Osim radova brojnih predstavnika domovinske jezikoslovne kroatistike, o novom hrvatskom pravopisu pisali su i istaknuti predstavnici hrvatskih kroatista iz inozemstva. *Hrvatski je pravopis* dočekan s velikim oduševljenjem među hrvatskim emigrantima pa je tako Krsto Spalatin euforično izjavio kako je „do dana potpune slobode ovo (...) naš najbolji pravopis“ (Spalatin 1973: 375). U vodećim emigrantskim časopisima gotovo u panegiričnom tonu pišu se tekstovi o *Hrvatskom pravopisu*. Tako časopis *Hrvatska revija* u rujanskom broju 22. godišta 1972. godine u svesku 2–3 na 262. stranici donosi narudžbenicu *Nove Hrvatske* iz Londona izdavača novoga pravopisa pod naslovom „Zabranjeni Hrvatski pravopis u domovini izlazi u slobodi!“ i poziva zainteresirane kupce da naruče i odmah uplate pet dolara za kupnju novoga pravopisa. U četvrtome broju istoga godišta časopis *Hrvatska revija* u odjeljku „Politički vidici“ na stranici 565 donosi izjavu tadašnjega partijskog sekretara Jože Vrhovca objavljenu u dnevnim novinama (*Vjesnik*, 11. listopada 1972. godine) pod naslovom „*Hrvatski pravopis*... završio na smetlištu, veli J. Vrhovec“, u kojoj završavaju „novom prijetnjom hrvatskoga renegata Vrhovca koji obavještava hrvatsku javnost kako je jedan

---

¹⁰³ Zanimljivo je ovdje napomenuti kako je dvobroj časopisa *Jezik* (1971/72) 19, 2–3 u kojem su objavljene stručne ocjene *Hrvatskog pravopisa* povučen iz prodaje, a u novom dvobroju navedenih priloga o *Hrvatskome pravopisu* više nije bilo, zamijenjeni su novim člankom Zlate Bogdan. Više o tome u: Pranjkić 2006.

¹⁰⁴ Na kraju recenzije Radoslava Katičića stoji obavijest: „U slijedećem broju: predgovor hrvatskom pravopisu i recenzija prof. Ljudevita Jonkea.“, *Hrvatski tjednik* 1(33), 15.

¹⁰⁵ U pogovoru pretiska *Hrvatskoga pravopisa* (6. srpnja 1990. godine) stoji kako je predgovor već bio „složen“ 1971. godine ali nije objavljen u šesto uvezanih primjeraka pa je javno predočen tek sada u pretisku.

primjerak *Hrvatskoga pravopisa* spašen i objavljen u emigraciji.¹⁰⁶ U svim reakcijama na novi pravopisni priručnik hrvatskoga književnog jezika može se iščitati velika povezanost emigrantske s domovinskom jezikoslovnom kroatistikom. Upravo je objavljivanjem zabranjenoga *Hrvatskog pravopisa* u Londonu, a ne u Zagrebu emigrantska jezikoslovna kroatistika nastavila započeti proces odustajanja od novosadskoga unitarističkoga jezičnog koncepta.

Predstavljajući *Hrvatski pravopis* u časopisu *Hrvatska revija* 1973. godine uredništvo časopisa poziva „sve Hrvate“ da ga „nabave, upoznaju i prihvate“ ističući kako je od presudne važnosti što više primjeraka *Hrvatskoga pravopisa* vratiti u domovinu, iz koje je „nasilno izbačen“, kako ne bi ostao u političkom egzilu jer mu je mjesto ondje gdje su Hrvati, „a oni su, u prvom redu u Hrvatskoj“ (Grubišić 1973: 19). Nazivajući ga „Feniks pticom“ i „Hrvatskim vademekumom“ te knjigom potrebnom svima u hrvatskom književnom jeziku, hrvatski kroatisti u inozemstvu prihvaćaju novi pravopis, ali ne bezuvjetno i bez stručne kritike. Spremno se kritički osvrću na sve propuste novoga ortografskog priručnika, upozoravajući na sva ona pravopisna rješenja koja nisu u duhu „hrvatske pravopisne tradicije“ i zalažući se uvijek za jedinstveni ortografski priručnik hrvatskoga književnog jezika koji će „nositi hrvatsko ime i objašnjavati hrvatsku jezičnu normu bez obaziranja na srpski književni jezik i normu.“ (Spalatin 1973: 362).

S po jednim radom o *Hrvatskom pravopisu* javili su se Vinko Grubišić i Krsto Spalatin u časopisu *Hrvatska revija* 1973. godine.

Pod naslovom „Kao Feniks ptica: *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb 1971. – pretisak Nove Hrvatske, London 1972.“ Grubišić daje svoj prikaz novoga pravopisa. Nakon kratke uvodne riječi uredništva časopisa popraćene fotografijom i cijenom novoga *Hrvatskog pravopisa* u kratkom uvodnom dijelu autor donosi povijesni pregled svih hrvatskih pravopisnih priručnika od Đamanjićeva *Nauka za pisati dobro latinskijem slovima riječi jezika slovinskoga, kojijem se Dubrovčani i sva Dalmacija kako vlastitijem svojim jezikom služi* iz 1639. godine do posljednjega novoobjavljenoga *Hrvatskog pravopisa* iz 1971. godine. Spominjući korijenski/etimološki pravopis iz vremena Nezavisne Države Hrvatske, opisuju ga riječima: „u korijenskom/etimološkom pravopisu bilo je mnogo dobrih osobina i vrsno obrađenih poglavlja, ali je glavna zabluda bila u pretjeranom inzistiranju na već prekinutoj

---

¹⁰⁶ Babić (2008) pak kaže kako je jedan od najgorih „napadača“ na *Hrvatski pravopis* bio baš Joža Vrhovec, kako je pravopis nazvao „smećem“ i da ja bio tako žestok jer se htio iskupiti za grijeh što je prije šest mjeseci dopustio izradu pravopisa. Usp. Babić 2008: 56–57.

pravopisnoj tradiciji i potpunome zanemarivanju jezične međuratne prakse u Hrvatskoj pa time i nepotrebnoga pretjerivanja (zamjena svih imenica s dočetkom *-ija, prostorija – prostorje*, o čemu je suviše uopće raspravljati!)“ (Grubišić 1973: 22). Ovakvim je stavom Grubišić još jednom dokazao kako ne postoji osnova po kojoj se hrvatski kroatisti izvan Hrvatske prikazuju kao zagovornici ili sljedbenici jezično-pravopisne politike iz vremena Nezavisne Države Hrvatske.

Hrvatski kroatist iz inozemstva Krsto Spalatin svoj je prikaz novoga pravopisa u časopisu *Hrvatska revija* naslovio jednostavnim naslovom „Hrvatski pravopis“. U kratkom uvodnom odjeljku autor ističe važnost povratka „prirodnoga jednopridjevskoga predjugoslavenskoga naziva“ novoga pravopisnog priručnika (Spalatin 1973: 362). Tim se naslovom novi pravopis nadovezuje na Brozov iz 1915. godine, ali i na onaj iz 1944. godine koji je bio „etimologijski“ pa se kao takav ne može uvrstiti u hrvatsku pravopisnu tradiciju izrade pravopisa fonološkoga tipa. Ovim je pravopisom po Spalatinu došao kraj kojekakvim „hibridnim kombinacijama“ (Spalatin 1973) u nazivu hrvatskoga jezika. Upravo je naslov pravopisa i u njemu naziv jezika, po Spalatinu, izazvao negativnu reakciju jugoslavenske vlasti i doveo do zabrane i uništenja cijele naklade novoga pravopisa. Po njemu, „jugoslavenska vlast nije bila kadra apsorbirati nejugoslavenski pravopis radi zaštite hrvatskih Srba, kojima nije smetao hrvatski pravopis pod Austro-Ugarskom od 1892. do 1918.“ (Spalatin 1973: 362)

Obojica hrvatskih kroatista iz inozemstva primjećuju kako su autori novoga pravopisa vrlo oprezno i s puno razumijevanja ili, kako kaže Grubišić, tolerantnosti vodili računa o osobitostima jezika kojim govori najbrojnija nacionalna manjina u SR Hrvatskoj. Tako se u *Hrvatskom pravopisu* uz latinično pismo nalazi i srpsko ćirilično pismo, „što nikako nije u protivnosti s duhom hrvatske misli i zajedničkoga prosperiteta s najbrojnijom tj. srpskom manjinom u Hrvatskoj jer ako netko u Hrvatskoj smatra ćirilicu svojim pismom, nema nikakvih razloga da mu to bilo tko uskraćuje. ALI (istaknuo V.G.) to nikako ne smije značiti da Hrvati nemaju pravo na svoj jezik, dosljedno tomu i na svoj pravopis, samo zato što je njihov jezik blizak jeziku kojim govori ta manjina.“ (Grubišić 1973: 23). Ipak, reakcija predstavnika „srpske nauke o jeziku“ nije izostala u svrhu „obrane Srba u Hrvatskoj“. Spalatin donosi ulomak izjave koja je izišla u *Politici* 7. listopada 1971. godine i dan poslije u *Vjesniku* i u kojoj se ne spominjući novi *Hrvatski pravopis* traži poštivanje „nacionalne osebnosti“ Srba u Hrvatskoj te se u zaključku ističe kako „jezičkoj stvarnosti Srba, ma gdje

oni bili mogu odgovarati samo nazivi srpskohrvatski, hrvatskosrpski ili srpski, ali nikako hrvatski“ (Spalatin 1973: 362).

Da su autori sastavljajući novi *Hrvatski pravopis* potisnuli bilo kakav oblik revanšizma naspram otkazanoga Novosadskog sastanka i na temelju njega sastavljena zajedničkoga *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika*, napominje i Katičić u svojoj recenziji novoga pravopisa.¹⁰⁷ U tim Katičićevim riječima Spalatin vidi glavne crte novoga pravopisa te stoga napominje kako se „*Hrvatski pravopis* nastavlja na deveto izdanje Boranićeva pravopisa iz 1947. godine preskačući deseto Boranićevo izdanje iz 1950. godine i novosadski pravopis iz 1960. godine, ali se uključuje sve ono što se moglo normalno razviti kroz tu četvrtinu stoljeća, odbacujući složeni pridjev *srpskohrvatski/hrvatskosrpski* (bez crtice!) koji je Boranić unio u svoje deseto izdanje 1951. (usp. Boranić 1947: 45 i Boranić 1951: 47). i uklanjajući sve dublete iz novosadskoga pravopisa koje su izazivale zabunu a tipični srbizmi neugodan osjećaj.“ (Spalatin 1973: 363).

Posebno je Spalatin naglasio kolika bi bila važnost predgovora¹⁰⁸ da je on kojim slučajem objavljen u prvome (zagrebačkom) izdanju *Hrvatskoga pravopisa*, napominjući kako ni Boranićevi ni pravopisi iz vremena Nezavisne Države Hrvatske nisu imali nikakve predgovore. Predgovor u obliku „Uvodne riječi“ i „Zaključaka novosadskoga dogovora s potpisima sudionika“ imao je jedino novosadski pravopis, koji se, po Spalatinu, na takav način „predstavlja čitateljima ali ujedno i opravdava svoju pojavu“ (Spalatin 1973). Iz predgovora bi, po Spalatinu, bili vidljivi svi „klanci jadikovci“ kroz koje su se morali provlačiti autori „da s jedne strane donesu sve što je hrvatsko, a s druge da ne pokažu isključivost prema srpskom imenu, srpskoj predaji i srpskim vrijednostima.“ (Spalatin 1973: 364).

U svojim prikazima *Hrvatskoga pravopisa* hrvatski kroatisti iz inozemstva Grubišić i Spalatin kod većine novih pravopisnih pravila donose gotovo iste zaključke i upozoravaju na

---

¹⁰⁷ Recenzija je objavljena u londonskom izdanju *Hrvatskoga pravopisa* na stranici br. 11. U njoj se kaže: „Dosljedno su se trudili da izbjegnu svaku cenzuru (sic!) pravopisnoga kontinuiteta, da svojim pravilima ne povuku hrvatsku javnost na novi pravopisni skok. Odredbe njihova pravopisa ne odudaraju dakle od odredaba Novosadskoga. Ne odbija se načelno i u cjelini sadašnje stanje nego, naprotiv, prihvaća se kao dio hrvatske jezične povijesti sve ono što se pokazalo korisno i životno.“ (Katičić 1971a: 14).

¹⁰⁸ Pozivajući se na pouzdan izvor, Spalatin napominje kako ni zagrebačko (zabranjeno i uništeno) izdanje *Hrvatskoga pravopisa* iz 1971. godine nije imalo nikakav predgovor. Po Spalatinovim „pouzdanim izvorima“, autori su se spremali napisati predgovor, ali tek nakon što „vide reakciju na onih 100 primjeraka i nakon objave Katičićeve i Jonkeove recenzije“ (Spalatin 1973: 364). Ipak, Spalatin vjeruje kako je predgovor bio sastavljen i to potvrđuje govorom Veseljka Velčića u Saboru SR Hrvatske, koji je izjavio „kako u predgovoru nisu jasno definirane neke ključne teme jezične problematike u praksi i u školstvu SR Hrvatske“ (Spalatin 1973: 364).

ista pravopisna rješenja koja bi trebalo u novim izdanjima pravopisa uzeti u obzir i izmijeniti. Tako u poglavlju „Velika i mala slova“ Grubišić primjećuje dobro obrađene semantičke dvojnosti kod imenica koje mogu biti vlastito ime (*Nova godina* – ime blagdana) i opća imenica (*nova godina* – godina dana koja nastupa), a Spalatin upozorava na pravilo redosljeda zajedničkoga pisanja imena i prezimena. Po novome pravopisnom rješenju, piše se ime pa prezime pa Spalatin zaključuje kako se u „tri pravopisa hrvatske slobode (banovina, država i 'proljeće') ističe uvijek poredak ime pa prezime“ (Spalatin 1973: 365). Kod pisanja imenice *Bog* vidljiva je promjena u odnosu na novosadski pravopis. Novim *Hrvatskim pravopisom* ova će se imenica češće pisati velikim slovom, kako i imenica *Sabaot*, koja se u novosadskom pravopisu pisala malim slovom (usp. HP 1971: 7). Zamjera Spalatin nepostojanje natuknice *božji/Božji* u rječničkom djelu novoga pravopisa jer smatra da upravo pisanje ovih natuknica uzrokuje probleme.

U poglavlju „Glasovi i glasovni skupovi“, po Grubišiću, bilo je potrebno izdvojiti semantičke razlikovnosti koje nastaju različitom distribucijom glasa *jat* tipa *sljedeći* – *sljedeći* te *svijetleći* – *svjetleći* jer su u pravopisnom rječniku spomenuti primjeri za različitu distribuciju fonema *č* i *ć* (*spavačica* – *spavaćica*) (usp. HP 1971: 289). Pozivajući se na zaključke Pravopisnoga odbora iz 1877. godine o „čuvanju korijena riječi u fleksiji (*mladac*, *mlatca*, a ne *mlaca*)“ te pravila u kojem se kod „složenica prijedlogu ne mijenja suglasnik (*razstaviti*, *odpjevati*)“, Spalatin posebno reagira na pravopisna rješenja u *Hrvatskom pravopisu* u odjeljku o gubljenju glasova zaključujući kako se hrvatska pravopisna norma „što milom što silom, tijekom godina razvijala usporedno sa srpskom koja je naginjala fonetici više nego bismo mi to htjeli“ (Spalatin 1973: 367). *Hrvatskim pravopisom* ipak se vraćamo tradicionalnoj normi hrvatskoga književnog jezika (npr. kad ne pretvaramo *d* i *t* ispred *c*, *č*, *ć*, *s*, *š* u složenicama *podcrtati*, *odćušnuti*, *predsjednik*)¹⁰⁹, a u budućim hrvatskim pravopisima, po Spalatinu, bilo bi potrebno navesti što više primjera jednačenja i gubitaka glasova te ih usporediti s primjerima nejednačenja i zadržavanja suglasnika kako bi se mogli izdvojiti slučajevi u kojima ćemo odstupati od fonetike.

Govoreći o nekim pravopisnim rješenjima u poglavlju „Tuđice“, Grubišić naglašava kako se upravo u ovom poglavlju dogodio „najradikalniji prijekid s novosadskom jezičnom anarhijom, što se svugdje nastojalo ukloniti (sic!) dvostrukosti koje ne znače nikakvo jezično

---

¹⁰⁹ Usp. HP 1971: 49. U pretisku *Hrvatskoga pravopisa* (6. srpnja 1990. godine) u poglavlju „Dodatak pretisku“ pod „Objašnjenjima“ nalazimo sljedeće mišljenje: „Pisanje *d* ispred *c*, *č*, *ć*, *s*, *š* (*odcjepljenje*, *podčiniti*, *odćušnuti*, *predsjednik*, *nadžumar*) ima dugu hrvatsku tradiciju pa nije dobro od toga odstupiti, pogotovu što i većina hrvatskih lingvista smatra da je bolje tako“ (HP 1971: nepaginirana stranica).

obogaćenje“ (Grubišić 1973: 24). Potvrđuje to primjerom iz pravopisa navodeći kako se od sada „ne može više pisati Patrokle već samo Patroklo kako to zahtjeva hrvatska jezična tradicija“ (Grubišić 1973; usp. HP 1971: 58 i *Pravopis* 1960: 141). Na još dva pravopisna rješenja osvrće se u ovom poglavlju. Korištenje *nepostojanoga* a radi blagozvučnosti u primjerima *koncert – koncerat, objekt – objekat* (usp. HP 1971: 57) bolje je izbjeći jer nije u duhu hrvatske pravopisne tradicije, a kod tuđica iz živih jezika bolje je zadržati etimološko pisanje (npr. *genre – žanr, meblo – meuble, Möbel*) (usp. HP 1971: 65) „jer pišući ih tako, pokazujemo da te riječi još nisu prodrijele u hrvatski jezik“ (Grubišić 1973: 25).

U *Hrvatskom pravopisu* iz 1971. godine jedna od značajnih promjena u poglavlju „Sastavljeno i rastavljeno pisanje riječi“ bila je ona o sastavljenome pisanju oblika *neću, nećeš, neće* (usp. HP 1971: 89). U hrvatskoj pravopisnoj tradiciji sastavljeno pisanje navedenih oblika bilo je propisano novosadskim pravopisom iz 1960. godine (usp. *Pravopis* 1960: 84), ali i trima Boranićevim pravopisima nakon *Pravopisnoga uputstva* (peto – 1930., šesto – 1934. i sedmo izdanje – 1937.) da bi se u svojim banovinskim izdanjima (pretisnutome četvrtome izdanju 1940. i osmom izdanju 1941. g.) ponovno vratio rastavljenim oblicima (*ne ću, ne ćeš, ne će*) kojim je ostao vjeran do zadnjega pravopisa iz 1951. godine (Boranić 1951: 50). Prihvatanje sastavljenoga pisanja oblika *neću, nećeš, neće* u *Hrvatskom pravopisu* za Spalatinu je ispravna odluka jer to nije „povijanje pod srpskima pritiskom“, već je to „nasljedovanje znanosti i gotovo stoljetnoga naučavanja hrvatskih filologa od Armina Pavića, preko Budmanija Ivšića i Jonkea“ (Spalatin 1973: 368).¹¹⁰ S ovim pravopisnim rješenjem suglasan je u svome prikazu i Grubišić, uz potvrdu da se ovi oblici „uvijek pišu skupa, ali u futuru uvijek rastavljeno (*doći ću, imat ću*)“ (Grubišić 1973: 26).

Kod novih rješenja u poglavljima „Rečenični i pravopisni znakovi“ Spalatin primjećuje povratak hrvatskih pravopisnih termina, *uskličnik* je tako zamijenio dosadašnji *uzvičnik*, *posvojne zamjenice* zamijenile su *prisvojne zamjenice*, *niječne* rečenice *odrične*, a *kratice skraćénice*, a za član br. 511. novoga pravopisa, koji donosi pravilo o stavljanju točke iza svih rednih brojeva (usp. HP 1971: 121), kaže: „kako je divan član 511. na str. 121!“ (Spalatin 1973: 369). Oba hrvatska kroatista iz inozemstva u svojim prikazima *Hrvatskoga pravopisa* slično reaguju na upotrebu logičko-semantičke interpunkcije. Odlučivši se za ovo

---

¹¹⁰ Spalatin ovdje spominje izjavu Armina Pavića o nadopuni prijedloga Pravopisne komisije iz 1877. godine u: Petravić, M. (1953.). „Jedna značajna obljetnica.“ *Jezik* 1, 5: 159., Budmanijevu izjavu u Akademijinu rječniku (ARj. III, 1887. – 91., 656b.), stajalište Stjepana Ivšića (1953) u članku „Iz najnovije historije našega pravopisa“. *Jezik* 2, 2: 36–43., te mišljenje Ljudevita Jonkea u njegovoj knjizi (1965.). *Književni jezik u teoriji i praksi*. 2. izdanje, Znanje: Zagreb, 271–272.

rješenje, urednici *Hrvatskoga pravopisa* napuštaju tradiciju gramatičke ili strukturne interpunkcije zatupljene u Broz–Boranićevim pravopisima i nastavljaju korištenje logičko-semantičke interpunkcije, uobičajenije u hrvatskoj pravopisnoj praksi od 1960. godine.¹¹¹ Postavljaju i četiri osnovna načela za sva pravila po kojim se upotrebljava zarez (1. usporednosti, 2. naknadnoga dodavanja, 3. suprotnosti i 4. isticanja) (usp. HP 1971: 100–110) te u posebnoj napomeni na kraju odjeljka dodaju kako prava razlika između ovih dviju interpunkcija ne postoji, osim u samom nazivu, jer „po objema se zarez jednako upotrebljava, osim kad dolazi najprije glavna rečenica, a poslije nje zavisna. Tada se po gramatičkoj interpunkciji zarez obavezno stavlja, a po logičkoj se većinom prepušta piščevoj volji“ (HP 1971: 110). Spalatin u svome osvrtu s dosta skeptičnosti gleda na primjenu logičko-semantičke interpunkcije te smatra kako bi korisnije bilo „ublažiti gramatičku interpunkciju i ostati pri njoj“ (Spalatin 1973: 369), dok Grubišić ističe kako će piščeva sloboda u korištenju logičko-semantičke interpunkcije biti „relativna“ jer će se ipak trebati držati nekih pravila (Grubišić 1973: 26).

Na kraju svojih prikaza *Hrvatskoga pravopisa* obojica hrvatskih kroatista iz inozemstva posebno se osvrću na pravopisni rječnik ustvrdivši kako je „ovo pravopisni rječnik hrvatskoga književnog jezika, pa se u njemu neće naći srpske posebnosti tj. ekavski oblici (*lep, devojka*), glagoli na *-isati (eksproprisati)*, oblici sa *-št-* (kao *opšti*) i mnoge druge srpske riječi kao što su *beočug, odojče (dojenče), časovničar, prenebregnuti, buvlji, naučnik (znanstvenik), spanać, kosmos, zapeta* itd.“ (Spalatin 1973: 369). Pozivajući se na stajalište hrvatskoga jezikoslovca Katičića izneseno u recenziji novoga pravopisa o tome kako sve riječi u rječničkom dijelu pravopisa pripadaju hrvatskom književnom jeziku, ali kako nisu sve stilistički jednakovrijedne (usp. Katičić 1971a: 14), Spalatin inzistira na točnom obilježavanju njihove stilističke obojenosti kako bi se korisnike pravopisa upozorilo na njihovu osobitost kao „pokrajinskih, zastarjelih, pogrešnih riječi te tipičnih srbizama“ (Spalatin 1973). Svaki autor pravopisnoga rječnika mora imati slobodu kod određivanja „stilističnosti“ riječi u rječniku, a po Spalatinu, baš je ta sloboda bila uskraćena autorima *Hrvatskoga pravopisa*. Nisu mogli slobodno navesti zašto u hrvatskom književnom jeziku srpske pojmove *Bečlija – Bečlijka* zamjenjuju hrvatskim pojmovima *Bečanin – Bečanka* jer su radili po sistemu: „druga (hrvatska V.Š.) je riječ bolja nego prva (srpska V.Š.), ali ona prva ne znači da je loša, zato što je stilistički obojena“ (Spalatin 1973: 371). Vjerujući u Katičićeve riječi kako autori pravopisa nisu riječi stilistički obilježavali jer bi ih to odvelo predaleko bez podloge u nepostojećem

---

¹¹¹ Više o tipovima hrvatske interpunkcije vidi u: Badurina 2006: 150–155.

rječniku hrvatskoga književnog jezika (Katičić 1971a), Spalatin, shvaćajući poziciju u kojoj su se nalazili autori *Hrvatskoga pravopisa*, zaključuje da ih je političko-društveno uređenje SFRJ-a početkom sedamdesetih godina prošloga stoljeća moglo jedino odvesti ravno u „zatvor“, a pravopisni priručnika na „lomaču“ (Spalatin 1973: 372).¹¹²

Uz nekoliko napomena koje bi, smatraju Grubišić i Spalatin, valjalo uvažiti prilikom sastavljanja novoga, drugoga izdanja *Hrvatskoga pravopisa* u budućnosti, obojica hrvatskih kroatista iz inozemstva u svome se zaključku slažu kako je ovaj „nesavršeni i oprezni te u izgnanstvu objavljeni pravopisni priručnik ipak označio jezično oslobođenje Hrvata, a uspostavom svoga nacionalnoga imena vratio jezikoslovnu kroatistiku na 1915. godinu, i u pravopisnoj normi oslobodio hrvatski književni jezik jezične idiosinkrazije (miješanja) koja ga je tištala zadnjih sto godina.“ (Spalatin 1973: 374).

Neuspjelo ishodaenje odobrenja za upotrebu *Hrvatskoga pravopisa* iz 1971. godine u školama, zabrana njegova tiskanja i uništenje već tiskane naklade te, konačno, njegovo objavljivanje izvan granica Hrvatske od hrvatske emigracije postiglo je, prema Babiću (2008: 58), „učinak na koji Partija nije računala“. Pravopis je ipak bio tiskan, kupovan od Hrvata u inozemstvu u velikom broju te vraćan u domovinu, u kojoj je korišten kao pravopisni priručnik. U tom trenutku jedini logičan potez vladajuće nomenklature bio je zahtjev upućen Katedri za hrvatski standardni jezik zagrebačkoga Filozofskoga fakulteta, na čelu koje je bio profesor Vladimir Anić, za izradu „domovinskoga pravopisa“ (Babić 2008). Pravopisni je priručnik nastao na zahtjev Republičkoga sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske iz 1976. godine, a isto ga je republičko tijelo odobrilo za javnu uporabu odmah po objavljivanju. Autori su mu bili Vladimir Anić i Josip Silić, a nosio je naslov *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*¹¹³ i tiskan je tek 1986. godine. Drugo izdanje pravopisnoga priručnika uslijedilo je 1987. godine, a treće 1990. godine.

Najviše kritika upućenih autorskom dvojcu novoga ortografskog priručnika odnosilo se na naslov pravopisa. U dogovoru s Republičkim sekretarijatom za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu Pravopisni je priručnik trebao biti objavljen s jednočlanim imenom hrvatskoga

---

¹¹² Zanimljivo je ovdje usporediti Spalatinova razmišljanja o slobodi autora prilikom sastavljanja pravopisnoga rječnika 1971. godine s razmišljanjem jednoga od autora pravopisa, koji donoseći izvještaj o odluci hrvatskih jezikoslovaca što će prvo sastaviti i objaviti od tri kapitalna priručnika hrvatskoga književnog jezika 1971. godine kaže sljedeće: „Za pravopis još nije sazrelo vrijeme, rječnik je još opasniji. U njemu bi morale biti riječi kao *partizan*, *domobran*, *ustaša*, *komunist*, *katolik*, *Isus*, *Krist* i kako ih god obradili, netko mora biti nezadovoljan, izostaviti ih ne možemo jer će se primijetiti, najneutralnija je gramatika.“ (Babić 2008: 55).

¹¹³ Dalje u tekstu samo *Pravopisni priručnik*.

književnog jezika¹¹⁴ u naslovu, ali je 1986. godine objavljen s dvočlanim nazivom hrvatskoga ili srpskoga jezika. Iako su se autori pravopisa, po Babiću, „pravdali kako im je dvočlani naslov bio nametnut od strane vlasti“, on smatra kako su autori sami pristali na novi naslov jer „Partiji je bilo važno da izađe (novi pravopis V.Š.) pa bi morala pristati na prvotni naslov da su autori ustrajali ili pravopisa ne bi bilo i tako se Partija ne bi mogla izvući iz škripca.“ (Babić 2008: 59). U svome prikazu novoga pravopisa¹¹⁵ Pranjković pak smatra kako su autori „napravili samo kompromis naspram nadležnih“ koji nisu htjeli prihvatiti objavu pravopisa pod dogovorenim naslovom. (Pranjković 1993: 111).

Po Badurini (2006), ako se izuzme uništeni i za tisak zabranjeni *Hrvatski pravopis* iz 1971. godine, može se ustvrditi kako je *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1986. prvi hrvatski ortografski priručnik koji je označio prekid s novosadskom pravopisnom praksom. Ovim pravopisnim priručnikom hrvatska pravopisna politika ostala je na fonološko-morfonološkoj pravopisnoj tradiciji a „ova je knjiga na nov način promišljajući pitanja kompetencije pravopisne norme – unijela novosti u način njezina propisivanja, pa je utoliko i predstavljala blag *odmak* od broz-boranićevske *tradicije izrade* pravopisnih knjiga“ (Badurina 2006: 149).

Smjernice novoga *Pravopisnog priručnika* jasno su autori odredili već u uvodnom dijelu, u kojem naglašavaju kako su uvažavali iskustava svih dosadašnjih hrvatskih pravopisa¹¹⁶, ali i novih lingvističkih, kulturnih i tehnoloških spoznaja. Posebnu su pozornost posvetili pitanjima „kako i koliko pravopis smije preuzimati na sebe kompetenciju gramatike, ortoepije i leksikologije“ pa su gdje je god to bilo moguće iskoristili gramatičke, leksikološke i pravopisne višestrukosti a sve u cilju što kvalitetnijega opisa pravopisnoga stanja u okviru književnojezičnog izraza kakav je u upotrebi u SR Hrvatskoj“ (Anić, Silić 1986: 7–8). Po Pranjkoviću, u pravopis su prvi put uneseni oni elementi koji pripadaju ovakvom tipu normativnoga priručnika, a izostavljeni su svi oni elementi „gramatičkoga ili leksičkoga opisivanja ili propisivanja te podatci etimološke naravi“ (Pranjković 1993: 108) koji mu ne pripadaju.

---

¹¹⁴ Profesor Vladimir Anić, jedan od dvaju autora *Pravopisnoga priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, potvrdio je jednočlani naslov pravopisa još 1977. godine člankom „Pravopis hrvatskog književnog jezika“ u časopisu *Matica* (27, 6) u lipanjskom broju.

¹¹⁵ „Uzoran priručnik“ (Vladimir Anić i Josip Silić: *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Sveučilišna naklada Liber i Školska knjiga, Zagreb, 1986.), *Vjesnik*, 17. siječnja, Zagreb, 1987., str. 7, proširena verzija prikaza u: Pranjković 1993: 106–112.

¹¹⁶ „Autori priručnika vodili su računa o pravopisnoj tradiciji u nas kad god to nije bilo u neskladu s metodološkim načelima njihova pristupa.“ (Pranjković 1993: 110).

Da je novi hrvatski pravopis naručen od Republičkoga sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske 1976. godine i da su za autore određena dvojica sveučilišnih profesora (V. Anić i J. Silić), hrvatski su iseljenici bili informirani već 1977. godine. U *Matici* – listu iseljenika Hrvatske, objavljena su dva kratka članka pod zajedničkim naslovom „Rad na osnovnim priručnicima hrvatskog književnog jezika“. Nakon kratkoga uvodnoga dijela koji je napisao glavni i odgovorni urednik časopisa Ivo Smoljan objavljeni su članci „Dvije gramatike hrvatskoga književnog jezika na pomolu“ autora Stjepana Babića te „Pravopis hrvatskog književnog jezika“ Vladimira Anića.¹¹⁷

Na ove se je članke godinu dana poslije osvrnuo i Krsto Spalatin u časopisu *Hrvatska revija* u svom radu „Osnovni hrvatski jezični priručnici“ iz 1978. godine. Reagirajući na Babićev i Anićev članak u *Matici*, Spalatin je primijetio kako je u SR Hrvatskoj službeni naziv jezika „hrvatski književni jezik“ pa ako bi se još pridjev „književni“ izostavio, naziv jezika, po Spalatinu, bio bi „hrvatski ili srpski“, ali nikako više dosadašnji „hrvatskosrpski“, prihvaćen na Novosadskom sastanku 1954. godine (Spalatin 1978). Spalatin smatra da je dovoljno istaknuti „hrvatski jezik“ bez dodatka „književni“ i u naslovu novoga najavljenog *Pravopisa hrvatskog književnog jezika* koji bi trebao biti tiskan do kraja 1979. godine, kako je u svom članku profesor Anić i najavio.¹¹⁸ Kritički je Spalatin reagirao na Smoljanov uvod koji je prethodio ovim dvama člancima, u kojem urednik časopisa *Matica* ističe kako „sve ono što se radi mimo takve prakse (misli se na živu i stvaralačku jezičnu praksu iz koje se može osmisliti jezik i onda sustavno izložiti, definirati i razvrstati u priručnicima), svejedno da li u tuzemstvu ili inozemstvu, ne može istinski pripomoći razvoju jezika, a to znači da može služiti nekim drugim interesima, a ne jezičnim“ (Spalatin 1978: 40). Ove riječi za Spalatina politička su opomena koju izriče urednik ovoga časopisa upozoravajući one u inozemstvu (misli se na hrvatske emigrante!) kako nije dobro da se „miješaju u poslove kodifikacije hrvatskoga jezika jer time jezične probleme koriste u političke svrhe“ (Spalatin 1978: 40), misleći pritom na objavljivanje pravopisa i gramatike hrvatskoga književnog jezika u inozemstvu početkom sedamdesetih godina.¹¹⁹

---

¹¹⁷ Vidi: *Matica* 27 (1977), 6: 8–9.

¹¹⁸ Zanimljivo je ovdje primijetiti kako je baš ovaj naziv pravopisa (*Pravopis hrvatskoga književnog jezika*) zatražio od jezikoslovca Božidara Finke ministar kulture Veselko Velčić na konferenciji koju je sazvao 1. listopada 1971. godine kao uvjet za dobivanje odobrenja tiskanja *Hrvatskoga pravopisa* iz 1971. godine, kojemu je jedan od trojice autora bio i Božidar Finka. Finka je ministru odgovorio potvrdno, ali odobrenje *Hrvatski pravopis* nikada nije dobio. (Babić 2008: 56).

¹¹⁹ Ovdje se misli na *Hrvatski pravopis* S. Babića, B. Finke i M. Moguš, koji je Nova Hrvatska prvi put izdala 1972. godine u Londonu, te na *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika* S. Težaka i S. Babić, objavljen u Zagrebu u izdanju Školske knjige te fototipski pretisnut u Londonu u nakladi Nove Hrvatske 1974. godine.

Kako profesor Anić u svom članku donosi tek nekoliko „razumljivih sitnica“ koje će biti realizirane u novome pravopisu, kao što su nazivi najnovijih zemalja u svijetu te pisanje novih kratica (npr. OOUR), Spalatin u želji da što kvalitetnije najavi neka bitna pravopisna rješenja koja bi morala biti sastavni dio novoga *Pravopisnoga priručnika hrvatskoga književnog jezika* donosi zaključke iz nekoliko radova hrvatskih jezikoslovaca objavljenih u posebnom dvobroju časopisa *Jezik* 1977. godine.¹²⁰ Posebno se osvrćući na rad D. Brozovića (1977), koji „iz novoštokavske jezične skupnosti izvlači hrvatsku posebnost i za nju traži potpunu neovisnost“ (Spalatin 1978: 46), što za Spalatina znači da smo odbačenim novosadskim pravopisom iz 1960. godine odbacili i sve zaključke Novosadskoga sastanka iz 1954. godine i da od toga trenutka „hrvatski i srpski standard idu svaki svojim posebnim putem“ (Spalatin 1978: 47). Posebno izdvaja tri važna pitanja kojim treba posvetiti punu pozornost prilikom izrade novoga najavljenoga pravopisa.

a) Množina od *redak – gubitak; redci – gubitci* ili *reci – gubici*?

Ovdje Spalatin kao pravopisno rješenje nudi zaključak D. Brozovića (1973a) kako *d* ispred *c* ne nestaje, nego s dentalom stvara dugu afrikatu *redak – redci* (Spalatin 1978: 47) te kako ovakvim rješenjem hrvatski pravopis ostaje fonološki, ali i morfonološki čuvajući povezanost između riječi istoga korijena.

b) *Ije*, refleks nekadašnjega dugoga jata, izgovara se kao jedan slog u većini slučajeva.

I kod ovoga pravopisnog rješenja Spalatin inzistira na primjeni zaključka D. Brozovića (1973b) „kako je u Hrvata već od sredine XVIII. stoljeća uporabnom normom postao učestaliji ijekavski tip 'jednosložnoga *ije*', za razliku od znatno manje zastupljenoga 'dvosložnoga *ije*' kojega su kodificirali Karadžić, Daničić i Maretić, ali nije uspio postati pravom, živom normom.“ (Spalatin 1978: 49).

---

¹²⁰ Navedeni su radovi D. Brozovića, S. Babića, B. Finke, E. Barić, D. Malić, A. Šojata objavljeni u časopisu *Jezik* (24, 3–4). Ovaj broj časopisa objavljen je s jednom „Napomenom uz članke o pravopisu“ na prvoj stranici u kojoj stoji: „kako se u ovom broju donosi više radova o nekim pravopisnim pitanjima koji su nastajali kao rezultat rada u Sekciji za kulturu hrvatskoga književnog jezika Hrvatskoga filološkoga društva te kako članci nemaju svrhu zamijeniti pravopis ili unaprijed odrediti buduća pravopisna rješenja već samo olakšati posao budućim pravopiscima“ (str. 65). Ovdje se mogu ubrojiti i članci M. Petija, V. Putaneca u sljedećem broju časopisa *Jezik* (24, 5).

c) Sekundarno ili protetsko *h*: piše se ili se ispušta?

Navodeći kako se sve do *Hrvatskoga pravopisa* iz 1971. godine¹²¹ glas *h* bilježio samo tamo gdje je to jezično bilo opravdano, npr. *bih, kuhati, uho*, a ne, npr., *bi, kuvati, uvo*, pa čak ako bi se u govoru i čuo, a ne bi imao jezično opravdanje, glas *h* se ne bi pisao, Spalatin izražava bojazan kako bi se i u „novom pravopisu mogle naći i dublete: *(h)rđa, (h)rđati, od(h)rvati se, s(h)rvan, op(h)rvan, (h)rzati*.“ (Spalatin 1978: 50).

Osim članka Krste Spalatina iz 1978. godine, u kojem autor najavljuje izradu novoga pravopisa hrvatskoga književnog jezika te izdvaja neka pravopisna rješenja hrvatskih jezikoslovaca koja bi se trebala uzeti u obzir prilikom izrade novoga pravopisnoga priručnika, još su neki hrvatski kroatisti izvan Hrvatske pratili sastavljanje i objavu novoga hrvatskoga pravopisa. Manje od godine dana nakon objave *Pravopisnoga priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* na stranicama *Hrvatske revije* objavljen je prikaz novoga priručnika, koji je napisao Vinko Grubišić. Pod naslovom „Tri značajna jezično-pravopisna priručnika hrvatskog jezika“ autor prikazuje Babićevu *Tvorbu riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Katičićevu *Sintaksu hrvatskoga književnog jezika*, i Anić–Silićev *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Sva tri djela objavljena su 1986. godine.

Prva stvar na koju Grubišić u prikazu upozorava i ističe je kao najveću „zamjerku“ novome pravopisu jest njegov naslov. Ako je već najavljen kao *Pravopis hrvatskoga književnog jezika* (usp. Anić 1977), pod tim je naslovom trebao biti i objavljen, „ali je pod političkim pritiskom prihvaćen i politički naslov“ (Grubišić 1987b: 270), smatra Grubišić. U uvodnome dijelu izdvojene su i dvije reakcije, odnosno dva „napada“ na novi *Pravopisni priručnik*. Jedan od strane Mitra Pešikana¹²², koji ne dvoji kako su ovim pravopisom prekršena „ljudska prava Srba u Hrvatskoj“ te onaj Božidara Pasarića¹²³, koji ističe kako je ovo djelo proizvod „hrvatske a ne tradicionalne lingvistike“ (Grubišić 1987b), vjerojatno smatrajući novosadske (unitarističke) jezičnu smjernice tradicionalnom lingvistikom koju bi trebalo i dalje nasljedovati.

---

¹²¹ Usp. HP 1971. na str. 30., u članu 139. dopušta se dvojaka uporabu oblika *rđa – hrđa, rđav – hrđav* itd.

¹²² Srpski jezikoslovac i akademik Mitar Pešikan (Tešnjevo kod Cetinja, 8. studenoga 1927. – Beograd, 8. srpnja 1996.) uz Jovana Jerkovića i Matu Pižuricu autor je *Pravopisa srpskoga jezika* iz 1993. godine.

¹²³ Božidar Pasarić iz Rijeka bio je profesor engleskoga i hrvatskoga jezika te direktor Zavoda za prosvjetno-pedagošku službu zajednice općina Gospić i Rijeka. Godine 1985. u mjesecu siječnju uputio je Ustavnom sudu Jugoslavije inicijativu za pokretanje postupka za ocjenu ustavnosti 138. članka, stavka 1. Ustava SR Hrvatske te predložio izmjenu teksta koji bi trebao glasniti: U SR Hrvatskoj u javnoj je upotrebi hrvatskosrpski jezik ijekavskoga izgovora (Babić 1990: 202).

Grubišić smatra da su autori već u prvih nekoliko točaka novoga pravopisa doveli u sumnju ono što su u uvodu istaknuli kao poštivanje kompetencija gramatike, ortoepije i leksikologije, naznačivši u pravopisu jednosložno i dvosložno bilježenje *jata* (usp. *Pravopisni priručnik* 1986: 10) jer su to pitanja kojim se bave fonologija i fonetika, dok je „za pravopis *jat* skup fonema koji se grafemski bilježi kao *i, e, je, ije*“ (Grubišić 1987b: 271). Za Grubišića, novim je pravopisnim rješenjima narušena „hijerarhija interpunkcijskih znakova“, a pitanje upotrebe zareza i dalje ostaje „dosljednije i logičnije uređeno“ prethodnim *Hrvatskim pravopisom* iz 1971. godine.¹²⁴

Posebna je važnost novoga pravopisa njegova potpunost za razliku od prethodnih ortografskih priručnika hrvatskoga književnog jezika. Tako Grubišić pohvaljuje uvođenje nekih novih pravopisnih sadržaja, poput „Znakova za bilješke“, „Pravopisnih znakova za brojke“, „Transkripcije i transliteracije stranih vlastitih imena“, „Deklinacije stranih muških imena“, uz napomenu kako često nedostaje jasnoće i dosljednosti prilikom obrade ovakvih sadržaja. Nova je pravopisna poglavlja s odobrenjem istaknuo i Pranjković u svome prikazu uz dodatak kako se u „Priručniku od početka do kraja maksimalno poštuju načela logičnosti i dosljednosti“ (Pranjković 1993: 107). Grubišić ne vjeruje da će korisnici *Pravopisnoga priručnika* brzo i jasno usvojiti „bučkuriš“ kod primjera sastavljenoga pisanja jedinica složenih rednih brojeva (npr. *drugog osmog tisućudevetstoosamdesetprve*)¹²⁵ jer se takav način pisanja protivi hrvatskoj jezičnoj tradiciji, „a činjenica je da su tu uključene brojke koje su stekle svoj status u određenim kategorijama promjenjivih vrsta riječi (npr. tisuća – imenica)“ (Grubišić 1987b: 272). Kao nedosljednosti ovoga pravopisa navodi Grubišić još primjere pisanja opće imenice *bog* malim početnim slovom u primjeru *bog Alah* (usp. *Pravopisni priručnik* 1986: 77), smatrajući kako ovdje nije riječ o općoj imenici, zatim preporuku o pisanju brojeva na vrijednosnim papirima sastavljeno iako se glavni brojevi pišu rastavljeno (*dvadeset jedan* ali *stopedesetsedam*) (usp. *Pravopisni priručnik* 1986: 87) te izostavljanje transkripcije kod slovenskoga jezika (usp. *Pravopisni priručnik* 1986: 166) uz pitanje kako onda pisati u hrvatskom književnom jeziku slovensko prezime *Župančič* ili *Župančić*.

---

¹²⁴ Ovdje treba naglasiti Grubišićevo odobravanje „dobre uočenosti zareza s gledišta glavnog i neglavnog dijela rečenice odnosno uzimanja u obzir postpozicije, antepozicije i interpozicije zavisnih rečenica (odnosno dijelova rečenice) prema glavnoj rečenici“ (Grubišić 1987b: 271), što do sada nije bila praksa u hrvatskim pravopisnim priručnicima.

¹²⁵ Usp. *Pravopisni priručnik* 1986: 87. „Mora se, istina, reći da su autori – kada je riječ o sastavljenom i rastavljenom pisanju – malo i pretjerali, osobito npr. u vezi s pisanjem složenih rednih brojeva (Pranjković 1993: 108).

Zastupljenost drugih jezika u *Pravopisnom priručniku* za Grubišića je potvrda uključenosti hrvatske kulture u širu svjetsku kulturu. Ipak kod poglavlja „Strana imena ljudi“, „Pridjevi na *-ov/-ev* i *-in* napravljeni od stranih imena ljudi“ i „Deklinacije stranih muških imena“ Grubišić primjećuje odstupanja i dvojnosti koje nisu u duhu hrvatske jezične tradicije. Ne pronalazi valjanih razloge za pretvaranje *Mao Cetunga* u *Mao Dzedunga*, *Heideggera* u *Hajdegera*, *George Washington* u *Džordža Vašingtona* (usp. *Pravopisni priručnik* 1986: 175), ne vidi logičan odnos između *Appendiniev* – *apendinijevski* (usp. *Pravopisni priručnik* 1986: 176) ili pak dvojakoga dekliniranja muških stranih imena koja završavaju na *-e* (*Tone* – *Toneta*, *Rile* – *Rileta*) (usp. *Pravopisni priručnik* 1986: 177) (Grubišić 1987b: 273), kako je to dopušteno u *Pravopisnom priručniku*.

Pravopisni je priručnik svoju potpunost, osim već spomenutih novih pravopisnih sadržaja, ostvario i na planu pravopisnoga rječnika, unijevši promjene koje do sada nisu bile poznate prethodnim ortografskim priručnicima hrvatskoga književnog jezika. Tako su autori priručnika iz „Općega pravopisnoga rječnika“ izdvojili „Rječnik vlastitih imena“ i „Rječnik kratica“. Na kraju obaju izdvojenih rječnika donijeli su i napomene (usp. *Pravopisni priručnik* 1986: 202, 213). u kojima jasno navode razloge koji su doveli do ovakvog postupka prilikom sastavljanja pravopisa. Željeli su što sustavnije prići obradi izdvojenih poglavlja i rasteretiti „Opći pravopisni rječnik“ svih sadržaja koji ga prekomjerno opterećuju. S autorima je suglasan i Pranjković, koji napominje kako je izdvajanje dvaju rječnika iz „Općega“ važno „iz načelnih i praktičnih razloga“ (Pranjković 1993: 110). Praktični će razlozi dovesti do olakšanoga snalaženja u pravopisu, a načelni razlozi neće dopustiti opterećenje rječnika podacima koji mu ne pripadaju.

Ova dva poglavlja u svome prikazu Grubišić naziva „najuspjelijim“ pravopisnim poglavljima, navodeći primjere nepoštivanja „sustava“ prilikom njihova sastavljanja (npr. *Vijeće Saveza sindikata* i *visoka stručna sprema* imaju istu kraticu – *VSS*; *kraljevina*, *kneževina*, *konfederacija*, *klub* i *kelvin* imaju kraticu – *K*). O samome „Općem pravopisnom rječniku“ Grubišić kaže da je „dobar i pouzdan“ (Grubišić 1987b) ako se oduzmu neki nedostaci. Protivi se primjedbama, većinom srpskih jezikoslovaca, koji su u svojim kritikama prigovarali autorima pravopisnoga rječnika na njegovoj „jednostranosti“, tj. unošenju malenoga broja riječi iz „drugih republika“ koje podliježu pravopisnoj normi. Grubišić smatra kako bi uvažavanje takvih kritika dovelo do nastanka nekoga novog „hrvatsko-srpskog rječnika ili još određenije pravopisnoga rječnika hrvatskoga i srpskog jezika“, što nikako nije bio konačan cilj autora pravopisa hrvatskoga književnog jezika (Grubišić 1987b: 275). Kao

nedostatak pravopisnoga rječnika Grubišić izdvaja nedosljednost kod bilježenja naglasaka u slučajevima kada je naglasak nositelj razlika značenja pojedinih riječi pa donosi popis riječi koje nisu obilježene naglaskom, a imaju dvojaka značenja (npr. *ispasti, isteći, izvrtjeti, kositi, vesti, vrtjeti...* itd.) (Grubišić 1987b: 274). Drugi nedostatak pravopisnoga rječnika jest „unošenje nepotrebnih riječi hrvatskom jeziku“ (Grubišić 1987: 275). U novome pravopisnom rječniku hrvatskoga književnog jezika za Grubišića riječi kao što su *barilče, bezbjedan, buđav, ćebance, dućanče, džukela, parče, pirindž, prevazići, previjanac, saučesnik, učkur, zvaničan* itd. nisu dio hrvatskoga književnog jezika. Pozivajući se na praksu *Hrvatskoga pravopisa* iz 1971. godine, Grubišić smatra da bi ove riječi koje se ponekad rabe u hrvatskom književnom jeziku trebalo označiti kao stilski obilježene riječi jer „ako je pojedina riječ uključena u pravopis jednoga jezika, znači da ona tom jeziku i pripada“ (Grubišić 1987b: 274), što se ne može reći za navedene riječi. Za Pranjkovića su nepotrebne riječi u „Općem pravopisnom rječniku“ mnogi turcizmi (npr. *ačoksum, ajluk, akindžija, aladža* itd.) koji se rijetko koriste u hrvatskom književnom jeziku, ali i mnoge starinske ili folklorne riječi (npr. *sirčan, sjeđa, sjeruša, sjevaljka, sklać* itd.) koje korisnici pravopisa rijetko upotrebljavaju. (Pranjković 1993).

U zaključku prikaza *Pravopisnoga priručnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* Grubišić potvrđuje razmišljanje većine srpskih jezikoslovaca kako je ovim priručnikom „prekinuta i zadnja spona s Novosadskim dogovorom“ (Grubišić 1987b: 276). Za njega je *Pravopisni priručnik* pokazatelj hrvatske pravopisne i jezične situacije bez obzira na „nezgrapnost“ koja je istaknuta u naslovu. Dvočlani naziv korišten u naslovu *Pravopisnoga priručnika*, kako ističe Pranjković, nije bio dovoljan argument za pozitivnu reakciju i ocjenu svih zagovornika „tzv. jezičnoga zajedništva.“ Iz njihovih žestokih reakcija nakon objavljivanja priručnika može se zaključiti kako je „najspornije to što se pravopis uopće radio mimo zajedničkoga dogovora jer je njihov jedini cilj bio dokidanje razlike među tzv. standardnojezičnim varijantama“ (Pranjković 1993: 111). Ovim suvremenim pravopisom autori su pokazali uključenost Hrvatske u sve međunarodne kulturne tokove i nove tehnološke dosege toga vremena. Ipak Grubišić smatra kako su autori „morali više računati s pojednostavljivanjima tamo gdje su ona bila potrebna, i s hrvatskom jezičnom tradicijom tamo, gdje je ona neuklonjiva“ (Grubišić 1987b: 277). Nepotrebno je za Grubišića bilo isticanje dvostrukosti (*marksist – marksista*) (usp. *Pravopisni priručnik* 1986: 218) ili ispisivanje „usputne bilješke“ kako je „na području hrvatskoga ili srpskoga jezika normativan i način pisanja *pisaću*“ (usp. *Pravopisni priručnik* 1986: 11) jer te dvostrukosti nisu dio hrvatske pravopisne norme.

Međutim, znajući kako su autori ovoga pravopisa „ne samo pravopisni već i opće jezični stručnjaci“, Grubišić se ne može oteti dojmu da ove dvostrukosti nisu „slučajne usputnosti, nego neka vrsta otkupnine... Ali otkupnine čemu i komu?“ (Grubišić 1987b: 277). Na samome kraju donosi i nekoliko konkretnih prijedloga koje bi, po njemu, autori morali uzeti u obzir za neka nova izdanja *Pravopisnoga priručnika*, npr. „kratice trebaju odražavati pismovno ono, što predstavljaju (skraćuju); interpunkcijski i rečenični znakovi moraju biti podvrgnuti određenoj hijerarhiji znakova; u transkripciji i transliteraciji treba poštivati hrvatsku jezičnu tradiciju; uz strana imena trebalo bi uvrstiti i poglavlja o stranim riječima i tuđicama“ (Grubišić 1987b: 276).

4.2. Hrvatska ikavska jezična tradicija u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske

Ideja o izboru novoštokavske ikavice kao osnovice hrvatskoga književnog/standardnog jezika javila se sredinom pedesetih godina dvadesetoga stoljeća u izvandomovinskoj jezikoslovnoj kroatistici kao odgovor na „Anketu o pitanjima srpskohrvatskoga jezika i pravopisa“ Matice srpske iz 1953. godine. Zagovornici ove ideje bili su hrvatski kroatisti i kulturni radnici izvan Hrvatske čije je djelovanje privuklo relativno velik broj istomišljenika među hrvatskim emigrantima u svim dijelova svijeta. U svibnju 1954. godine Petar Tutavac Bilić iz grada Mendoze u Republici Argentini uputio je „poziv svim Hrvatima dobre voľe na razmišľaće, pod naslovom *Par misli o hrvatskom jeziku i pravopisu* koji je objavljen u časopisu *Hrvatska*“ (Tutavac 1985b: 15). Potporu njegovoj izjavi među prvima dali su 7. prosinca 1954. godine fra Oton Knezović, pišući članak „Hrvatski književni jezik“¹²⁶, koji je objavljen u časopisu *Hrvatska*, zatim urednik časopisa *Hrvatska* prof. Zvonimir Fržop, koji je Knezovićev članak „popratio opazkom: Uredništvo smatra ikavicu našim prvim narodnim izgovorom“ (Tutavac 1960: 1), dr. Andrija Ilić svojim člankom „Samosvojnost hrvatskoga jezika“, objavljenim također u časopisu *Hrvatska*, te na koncu poglavnik Ante Pavelić, koji se Tutavcu javio pismom 10. srpnja 1958. godine.¹²⁷

Nije to, dakako, bio prvi pokušaj u povijest hrvatske jezikoslovne kroatistike da se oblikuje takav jezik za Hrvate koji bi počivao na hrvatskim narodnim ikavskim govorima i ikavskoj jezičnoj tradiciji. Kako navodi Brozović (1978), u vrijeme standardizacije hrvatskoga jezika, sredinom osamnaestoga stoljeća, upravo je ikavica bila najzastupljeniji hrvatski govor.¹²⁸ Čakavska i s njom štokavska ikavska jezična tradicija svoju su rasprostranjenost na velikom području Dalmacije, Like, Slavonije i Bosne i Hercegovine zadržale su sve do polovice devetnaestoga stoljeća. Upravo se u tom stoljeću, ali i kasnije, u dvadesetome, javljaju neki hrvatski jezikoslovci i kulturni radnici koji zagovaraju ideju ikavskoga govora kao osnove hrvatskoga književnog jezika te kao klasifikacijskoga obilježja razlike između zapadnoga (hrvatskoga), ikavskoga i istočnoga (srpskoga), ekavskoga

---

¹²⁶ Članak je pretisnut 1960. godine u časopisu *Napridak* (godina VI, veljaća, broj 10, str. 1.) pod istim naslovom.

¹²⁷ U pismu poglavnik Ante Pavelić kaže: „Nakon povratka u domovinu g. 1941. bili smo zapripašteni s činjenicom kako je naš jezik pod Jugoslavijom bio izopaćen i nagrđen, dok smo mi u tuđini bili od toga pošteđeni, pa sam odmah pristupio nastojanju da se to izpravi. Nisam odmah pristupio povraćanju ikavice, nego najprije uvadžanju korienskog pravopisa – a iza toga bi se bilo prišlo na ikavicu...“ (*Svitlenik*, 1985., 17/9–10).

¹²⁸ Više o ikavskoj štokavštini te o hrvatskoj ikavskoštokavskoj književnosti u 18. st. u: Stojković 1940.

govora.¹²⁹ Najvatreniji pobornik ikavice bio je Šime Starčević, autor hrvatske gramatike *Nova ričoslovnica ilirička* iz 1812. godine, koji je smatrao kako jedinstveni književni hrvatski jezik može biti izgrađen samo na „osnovi ikavske štokavštine i u kontinuitetu ikavske književnosti“ (Vince 1998: 120). Izbor ikavice kao osnove hrvatskoga književnog/standardnog jezika za Antu Kuzmanića, čelnoga čovjeka zadarskoga jezično-kulturnog kruga, bio je jedino moguće jezično rješenje. U vremenu standardizacije hrvatskoga jezika, po njegovu mišljenju, prihvaćanje (i)jekavice, za koju su se zalagali ilirci i predstavnici zagrebačke filološke škole, vodilo je štetnom približavanju hrvatskoga jezika srpskom.¹³⁰ Kako navodi (Vince 1998: 106), „nakon smrti Ante Kuzmanića borba za ikavicu nastavila se u pučkim knjižicama, molitvenicima i pučkim novinama“, a najsrčaniji zagovornici bili su nastavnici Franjevačke gimnaziju u Sinju, sinjski franjevci, a među njima se najviše istaknuo fra Petar Krstitelj Bačić, autor popularne knjižice *Pravilo kršćanskog života* iz 1880. godine. Tek je u četvrtome izdanju svoje knjižice 1927. godine Bačić bio spreman, i tada nerado, zamijeniti ikavicu jekavicom na inzistiranje nakladnika, ali ga je u tome pretekla smrt.¹³¹ Tih je godina pohvalno o Bačićevoj ikavici govorio i fra Stanko Petrov, ističući kako Bačić „piše čistim kao suza štokavskim narječjem, a ikavski oblik njegov ne bi nikomu bio neugodan“ (Vince 1998: 121), da bi se u svom kasnijem jezikoslovnom djelovanju Petrov prometnuo u zagovaratelja jekavskoga izgovora u hrvatskom jeziku, predlažući pisanje staroga jata u jedinstvenom obliku *je* u dugim i kratkim slogovima.¹³²

Uzdizanje novoštokavske ikavice na razinu hrvatskoga književnog/standardnog jezika u izvandomovinskoj kroatistici započeo je Petar Tutavac Bilić (Dančanje, 1913. – Buenos Aires, 1985.), hrvatski publicist, književnik, jezikoslovac i prevoditelj, zajedno s velikim brojem istomišljenika okupljenih u Hrvatski ikavski pokret (HIP). Kada je s obitelji 1947. godine iz Italije, gdje je emigrirao nakon završetka Drugoga svjetskog rata, došao u Argentinu, nastanio se u gradu Mendози, gdje 1954. godine pokreće tiskanje nezavisnih novina – „prvi hrvatski list u onom kraju Svita“ (Svitlenik, 1979., god. XI, sv. 6, str. 142) – na kastiljanskom jeziku i esperantu pod nazivom *Napredak*. Ubrzo odlazi u Buenos Aires, gdje časopisu mijenja ime u *Napridak – El progreso, hrvatski nezavisni list* kako bi još više dokazao svoju predanost u borbi za povratak ikavici, „toj našoj književnoj baštmi (sic!) od sedan vikova kojom ćemo se najbolje očuvati od Srbijanaca, da nam ne pokvare jezik i da nas

---

¹²⁹ „Vatroslav je Jagić smatrao ikavicu tipičnim hrvatskim govorom, za razliku od ekavice, koja mu je karakterističan srpski govor, a jekavski izgovor simbolom združenja i pomirenja.“ (Vince 1978: 361).

¹³⁰ Opširnije o ovome u: Vince 1978: 356–363.

¹³¹ Više u: Vince 1998.

¹³² Više u: Samardžija 2012: 451–489.

ne posrbe!“ (Knezović 1960: 1).¹³³ Vjerujući kako je jedino novoštokavska ikavica i etimološki (korijenski) pravopis ono na čemu mora biti izgrađen hrvatski književni/standardni jezik, ne pristajući ni na kakve jezično-pravopisne dogovore između Hrvata i Srba, ističući da „dok god prof. Jonke ne shvati (a i svi drugi, koji s time još nisu na čistu), da Hrvatski Jezik nije nikakva varijanta ni srpsko-hrvatskog ni jugoslavenskog, t.zv. književnog jezika, jako malo će moć koristiti borbi Hrvatskoga Naroda za nadživljenje s prevejanim Prikodrincima“ (Tutavac 1983: 6), godine 1968. pokreće *Svitlenik – El faro, prosvitno-književni časopis*, koji je trebao izlaziti u četiri sveska godišnje.¹³⁴

U *Svitleniku*, koji je zbog materijalnih razloga izlazio neredovito – „naš povrimeni časopis“ – svoje radove objavljivali su svi oni istinski zagovaratelji novoštokavske ikavice. Posebno ovdje vrijedi izdvojiti dvojicu vatrenih zagovaratelja, a ujedno i suurednika časopisa *Svitlenik*, Zvonimira Fržopa i Antu Gazzarija. Tako Fržop u naslovu svoga članka ikavicu naziva „Kralica hrvatske književnosti“ te dodaje kako „hrvatski ima svoju posebnost u ikavici: lipi i milozvučni naš *i*. Zato se u Beču i kovala urota proti ikavici, jer kad se sruše temelji, sve ostalo samo po sebi pada“ (Fržop 1974: 33).¹³⁵ Ante Gazzari pak u dva broja *Svitlenika* zdušno zagovara uzimanje ikavske osnove u izgradnji hrvatskoga književnog/standardnog jezika, ali i rješenje svih pravopisnih dilema hrvatskoga književnog jezika uvođenjem korijenskoga pravopisa koji „čuva glavni dio riči – čuva korin – kao i vezu s drugim sličnim ričima, a to znači povist riči“ (Gazzari 1969: 110). Ne slaže se s onim hrvatskim jezikoslovcima koji zagovaraju ostanak hrvatskoga književnog jezika na (i)jekavskim temeljima, s onima koji ikavicu nazivaju arhaičnom i zastarjelom, a njezino korištenje „teškom griškom“, smatrajući da je upotreba ijekavskoga refleksa staroga glasa *jat* „jezični udar i samovolja Ljudevita Gaja“ (Gazzari 1968: 59), koji se u vremenu hrvatskoga narodnoga preporoda odlučio pisati ijekavicom iz političkih, a ne jezičnih i tradicijskih razloga, kako bi „s braćom Srblijima jedan književni jezik imali“ (Gazzari 1968: 59). Posebno

---

¹³³ Kako navodi Petar Tutavac Bilić (*Svitlenik*, 1979., god. XI. sv. 6), isti je članak objavljen već 7. prosinca 1954. godine u časopisu *Hrvatska* kao „prvi članak na hrvatskom jeziku, nakon više od 100 godina karadžićevske pomrčine.“ Vidi Prilog 2.

¹³⁴ Na posljednjim stranicama *Svitlenika* (1983., god. XV, sv. 7–8) Tutavac donosi prvi broj istoimenoga časopisa iz mjeseca prosinca 1966. godine uz napomenu: „Na slidećim stranicama nalazi se podpunji sadržaj strojopisanog 'Svitlenika' kojeg sam priredio u desetak primeraka i razdilio najbližim znancima kao Božićni dar godine 1966. U sličnu 1967. opet sam odtipkao nekoliko odpisaka i na isti način darovao. Prema tomu, ovih dvadesetak komada bili su pridhodnici tiskanog časopisa (koji se pojavio u ožujku 1968.) – tako da ih možemo nazvati PRASVITLENIKOM.“ Vidi Prilog 3.

¹³⁵ U članku pod naslovom „Hrvatski književni jezik“ (*Svitlenik*, 1968., god. I., sv. 1, 18–22) Fržop donosi grafički prikaz rasprostranjenosti novoštokavske ikavice u obliku zemljopisne karte i geometrijskoga lika trokuta koji obuhvaća spomenuto područje. Taj će se grafički prikaz kontinuirano ponavljati na poleđini korica nekih kasnijih izdanja časopisa *Svitlenik*. Vidi Prilog 4.

su se zagovaratelji ikavice okupljeni oko HIP-a žestoko obušili na zasluge Ljudevita Gaja te ostalih iliraca koji su djelovali u vremenu hrvatskoga narodnog preporoda.¹³⁶ Za njih je Ljudevit Gaj „obični plaćenik Beča i Beograda“ koji je preuzeo od balkanskoga bizantinca Vuka Stefanovića Karadžića jezik „srbijanskih Vlaha, romansko-maursku ijekavštinu, odnosno jezik Karadžićeve majke i rodnoga mu Tršića“ te ga namijenio svim Hrvatima (Tutavac 1985a: 53), a kasnije su samo hrvatski vukovci nastavili „varati i zavaravati one koji se daju varati smicalicama kao što su *bradati dogovor* Beč, 1850., *golobradi pogovor* Beograd, 1929., *novosadski zaključci* Novi Sad, 1954., *sarajevski simpozij* Sarajevo, 1970., *mostarsko konzultiranje* Mostar, 1973., južni govor, ercegovačko narječje, srpskohrvatski, naški, jugoslavenski, naprijedak, zapadna varijanta, samoglasničko bogaćenje, stalna promjena, današnje stanje, realno politički, jezično vrijeme, prilagođavanje domovinskom, sila stvarnosti i druga svakovrsna trlaña, pod kojim se krije jedno te isto: jezik Vukove majke namijenjen Hrvatima za žvakañe“ (Tutavac 1985a: 53).

Prikupljajući potpise svojih istomišljenika protiv različitih srpskih „jezičnih deklaracija“, Petar Tutavac Bilić pokrenuo je ideju o osnivanju „Akademije Hrvatskoga Jezika“ (AKHAJ). Akademija je osnovana 9. travnja 1978. godine. Glavna joj je svrha bila „čuvañe izvorne čistoće, ñegovañe i promicañe HRVATSKOGA JEZIKA kao bitne značajke posebnosti Hrvatskoga Naroda“ (*Svitlenik*, 1979., god. XI, sv. 6), a časopis *Svitlenik* postao je njezinim službenim glasnikom. Jedna od bitnih odluka koju su članovi Akademije donijeli bila je ona o „Poništeñu i bezvridnosti bečkoga Književnog Dogovora od 28. ožujka 1850. sa svim onim što se iz ñega proiztiče, zbog pomañkaña znanstvene podloge i uperenosti proti Hrvatskom Jeziku.“ (*Svitlenik*, 1985., god. XVII, br. 9–10).¹³⁷

Od Tutavčevih autorskih knjiga treba izdvojiti *Hrvatski jezik nad ponorom – srbijanštine po emigrantskom tisku*, objavljenu 1963. godine u Napritkovu izdanju, koja je izazvala veliku polemiku i podijelila hrvatske kroatiste izvan Hrvatske na dvije oprečne struje¹³⁸ – jednu koja je zahtijevala uzimanje novoštokavske-ikavice i drugu koja je zahtijevala ostanak na već prihvaćenoj (i)jekavštini kao osnovi hrvatskoga književnog/standardnog jezika. Obavijest o izlasku iz tiska Tutavčeve knjige donesena je u

¹³⁶ Više vidi u: Bebek 1970: 98–99.

¹³⁷ U časopisu *Svitlenik* iz 1985. godine (god. 17, br. 9–10) na naslovnoj stranici nalazi se „Izjava o poništenju i bezvrijednosti bečkoga književnoga dogovora“. Izjava sadržava faksimile potpisa načelnika, sunačelnika, tajnika i donaćelnika te je istaknut datum 28. ožujka 1985. godine i tri grada: Buenos Aires – Duvno – New York, dok se obrazloženje izjave nalazi na kraju časopisa, točnije pod obrazloženjem je pretisnut članak bez potpisa autora (vjerojatno je riječ o članku P. Tutavca, istaknuo V.Š.) iz prvoga broja *Svitlenika* (1968., god. I, Svezak 1) pod naslovom „Ništetnost Bečkoga dogovora“.

¹³⁸ Vidi Prilog 5.

časopisu *Napridak* (godina VIII., srpanj 1963., broj 25, str. 4) s naznakom da je riječ o „ričniku infiltriranih srbijanština“ koji ima zadatak dati odgovore na mnoga pitanja „u vezi s našim hrvatskim jezikom, njegovom čistoćom, čuvanjem i spasavanjem.“ Knjiga je sastavljena u obliku rječnika tako da se u lijevom stupcu „riči s lijeve strane“ nalaze srpske riječi ili „srbijanštine koje su pisane kako Srbijanski Narod govori – ekavicom“, a u desnom stupcu nalaze se hrvatske riječi „kako Hrvatski Narod govori – ikavštinom“ (Tutavac 1963: 34).

Autor u uvodnome dijelu ističe kako je ova zbirka nastala po uzoru na poznato djelo Petra Guberine i Krune Krstića¹³⁹ te naglašava kako je cjelokupnu građu za ovu knjigu crpio iz hrvatskih emigrantskih listova, posebno izdvajajući časopis *Hrvatska revija* – „(...) a dobrim dilom u H. R.“ (Tutavac 1965: 3) – urednika Vinka Nikolića¹⁴⁰, te kako ovim rječnikom želi upozoriti na razliku hrvatskih riječi od Vukovih „pokvarenica“. Upravo je urednik *Hrvatske revije* prikazujući novu Tutavčevu knjigu oštro napao autora istaknuvši kako je ova knjiga „protuhrvatska, štetna za hrvatstvo, toliko danas ugroženo u domovini i tuđini, jer upravo ona gura hrvatski jezik niz ponor“ (Nikolić 1963: 587). Za samoga autora Nikolić navodi kako ne poznaje hrvatski jezik, hrvatske arhaizme, provincijalizme, turcizme i dijalektizme, kako je njegovo djelovanje „nepismenjačka rabota“, jedan „barbarizam“ kojemu je krajnji cilj „pljačka hrvatskoga jezika“ (Nikolić 1963). Upozorava autora kako bi u naslovu trebalo pojam „srbijanština“ zamijeniti pojmom „srbizmi“, kako nije dobar proizvoljan zaključak da hrvatski narod govori samo ikavštinom ako je znanstveno utemeljena činjenica o postojanju triju narječja i triju izgovora staroga glasa *jat* (ikavski, ekavski i (i)jekavski) u hrvatskom jeziku. Tutavčevo inzistiranje na uvođenju novoštokavske ikavice kao temelja hrvatskomu književnom/standardnom jeziku pored već prihvaćene (i)jekavske osnove za Nikolića je „protuprirodno i protunarodno“ djelovanje uz sve probleme koje hrvatski jezik trpi

---

¹³⁹ Misli se na djelo *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, tiskano 1940. godine u izdanju Matice hrvatske; odgovarajući Vinku Nikoliću, u časopisu *Napridak* 1965. godine u broju 30 na stranici 3 Tutavac kaže kako je njegova knjiga „uzpoređena i usklađena s onom dra Gubarine i dra Krstića“.

¹⁴⁰ Vinko Nikolić (Šibenik, 2. ožujka 1912. – Šibenik, 12. srpnja 1997.), pisac, pjesnik, publicist, književni kritičar i novinar. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1937. godine diplomirao je skupinu za hrvatsku književnost i jezik. Jedno je vrijeme radio kao prefekt Napretkova konvikta u Sarajevu, zatim kao dopisnik i jezični korektor novina u Zagrebu te kao profesor na dvjema zagrebačkim gimnazijama. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata povlači se u Austriju zajedno hrvatskom vojskom, iz koje u statusu političkoga emigranta dolazi u Rim, gdje je pripremao doktorsku tezu o hrvatskoj modernoj poeziji. Od 1947. godine nastanjuje se u Argentini, gdje zajedno s Franjom Nevistićem uređuje polumjesečnik *Hrvatska*, a potom s Antunom Bonifačićem kulturno-književni časopis *Hrvatska revija*. Od 1955. godine samostalni je urednik časopisa *Hrvatska revija*, koja je nakon Buenos Airesa izlazi (sve kako bi bila bliža domovini) u raznim europskim metropolama (Pariz, München, Barcelona). Proglašenjem samostalne Republike Hrvatske 1990. godine vraća se u Zagreb, gdje postaje predsjednik Hrvatske matice iseljenika te potpredsjednik Matice hrvatske. Po povratku u domovinu cjelokupnu je svoju rukopisnu i knjižnu ostavštinu darovao Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu (Blažeković 1996).

pod udarima „jugoslovenstva i srpstava“ (Nikolić 1963: 590). Nikolić smatra kako hrvatska emigracija nije nikako pozvana odlučivati o nekim temeljnim pitanjima hrvatskoga jezika, kao što je uvođenje novoštokavske ikavice kao osnove književnom/standardnom jeziku na čemu inzistira Tutavac i njegovi istomišljenici, već je to odluka koju može donijeti samo „slobodna domovina“ (Nikolić 1963: 592). Uz ovaj Nikolićev prikaz, valja ovdje spomenuti i jedan članak Slave Žic-Buj¹⁴¹ objavljen u *Hrvatskoj reviji*, u kojem autorica pozdravlja Nikolićev kritički osvrt na Tutavčevo jezikoslovno djelovanje. Samim naslovom „Zašto ijekavski, a ne ikavski govor u hrvatskom književnom jeziku?“ autorica se pozicionira na stranu onih hrvatskih kroatista iz inozemstava koji smatraju kako novoštokavska (i)jekavština nije Hrvatima nametnuta od strane Vuka Karadžića ili nekih srpskih jezičnih unitarista, već su je Hrvati prihvatili zbog toga „što je štokavština najraširenije hrvatsko narječje, a ijekavski izgovor je povezan baš uz to narječje; što je ijekavski govor puno mekaniji i milozvučniji, jer se u ijekavskom govoru staroslavenski *jat*, po nama nerazumljivim jezičnim zakonima, prelomio u dvoglas *ie*, odnosno *ije* i *je* i što je naša književna kultura i tradicija upućivala na takav put jezičnoga i književnoga razvoja“ (Žic-Buj 1964: 61). Ovoj skupini hrvatskih kroatista iz inozemstva valja pridodati i Vinka Grubišića, koji u svome članku „Ikavica i današnji hrvatski književni jezik“ ističe kako je „već prije pobjede vukovaca u Hrvatskoj pobijedila *iekavica*, koja je – neosjetno – svoje mjesto prepustila *(i)jekavici*“ (Grubišić 1983: 501), dodajući kako raširenost ikavice kao bogatoga književnog jezika nije jedini važan element koji je trebao presuditi u izboru za osnovicu hrvatskoga književnog/standardnog jezika. Po njemu, fonetska slika odnosa ikavice/(i)jekavice daje prednost upotrebi (i)jekavice pred ikavicom. Stoga se ne slaže s hrvatskim kroatistima izvan Hrvatske okupljenim oko časopisa *Svitlenik* koji zagovaraju ikavski izgovor vjerujući kako „sigurno ne ni iz kakvih zlih namjera zagovaraju u dlaku ono, što i Pavle Ivić iz Novoga Sada: *Hrvati su ikavci*, a (i)jekavica je srpska.“ (Grubišić 1983: 505).

Godinu dana nakon članaka objavljenih u *Hrvatskoj reviji* svoj odgovor „stručnjaku“ Nikoliću objavljuje Petar Tutavac Bilić u svome časopisu *Napridak*. Prigovarajući mu kako su ga „školovala jugoslavenske škole te kako se postidio riči materine (V. Nikolić je ikavac

---

¹⁴¹ Slave Žic-Buj (Punat na otoku Krku, 1911. – Buenos Aires, 1980.) diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu hrvatski jezik i povijest. Za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske radi kao jezikoslovka u Hrvatskom izdavačkom bibliografskom zavodu (HIBIZ) na izradi *Hrvatske enciklopedije* pod uredničkom palicom leksikografa Mate Ujevića. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata biva uhapšena te osuđena na smrt. Nakon nekoliko zatvora u Hrvatskoj ipak biva puštena na slobodu te emigrira u Argentinu. U Buenos Airesu radi u Ministarstvu javnih radova sve do umirovljenja. Bila je vjerna suradnica Nikolićeve *Hrvatske revije*, u kojoj je pisala radove na temu hrvatskoga jezika, književnosti i povijesti (Blažeković 1996).

po rođenju, istaknuo V. Š.) radi njezine ditinjavosti¹⁴² i kako u *Hrvatskoj reviji* upotrebljava nametnuti „novosadski pravopis“ umjesto hrvatskoga korijenskoga pravopisa, proglašava ga „najvećim zloduhom na kulturnom polju Hrvatske Emigracije; zloduh koji je svoje snage stavio u službu genocidijuskog plana Srbijanaca nad Hrvatskom. Jer uništiti hrvatski jezik, jednako je ubiti Hrvatski Narod.“ (Tutavac 1965: 4).¹⁴³

Tiskajući knjigu *Hrvatski jezik nad ponorom* Tutavac je najavio kako se sprema u budućnosti objaviti „Razlikovni rječnik hrvatskoga i srpskoga jezika“ jer posjeduje preko pedeset tisuća riječi korisnih za njegovo sastavljanje. Dokaz tomu jest tiskanje knjižice koja nosi naslov *Opržena iskra ili nepobitan dokaz različenosti hrvatskoga i srpskoga jezika s* podnaslovom *Odgovor na napis od 15. III. 1974. i druga izazivanja kroz 11 godina* i koja je objavljena u Nakladi „Svitlenik“ u Buenos Airesu 1975. godine. Na svega osam stranica Tutavac reagira na natpise u minhenskom časopisu *Iskra* urednika Jakova – Jaše Ljotića¹⁴⁴, smatrajući kako taj časopis i njegov urednik zagovaraju hrvatsko-srpsku jezičnu unifikaciju. Napominje kako već punih jedanaest godina od izlaska knjige *Hrvatski jezik nad ponorom* Ljotićev časopis „ne propušta priliku očešati se o Peru Tutavca“ te im obećava kako će u budućnosti imati još puno godina istu mogućnost „nakon što se tiska veliki Ričnik Razlika, čije sređivanje dovršujem“ (Tutavac 1975: 3). Kako bi dokazao postojanje razlike između dvaju jezika donosi petsto riječi iz srpskoga jezika „koje ni jedan Hrvat ne razumi – ukoliko nije živio među Srbima, ili posebno studirao srbski“ (Tutavac 1975: 3).¹⁴⁵

Među objavljena djela Petra Tutavca Bilića ubraja se i kratka knjiga o hrvatskoj povijesti pod imenom *Sedam pečeta hrvatske povistnice*, koja je objavljena u izdanju Naklade „Svitlenik“ u Buenos Airesu, „kulturnoj pristolnici izselene Hrvatske“, 1984. godine, ali i *Pravopis hrvatskoga jezika* u izdanju Naklade „Svitlenik“ iz 1971. godine.¹⁴⁶

---

¹⁴² Nikolić je u svome prikazu istaknuo kako je „hrvatski narod ikavicu davno prebrodio i danas je, sa sladkim sjećanjem na dijete u povojima, ubraja u svoju prošlost“ (Nikolić 1963: 589).

¹⁴³ Koliko je daleko u svojim napadima na Vinka Nikolića otišao Petar Tutavac, najbolje svjedoči uvrštavanje imena urednika *Hrvatske revije* među „Neprijatele hrvatske duše“, gdje se još nalaze „Matica srpska, Ljotićevska *Iskra*, ambasade sa svojim žbirima i žbirićima (češće i po položajima gdi bi se najmañe očekivalo), Ilija Kozina i možda još koji brt (o čemu ćemo drugom zgodom – bude li potribno)“ (Tutavac 1985b: 24).

¹⁴⁴ Jakov – Jaša Ljotić bio je srpski antikomunist, brat poznatoga srpskoga političara Dimitrija Ljotića. Prije rata diplomat Kraljevine Jugoslavije, a nakon rata vlasnik i izdavač emigrantskoga časopisa *Iskra* koji je izlazio u Münchenu te predsjednik Jugoslavenskoga narodnoga pokreta Zbor. Ubijen je (zadavljen kravatom u kadi punoj vode) 8. srpnja 1974. godine u Münchenu. Ljotićeva je likvidacija izvršena po nalogu jugoslavenskih vlasti (Lopušina 2002).

¹⁴⁵ U napomeni na kraju knjižice Tutavac donosi informaciju o ubojstvu glavnoga urednika časopisa *Iskra* Jakova – Jaše Ljotića u Münchenu 1974. godine, naglašavajući kako je Ljotić „žrtva zajedničkoga neprijatelja kojega nikada ne bismo imali da nije Jugoslavije – pa doslidno, ni nasilnih smrti stotine tisuća Hrvata i Srba, među kojim i braća Ljotići“ (Tutavac 1975: 8).

¹⁴⁶ Vidi Prilog 6.

Sastavljanjem i tiskanjem *Pravopisa hrvatskoga jezika* (1971.) Tutavac je podario svim istomišljenicima okupljenim u Hrvatskom ikavskom pokretu (HIP)¹⁴⁷ etimološki, na ikavskom izgovoru izgrađeni normativni priručnik. Kako navodi Vidović (2014: 43), po usmeno iznesenom mišljenju Vinka Grubišića, Tutavčev je pravopis tiskan svega nekoliko tjedana prije objave *Hrvatskoga pravopisa* Stjepana Babića, Božidara Finke i Milana Moguša u Londonu 1972. godine, „što ga je potisnulo u drugi plan čak i u iseljeništvu jer ga se, dijelom zbog odstupanja od hrvatske tradicije, dijelom zbog istodobnoga objavljivanja pravopisa s hrvatskim imenom koji su tiskali hrvatski jezikoslovci iz domovine, na neki način smatralo suvišnim.“

Cjelokupno je svoje jezikoslovno učenje i rad na afirmiranju novoštokavske ikavice kao osnovice hrvatskoga književnog/standardnog jezika Petar Tutavac Bilić upotrijebio sastavljajući *Pravopis hrvatskoga jezika*. Pravopis je sastavljen kao osnovni normativni priručnik hrvatskoga jezika izgrađena na novoštokavskoj ikavskoj osnovi s uvjerenjem kako gotovo 95 % Hrvata govori ikavicom te kako se upotrebom ikavice smanjuje pravopisna anarhija, a povećava razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika te kako je jezično ekonomičnije bilježenje ikavskoga refleksa jata svega jednim grafemom (*i*), za razliku od (i)jekavskog u kojem se koristi digram *je* i trigram *ije* (Vidović 2014).

U svome pravopisu Tutavac uvodi neka nova grafijska rješenja prihvaćajući neka već poznata slovopisna rješenja „Zagrebačke Akademije.“¹⁴⁸ Za tri dvoslova hrvatskoga književnog/standardnog jezika Tutavac donosi tri jednostavna slova. Tako u „pristupnoj napomeni“ (Tutavac 1971: 3) na početku pravopisa autor objašnjava kako se glas /ž/ ima pisati kao *žd*, glas /lj/ kao *lj* te glas /ń/ kao *ń*. Osim što je sastavljen kao etimološki/korijenski pravopis pa se kao takav nastavlja na dva hrvatska pravopisa tiskana u vremenu Nezavisne Države Hrvatske¹⁴⁹, u nekim pravopisnim poglavljima Tutavac pravi otklon od suvremene pravopisne tradicije.

Svakako najveći odmak od suvremene pravopisne tradicije predstavlja uvođenje novoštokavske ikavice kao standardnojezične osnove pravopisnoga priručnika. Upravo je

---

¹⁴⁷ U *Pravopisu hrvatskoga jezika* (1971.) Petra Tutavca na str. 39 kao prvi primjer skraćenice dolazi HIP u značenju „Hrvatski ikavski priručnik“.

¹⁴⁸ Ovdje se misli na tadašnju Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti (JAZU), odnosno današnju Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti (HAZU), koja je u svojim publikacijama grafem *ńj* bilježila kao *ń*, *lj* kao *l* te *dž* kao *đ*, uz Tutavčevu napomenu: „Ne znamo zašto ti znakovi nisu prikoračili kruga ņezinih izdańa.“ (Tutavac 1971: 3).

¹⁴⁹ Misli se na *Koriensko pisanje* iz 1942. godine (sastavio uz suradnju članova Hrvatskog državnog ureda za jezik član ureda A. B. Klaić) te na *Hrvatski pravopis* Franje Cipre i Adolfa Bratoljuba Klaića iz 1944. godine.

upotreba novoštokavske ikavice u Tutavčevu pravopisu potaknula Vinka Grubišića na oštru reakciju prilikom pisanja prikaza pravopisnoga priručnika. Pišući prikaz novoga pravopisa u *Hrvatskoj reviji*, Grubišić ističe kako je netočna Tutavčeva tvrdnja kako samo Srbi u Hrvatskoj i hrvatski pravoslavci koriste ijekavicu kad je znanstveno utemeljena činjenica kako velik dio „Hrvata katolika govori ijekavicu, a uz čakavske govore koji su ikavski ima i ekavskih odnosno jekavskih“ (Grubišić 1972b: 304). Grubišić smatra kako, „apsurdno, htio – ne htio“, Tutavac brani poznatu Vuk–Daničićevu tezu o hrvatskom jeziku kao isključivo čakavskom ikavskom. Nazivajući autora pravopisa „prosvitilnikom“ i „neupućenakom“ te ističući besmislenost u uzimanju glasa *jat* kao jedinoga tipološkoga kriterija „jer ostatci čakavizama u hrvatskom štokavskom dijalektu nisu samo ikavica, nego još mnogo toga o čem Tutavac nema blagoga pojma“ (Grubišić 1972b: 305), Grubišić završava svoje izlaganje o upotrebi ikavice kao standardnojezične osnove Tutavčeva priručnika.

Odstupanje od suvremene hrvatske pravopisne prakse vidljivo je i u infinitivnim oblicima koji dolaze bez dočetoga *-i*, pa tako nalazimo primjere *donit*, *dovuć*, *izvezt*, a sve u svrhu potpune „etimologičnosti“ koju zagovara Tutavac. Grubišić pak u ovakvim oblicima infinitiva vidi nedosljednost, ali i neznanje autora pravopisa o tome kako je hrvatski jezik „umjereno fonetski“ i kako su primjeri *Zagrepčanin*, *slatko*, *gozba* i *oci* već ukorijenjeni u hrvatskoj pravopisnoj normi te da nisu nikakav oblik primitivizma, kako ističe Tutavac¹⁵⁰ (Grubišić 1972b). Odstupanje je vidljivo i kod pisanja velikoga slova u svim vlastitim imenima, nazivima te riječima iz poštovanja i počasti. Ovo se pravopisno pravilo dosljedno provodilo, pa tako veliko slovo nalazimo u imenima naroda (*Nimački Narod*), ulica (*Katančićeva Ulica*), krajeva i upravnih područja (*Nova Kapela*, *Hrvatsko Zagorje*), svetkovina, spomen-dana (*Veliki Petak*, *Cvitna Nedila*, *Dvadeseti Lipań*), svemirskih tijela (*Mlična Staza*), određenih razdoblja, pokreta, revolucija, ratova, stranaka, događaja, priredaba (*Francuzka Revolucija*, *Križarski Ratovi*) itd. (usp. Tutavac 1971: 7–21).

Uz odstupanje, Grubišić prepoznaje i veliko Tutavčevo neznanje te navođenje neistinitih tvrdnji. Tako navodi primjere iz pravopisa u kojima *l* ne prelazi u *o* kod riječi sa završetkom *-lac* (*bilac*, *kolac*, *palac*), ističući kako to jednostavno nije moguće jer se *l* nalazi na početku, a ne na kraju sloga, nemogućnost razlikovanja stranih riječi od pozajmljenica „pa mu *Internacionalne* ili međunarodne riči potječu iz klasičnih jezika“ (Grubišić 1972b: 305), pisanje fonema *ć* u primjerima poput *Čile* i *češki* te navođenje razlikovnoga primjera *jahaćica*

---

¹⁵⁰ U *Pravopisu hrvatskoga jezika* (1971.) Petra Tutavca na str. 5 stoji sljedeće pojašnjenje: „Od grčke riči *phone* : zvuk izvedeno je **fonetika**. To je primitivni način pisańa. Temelna mu je značajka priobljučivańe riči. Tako, na pr. od *Zagreb – Zagrepčanin*, od *slador – slatko*, *gost – gozba*, *otac – oci*...“

u značenju 'mazga' te *jahačica* u značenju 'žena koja jaši', bilježenje slova glagoljice i ćirilice (bosančice ili hrvatkice, kako je zove P. Tutavac) bez poluglasova te navođenje neistinite tvrdnje o nepostojanju stručne literature koja govori o postanku glagoljice usprkos mnogim stručnim radovima objavljenim na tu temu. Gotovo u sarkastičnom tonu završava Grubišić svoj prikaz *Pravopisa hrvatskog jezika* autora Petra Tutavca Bilića iz 1971. godine riječima kako je „najbolje prošao V. dio ovo knjige, *Pravopisni Ričnik* koji je izostavljen, iz tehničkih razloga“ (Grubišić 1972b: 307).¹⁵¹

Kao posebnost Tutavčeva pravopisa može se izdvojiti stvaranje i upotreba „ikavskoga“ pravopisnoga nazivlja. Neki od primjeri novoga nazivlja bili bi: *zaminke* u značenju 'zamjenice', *pridivci* kao 'pridjevi', *sažetice* kao posebna vrsta skraćenic¹⁵², *prikidañe riči* kao 'rastavljanje riječi', *zariz* kao 'zarež', *točkozariz* ili *točkariz* kao 'točka sa zarezom', *vezica* kao 'spojnica', *razmaknica* kao 'crtica', *ograde* kao 'zagrade', *jednačka* kao 'znak jednakosti', *neodređenak* kao 'infinativ', *točkice* kao 'trotočje', *sraštena imena* kao 'sraslice', *genitivnjak* kao 'genitivni znak' itd.

Na kraju treba reći kako je Petar Tutavac Bilić punih trideset godina svoga kulturnoga rada u emigraciji posvetio samo jednoj ideji, uzdizanju novoštokavske ikavice na razinu hrvatskoga književnog/standardnog jezika. Kao idejni začetnik i pokretač čitave ideje čvrsto je vjerovao, zajedno sa svojim istomišljenicima, kako je baš novoštokavska ikavica onaj jezično-povijesno utemeljeni, izvorni hrvatski jezični izričaj koji mora imati primat nad ekavskim i (i)jekavskim novoštokavskim standardima. Osnivajući Akademiju hrvatskoga jezika, Hrvatski ikavski pokret, tiskajući časopise, knjige i razne jezikoslovne radove na novoštokavskoj ikavici, pa čak i normativni priručnik, pokušao je znanstveno uvjeriti odnosno potaknuti domovinsku jezikoslovnu kroatistiku da prihvati ideju hrvatskoga standardnog jezika koji bi bio izgrađen na ikavskoj novoštokavskoj osnovi. Tutavčeva ideja ostala je zapamćena u jezikoslovnoj kroatistici tek kao zakašnjeli te u velikoj mjeri nestručni i gotovo neostvarivi pokušaj promjene standardnojezične osnove hrvatskoga jezika u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća.

---

¹⁵¹ Ovdje valja napomenuti kako je Vinko Grubišić u svojem članku „Pravopis hrvatskoga jezika Pere Tutavca“, objavljenom u *Zborniku devetih neretvanskih susreta* 2014. godine, izrekao svojevrsnu ispriku i pojašnjenje ovako kritički intoniranoga prikaza objavljenog u *Hrvatskoj reviji* (22, 2–3) 1972. godine sljedećim riječima: „Dogodilo se da sam (negdje pri koncu 1971. godine) u isto vrijeme u rukama imao Tutavčev *Pravopis*... i Pavla Ivića *Srpski narod i njegov jezik* pa sam pod navalom misli kako je opasno Hrvate ograničavati na ikavce bio dosta nepravedan prema Tutavcu i njegovu *Pravopisu*, što evo sad ispravljam, koliko se to može ispraviti s ovolikim zakašnjenjem. No ni danas ne smatram da će ikavica bitnije određivati smjer budućeg razvoja hrvatskoga jezika.“ (Grubišić 2014a: 50).

¹⁵² Tutavac skraćenicu dijeli na dvije vrste, one koje se pišu s točkom (*br.*, i *dr.*, *množ.*) naziva „skraćenicama“, a one koje se pišu bez točke (*m*, *mm*, *dkg*) naziva „sažeticama“. Usp. Tutavac 1971: 36–39.

4.3. Stajališta hrvatskih kroatista izvan Hrvatske prema „serbokroatizmu“ (srbohrvaštini) kao političkom projektu izraslom iz ideje o južnoslavenskoj uzajamnosti

Kroz svoju četrnaeststoljetnu povijest hrvatski je jezik bio u različitim jezičnim kontaktima. Još od vremena doseljavanja Hrvata na današnja područja te jezičnih dodira sa zatečenim romanskim starosjediocima, preko stoljeća koja su slijedila i bila obilježena različitim povoljnim, ali i nepovoljnim društveno-političkim prilikama hrvatski je jezik dolazio u jezične kontakte s latinskim, mađarskim, njemačkim, italomanskim (talijanskim), osmansko-turskim jezikom. U takvim sociopolitičkim i sociolingvističkim okolnostima dominantnost i opstojnost hrvatskoga jezika često je bila neizvjesna, ali nikada „ni jedan od tih jezičnih dodira nije postao prijetnja hrvatskomu kao zasebnom jeziku.“ (Auburger 2009: 11)

U drugoj polovici devetnaestoga stoljeća u duhu romantičarskoga nacionalizma i ideje o kulturnom, vjerskom i političkom jedinstvu svih slavenskih naroda pod okriljem carske Rusije, poznatom i kao „panslavenski pokret (panslavizam)“, predstavnici hrvatskoga ilirskoga pokreta na čelu s Ljudevitom Gajem zagovarali su jezično ujedinjenje južnih Slavena (Hrvata, Srba, Slovenaca i Bugara).¹⁵³ U razdoblju širenja ideje panslavizma, a ujedno i ideje jugoslavenstva kao jedne od panslavističkih varijanata, dolazi do sve izravnijih i tješnjih dodira hrvatskoga jezika sa srpskim. Taj će jezični kontakt dvaju jezika, kako ističe Auburger (2009), biti „programski vođen i ideološki racionaliziran“ te će postati prijetnja hrvatskom kao zasebnom jeziku po prvi put u njegovoj dugoj jezičnoj povijesti. Jezično-politički projekt razvijat će se u pravcu jezične unifikacije hrvatskoga i srpskoga jezika uz osigurani primat srpskoga jezika nad hrvatskim u jednoj zajedničkoj državi. Trajnim pokušajima stvaranja novoga, dogovorenoga i zajedničkoga hrvatsko-srpskoga jezika bit će zadovoljeni svi sastavni dijelovi jezično-političkoga projekta koji se mogu opisati kao „unitaristička jezična politika, pansrbizam s ideološkim čimbenicima realno etničkoga i opcijski deklarativnoga srpstva te velikosrpska vanjskopolitička ekspanzija“ (Auburger 2009: 11).

U jezikoslovnoj se kroatističkoj literaturi za ovaj jezično-politički projekt iz druge polovice devetnaestoga stoljeća kod svih proučavatelja hrvatskoga jezika ustalio naziv *serbokroatizam* ili *srbohrvaština*. Za razliku od onih proučavatelja koji su „Bečki književni

---

¹⁵³ Više u: Jonke 1971a: 179–210 i Vince 1978: 193–269.

dogovor“ iz 1850. godine označavali početkom ostvarivanja projekta zvanoga serbokroatizam (usp. Džaja 2015a: 291), Leopold Auburger početak pomiče na 1835. godinu u vrijeme „hrvatskoga, južnoslavenski orijentiranoga ilirskoga pokreta pod vodstvom Ljudevita Gaja“ (Auburger 2009: 12). Vrijeme je to u kojem ilirci nastavljaju proces izgradnje hrvatskoga književnoga/standardnoga jezika započet sredinom osamnaestoga stoljeća na novoštokavskoj dijalektnoj osnovi odbacujući kajkavsko narječje te ikavski izgovor.¹⁵⁴ Odabirom (i)jekavske štokavske osnove u hrvatskom književnom/standardnom jeziku uza sve glasnije propagiranje ideje o ujedinjenju južnoslavenskih naroda stvorena je poveznica hrvatskih preporoditelja s Vukom Stefanovićem Karadžićem (Tršić, 1787. – Beč, 1864.) i njegovom jezičnom reformom srpskoga jezika. Reforma se odvijala u isto vrijeme pod pokroviteljstvom austro-ugarske politike¹⁵⁵ uz poznatu Karadžićevu tezu iz članka „Srbi svi i svuda“ iz 1849. godine, u kojem na osnovi čakavsko-štokavskih razlika Karadžić dokazuje da su čakavci Hrvati, a svi štokavci Srbi.¹⁵⁶ I dok su Hrvati standardizaciju svojega jezika sprovodili „ujedinjujući područne književne jezike na temelju opstojeće predaje izabirući iz već postojećega, Srbi su jezik književni stvarali iz predajno nepostojećega“ (Kačić 1995: 36).

Hrvatskoj nenaklonjena slavistika devetnaestoga stoljeća, koja nije priznavala postojanje hrvatskoga jezika¹⁵⁷, s jedne strane te sve „uspješnija propaganda etnopolitičke i državopolitičke ideologije jugoslavenstva“ (Auburger 2009: 24) s druge strane dovele su do državnoga i jezičnoga jedinstva Hrvata i Srba. Državno je jedinstvo realizirano nakon završetka Prvoga svjetskoga rata osnutkom prve Jugoslavije 1918. godine, u kojoj je dominacija Srbije bila očita, uz uspješno daljnje razvijanje serbokroatističkoga projekta djelovanjem hrvatskih vukovaca, pristaša Vuka Stefanovića Karadžića. Hrvatski su vukovci prije državnoga ujedinjenja sastavili i objavili temeljene normativne priručnike zajedničkoga jezika: *Hrvatski pravopis* Ivana Broza (Klanjec, 1852. – Zagreb, 1893.) iz 1892., *Gramatiku i stilistiku hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika* Tome Maretića (Virovitica, 1854. – Zagreb, 1938.) iz 1899. godine te, konačno, *Rječnik hrvatskoga jezika* iz 1901. godine Ivana Broza i Franje Ivekovića (Klanjec, 1834. – Zagreb, 1914.), za koje Grubišić tvrdi kako su „pobjeda normiranja Karadžićeva jezika u Hrvata“ (Grubišić 1987c: 428).

---

¹⁵⁴ Više u: Brozović 1978 i Bašić 1991.

¹⁵⁵ „Nakon revolucionarnih previranja u Europi 1848. godine i navlastito poslije Berlinskoga kongresa 1878. godine nastaju neka nova carstva i kraljevstva pa time i nove političke potrebe za jedinstvenim slavenskim jezikom u minimalnoj instant-varijanti, barem tamo gdje je takav projekt bio ostvariv (rusko-ukrajinski, češko-slovački, srpsko-hrvatski i bugarsko-makedonski).“ (Pandžić 2006a: 18).

¹⁵⁶ Detaljan prikaz Vukova jezičnoga i političkoga djelovanja vidi u: Bašić 1991.

¹⁵⁷ Misli se na teoriju tipologije južnoslavenskih jezika J. Dobrovskoga koju je kasnije preuzeo i za potrebe jezične politike Bečkoga dvora iskoristio Jernej Kopitar. Detaljan opis donosi Grčević (1997a, 1997b).

Jezično se serbokroatizam temeljio na stalnom reguliranju ortografskih (pravopisnih) priručnika¹⁵⁸, izradi zajedničke terminologije te ustrajanju na izradi kapitalnoga¹⁵⁹ serbokroatističkoga leksikografskoga djela – Akademijina *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, započeta još 1867. godine pod uredničkom palicom vukovca Đure Daničića (Novi Sad, 1825. – Zagreb, 1882.).¹⁶⁰ U Akademijinu *Rječniku*, koji je bio zamišljen kao leksikografsko djelo jednoga i jedinstvenoga hrvatskoga ili srpskoga jezika, izostavljen je velik dio hrvatske dijalektalne kajkavske i čakavske leksičke baštine, koja se nikako nije uklapala u serbokroatističke predodžbe o zajedničkom jeziku. Iz Akademijina *Rječnika* izostavljenu čakavsku i kajkavsku leksičku baštinu Auburger (2009) vidi kao ključnu u otporu serbokroatizmu pruženu od strane hrvatskih pisaca „koji su se jednoglasno držali pripadnosti svih triju hrvatskih narječja hrvatskomu književnomu jeziku uključujući i ijekavski i ikavski unutar štokavskoga narječja“ (Auburger 2009: 26) prilikom stvaranja hrvatskoga pjesništva i religiozne književnosti.

Nakon dvaju kraćih perioda usporenoga djelovanja serbokroatizma u nepovoljnim mu i izmijenjenim političko-društvenim okolnosti Banovine Hrvatske (1939. – 1941.) te Nezavisne Države Hrvatske (1941. – 1945.) u drugoj je Jugoslaviji razvoj ovoga jezično-političkoga projekta s ciljem stvaranja zajedničkoga hrvatskoga i srpskoga jezika pod srpskom dominacijom nastavljen po već poznatom obrascu uz svesrdnu potporu države i vodećega srpskoga filologa toga vremena Aleksandra Belića (Beograd, 1876. – Beograd, 1960.), „koji je najagresivnije zastupao serbokroatizam među srpskim filolozima te je ujedno diktirao glotonimsku terminologiju“ (Auburger 2009: 129). Na početku je održan zajednički sastanak jezikoslovaca u Novom Sadu 1954. godine nakon kojega je uslijedila realizacija dogovorenih projekata zajedničkoga *Pravopisa hrvatskosrpskoga književnog jezika* 1960. godine i *Rječnika hrvatskosrpskoga jezika* 1967. godine u izdanju dviju matica. Političko ozakonjenje serbokroatističke jezične paradigme ostvareno je izmjenama Ustava FNRJ (7.

---

¹⁵⁸ Ovdje se misli na *Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole* iz 1929. godine koje uvodi serbokroatistička (izravno i mjestimično na Belićev *Pravopis* iz 1923. godine oslonjena) ortografska rješenja u dotadašnju hrvatsku Broz–Boranićevu pravopisnu praksu isključivo po naredbi Ministarstava prosvjete i resornoga ministra Božidara Maksimovića zvanog Boža Kundak ili na zajednički *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* iz 1960. godine u vremenu druge Jugoslavije kao plod rada dviju jezičnih komisija nakon sastanka u Novome Sadu 1954. godine.

¹⁵⁹ „Kamenom temeljcem jezičnoga zajedništva Hrvata i Srba A. Belić smatra *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, djelo koje je zasnovao i otpočeo Srbin Đura Daničić, produžio Hrvat Valjevac (inače Slovenac, op. V.Š.; na taj podatak upozorio me prof. Marko Samardžija), zatim Srbin Dubrovčanin Budmani i najzad Hrvat T. Maretić.“ (Grubišić 1987c: 432, prema Belić 1915: 11).

¹⁶⁰ Nakon Đure Daničića (stigao do natuknice *ćobo*) urednici Akademijina *Rječnika* (ARj) bilu su Matija Valjevac (od 1882. do 1883.), Pero Budmani (od 1883. do 1907.), Tomo Maretić (od 1907. do 1938.), Stjepan Musulin (od 1947. do 1969.) i Slavko Pavešić (od 1967. do 1975.).

ožujka 1963. godine) u vidu proglašenja *hrvatskosrpskoga* i *srpskohrvatskoga* jezika službenim u objema varijantama.

Prvi znakovi otpora jezikoslovne kroatistike potpunom ostvarenju serbokroatističkoga jezičnog projekta javljaju se 1967. godine objavom „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“. Nastavljaju se matičinim odustajanjem od daljnje sudjelovanja u izradi zajedničkoga *Rječnika srpskohrvatskoga književnog jezika* 1969. godine te, konačno, formalnim odustajanjem Matice hrvatske od daljnjih ostvarenja novosadskih zaključaka 1971. godine. Usprkos progonu i kažnjavanju hrvatskih jezikoslovaca i kulturnih radnika u turbulentnom vremenu hrvatskoga proljeća rezultat otpora serbokroatizmu bio je vidljiv već u sljedećoj dopuni Ustava SR Hrvatske (1972. godine), a potom i novim Ustavom SFRJ (1974. godine). Ustavom SFRJ iz 1974. godine potvrđena je ravnopravnost *hrvatskoga književnoga jezika* s ostalim službenim jezicima SFRJ, slovenskim, srpskim i makedonskim.¹⁶¹ Uspješan otpor zahuktalom serbokroatizmu u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća Auburger vidi u nekoliko znanstvenih i odlučnih poteza jezikoslovne kroatistike. Posebno ističe prikazivanje i razradbu problema standardizacije te razvoja samostalnoga hrvatskoga književnog jezika uvijek u „kontrastivnome odnosu prema srpskom književnom jeziku.“ Ističe i važnost nastanka „temeljnih kodifikacijskih i deskriptivnih djela iz područja ortografije, fonologije, leksikologije, gramatike i dijalektologije hrvatskoga jezika“ te „uspjelo periodiziranje hrvatskoga književnog jezika i njegove standardizacije na način koji odgovara činjenicama opovrgavajući tako jedan od temeljnih ideologema serbokroatizma u svoj njegovoj fikcionalnosti i jezičnopolitičkoj intencionalnosti, prije svega ideologem da je Vuk Karadžić začetnik hrvatskoga književnoga jezika“ (Auburger 2009: 30).

Dugo razdoblje, od 1835. godine, kada kreće „zaplet serbokroatizma kao hrvatske drame“ (Auburger 2009: 12), pa sve do 1991. godine i njegova formalnoga kraja, koji nastupa raspadom Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije kao državnoga i ideološkoga okvira u kojem se projekt zagovarao i uspješno razvijao, preko stotinu i pedeset godina, dovoljno govori o njegovoj dugotrajnosti i izdržljivosti. I danas je u nekim znanstvenim radovima s jezikoslovnom ili kulturološkom tematikom primjetno korištenje serbokroatističkih terminoloških pojmova prilikom imenovanja hrvatskoga književnog jezika kao što su *srpskohrvatski jezik*, *srednjojužnoslavenski dijasistem*, *centralnonovoštokavski govor*, *srpskohrvatski jezični dijasistem*, *književni jezik*, *naš jezik* itd. (usp. Džaja 2015a:

---

¹⁶¹ Vidi četvrto i peto razdoblje pod naslovom „Položaj hrvatskoga standardnog jezika u razdoblju 1945. – 1990.“ u ovome radu.

303)¹⁶², što dovoljno govori o ukorijenjenosti ovoga jezičnoga fenomena u jezikoslovnoj kroatistici.

Osim zaslužnih kroatista u domovini, koji su gotovo stoljeće i pol u teškim i nenaklonjenim im društveno-političkim prilikama ustrajali na očuvanju jedinstvenoga i samostalnoga hrvatskoga književnog jezika, znanstveno ga braneći od dominantnoga i nametnutoga serbokroatizma, valja ovdje istaknuti i znanstveni rad hrvatskih kroatista izvan Hrvatske. U svojim su jezikoslovnim radovima podržavali domovinsku jezikoslovnu kroatistiku u prevladavanju serbokratizma. Auburger (2009: 28) smatra da je „hrvatski jezik kroz njihov jezičnostvaralački rad i politički manje ometanu jezičnu produkciju dobio vitalnost i modernost te se je na taj način bogatio“. Bogateći hrvatski književni jezik, hrvatski kroatisti izvan Hrvatske unapređivali su kroatistiku i „ispravljali srpskohrvatska iskrivljivanja.“ (Auburger 2009: 28) Jezikoslovnim radovima o hrvatskom književnom jeziku u vremenu vladavine serbokroatizma posebno su se istaknuli Vinko Grubišić, Krsto Spalatin i Branko Franolić.

Na početku valja primijetiti kako znanstvena promišljanja i zaključci o hrvatskom jeziku u radovima hrvatskih kroatista izvan Hrvatske u pitanju serbokroatizma ne odstupaju u velikoj mjeri od onih zaključaka koje je donosila domovinska jezikoslovna kroatistika koja se odlučno borila protiv serbokroatizma. U radovima hrvatskih kroatista izvan Hrvatske primjetna je neograničena sloboda u znanstvenom izražavanju te činjeničnom argumentiranju uz izostanak bilo kakvoga političkoga ili nekoga drugoga oblika pritiska. Svi događaji, a tako i akteri vezani uz razvoj hrvatskoga književnog/standardnog jezika u vremenu izražene dominacije serbokratizma prikazani su u radovima hrvatskih kroatista iz inozemstva bez prikrivanja ili prešućivanja nekih važnih činjenica. S današnje vremenske udaljenosti može se slobodno reći da su hrvatski kroatisti izvan Hrvatske govorili i pisali gotovo istovjetno kroatistima u domovini koji su – kako bi došli do konačnoga uspjeha, samostalnoga i jedinstvenoga razvoja hrvatskoga književnog jezika u nesklonim mu političko-društvenim okolnostima, ali dosta puta i radi vlastite sigurnosti te straha od progona vlasti – morali to ipak činiti opreznije i znatno promišljenije. Svoje su jezikoslovne radove hrvatski kroatisti izvan Hrvatske sastavljali opisujući nekoliko jezikoslovnih područja na kojima je jezični

---

¹⁶² Misli se na polemike vođene u nekoliko brojeva časopisa *Vijenac* (god. XXIII, br. 542, 543, 544, 545) između Srećka Marka Džaje i Ivana Lovrenovića o hrvatskoj kulturološkoj sastavnici u Bosni i Hercegovini. Cijela prepiska polemike nalazi se u časopisu *Bosna franciscana* (23, 42) iz 2015. godine. Pandžić (2006c: 22) pak ističe: „sve dotle dok se u Hrvatskoj bude pisalo i učilo o *srednjojužnoslavenskom dijasistemu* i sl. pojmovlju, u teoriji ćemo s pravom govoriti o *metodologijskom, virtualnom serbokroatizmu* koji još uvijek postoji u jednom metajezičnom pristupu.“

serbokroatizam ostvario najsnažniji utjecaj. Pisali su o problemima tipologije južnoslavenskih jezika, naziva hrvatskoga književnog jezika, početka standardizacije hrvatskoga jezika te o ulozi Vuka Stefanovića Karadžića u širenju jezično-političkoga serbokratizma.

4.3.1. Pogrešna tipologija južnoslavenskih jezika kao podloga razvoju serbokratizma

Vinko Grubišić u časopisu *Hrvatska revija* objavljuje nekoliko članaka koji se izravno tiču serbokroatizma i njegova utjecaja na razvoj hrvatskoga književnog jezika u devetnaestom i dvadesetom stoljeću. Tako 1971. godine u članku pod naslovom „Problemi oko tipologije južnoslavenskih jezika“ Grubišić polazi od samoga početka serbokroatističkoga jezičnoga projekta.¹⁶³ Čitav serbokroatistički jezični projekt stvaranja jednoga i jedinstvenoga srpskohrvatskoga jezika na području nekadašnje Jugoslavije počivao je na pogrešno postavljenoj tipologiji južnoslavenskih jezika iz devetnaestoga stoljeća. Aktivnost tadašnjih slavista Dobrovskoga, Kopitara i Šafařika „u pojmovnom i terminološkom utemeljenju južnoslavističke tipologije i klasifikacije već je u samim počecima usmjerila tipologiju južnoslavenskih jezika u korist serbokratizma te ju je sve do današnjih dana gurala na njegov kolosijek“ (Auburger 2009: 63). Slavističke zablude oca slavenske filologije Josefa Dobrovskoga (Balassagyarmat, 1753. – Brno, 1829.) i njegova istomišljenika Josefa Pavla Šafařika (Kobeliarov, 1795. – Prag, 1861.) da su se „svi Slaveni nekada zvali Srbima“ i da je srpski jezik ekvivalent svih južnoslavenskih jezika,¹⁶⁴ kasnije izmijenjene u to da su barem svi Južni Slaveni zapravo Srbi, poslužile su austro-ugarskim vlastima u provođenju vlastitih jezično-političkih interesa. Te je interese uspješno u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća provodio Vuk S. Karadžić reformirajući srpski književni jezik pod zaštitom cenzora i bečkoga slavista Jerneja Kopitara (Repnje, 1780. – Beč, 1844.). Vukova tipologija južnoslavenskih jezika u kojoj je „kajkavski u sklopu slovenskoga, svi štokavci su Srbi, a na otocima ima Hrvata i njihov jezik razlikuje se malko od srpskoga... ali mu je bliži nego ijedan slavenski jezik“ (Grubišić 1971: 185) za Grubišića je u potpunosti netočna te za Hrvate najnepravednija, ali u najnovijim vremenima još uvijek prisutna među srpskim

---

¹⁶³ Ovo razdoblje u svojoj knjizi *Hrvatski jezik i serbokroatizam* Leopold Auburger naziva drugim razdobljem serbokroatizma ili pretpoviješću serbokratizma.

¹⁶⁴ „Nazvavši srpskim imenom na taj način osim Hrvata-kajkavaca i Slovenaca sve južne Slavene i njihove jezike, Dobrovsky je imenu 'Serb' i njegovu pridjevu 'Serbisch' podario još jedno apstraktno značenje, ovoga puta unutar južnoslavenskih naroda i jezika.“ (Grčević 1997a: 9).

jezikoslovcima. Stoga Grubišić traži napuštanje „zablude o utvrđenoj istini hrvatskoga i srpskoga jezičnoga jedinstva“ od koje je uvijek polazio hrvatski jezikoslovac Vatroslav Jagić u svojoj tipologiji južnoslavenskih jezika. Smatra kako je došlo vrijeme u kojem treba „ukazati na Jagićeve propuste koji su tipični za njegovo vrijeme, nelingvistička predviđanja zamijeniti lingvističkim predviđanjima, a ne uvijek tapkati po Jagićevoj veličini i značenju za slavistiku“ (Grubišić 1971: 184).

Tipologija južnoslavenskih jezika, po Grubišiću, morala se provesti međusobnim uspoređivanjem slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga, makedonskoga i bugarskoga jezika, „mehanički i po već unaprijed utvrđenomu shematizmu pazeći na jezične razlike na obje strane te polazeći od udaljenosti svakoga pojedinoga jezika od staroslavenskoga“ (Grubišić 1971: 186) kao zajedničkoga i ishodišnoga jezika. Da su se u tipologiji južnoslavenskih jezika, posebno hrvatskoga i srpskoga, kod nekih proučavatelja poštivale razlike po pitanju refleksa konsonantske grupe *dj*, razlike u prozodijskom sustavu, imenskom rodu, fonološkim i fonetskim obilježjima, palatalizaciji, stilskim i izražajnim mogućnostima te različitim glagolskim aspektima u jeziku Grubišić smatra kako se nikada ne bi ozakonilo jezično zajedništvo tih dvaju jezika jer se „paralingvistički nestručno i zlonamjerno prelazilo preko jezičnih razlika“ (Grubišić 1971: 195). Autor navodi samo neke od jezičnih razlika između hrvatskoga i srpskoga jezika, npr. različitu upotrebu futura – „hrvatski uvijek opisno *past će*, a srpski uz opisni nalazimo i sintetični oblik *pašće*“ (Grubišić 1971: 190) – zatim tendenciju gubitka nekih padeža (npr. *mene mi dade*) koja je izražena u srpskom jeziku, a u isto vrijeme nepoznata u hrvatskom jeziku ili zamjenu futura prezentom svršenih glagola koja je zastupljenija u srpskom jeziku negoli u hrvatskom. Kako ne bi došlo do „mehaničke prenaglašenosti“ (Grubišić 1971: 195) jednoga jezičnog segmenta kao, npr., *refleksa glasa jat*, koji je nametnut od strane Vuka S. Karadžića i hrvatskom i srpskom jeziku kao jedini razlikovni tipološki kriteriji, Grubišić inzistira na proučavanju jezičnih osobina i struktura jezika u cijelosti. Protivi se stvaranju „lingvističkih zaključaka na temelju filoloških datosti“ (Grubišić 1985a: 280) te navodi primjer pogrešnoga pripisivanja hrvatskoga kajkavskog narječja slovenskome jeziku na temelju „izoglosa jednoga područja“ (Grubišić 1985a).

4.3.2. *Pitanje naziva hrvatskoga književnog jezika u vremenu dominacije serbokroaticizma*

Jedno od važnih pitanja jezikoslovne kroatistike u 150-godišnjoj povijesti djelovanja serbokroaticizma bilo je ono o nazivu hrvatskoga književnog jezika. O tom su pitanju u svojim radovima pisali i hrvatski kroatisti izvan Hrvatske.

Nakon što je „posljednji staleški sabor 1847. godine zaključio da se *narodnom jeziku* ima dati odsele ona čast koju je do tada uživao latinski jezik“ (Babić 1991: 38) te nakon Bečkoga književnoga dogovora iz 1850. godine koji je za posljedicu imao sve izraženije djelovanje serbokroaticizma Hrvatski je sabor 1861. godine donio odluku o uvođenju naziva *jugoslavenski jezik* kao službenoga naziva jezika u Hrvatskoj.¹⁶⁵ Neki od još predloženih naziva bili su: *hrvatsko-slavonski* (Ivan Kukuljević), *hrvatsko-slavonsko-srpski* (Ivan Vardijan), *hrvatsko-slavonsko-dalmatinsko-primorski* (Ivan Vončina), *hrvatsko-srpski* (Ivan Kukuljević), *hrvatski ili srpski* (Franjo Rački) te *narodni jezik u trojednoj kraljevini* (Avelin Čepulić).¹⁶⁶ Formulacija *hrvatsko-srpski jezik*, koja je ovom prilikom po prvi put spomenuta u povijesti hrvatskoga jezika kao mogućnost službenoga naziva hrvatskoga književnog jezika, uz političku činjenicu da je u isto vrijeme izglasan i „zaključak o priznanju Srba u Hrvatskoj kao posebne etničke zajednice“ (Babić 1991: 39), tek je u budućnosti pokazala svoje dalekosežne posljedice.

Pišući o nazivima za hrvatski jezik od Drugoga svjetskoga rata do osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća Vinko Grubišić naglašava nelogičnost stalnih promjena u imenu jezika dok je u isto vrijeme „bit hrvatskoga jezika zapravo uvijek ista i dok se u njegovoj strukturi stvarno ništa ne mijenja“ (Grubišić 1986a: 14). Posebno naglašava važnost svojega teksta u činjenici kako je relativno malen broj Hrvata izvan Hrvatske upoznat s izmjenama Ustava SR Hrvatske iz 1974. godine u kojima je hrvatski jezik ponovno nazvan hrvatskim imenom pa se „roditelji i djeca koja pohađaju svakojake jugoslavenske dopunske škole u inozemstvu od neupućenih i zloupućenih učitelja uvjeravaju u mnogošto, što onda ljudi uzimlju za gotov groš“ (Grubišić 1986a: 14).

Podijelivši razdoblje od 1945. godine do 1986. godine na četiri odjeljka (1. Od kraja Drugoga svjetskog rata 1945. godine do Novosadskoga sastanka 1954. godine; 2. Od

---

¹⁶⁵ Ovaj je naziv 1862. godine poništio dvorski kancelar Ivan Mažuranić u predlošku koji je bio namijenjen samome caru Austro-Ugarske te ga je zamijenio nazivom *hrvatski jezik* (Auburger 2009).

¹⁶⁶ Više o ovome u: Zelić-Bučan 1970., 1971., Ostojić 1970., Stojković 1940.

Novosadskoga sastanka do Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika 1967. godine; 3. Od Deklaracije do priznavanja Ustavom iz 1974. hrvatskog jezika i njegova imena; 4. Od Ustava iz 1974. godine do 1986. godine) (Grubišić 1986a) koja se podudaraju s periodizacijom poslijeratnoga razvoja hrvatskoga jezika, Grubišić donosi svoja razmišljanja o promjeni naziva hrvatskoga jezika u svakome od tih razdoblja.

Dok mu je prvo razdoblje korištenja četiriju službenih jezika (hrvatskoga, slovenskoga, srpskoga i makedonskoga) u poslijeratnoj Jugoslaviji “vrijeme velikih papirnatih obećanja jezične ravnopravnosti i općih fraza koje su blještavilom zaslijepile ljude“ (Grubišić 1986a: 16), u drugome razdoblju, kada jezikoslovna kroatistika pod velikim pritiskom dviju ideologija (serbokroatizma i jugoslavizma) prihvaća unitaristički koncept daljnjega razvoja hrvatskoga jezika i kada „hrvatski jezik gubi svoje ime i status“ (Grubišić 1986a: 17) te se počinje upotrebljavati dvočlani naziv jezika *hrvatskosrpski* ili *srpskohrvatski*, Grubišić ne vidi puno „dostojanstvenih ljudi kao što je Julije Benešić“ (Grubišić 1986a: 17) koji bi bili sposobni oduprijeti se snažnom djelovanju jezičnoga serbokroatizma. Velike upitnike stavlja na tadašnje hrvatske jezikoslovce Matu Hrastu i Josipa Hama, nazivajući ih „štetnim pojedincima“ i sumnjajući u njihovu iskrenu odlučnost u borbi protiv nametnutoga jezičnoga unitarističkog koncepta, a za dvojicu sudionika Novosadskoga sastanka Juru Kaštelana i Marina Franičevića ističe kako su „više zagovarali srpsku stranu“ prilikom svojih izlaganja na sastanku u Novom Sadu. Uviđajući svu snagu serbokroatizma u izboru novoga naziva za hrvatski jezik, Grubišić se pita zašto netko od Hrvata prilikom izbora naziva jezika na Novosadskom sastanku nije inzistirao na primjeni pravila abecednoga reda kod službenoga naziva jezika jer bi onda naziv bio samo jedan – *hrvatskosrpski*, „koji bi naravno kao i sve druge zmešancije bio neopravdljiv, ali tek kao pitanje pravičnosti takvo bi pitanje imalo smisla“ (Grubišić 1986a: 18). Vrijeme izrazite „borbe za ime i status hrvatskoga jezika“ (Grubišić 1986a) glavno je obilježje trećega razdoblja Grubišićeve periodizacije. Ističe važnost „Zaključaka plenuma društva književnika Hrvatske o problemima suvremenoga jezika hrvatske književnosti, znanosti, školstva i sredstava masovne komunikacije“ od 7. travnja 1966. kao važnoga dokumenta koji je prethodio „Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“ iz 1967. godine i u kojem je jasno naznačena potreba institucionaliziranoga bavljenja i brige za hrvatski književni jezik¹⁶⁷ koji je tada još uvijek

---

¹⁶⁷ Misli se na sve one institucije koje su se kasnije našle kao potpisnice „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“ iz 1967. godine: Maticu hrvatsku, Hrvatsko filološko društvo, Institut za jezik JAZU, Društvo književnika Hrvatske te katedre za hrvatski jezik dvaju Filozofskih fakulteta – u Zagrebu i Zadru.

nosio naziv *hrvatskosrpski* ili *srpskohrvatski*. U posljednjem, četvrtom razdoblju, za Grubišića, razvoj naziva hrvatskoga književnog jezika ide u „skladu sa vlastitim povijesnim uvjetovanostima i jezičnim datostima“ (Grubišić 1986a: 22). Nakon izmjena Ustava 1974. godine u jezikoslovnoj kroatistici napuštena je praksa serbokroatističkoga dvočlanog naziva jezika i u upotrebu je vraćen naziv *hrvatski književni jezik*.¹⁶⁸ Drugi hrvatski kroatist iz inozemstva, Krsto Spalatin, u svome radu isto razdoblje opisuje kao vrijeme u kojem se „na srpskoj strani govori o jednom jeziku s dvije varijante, dok se na hrvatskoj govori o apstraktnom hrvatsko-srpskom dijasistemu i o konkretnom hrvatskom (književnom ili standardnom) jeziku“ (Spalatin 1987: 27).

Sve češća upotreba u lingvističkim radovima apstraktnoga pojma *hrvatsko-srpski dijasistem/dijasustav*¹⁶⁹, koji je u hrvatsku jezikoslovnu praksu uveo Dalibor Brozović svojim jezikoslovnim radovima¹⁷⁰, okarakteriziravši ga kao apstraktan pojam koji predstavlja „skup samo bitnih zajedničkih osobina koje karakteriziraju neku grupaciju idiomâ nižega ili višega ranga“ (Brozović 2001: 5) te je kao takav neovisan pojam od standardnoga jezika, bitan samo u genetskoj lingvistici, za Grubišića je bila neprihvatljiva u vremenu postustavnih promjena. Po njemu je to „neprecizan naziv za istu dijalekatsku podlogu jezika Hrvata, Srba i Crnogoraca“ (Grubišić 1986a: 23) koju srpski jezikoslovci jednostavno nazivaju *jezik* i „pod tim dijasustavom žele razumjeti baš ono, što hrvatski jezikoslovci žele izbjeći: jednakost između dijasustava i standardnoga jezika“ (Grubišić 1986a: 25). Korištenje termina *hrvatsko-srpski dijasistem/dijasustav*, po Grubišiću, izaziva najveći problem kod tumačenja naziva hrvatskoga jezika u međunarodnoj slavistici. „Skup apstrakcija (hrvatsko-srpski dijasistem/dijasustav V.Š.), višedesetljetna tradicija nazivanja hrvatskog jezika *srpskohrvatski*, a i činjenica što tim neistinama ide uveliko naruku i jugoslavenska propaganda – a da o lijenosti duha i ne govorimo – sve to uvjetuje, da se istina o hrvatskom jeziku tako teško probija u zapadnom svijetu, usprkos činjenici, da se u samoj Hrvatskoj jezik – prema Ustavu naziva hrvatskim imenom“ (Grubišić 1986a: 25).

Krsto Spalatin problem „čudnih naziva za jezik kojim govore dva naroda“ (Spalatin 1970: 961) vidi u pretjeranom inzistiranju i isticanju jezičnoga jedinstva Hrvata i Srba. Svi

---

¹⁶⁸ Vidi: *Narodne novine*, 22. veljače 1974., br. 8, str. 131–145.

¹⁶⁹ Termin *dijasustav* Vinko Grubišić koristi u svome radu kao hrvatski ekvivalent srpskomu *dijasistemu*. „On (Srbin V. Š.) će upotrebiti *srbo-hrvatski* ili *srpsko-hrvatski dijasistem* – ako baš želi o njem govoriti – a Hrvat *hrvato-srpski*, odnosno *hrvatsko-srpski dijasustav*...“ (Grubišić 1986a: 24).

¹⁷⁰ Grubišić se osvrće na Brozovićev članak „O nazivu jezika Srba, Hrvata, Muslimana i Crnogoraca“ (*Sveske* 2, 1984., br. 5–6, str. 351–356; *Književni jezik* 14, 1985., br. 1, str. 1–9).

dosadašnji dvočlani (*hrvatsko-srpski, hrvatski ili srpski i hrvatskosrpski*), pa čak i tročlani (*srpsko-hrvatsko-slovenački*) nazivi jezika za Spalatinu imaju „neki usiljeni i neprirodni prizvuk. S dodatkom *hrvatskosrpski* kao da se u Titovoj Jugoslaviji htjelo nadoknaditi Hrvatima ono što im je oduzela Aleksandrova diktatura.“ (Spalatin 1970: 962). Spalatin smatra kako je u praksi moguće govoriti o dvjema narodnostima koje imaju vrlo slične jezike pa im ime jezika može biti zajedničko, ali samo pod uvjetom da među njima nema animoziteta. Ako je animozitet izražen, imena jezika bit će različita „jer se na taj način i razumno i emocionalno ističe razlikost nacionalnih pripadnosti“ (Spalatin 1970: 961). Ovakvu jezičnu praksu Spalatin prepoznaje u odnosu hrvatskoga i srpskoga jezika. Po pitanju razumijevanja, po Spalatinu, hrvatski i srpski su jedan jezik, ali kada govornik hrvatskoga jezika koristi svoj jezični izraz, on ga upotrebljava u drugačijem obliku od govornika srpskoga jezika (Spalatin 1970). Upravo taj jezični osjećaj da je nešto *drugačije* „nema smisla govoriti *malo drugačije*, samo drugi govor, ekavica mjesto ijekavice“ (Spalatin 1970: 961) daje pravo svakom narodu da svoj književni jezik nazove svojim imenom. Tako je, po Spalatinu, serbokroatističko i jugoslavističko inzistiranje na jezičnom i narodnom jedinstvu Hrvata i Srba započeto još u devetnaestom stoljeću dovelo do narodnoga i jezičnoga dvojstva u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća.

4.3.3. Periodizacija hrvatskoga književnog jezika u kontekstu jezičnoga serbokroatizma

Utjecaj serbokroatizma na periodizaciju hrvatskoga književnog/standardnog jezika još je jedna tema o kojoj su uz domovinske kroatiste i hrvatski kroatisti izvan Hrvatske pisali u svojim jezikoslovnim radovima. Pojava Vuka Stefanovića Karadžića koji je ustrajno provodio austro-ugarske serbokroatističke jezično-političke interese u vremenu hrvatskoga narodnog preporoda bitno je utjecala na proces standardizacije hrvatskoga jezika. Auburger (2009: 108) smatra kako je „taj tip književnog jezika koji je Karadžić želio uvesti u srpsku književnost kao novost, bio već dobro poznat Ilircima“ te je s njihove strane prihvaćen kao „aktualizacija duge tradicije ilirskoga književnog jezika.“ Jačanje serbokroatizma u odlučujućoj fazi standardizacije hrvatskoga jezika, kada je štokavština izabrana za osnovicu standardnog jezika, uvelike je promijenilo shvaćanje o tome kada zaista počinje hrvatski jezični standard.

Brozovićeva periodizacija hrvatskoga književnog/standardnog¹⁷¹ jezika, kojom se početak procesa standardizacije hrvatskoga jezika pomiče iz devetnaestoga stoljeća i vremena ilirskoga pokreta u osamnaesto stoljeće, kod Grubišića izaziva tek osjećaj poštivanja. Ipak, uvjeren je kako će Brozovićeva periodizacija zauvijek izmijeniti „mit star kojih stotinu godina“ (Grubišić 1980c: 463) o narodnom preporodu kao nekoj važnoj jezičnoj prekretnici. Potaknut razmišljanjem Stjepana Babića, koji u članku „Nova i cjelovita slika povijesti hrvatskoga književnoga jezika“ (*Jezik* 26, 4, str. 119–123., 1978./1979.) smatra kako periodizaciju treba pomaknuti u šesnaesto i sedamnaesto stoljeće, Grubišić donosi zaključak kako se „počeci hrvatskoga jezičnog standarda mogu pomaknuti u 17. stoljeće, u doba kada su političke granice Hrvatske bile najbliže istočna zapadnoj“ (Grubišić 1980c: 463). Za njega jezik Marka Marulića i Marina Držića iz šesnaestoga stoljeća ima elemente „iznadregionalnosti“, ali potpuna „iznadregionalnost“ nije se mogla postići zbog nepovoljnih političkih prilika te zbog dvojezičnosti autora „pa je na neki način, nastojanje za jezičnim standardom ublažavalo poznavanje latinskoga jezika i komuniciranje na tom internacionalnom jeziku“ (Grubišić 1980c: 462).

Ovdje Grubišić posebno naglašava nepostojanje „ma ni jednoga srpskoga lingvista koji bi se bio pomirio s tim, da hrvatski i srpski jezični standard ne bi bili nastali u isto vrijeme“ (Grubišić 1987c: 436), napominjući kako su jednako mišljenje dijelili i neki međunarodni slavisti tog vremena. Tu posebno izdvaja Kennetha E. Naylora (Philadelphia, 1937. – Columbus, 1992.) te Bohuslava Havránka (Prag, 1893. – Prag, 1978.)¹⁷², koji u svojim radovima serbokroatistički jezični koncept jedinstvenoga srpskohrvatskoga književnoga jezika prikazuju kao spasonosno jezično rješenje koje su Hrvati dočekali u uvjetima „anarhične jezične situacije koja je u to vreme postojala u Hrvatskoj, gde je svaki pisac smatrao sopstveni dijalekt kao književni“ (Naylor 1973: 50, prema Grubišić 1987c: 436), ne priznajući tako različit početak standardiziranja hrvatskoga i srpskoga jezika.

---

¹⁷¹ Više u: Brozović 1971 i 1978.

¹⁷² Navodi njihove radove: Kenneth E. Naylor, „Odaziv na Vukove reforme srpskohrvatskog književnog jezika kod Hrvata u drugoj polovini XIX veka“ (*Naučni sastanak u Vukove dane (Referati i saopštenja)*, 3, 1973., 49–56); Bohuslav Havránka, „Značaj Vuka Stefanovića Karadžića za razvoj srpskohrvatskog književnog jezika“ (*Anali Filološkog fakulteta Beogradskog univerziteta*, 5, 1965., 259–266).

4.3.4 Uloga Vuka Stefanovića Karadžića u nastanku i širenju serbokroatizma

Jedan od glavnih začetnika i protagonista jezikoslovnoga serbokroatizma u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća bio je bez sumnje Vuk Stefanović Karadžić. O dvjestotoj obljetnici njegova rođenja (1987. godine) dvojica hrvatskih kroatista izvan Hrvatske objavila su članke u časopisu *Hrvatska revija* u kojima su pokušali objektivno sagledati važnost i ulogu Karadžića u razvoju hrvatskoga književnog/standardnog jezika.¹⁷³ Tako Vinko Grubišić piše članak pod naslovom „Vuk S. Karadžić i hrvatski jezik u XIX. i XX. stoljeću“, dok Krsto Spalatin svoj članak naslovljava „Vuk-Kopitar i jezik u Hrvata“.¹⁷⁴ Obojica autora žele upozoriti na tadašnja pogrešna shvaćanja i jezikoslovna učenja o Karadžićevoj važnosti u „stvaranju i reformiranju hrvatskoga jezika“ (Grubišić 1987c). Žele objektivno i bez pristranosti upozoriti na to da „Vuk Karadžić nije ni stvorio, ni donio, ni dao, ni reformirao hrvatski jezik, nego da je tek imao većega značenja u konačnici standardiziranja hrvatskoga jezika – zahvaljujući posebnim političkim okolnostima, a ne nikako jezičnim datostima i razvoju“ (Grubišić 1987c: 416).

I Grubišić i Spalatin suglasni su u tvrdnji da je važnost Karadžićeva jezikoslovnoga rada i djelovanja bila isključivo na korist srpskoga književnog jezika i srpske kulture u vremenu reformiranja srpskoga književnog jezika. Hrvatski bi književni jezik, po njima, ionako svoj već započeti proces standardizacije nastavio na štokavskoj osnovici, ali „s daleko više kajkavskih i čakavskih značajki“ (Grubišić 1987c: 419), da nije došlo da pojave Vuka S. Karadžića. Karadžićevo uvjerenje o postojanju „samo jednoga jezika (južnoga narječja/štokavskoga) i jednoga naroda (srpskoga) na području od Bugarske do Jadranskoga mora“ (Spalatin 1988) za hrvatske kroatiste izvan Hrvatske središnji je dio njegova jezično-političkoga koncepta koji je vjerno provodio i od kojega nikada nije odustao.¹⁷⁵

Pojavivši se u povoljnim mu društveno-političkim prilikama, taj je „nekritičan sakupljač i objelodanitelj narodnoga blaga, slab prevoditelj Svetoga Pisma, pisac srpske gramatike, koje je terminologija nezgrapna do razumljivosti“ (Grubišić 1987c: 418), iskoristio tadašnje hrvatske jezikoslovne prilike u okviru ilirskoga panslavističkoga zanosa za širenje

---

¹⁷³ O ulozi Vuka Stefanovića Karadžića u razvoju hrvatskoga književnog jezika govori i Franolić (1983., 1984., 1988.).

¹⁷⁴ Spalatin se u svome članku osvrće na epistolarnu korespondenciju između Vuka Stefanovića Karadžića i Jerneja Kopitara (oko 350 pisama) koja je objavljena u Beogradu 1907. godine pod naslovom *Vukova prepiska* u izdanju Državne štamparije Kraljevine Srbije.

¹⁷⁵ Ovu tvrdnju Grubišić potkrepljuje citatom iz jednoga pisma Vuka Stefanovića Karadžića Lukijanu Mušickom iz 1833. godine u kojem Vuk izjavljuje: „Samo da je Šokce (Hrvate; nap. V. Š.) dotle dovesti da reknu da su Srbi i da prime naša slova, a neka veruju što im drago.“ (Živančević 1966: 257, prema Grubišić 1987c: 424).

serbokroatizma. Zato Grubišić u svome članku izdvaja četiri skupine hrvatskih lingvista s obzirom na odnos prema Vuku S. Karadžiću. U prvoj su skupini „bezrezervni odanici Karadžićevim idejama (npr. I. A. Brlić, I. Tkalac)“, potom oni „koji su bili zagrijani Karadžićevim idejama pa su ohladjeli (npr. Lj. Gaj, I. Mažuranić), oni koji su se uljudno odnosili prema Karadžiću, a stvarno su bili protivni njegovim koncepcijama (npr. F. Kurelac, V. Babukić)“ te na kraju „Karadžićevi protivnici (npr. B. Šulek, M. Pavlinović, A. Kuzmanić)“ (Grubišić 1987c: 424). I dok su se hrvatski lingvisti, po Grubišićevu mišljenju, „gubili u nebuloznim zanosima koje je politička situacija nemilosrdno rasplinjavala“ (Grubišić 1987c: 426), Vuk S. Karadžić dobro je znao da će samo ustrajnim provođenjem serbokroatističkih ideja osigurati primat za svoj srpski jezik i srpski narod u jugoslavenskom zajedništvu. Gotovo nikada nije ni pomislio da će se „ime Hrvat izdići iznad pokrajinskih imena“ (Spalatin 1988: 72) te da će Šokci i Turci (kako je Karadžić nazivao Hrvate i Muslimane; nap. V. Š.) razviti drugačiju nacionalnu svijest, a time i svoj standardni jezik koji je različit od srpskoga jezika. Takav Vukov pristup Spalatin naziva „velikosrpstvom“ i naglašava kako se ono „ne smije uspoređivati s unitarizmom nekih suvremenih Srba koji poslije 70-godišnjeg suživota s Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom, ne mogu shvatiti, da su Srbi i Hrvati dva srodna ali različita i politički inkompatibilna naroda: po svojoj dojakošnjoj naravi jugoslavenstvo ne uključuje hrvatstvo, nego ga satire“ (Spalatin 1988: 75).

Uz Vuka S. Karadžića za Grubišića najglasniji negator postojanja hrvatskoga jezika, „Čovjek zloupućen o jezicima, o kojim je izvještavao“ (Grubišić 1987c: 430), bio je Jernej Kopitar. Sprovodio je interese austro-ugarske jezične politike koju je predstavljao radeći kao cenzor slavenskih knjiga („slovenski knjižničar“) podupirući Vuka S. Karadžića i njegova serbokroatistička jezična rješenja kao jedina moguća kod jugoslavenskih naroda u sastavu Habsburške Monarhije. Grubišić primjećuje kako je Kopitar uvijek iz tih balkanskih jezičnih kolopleta izdvajao svoj slovenski jezik i Slovence kao narod, „dok je čak i Nijemcima predlagao da prihvate neke ćiriličke grafeme“ (Grubišić 1987c: 430). Najzaslužniji je za Karadžićevo prihvaćanje i daljnje širenje serbokroatističkoga shvaćanja štokavskoga kao srpskoga jezika („svi štokavci su Srbi!“) i kajkavskoga kao slovenskoga jezika („svi kajkavci su Slovenci!“), a velika je vjerojatnost, po Grubišiću, da je upravo Kopitar velikim djelom autor Karadžićeva *Srpskoga rječnika* iz 1818. godine.

Na kraju, Grubišić je uvjerenja kako je daljnje širenje „jezične karadževštine“ u hrvatskom jeziku zaustavljeno pojavom dvaju „projekta“ odnosno dvaju kroatističkih časopisa – *Kaj* (1968.) i *Čakavska rič* (1970.), koji su otkrivajući dijalektalno leksičko blago

hrvatskoga jezika zaustavili serbokroatističku praksu neprihvatanja hrvatskih dijalekata kako sastavnica književnoga jezika te jasno trasirali smjer kojim se treba u budućnosti razvijati hrvatski jezik. Siguran je Grubišić da, „i da nije postojao Karadžić, hrvatski bi jezik i danas bio štokavski, ali daleko bogatiji, normiraniji, uključeniji u suvremene tokove današnje uljudbe.“ (Grubišić 1987c: 439).

4.4. Stajališta hrvatskih kroatista izvan Hrvatske prema „Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ te o ustavnim amandmanima koji su prethodili Ustavu iz 1974. godine

U turbulentnim društveno-političkim trenucima druge Jugoslavije od 1945. godine do 1990. godine jedan se vremenski isječak označava kao velika prekretnica u razvoju hrvatskoga književnog jezika. U vremenu od 1967. godine do 1974. godine dolazi do primjetnoga slabljenja jugounitarističkoga pritiska na državnoj razini koji se ubrzo odražava i na pitanje položaja hrvatskoga književnog jezika u zajedničkoj državi. Kako navodi Auburger, prekretnica se zbilja „promjenom smjera u jugoslavenskoj unutrašnjoj politici smjenom ministra Rankovića¹⁷⁶ 1966. godine te promjenama Ustava 7. travnja 1967. godine u smislu povećanja prava pojedinih Republika unutar Jugoslavije, pa time i SR Hrvatske... omogućeno je slobodnije, dublje i opsežnije vođenje lingvističke diskusije“¹⁷⁷ (Auburger 2009: 175). Razdoblje od objavljivanja „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ 1967. godine do novoga Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije 1974. godine bilo je vrijeme najjačega otpora u sferi jezičnoga jugounitarizma jer „osjećalo se nekako da će na drugim područjima biti lakše ukloniti rezultate unitarističkih nastojanja kada jednom dođu povoljnije opće političke prilike, ali ako do tada jugounitarizam pobjedi u jeziku i tu učvrsti pobjedu, restauracija će biti krajnje teška, možda i nemoguća.“ (Brozović 1991: 15).

Uz već spomenuti društveno-politički trenutak slabljenja partijske i policijske stege u SFRJ nakon odlaska Aleksandra Rankovića, izravan jezikoslovni povod nastanku i objavi „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ 1967. godine potaknulo je nekoliko važnih jezikoslovnih prekretnica koje su joj prethodile. Nova jezikoslovna kretanja otpočela su još na Petom kongresu jugoslavenskih slavista u Sarajevu 1965. godine, na kojem su vođene oštre polemike između hrvatskih i srpskih lingvista o upotrebi naziva obiju

---

¹⁷⁶ Aleksandar Ranković (Draževac kraj Obrenovca, 1909. – Dubrovnik, 1983.), bliski suradnik Josipa Broza Tita, član Politbira, potpredsjednik Jugoslavije te čelni čovjek obavještajne zajednice u Jugoslaviji, OZNE (Odjeljenje za zaštitu naroda) i UDBE (Uprava državne bezbednosti). Smijenjen je s dužnosti potpredsjednika Jugoslavije i isključen iz partije na četvrtoj sjednici CK SKJ na Brijunima 1. srpnja 1966. godine. Kao čelni čovjek tajne policije odgovoran je za progon i masovna ubojstva nesrpskih naroda u Jugoslaviji nakon Drugoga svjetskoga rata (Hrvata, Albanaca s Kosova, Slovenaca i Bošnjaka). (Matković 1998.)

¹⁷⁷ Ovdje vrijedi spomenuti i zahtjeve koji su stigli iz Slovenije i Makedonije već u studenome 1966. godine u kojim se zahtijevalo dosljedno provođenje ustavne odredbe o ravnopravnosti jezika u SFRJ. Kulturne i znanstvene institucije SR Slovenije 3. veljače 1967. godine poslale su dopis RTV Ljubljani u kojem inzistiraju na upotrebi slovenskoga književnog jezika u televizijskom programu. Više o ovome u: Batović 2010.

varijanata zajedničkoga jezika.¹⁷⁸ Nastavilo se potom, kako navodi Batović (2010), objavljivanjem prvih dvaju svezaka zajedničkoga *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika* 1967. godine. Na primjedbe profesora Jonkea „o unitarističkom načinu obrađivanja rječničkih natuknica s tendencijom poistovjećivanja zapadne i istočne varijante pojedinih riječi bez isticanja razlika među njima“ (Batović 2010) te nakon odbijanja zahtjeva hrvatskih jezikoslovaca o potrebi razdvajanja hrvatskih od srpskih riječi u novim izdanjima zajedničkoga *Rječnika* uz objašnjenje srpskoga lingvиста Pavla Ivića (Beograd, 1924. – Beograd, 1999.) kako se „s lingvističkoga stajališta radi o jednom jeziku razumljivom velikoj većini stanovnika jugoslavenskih republika“ (Batović 2010: 582) reakcija hrvatskih jezikoslovaca bila je očekivana. Na Jonkeov apel za institucionalnom podrškom i brigom za hrvatski književni jezik preko „kolektivnoga mišljenja“ (Mićanović 2012: 273) koje je trebalo osnažiti jezikoslovnu kroatistiku u borbi protiv osporavanja prirodnih prava hrvatskoga književnog jezika reagirali su Društvo književnika hrvatske 7. travnja 1966. godine donoseći „Zaključke plenuma Društva književnika Hrvatske o problemima suvremenog jezika hrvatske književnosti, znanosti, školstva i sredstava masovne komunikacije“, potom Zagrebački lingvistički krug Hrvatskoga filološkog društva svojom „Rezolucijom“ od 12. travnja 1966. godine te, konačno, Institut za jezik JAZU „Izjavom o jedinstvu i varijantama hrvatskosrpskoga književnog jezika“.¹⁷⁹ Te tri izjave odredile su daljnji pravac kojim je išla jezikoslovna kroatistika i postale „svojevrsna anticipacija“ (Mićanović 2012: 274) nadolazeće „Deklaracije“.

„Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ objavljena je 17. ožujka 1967. godine u zagrebačkom tjedniku *Telegram*, jugoslavenskim novinama za društvena i kulturna pitanja (godina VIII, broj 359).¹⁸⁰ Bila je oblikovana kao kratki formalni dopis Saboru SR Hrvatske i Saveznoj skupštini SFRJ, kao prijedlog ustavnoga amandmana u kojem osamnaest javnih društvenih i znanstvenih institucija¹⁸¹ iz SR Hrvatske predlaže promjenu jezične formulacije članka 131. Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije.¹⁸² Tim je povodom, kako ističe Brozović, u svom uvodnom dijelu „Deklaracija“ i pisana

---

¹⁷⁸ Više u: Mićanović 2012.

¹⁷⁹ Više u Mićanović 2012: 274–275.

¹⁸⁰ Treba reći kako je 13. ožujka 1967. godine „Deklaracija“ prihvaćena, 15. ožujka 1967. godine potpisale su je sve relevantne društvene i znanstvene institucije, a 17. ožujka 1967. godine objavljena je u tjedniku *Telegram*.

¹⁸¹ U ime društvenih i znanstvenih institucija SR Hrvatske „Deklaraciju“ je potpisalo 130 hrvatskih intelektualaca, od čega je 80 potpisnika bilo aktivnim članovima Saveza komunista. „Deklaraciju“ je potpisao i hrvatski književnik Miroslav Krleža, koji je u to vrijeme bio član Centralnoga komiteta SKH i blizak Titov prijatelj.

¹⁸² Postojećim se saveznim Ustavom iz 1963. godine člankom 131. propisivala upotreba hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga, slovenskog i makedonskog jezika.

„standardnom jugoslavenskom realsocijalističkom frazeologijom“ (Brozović 1991: 14). Taj „skromni“ birokratski dopis sa samo dvjema točkama¹⁸³, u kojim se predlaže tek jedna izmjena saveznoga Ustava iz 1963. godine, označio je veliku prekretnicu u razvoju hrvatskoga književnog jezika. Većina hrvatskih jezikoslovca u svojim je radovima isticala veliku važnost objave „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ 1967. godine. Tako Dalibor Brozović napominje kako je „u čisto jezičnome, kao i u društveno-političkom i u općekulturnom smislu – nakon „Deklaracije“ u Hrvatskoj sve drugačije nego prije, ikada prije u cijeloj hrvatskoj povijesti“ (Brozović 2009: 97), „Hrvatska nacija prije i nakon Deklaracije – to su kao dvije razne nacije“ (Brozović 1991: 17), dok za Stjepana Babića ona predstavlja „kamen međaš koji označuje kraj jednoga razdoblja i početak drugoga“ (Babić 1997: 212) u razvoju hrvatskoga književnog jezika. U isto vrijeme u javnosti se vodila polemika o razotkrivanju samih pokretača nastanka ovakvoga „antidržavnoga“ dokumenta. Sumnje su išle sve do vodećih ljudi samoga SKH (Vladimira Bakarića), nekih anonimnih visokopozicioniranih članova SIV-a, a u nekim kampanjama i do američke tajne službe (CIA) (usp. Deklaracija 1997, Pranjković 2006, Mićanović 2012, Batović 2010).

Pojavom „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ počeo je sustavan i snažan otpor jezikoslovne kroatistike jezičnom unitarizmu, koji je za krajnji cilj imao „stvaranje ujednačenoga homogenoga ekavsko-latiničnoga srpskohrvatskoga književnoga jezika s fizionomijom srpskoga književnog jezika kao jedinoga službenoga jezika u četirima središnjim republikama SFRJ“ (Brozović 1991: 15) poznatog i kao jezični serbokroatizam ili srbohrvaština. Nakon objave „Deklaracije“ i „divljačkoga“ (Brozović 1997a: 174) progona svih potpisnika¹⁸⁴ nastupile su važne promjene u hrvatskoj jezičnoj politici. Usprkos protudeklaracijskoj kampanji, jer je „Deklaracija“ za tadašnju političku nomenklaturu predstavljala „opasan političko-diverzantski dokument“ (Selak 1992: 67), i nezapamćenom progonu njezinih aktera, jezikoslovna se kroatistika zauvijek uspjela otrgnuti iz snažnoga jezično-unitarističkoga „bratskoga zagrljaja“ hrvatskoga i srpskoga jezika, koji je u potpunosti vodio nestanku hrvatske jezične posebnosti. Po mišljenju Stjepana Babića,

---

¹⁸³ „1) Ustavnim propisom utvrditi jasnu i nedvojbenu jednakost i ravnopravnost četiriju književnih jezika: slovenskoga, hrvatskoga, srpskoga i makedonskoga. U tu svrhu treba izmijeniti formulaciju iz Ustava SFRJ, čl. 131 koja treba glasniti: Savezni zakoni i druga opća akta saveznih organa objavljuju se u autentičnom tekstu na četiri književna jezika naroda Jugoslavije: srpskom, hrvatskom, slovenskom, makedonskom. U službenom saobraćaju organi federacije obvezno se drže načela ravnopravnosti svih jezika naroda Jugoslavije.

2) U skladu s gornjim zahtjevima i objašnjenjima potrebno je osigurati dosljednu primjenu hrvatskoga književnog jezika u školama, novinstvu, javnom i političkom životu, na radiju i televiziji kad se god radi o hrvatskom stanovništvu, te da službenici, nastavnici i javni radnici, bez obzira otkuda potjecali, službeno upotrebljavaju književni jezik sredine u kojoj djeluju.“ Cijeli tekst vidi u: Deklaracija 1991: 7–11.

¹⁸⁴ O napadima na *Deklaraciju* i progonima potpisnika vidi u Pranjković 2006., Mićanović 2012., Deklaracija 1997.

proces jezičnoga ujedinjenja dvaju jezika započeo je točno sto godina prije objave same „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“, dolaskom u Zagreb Đure Daničića 1867. godine koji je kao gorljivi vukovac započeo provoditi jezičnu politiku „karadžićevskoga oblikovanja štokavske književne osnovice, kojim se hrvatski književni jezik oblikuje tako da se što više približi srpskomu, da Hrvati u stvarnosti prihvate srpski književni jezik“ (Babić 1997: 209).

Plodovi objave „Deklaracije“ bili su vidljivi već početkom sedamdesetih godina. Sve je počelo formalnim odustajanje Matice hrvatske od daljnega sudjelovanja u provođenju zaključaka Novosadskoga sastanka,¹⁸⁵ što je uključivalo i prekid daljnega rada na zajedničkom *Rječniku hrvatskosrpskoga književnog jezika*, koji je izrađivan u suradnji s Maticom srpskom iz Novoga Sada i čija su dva sveska objavljena potkraj 1967. godine. Dok je „u praksi novosadski pravopis trpljen“ (Babić 1997: 211), objavom „Deklaracije“ stvorile su se prilike za nastanak novoga *Hrvatskoga pravopisa* iz 1971. godine (popularnoga *londonca*), koji iako nije prihvaćen od prosvjetnih vlasti SR Hrvatske kao školska literatura, „ipak je postao značajan u tome smislu što se poslije njega nije više moglo pomišljati na zajedničku doradu i izdavanje novosadskoga pravopisa“ (Babić 1997: 212). Vidljive su bile postdeklaracijske jezične promjene na polju književne kritike i kulturne publicistike, ali i na leksičkome području. Babić je uvjeren kako je upravo objavljivanje „Deklaracije“ zauvijek osnažilo hrvatske jezikoslovce i kulturne radnike u napuštanju „riječi *tačka, tačno i tačnost* i mnogih drugih tuđica ili riječi koje su imale srpsko obilježje“ te ih ujedno osnažilo za hrabrije okretanje „hrvatske jezična struje Šulekovim, Dapčevim i Ladanovim smjerom“ (Babić 1997: 212).

Usprkos formalnopravnom odbijanju „utemeljenom u njezinoj ideološkoj diskvalifikaciji“ (Mićanović 2012: 279) razmatranja zahtjeva iz „Deklaracije“ od strane predsjedništva Sabora SR Hrvatske, daljnji razvoj događaja pokazat će kolika je bila važnost objave takvoga dokumenta. Da će objava „Deklaracije“ uroditi plodom bilo je vidljivo već prilikom donošenja 36 Ustavnih amandmana kao sastavnih dijelova Ustava SR Hrvatske, objavljenih u *Narodnim novinama* 6. ožujka 1972. godine.¹⁸⁶ Tim se amandmanima, između ostaloga, reguliralo i pitanje naziva jezika, što je bio jedan od zahtjeva „Deklaracije“, ali i upotrebe pisma u SR Hrvatskoj pa je već 1972. godine naziv *hrvatski književni jezik* ušao u

---

¹⁸⁵ Vidi str. 78 ovoga rada.

¹⁸⁶ „Ali već jezične odredbe u nacrtu amandmana Ustavu SR Hrvatske iz kolovoza 1971. ne sadrže naziv hrvatskosrpski, nego se u njima jezik/jezici naziva/nazivaju: na hrvatskom, odnosno srpskom jeziku (Srba u Hrvatskoj), na hrvatskom jeziku, na hrvatskom, odnosno srpskom jeziku.“ (Mićanović 2012: 286).

Ustav SR Hrvatske¹⁸⁷. Brozović je uvjeren kako je „hrvatsko ime u republičkom ustavu, makar bilo i u nezadovoljavajućoj formulaciji, bilo zapravo uneseno u ustavni tekst kao neizravna posljedica 'Deklaracije'“ (Brozović 1997a: 174). S njim je suglasan i Mićanović, koji ističe kako su ustavne promjene o nazivu jezika „znatnim dijelom udovoljile zahtjevima sadržanim u 'Deklaraciji' koja je politički osuđena 1967. godine“ (Mićanović 2012: 279). Dvije godine kasnije novim Ustavom SFRJ, donesenim 22. veljače 1974. godine, člankom 131. ispunjen je prvi od dvaju zahtjeva iz „Deklaracije“, odnosno priznata je „ustavnopravnom jednoznačnom formulacijom ravnopravnost hrvatskoga književnog jezika kao službenoga jezika SFRJ na saveznoj državnoj razini“ (Auburger 2009: 188). Tim je činom „Deklaracija“ proizvela željeni efekt i postala prva karika u lancu događaja koji su se nakon njezine objave nizali na putu jezičnoga, ali i nacionalnoga osamostaljenja Republike Hrvatske.

Nastanak i objava „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ 1967. godine imali su velik odjek među Hrvatima izvan Hrvatske.¹⁸⁸ Brozović ističe kako su upravo „Hrvati u iseljeništvu i emigraciji prije nego li oni u domovini“ (Brozović 1997b: 179) osjetili „duh rodoljubnoga otpora“ te prepoznali važnost jednoga takvog dokumenta.¹⁸⁹ Reagirali su brojnim tekstovima i komentarima potpore samoj objavi „Deklaracije“ i njezinim potpisnicima usprkos oštroj reakciji komunističkih vlasti. Nastavili su preko emigrantskih časopisa i institucija s daljnjim objavljivanjem teksta „Deklaracije“ na raznim svjetskim jezicima kako bi što vjerodostojnije upoznali svjetsku lingvistiku s teškim položajem hrvatskoga književnog jezika u SFRJ. Za hrvatske emigrante ona je predstavljala „neuništiv dokument duboke rodoljubne i demokratske svijesti hrvatske inteligencije, koja u zajednici sa čitavim hrvatskim narodom brani temeljena prava na nacionalno samoodređenje hrvatskoga naroda“ (Čizmić 2009: 193), odnosno označavala je „najvažniju prekretnicu u modernoj povijesti hrvatskoga standarda jer je tim činom nakon sto godina, hrvatski jezik konačno izišao iz začaranoga kruga srbohrvaštine“ (Spalatin 1979c: 304).

Povezivanje jezikoslovne i književne kroatistike u domovini s hrvatskom emigracijom, s nekim preživjelim dužnosnicima Nezavisne Države Hrvatske, u vremenu izrade i objave

---

¹⁸⁷ Vidi str. 22–23 ovoga rada. Više o nazivu hrvatskoga književnog jezika u ustavnim formulacijama od 1947. godine do 1974. godine vidi u: Mićanović 2012: 286.

¹⁸⁸ O odjecima objave „Deklaracije“ među zapadnim diplomatima i medijima opširnije vidi u: Batović 2010.

¹⁸⁹ Brozović odavanje važnosti „Deklaraciji“ među Hrvatima izvan Hrvatske vidi i u izradi zlatne i srebrene medalje u izvedbi Zlatka Tuđine, minhenskoga trgovca i numizmatičara u čast „Deklaracije“ s likom Marka Marulića i natpisom „Otac hrvatske književnosti“ na jednoj te štitom s natpisom „Deklaracija o hrvatskom jeziku, Zagreb 15. III 1967.“ s druge strane medalje, koja je anonimno bila uručena i njemu samome. Više u: Brozović 1997b: 179.

„Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ bio je uobičajeni postupak za kojim je posezala vlast u SR Hrvatskoj i SFRJ. Članovi komunističke Partije te predstavnici vlasti na republičkoj, ali i na saveznoj razini, lažnim su optužbama cijeli projekt nastanka i objave „Deklaracije“ zajedno sa svim njezinim protagonistima dovodili u vezu s hrvatskom „ustaškom“ emigracijom. Vjerovali su da je „Deklaracija“ naručena ili sastavljena od hrvatske emigracije. Koliko se daleko otišlo u stvaranju straha, najbolje svjedoči primjer Slavka Mihalića (Karlovac, 1928. – Zagreb, 2007.), koji je u vrijeme objave „Deklaracije“ obnašao dužnost tajnika Društva književnika Hrvatske, ali i zamjenika glavnog urednika *Telegrama*, u kojem je „Deklaracija“ i objavljena. Zbog bojazni da će CK SKH zaustaviti tiskanje „Deklaracije“ ukoliko dođe do teksta prije njezine objave u tjedniku *Telegram* Mihalić predosjeća kakav bi mogao biti daljnji rasplet situacije: „Ovdje će se zabraniti objavljivanje Deklaracije, onda će je netko odnijeti u emigraciju i onda će to emigracija objaviti i onda ćemo svi mi biti ustaše“ (Pasini 1997: 141).

Koliko su objavu „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ Hrvati izvan Hrvatske držali važnim događajem, svjedoči i podatak o brzini objave samoga teksta „Deklaracije“ u glasilu Hrvatske Akademije Amerike (HAA)¹⁹⁰ *Croatian Press*.¹⁹¹ Samo mjesec dana nakon objave u zagrebačkom tjedniku *Telegram* (17. ožujka 1967. godine)¹⁹² objavljena je u *Croatian Pressu* (broj 1–2, sv. 21, str. 12–16 na stranicama 253–254) u prijevodu Karla Mirtha. U engleskoj inačici pod naslovom „Declaration Concerning the Name and the Position of the Croatian Literary Language“ puni tekst „Deklaracije“ objavljen je u časopisu *Journal of Croatian Studies* (sv. 7–8, 1966./1967.) u New Yorku kao sastavni dio članka Krste Spalatina „Serbo-Croatian or Serbian and Croatian? Consideration

---

¹⁹⁰ „Hrvatska Akademija u Americi je organizacija koja je osnovana 19. travnja 1953. godine na poticaj C. S. Mihanovića, W. J. Reevea i A. Nizetea s ciljem promicanja i proučavanja hrvatske povijesti i kulture. Glasilo je organizacije od 1960. godine *Journal of Croatian Studies*. Istaknula se svojim sudjelovanjem 1966. godine na 130. obljetnici Hrvatskog narodnog preporoda u Zagrebu, no zbog svog kulturnog i političkog djelovanja njezina je daljnja djelatnost unutar SFRJ bila zabranjena do 1991. godine. Danas ima oko 300 članova i ima za cilj afirmirati hrvatsku kulturu u SAD-u. Istaknuti pojedinci: J. Jareb, K. Mirth, N. Fabijanić, N. Kerstečanek-Vujica, M. Meštrović i dr.“ (Leksikon hrvatskog iseljništva i manjina 2014/2015: 421); cjeloviti prikaz rada i djelovanja HAA u (Grubišić 2013: 155–161).

¹⁹¹ „*Croatian Press* (Rim/Italija, Madrid/Španjolska, Cleveland, New York/SAD, XX. st.), hrvatski iseljenički bilten. Izdavao ga je Karlo Mirth od 1947. do 1980., u početku u Rimu, a kasnije ga je preselio u Madrid, pa u Cleveland, a potom u New York. U početku je izlazio na hrvatskom jeziku i davao informacije stranim novinama i ustanovama, a kasnije se razvio u reviju koja je kronološki objavljivala sve važne događaje u dijaspori i u domovini. Od 1952. izlazio je dvomjesečno na hrvatskom i engleskom jeziku, a od 1974. samo na engleskom jeziku. Istaknuti suradnici: B. Radica, J. Jareb, A. Kadić, N. Kerstečanek-Vujica, M. Meštrović, A. Nizeteo, G. J. Prpić, A. S. Eterović i dr.“ (Leksikon hrvatskog iseljništva i manjina 2014/2015: 171).

¹⁹² Dva dana nakon objave u tjedniku *Telegram*, 19. ožujka 1967. godine „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ objavljena je i u zagrebačkom dnevnom listu *Vjesnik*.

on the Croatian Declaration and Serbian Proposal of March 1967“ na stranicama 6–9.¹⁹³ Daljnje objavljivanje integralnoga teksta „Deklaracije“ u emigrantskim časopisima nastavljeno je u *Hrvatskoj reviji*, koja je u kolovoškom dvobroju 1–2, 17. godišta na stranicama 3–20 objavila tekst „Deklaracije“ na njemačkom, francuskom i hrvatskom jeziku uz popratni tekst naslovljen kao „Apel hrvatskih književnika i pisaca u emigraciji“ na tri jezika.¹⁹⁴ U istom broju *Hrvatske revije* Jure Petričević u članku „Nacionalni sukobi dominiraju političkim zbivanjem“ donosi reakcije na „Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ nekih uglednih švicarskih dnevnih novina: *National – Zeitung*, *Neue Zürcher Zeitung*, *Courier*, *La libereté*, pariškoga *Le mondea*, američkoga *The New York Timesa* te časopisa *Iskra* iz Münchena urednika Jaše Ljotića (usp. Petričević 1967: 125–136).

U istom broju časopisa *JSC* na stranicama 195–196 objavljena je u Hrvatskoj slabo poznata „Izjava Hrvatske akademije Amerike u pogledu zagrebačke jezične Deklaracije“ („Statement of the Croatian Academy of America Regarding the Zagreb language Declaration“)¹⁹⁵ s nadnevkom i mjestom nastanka „New York, April 19, 1967“, sastavljena u pet točaka.¹⁹⁶ Cjeloviti tekst „Izjave“ upućen je Matici hrvatskoj i američkim novinama na hrvatskom jeziku. Potpisnici ove „Izjave“ suglasni su kako osamnaest hrvatskih institucija potpisnica „Deklaracije“ predstavlja „najautoritativniji i najreprezentativniji skup za donošenje izjava glede hrvatskoga jezika“ (Grubišić 2014b: 86). U potpunosti prihvaćaju načela proizišla iz „Deklaracije“ te dodaju kako se ona već primjenjuju „u devedeset posto slučajeva“ na području Amerike, gdje odvojeno izlaze posebne novine i publikacije na hrvatskom jeziku od onih na srpskom jeziku. Za potpisnike „Izjave Hrvatske akademije Amerike“ nazivanje jezika Hrvata hrvatskim jezikom ne predstavlja nikakvo ugrožavanje „zakonitih interesa bilo kojega drugoga naroda ili etničke skupine“ (Grubišić 2014b: 87), kako to protivnici „Deklaracije“ stalno ističu. Navodeći primjer jednoga beogradskog novinara koji je američkom novinaru *New York Timesa* Richardu Ederu (*New York Times* od 25. ožujka 1967) izjavio „kako bi bilo bolje da padne nekoliko glava, nego da kasnije tisuće padnu u ratu“ (Čizmić 2009: 194), potpisnici „Izjave“ izražavaju veliku zaprepaštenost ovakvim pozivom na ubijanje te uspoređuju ovaj događaj s onim u beogradskoj skupštini iz

---

¹⁹³ Uz napomenu: „With a few minor changes“ (Spalatin 1966/67a: 9)

¹⁹⁴ Usp. *Hrvatska revija* 17, 1–2, 1967: 3–20.

¹⁹⁵ Usp. Statement of the Croatian Academy of America Regarding the Zagreb language Declaration 1966/67: 195–196.

¹⁹⁶ Cjeloviti prevedeni tekst „Izjave Hrvatske akademije Amerike u pogledu zagrebačke jezične Deklaracije“ nalazi se u: Grubišić 2014b: 86–87.

1928. godine kada je ubijen hrvatski političar Stjepan Radić.¹⁹⁷ Osuđujući pozive na ubijanje te progone i napade na potpisnike „Deklaracije“ u domovini, Hrvati izvan Hrvatske kao potpisnici „Izjave Hrvatske akademije Amerike“ naglašavaju kako upotreba sile samo pojačava važnost i značenje „Deklaracije“ te dodatno komplicira položaj hrvatskoga književnog jezika u SFRJ (usp. Grubišić 2014b: 86–87).

Nakon objave „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ 1967. godine još su neke institucije i organizacije hrvatskih iseljenika dale javnu potporu objavi tako važnoga dokumenta za budućnost hrvatskoga književnog jezika. Tako 19. rujna 1967. godine odbor Hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu¹⁹⁸ šalje u javnost svoju „Izjavu o Deklaraciji o hrvatskom jeziku“ (Matanić 1993: 172) kao znak potpore „Deklaraciji“ te solidarnosti sa svim njezinim potpisnicima.¹⁹⁹ Članovi Instituta prihvaćaju u potpunosti „Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ kao dokument koji je bio prijeko potreban u trenucima kada „hrvatski narod u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji nema slobode da svoj književni jezik nesmetano njeguje i služi se njime na svim područjima svoga narodnoga života i da ga zove njegovim jedinim pravim imenom“ (Čizmić 2009: 195). Članovi odbora Hrvatskoga povijesnog instituta u Rimu čvrsto vjeruju kako će samo zajedništvo hrvatskoga naroda i svih kulturnih djelatnika u SR Hrvatskoj uroditi daljnjim razvitkom i očuvanjem hrvatskoga književnog jezika te će se tako nastaviti kontinuitet hrvatske jezične i književne tradicije.

Kako smo već spomenuli, i u časopisu *Hrvatska revija* svoju potporu objavi „Deklaracije“ dali su „hrvatski književnici i pisci u slobodnome svijetu“ (Čizmić 2009: 196). Potpora je objavljena u formi „Apela hrvatskih književnika i pisaca u emigraciji“²⁰⁰ na dvama stranim jezicima, francuskom i njemačkom, te na hrvatskom jeziku. Apel je objavljen u

---

¹⁹⁷ Batović (2010: 590) ovako opisuje taj intervju: „Nekoliko dana poslije Eder je razgovarao s istaknutim komunističkim novinarom, pripadnikom liberalnoga krila Partije. Ovaj ga je pitao: 'Znate li koliko je koštalo da se ovu zemlju ujedini, a koliko malo treba da je se uništi?' Jugoslavenski je novinar u tom smislu nastavio: 'Bolje da padne nekoliko glava nego da tisuće poginu u ratu koji će započeti ako se zemlju pokuša podijeliti po nacionalnim linijama!'“

¹⁹⁸ Hrvatski povijesni institut u Rimu osnovala je skupina hrvatskih svećenika, redovnika i znanstvenih djelatnika 1963. godine sa sjedištem u Domu sv. Nikole Tavelića u talijanskom mjestu Grottaferrati nadomak Rima. Povjesničar dr. Dominik (Nikola) Mandić već je 1955. godine osnovao Hrvatski povijesni institut u Chicagu, koji je potom 1962. godine premješten u Italiju da bi s radom započeo u rujnu 1963. godine. Zadatak Instituta bio je sustavno istraživanje vatikanskih arhiva. Tih godina zbog ondašnjih političkih prilika u SFRJ Institut nije mogao dobiti legitimitet kakav su imali slični rimski instituti koje su osnivale pojedine države, a novčano je bio ovisan o povremenim dobročiniteljima. Uspostavom samostalne Republike Hrvatske došlo je do reorganizacije Instituta, koji ima 25 članova. Više o ovome u: Matanić 1993: 171–172.

¹⁹⁹ Cijeli tekst „Izjave“ vidi u časopisu *Danica*, broj 50, godina XLVII, Chicago, 13. prosinca 1967. godine, str. 3.

²⁰⁰ Usp. *Hrvatska revija* 17, 1–2, 1967: 7–20.

dvobroju *Hrvatske revije* s nadnevkom potpisivanja 30. travnja 1967. godine. Svoj potpis na apel stavili su mnogi ugledni hrvatski emigrantski kulturni djelatnici iz svih krajeva svijeta, od Luke Brajnovića iz Španjolske, preko Luke Fertilića iz Čilea, Vinka Nikolića iz Francuske, Borislava Marune iz SAD-a do Dušana Žanka iz Venezuele.²⁰¹ Za njih je „Deklaracija“ „prvorazredni dokument u obrani kulturne samobitnosti hrvatskoga naroda, koji posjeduje svoj vlastiti jezik s njegovim vlastitim imenom“ (Čizmić 2009: 195) te mu je u ovom prijelomnom trenutku potrebna potpora svih relevantnih internacionalnih, ali i nacionalnih kulturnih i znanstvenih ustanova širom svijeta. Ovaj „Apel“ upravljen je upravo tim institucijama kako bi stale u zaštitu jezikoslovne i književne kroatistike te slobodnoga razvoja hrvatskoga književnog jezika kojemu u SFRJ prijete „diskriminacija, razaranje i konačno uništenje“ (Čizmić 2009: 196).

Daljnje izražavanje potpore „Deklaraciji o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ te isticanje važnosti zajedništva svih inicijatora i potpisnika „Deklaracije“, bez obzira na njihove ideološke i političke razlike – „potpisnici su više ili manje svi redom članovi komunističke partije, a neki od njih su poznati komunistički veterani iz predratnih i ratnih dana (Krlježa, Kaleb i drugi)“ (Čizmić 2009: 199) – nastavljeno je u radovima uglednih hrvatskih emigrantskih intelektualaca objavljenim po mnogim iseljeničkim tiskovinama. Preko emigrantskoga tiska svoju potporu objavi „Deklaracije“ uputili su tako Mate Meštrović (New York University), Bogdan Radica (Fairleigh Dickinson University) i Stanko Vujica (Wilkes College) 18. travnja 1967. godine,²⁰² potom predstavnici američko-hrvatske inteligencije nakon sastanka u New Yorku 13. svibnja 1967. godine istaknuvši kako je objava „Deklaracije“ po prvi put potaknula tako veliku „jednodušnost“ između iseljenih Hrvata i Hrvata u domovini. Svojim člankom u kanadskom časopisu *Hrvatski glas*²⁰³ javio se 8. travnja 1967. godine i predsjednik Hrvatske seljačke stranke dr. Juraj Krmjević (Ivanić-Grad, 1895. – London, 1988.), za kojega bi prihvaćanje zahtjeva iz „Deklaracije“ značilo „ispravak najgore jezične nepravde, pune imperijalističkih srbijanskih pothvata, koja je morala prije ili kasnije buknuti i tražiti uspostavu stvarne i potpune ravnopravnosti“ (Čizmić 2009: 198). Zanimljivo razmišljanje i stavove prepune kritičnosti i sarkazma prema potpisnicima „Deklaracije“ uputio je Ante Vikario, predsjednik Hrvatskoga kulturnog kluba „Dr. Josip Frank“ iz Buenos Airesa. Glavne krivce za loš položaj hrvatskoga književnog jezika u SFRJ

---

²⁰¹ Sve potpisnike vidi u: Čizmić 2009: 196.

²⁰² Više u Čizmić 2009: 196-197.

²⁰³ *Hrvatski glas* – prvi list kanadskih Hrvata pojavio se 1929. godine u Winnipegu pod imenom *Kandski glas* da bi 1932. godine promijenio ime u *Hrvatski glas* i postao službenim glasilom HSS-a za Kanadu. Od 1929. do 1974. *Hrvatski glas* izlazio je tjedno (Leksikon hrvatskoga iseljeničtva i manjina 2014/2015: 373).

Vikario pronalazi upravo u inicijatorima i nekim potpisnicima „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, hrvatskim komunistima koji su napokon morali reagirati na srpsku dominaciju i hegemonizam.

Među predstavnicima hrvatskih kroatista izvan Hrvatske svojim radovima o važnosti „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ posebno su se istaknuli Krsto Spalatin i Vinko Grubišić.

U isto vrijeme u dvama emigrantskim časopisima svojim člancima javio se Krsto Spalatin. Prvo u časopisu *Journal of Croatian Studies* objavljuje već spomenuti članak „Serbo-Croatian or Serbian and Croatian? Consideration on the Croatian Declaration and Serbian Proposal of March 1967“ (Srpsko-hrvatski ili srpski i hrvatski? Razmatranja o hrvatskoj Deklaraciji i srpskom Predlogu od ožujka 1967.) na engleskom jeziku. U članku donosi cjelovite tekstove hrvatske „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ objavljene 1967. godine u Zagrebu, ali i srpskoga „Predloga za razmišljanje“, koji je iste godine objavljen u Beogradu²⁰⁴ te uspoređuje zahtjeve izrečene u ovim dvama tekstovima. Istom tematikom bavi se Spalatin i u članku objavljenom u *Hrvatskoj reviji* pod naslovom „Borba za hrvatski književni jezik“ na hrvatskom jeziku.

Srpski „Predlog za razmišljanje“, smatra Spalatin, u svom prvom dijelu na prvom mjestu zagovara ispunjenje zahtjeva sadržanih u zagrebačkoj „Deklaraciji“ iako ni jedan ni drugi dokument „ne mogu biti izričiti i otvoreni u svojim formulacijama“ (Spalatin 1967: 36). Misli tu na sve zahtjeve izrečene „Predlogom“ koji su kratko sažeti u sljedećem: „dosledno i obavezno izbacivanje iz zvanične upotrebe naziva *hrvatsko-srpski* i *srpsko-hrvatski*, sprovođenje ravnopravnosti svih jugoslovenskih jezika i azbuka, afirmaciju samostalnosti naziva i razvoja hrvatskoga i srpskoga jezika ustavnim propisima obezbeđenu svim Hrvatima koji žive na teritoriju SR Srbije i svim Srbima koji žive na teritoriju SR Hrvatske te na kraju ustavom osigurano pravo školovanja na svom jeziku i pismu po svojim nacionalnim programima svim Hrvatima i Srbima“ (Šipka 2001: 164, prema Mićanović 2012: 278).

Po Spalatinu, Hrvati svojom „Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, koja je „po sebi legitiman zahtjev onoga što je garantirano federalnom vlašću i veoma

---

²⁰⁴ „Predlog za razmišljanje (grupe članova UKS povodom hrvatske jezičke deklaracije)“ sastavila je grupa beogradskih pisaca zaposlenih u izdavačkom poduzeću „Prosvjeta“. Tekst je pripremljen kao odgovor na „Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ pod nazivom „Predlog rezolucije“. Kasnije je „Predlog rezolucije“ preimenovan u „Predlog za razmišljanje“, a potpisala su ga četrdeset i dva pisaca Udruženja pisaca Srbije, dok ga je beogradska redakcija Borbe objavila 2. travnja 1967. godine (Mićanović 2012: 278). Spalatin „Predlog za razmišljanje“ preuzima iz novina *Glas kanadskih Srba* (Windsor, Ontario, 11. svibnja 1967. godine).

je konstruktivno za budućnost Jugoslavije jer teži, bar djelomičnu, zadovoljavanju Hrvata, jednog od najnezadovoljnijih naroda te zemlje“ (Grubišić 2014b: 86), traže jednakost i ravnopravnost svih jezika i naroda u sastavu SFRJ u teškim vremenima napetih međunacionalnih odnosa. On smatra kako bi po tom modelu u Sloveniji službeni jezik trebao biti slovenski, u Makedoniji makedonski, u Hrvatskoj hrvatski, u Srbiji i Crnoj Gori srpski, a u Bosni i Hercegovini bilo bi dopušteno slobodno korištenje hrvatskoga i srpskoga jezika. Upravo bi se na jezičnom primjeru Bosne i Hercegovine pokazao uspjeh „vitalnosti bratstva i jedinstva“ te realnoga i kulturnoga razvoja jedne od jugoslavenskih republika, uvjeren je Spalatin. U „Predlogu“ se pak, ističe Spalatin, „predlaže *in ultima linea*, da ni u jednoj republici ne bude službenoga jezika, kad *de facto* u centralnim republikama ne može biti srpski, nego da na cijelom teritoriju pojedinac ima pravo, na neki način, na svoj službeni jezik.“ (Spalatin 1967: 36). To bi u praksi značilo, dodaje Spalatin, primjenu „idealne, ali nerealne politike bratstva i jedinstva na cijelom srpsko-hrvatskom području pa, dosljedno, i na cijelu Jugoslaviju“ (Spalatin 1967: 36), što u konačnici znači da „Hrvati tražeći ravnopravnost u momentu ozbiljne krize spašavaju Jugoslaviju, dotle grupa srpskih književnika predlaže njezinu likvidaciju“ (Spalatin 1967: 36).

U svojim člancima o hrvatskoj „Deklaraciji“ i srpskom „Predlogu“ Spalatin se posebno osvrnuo na odjeke ovih dokumenata u javnom i političkom životu SFRJ. Jasno ističe kako se prilikom osude ovih dvaju dokumenta i njihovih potpisnika od strane komunističke Partije nisu u obzir uzimali lingvistički aspekti problema, nego isključivo politički. Na tim su osnovama već unaprijed bile donesene političke presude za šovinizam i na hrvatskoj i na srpskoj strani po pravilu „šovinizam na jednoj strani, hrani se i održava šovinizmom na drugoj strani“ (Spalatin 1967: 29). U takvim vremenima jakoga političkoga pritiska i kontrole svemoćne komunističke Partije bilo je moguće, ustvrdio je Spalatin, da „radnik Josip Broz“ krivca za čitavu situaciju oko objave hrvatske „Deklaracije“ pronade u najvećem hrvatskom književniku Miroslavu Krleži (Zagreb, 1893. – Zagreb, 1981.), a da Vladimir Bakarić (Velika Gorica, 1912. – Zagreb, 1983.)²⁰⁵ krivcem proglasi „prvog lingvistu na zagrebačkom sveučilištu, Ljudevita Jonkea jer je nepogrešivost komunističke Partije uvijek bila iznad struke i razuma“ (Spalatin 1967: 30). U isto vrijeme primjetno je i Spalatinovo vjerovanje u

---

²⁰⁵ Dr. Vladimir Bakarić, doktor prava, političar i jedan od najutjecajnijih hrvatskih komunista u vremenu od kraja Drugoga svjetskog rata do početka osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća. Obnašao je dužnosti predsjednika Vlade Narodne Republike Hrvatske (1945. – 1953.), predsjednika Centralnoga komiteta Saveza komunista Hrvatske (1948. – 1969.) te potpredsjednika Predsjedništva SFRJ u nekoliko mandata. Ostao je zapamćen po svom oštrm govoru protiv „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“ 1967. godine sa saborske govornice nakon kojega su krenuli progoni potpisnika, većinom i samih članova Partije. (Matković 1998).

izraženu sumnju nekih hrvatskih političkih i kulturnih radnika kako je cijeli posao oko „Deklaracije“ bio osmišljen i vođen iz najviših političkih krugova: „on the other hand, the general opinion in Zagreb was that the Party leaders, including Tito himself, knew that the document was being prepared. More than half of the signers were Party members, It is hard to imagine that in a country like Yugoslavia such an action could be undertaken in secrecy.“ (Spalatin 1966/1967: 10).

Posebnim se komentaram u svome članku Spalatin osvrnuo na izjavu dr. Vladimira Bakarića pozivajući se na londonski *Times*, koji je u tekstu objavljenom 6. travnja 1967. godine između ostaloga donio i sljedeću rečenicu: „Foreign circles are thickly involved in his affair.“ Na ove Bakarićeve sumnje Spalatin cinično zaključuje „kako je slab sadašnji režim u Hrvatskoj, kada je po svijetu raštrkana emigracija, zauzeta borbom za svagdašnji kruh, kadra da tako odlučno utječe na cjelokupnu hrvatsku inteligenciju! Možda je g. Bakarić našao općeg uzročnika svojih jada – emigracija!“ (Spalatin 1967: 30).

Opisujući „atmosferu oko Deklaracije“, Spalatin kronološki navodi događaje koji su prethodili objavi tako važnoga dokumenta za hrvatski književni jezik započevši 1962. godinom. Po njegovu mišljenju, već su tada s dosta opreza hrvatski jezikoslovci počeli govoriti o „ijekavskim i ekavskim jezičnim područjima, o zapadu i istoku te o domaćim riječima koje se govore u drugim (!) krajevima“ (Spalatin 1967: 33) ne spominjući još tada izravno hrvatsku i srpsku jezičnu varijantu.

Nezadovoljstvo jezikoslovne kroatistike provođenjem novosadskih zaključaka u praksi uz sve izraženiji srpski jezični unitarizam dodatno je rasplamsala i objava dvaju rječnika srpskohrvatskoga književnog jezika 1963. godine. Spalatin smatra kako su *Srpskohrvatski u mom džepu* Miodraga S. Lalevića (1963) te *Rečnik ruskog i srpskohrvatskoga jezika* dr. Miloša S. Moskovljevića (1963), ali i njegov *Rečnik savremenog srpskohrvatskog književnog jezika s jezičkim savetnikom* (Moskovljević 1966) iz 1966. godine, na čije je objave kritički reagirao istaknuti kroatist prof. Ljudevit Jonke (1967), uvelike diskriminirali, „majorizirali“ hrvatski književni jezik, odnosno „Croatsians felt that their language was degraded to the status of local dialect while the Serbian standard language became a sort of *state language*“ (Spalatin 1966/1967: 5). Neravnopravan položaj hrvatskoga književnog jezika ili hrvatske varijante književnoga jezika u zajedničkom hrvatskosrpskom književnom jeziku našao se i u okviru teme o „naravi književnoga jezika koji je u novosadskim zaključcima opisan kao jedinstven, sa dva izgovora, ijekavskim i ekavskim“ (Mićanović 2012: 271) na Petom

kongresu slavista u Sarajevu 1965. godine. Inzistirajući na tvrdnji kako hrvatskosrpski književni jezik posjeduje dvije jezične varijante, hrvatsku i srpsku te tako pobijajući unitarističko mišljenje većine srpskih lingvista, izuzev srpske jezikoslovke iz Novoga Sada Milke Ivić, koja je bila suglasna s hrvatskim jezikoslovcima, jezikoslovna je kroatistika otpočela odlučnu borbu za ravnopravan položaj hrvatskoga književnog jezika u SFRJ.²⁰⁶ Vrhunac te borbe bila je objava „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ 1967. godine koja je uvelike utjecala na kasniju izmjenu članka 131. Ustava SFRJ iz 1974. godine.

Posebno zanimanje u svojim radovima pokazao je Krsto Spalatin za jezikoslovna zbivanja u SR Hrvatskoj, ali i u cijeloj SFRJ koja su uslijedila nakon objave hrvatske „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ 1967. godine. Vjerujući kako je tada nastupila „new era in Croatian linguistico-political life: Croatians now publicly say and write that their standard language is different from Serbian without, for that reason, rejecting their political community with the Serbs in Yugoslavia“ (Spalatin 1970/71: 83), detaljno opisuje dvije nadolazeće godine, 1968. i 1969., koje su, po njegovu mišljenju, bile ispunjene brojnim političko-lingvističkim važnim diskusijama. Postavljajući pitanje „If the Declaration was officially rejected how was its triumph assured?“ (Spalatin 1970/71: 86), Spalatin kronološki navodi događaje koji su postupno vodili do jačanja položaja hrvatskoga književnog jezika u SFRJ u vremenima izražena jezična unitarizma, a time ujedno i do djelomičnoga provođenja zahtjeva sadržanih u „Deklaraciji“.

Dva datuma iz povijesti jezikoslovne kroatistike određuje Spalatin kao rubne točke promatranoga dvogodišnjega perioda. Započinje danom objave „Deklaracije“ u zagrebačkom tjedniku *Telegram* 17. ožujka 1967. godine, a završava objavom razgovora dvanaestorice filozofa, književnika, lingvista i publicista o temi „Jezik i zbilja“²⁰⁷ u istom tjedniku dvije godine poslije, 14. ožujka 1969. godine. Spalatin smatra kako su se u tom vremenu odigrale neke bitne „faze u jezikoslovno-političkoj borbi dviju tendencija modernog hrvatskog književnog jezika“ (Spalatin 1970: 963). U istoj 1967. godini s jedne strane jezikoslovna kroatistika „Deklaracijom“ traži samostalnost i Ustavom zagaraniranu posebnost hrvatskoga

---

²⁰⁶ Više u: Mićanović 2012: 271 - 273.

²⁰⁷ U zagrebačkom tjedniku *Telegram* 14. ožujka 1969. godine objavljen je tekst razgovora dvanestorice istaknutih hrvatskih filozofa, književnika i publicista na temu „Jezik i zbilja“. U razgovoru su sudjelovali Branimir Donat, Vlado Gotovac, Marko Grčić, Boris Hudoletnjak, Zlatko Posavac, Bruno Popović, Ivan Rogić, Ante Stamać, Petar Šegedin, Antun Šoljan, Vjeran Zuppa i Antun Žvan. Urednik i voditelj razgovora bio je Hrvoje Šarinić, koji je zamolio navedenu dvanesticu da iznesu svoje misli o hrvatskom književnom jeziku jer je interes javnosti za tu temu u tom trenutku bio izrazito velik (Spalatin 1970/71).

književnog jezika, dok sve izraženiji jezični unitarizam koji teži jedinstvu hrvatskoga i srpskoga jezika iste godine nastavlja svoju ekspanziju izdavanjem dviju prvih knjiga zajedničkoga *Rječnika hrvatskosrpskoga književnog jezika*. U spomenutom dvogodišnjem razdoblju Spalatin (1970/71: 86) izdvaja devet najznačajnijih događaja ili faza:

- 1) Stjepan Babić's article on the Novi Sad Agreement, October, 1967.
- 2) Publication of the first two volumes of a six-volume dictionary, December, 1967.
- 3) Symposium „Equality of Languages and Scripts Among the Nationalities of Yugoslavia,“ June, 1968.
- 4) The first Croatian reviews of the new dictionary in the Zagreb quarterly *Kritika*, Fall, 1968.
- 5) Serbian answers to Croatian critics, January, 1969.
- 6) Matice's Zagreb Agreement, January, 1969.
- 7) Symposium „Language and Reality,“ March 1969.
- 8) Božidar Vančik's linguistic column in the Zagreb monthly paper *Hrvatski književni list*, from September, 1968 to July, 1969.
- 9) Croatian counter-criticisms of Serbian criticisms in the Zagreb bimonthly *Kritika*, Spring, 1969.

Spalatin vjeruje kako je upravo Stjepan Babić svojim člankom „Htijenja i ostvarenja Novosadskog dogovora“ (*Jezik* 15, 1, str. 3–13) iz listopada 1967. godine prvi javno progovorio o atmosferi i pritisku na hrvatske jezikoslovce prilikom donošenja zaključaka na sastanku u Novom Sadu 1954. godine. Babićev članak stoga i zauzima prvo mjesto u Spalatinovu viđenju postdeklaracijskih zbivanja u trenutcima kada jezikoslovna kroatistika, osnažena javnom objavom „Deklaracije“, odlučnije i slobodnije kreće u borbu za očuvanje hrvatskoga književnog jezika od sve izraženijega unitarističkoga presezanja u SFRJ. Daljnji nastavak odlučnoga djelovanja jezikoslovne kroatistike Spalatin vidi u kritici i neprihvatanju novoga zajedničkoga *Rječnika hrvatskosrpskog književnog jezika*, čija su prva dva sveska objavljena krajem 1967. godine u izdanju dviju matice. Matica hrvatska u svom novopokrenutom časopisu *Kritika* u jesen 1968. godine objavljuje recenzije hrvatskih jezikoslovaca zajedničkoga *Rječnika hrvatskosrpskog književnog jezika*, ali i jezične polemike vođene između hrvatskih i srpskih jezikoslovaca nakon objave hrvatskih recenzija.²⁰⁸ U tom

---

²⁰⁸ Recenzije novoga zajedničkoga rječnika S. Babića, D. Brozovića, R. Katičića i T. Ladana objavljene su u prvom broju časopisa *Kritika* u jesen 1968 (br. 1–3, str. 10–55) u tematskom bloku pod zajedničkim naslovom „Rječnik hrvatskosrpskog književnog jezika u procijepu etatizma i unitarizma“. Recenzije su izazvale polemike i protukritike srpske strane u radovima Z. Gluščevića, M. Peškana, M. Stevanovića, S. Markovića, Đ. Kostića. Na protukritike srpskih jezikoslovaca odgovaraju ponovno hrvatski recenzenti u časopisu *Kritika* (br. 5, 1969.) (više

dvogodišnjem razdoblju slobodnijega djelovanja jezikoslovne kroatistike izdvaja Spalatin i već spomenuti razgovor dvanaestorice filozofa, književnika, lingvistica i publicista o temi „Jezik i zbilja“, objavljen u časopisu *Telegram* 14. ožujka 1969. godine, ali i jezikoslovni rad Božidara Vančika²⁰⁹ u mjesečniku *Hrvatski književni list*²¹⁰. On je, kako navodi Spalatin, „nastavio posao koji su pred sam početak Drugoga svjetskog rata otpočeli Petar Guberina i Kruno Krstić u svojoj knjizi *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, 1940. godine“ (Spalatin 1970: 965). Uređujući rubriku „Jezična zrna“ u mjesečniku *Hrvatski književni list* Vančik je tumačio većinom razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika u obliku jezičnih savjeta: „Vančik discusses the differences between the languages. His explanations are usually very well founded and copiously confirmed by literary authorities. Some of the words he scrutinizes are typically Croatian, i. e. less used or not used by Serbs, whereas others are more or less common to both and hardly recognizable as typically Serbian or typically Croatian“ (Spalatin 1970/71: 97).

Na kraju Spalatin ističe kako su zaključke u Novome Sadu 1954. godine potpisali isti ljudi kao i zahtjeve izrečene „Deklaracijom o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ 1967. i time lingvističko „jedinstvo“ iz Novoga Sada zamijenili lingvističkim „dvojtvo“ nakon „Deklaracije“. Spalatin vjeruje kako to jezično dvojtvo, koje nije dovedeno do savršenstva, a možda nikada ni neće, uz već zaživljeno nacionalno dvojtvo Hrvata i Srba u zajedničkoj državi „will not destroy Yugoslavia as a political entity; the genuine desire of the majority of Croats and Serbs to live politically together without trying to impose one’s way of life on the other could bring about harmony“ (Spalatin 1970/71: 101). U stvarnosti još uvijek izražen jak jezični unitarizam kao dio političkoga projekta jezičnoga jedinstva Hrvata i

---

u: Mićanović 2012: 279–282). Godine 1969. izlaze i dva posebna izdanja časopisa *Kritika*. Prvo izdanje, naslovljeno *Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata* (1969.) svezak 1., uz već navedene autore donosi radove Lj. Jonkea, I. Zidića, K. Kosora, M. Kancelarića, A. Šolca, J. Božičevića, M. Mogaša, K. Pranjica i Z. Malića dok se u drugom izdanju, *Rječnik jezika ili jezik Rječnika* (1969.) svezak 2., nalaze tri rada D. Brozovića.

²⁰⁹ Božidar Vančik (Kaniža/Slavonski Brod, 1909. – Varaždin, 1970.) sudac, esperantski prevodilac, stenografski stručnjak. Bio je predsjednik ogranka Matice hrvatske u Varaždinu. Na esperanto preveo preko sedamdeset pjesama i proznih cjelina. U mjesečniku *Hrvatski književni list* uređivao rubriku „Jezična zrna“, za koju ističe kako bi trebala „naše čitatelje upozoravati na one jezične oblike, koji su tuđi duhu hrvatskoga jezika, i u njemu suvišni, kao i na dobre hrvatske riječi, koje ih zamjenjuju i, konačno, na način, kako se pojedini, osobito posve novi pojmovi mogu hrvatski izraziti.“ (Vančik 1968: 6).

²¹⁰ *Hrvatski književni list* (s podnaslovom Mjesečnik zajednice samostalnih pisaca TIN), ilustrirana revija za književnost i kulturu izlazila je u Zagrebu 1968./69., kada mu je onemogućeno daljnje izlaženje. Glavni urednik bio je Zlatko Tomčić, a članovi uredništva bili su M. Maruševski, J. Derossi, J. Ricov i V. Vučetić. Objavljivao je priloge iz književnosti, povijesti, umjetnosti i kulture zauzimajući se za hrvatsku jezičnu samobitnost. Obrađivao je i političke i gospodarske teme. Ukupno je u razdoblju 1968./69. izišlo osamnaest brojeva (devetnaesti broj je uništen u tiskari). (*Hrvatska enciklopedija* (2002.). August Kovačec (glavni ur.). Svezak 4, Fr–Ht. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.)

Srba u SFRJ budi sumnju kod Spalatina u skoro ostvarenja jezičnoga dvojstva ovih dvaju naroda bez nekoga zajedničkoga dogovora i razumnoga rješenja u skoroj budućnosti.

Naglašavajući važnost objave „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“ drugi hrvatski kroatist izvan Hrvatske, Vinko Grubišić, u svojim publikacijama uglavnom je suglasan s mišljenjem većine hrvatskih jezikoslovaca u domovini i inozemstvu. I on čvrsto vjeruje kako su političke okolnosti („smjena šefa tajne jugoslavenske policije, poznatoga jugoslavenskoga centralista i unitarista Aleksandra Rankovića 1966. godine“, Grubišić 1985a: 274) pogodovale nastanku i objavi „Deklaracije“. Za njega je „Deklaracija“ označila samo „početak kraja Novosadskoga dogovora“, koji se nikada nije jezično ostvario na hrvatskoj strani, a prouzrokovao je dvije negativne i po jezikoslovnu kroatistiku izričito protuhrvatske posljedice: „spriječen je izlazak znanstvenoga pravopisa hrvatskoga jezika²¹¹ te Benešićeva rječnika²¹², kojega se nedostatak i dan-danas tako živo osjeća“ (Grubišić 1985a: 274). „Deklaracija“ je, po Grubišićevu mišljenju, snažno pokrenula produktivnost jezikoslovne kroatistike u postdeklaracijskom razdoblju te dovela do novih ustavnih jezičnih odredbi kojima je ozakonjen naziv hrvatski književni jezik. Tri su činjenice „obrazložene i dokazane“ po njegovu mišljenju u vremenu od „Deklaracije“ do ustavnoga priznanja naziva hrvatskoga književnog jezika:

1. „hrvatski jezik je poseban jezik; u prilog tomu govore sociolingvistika, etnolingvistika, kulturološki kriteriji, kriteriji normativne stabilnosti;
2. od početaka svoje standardizacije (18 st.) pa sve do početka našeg stoljeća hrvatski književni jezik i srpski književni jezik išli su sasvim različitim putovima. Umjetna zbližavanja, koja tada počinju, nisu urodila nikakvim plodom, osim što su nanijela ogromne štete jednom i drugom jeziku. Hrvatski jezik nije manje *poseban*, niti manje standardan po tomu, što ima sebi sličan jezik u srpskom jeziku od bilo kojeg drugog jezika, koji nema sebi tako sličan drugi jezik;
3. razlikovanjem razina ne smiju se ponavljati pozitivističke zablude iz prošlog stoljeća, kad su se stvarali lingvistički zaključci na temelju filoloških datosti. Ova

---

²¹¹ Ovdje Grubišić misli na *Pravopis hrvatskoga književnog jezika* koji je bio pri završetku u sekciji za pravopisna pitanja Hrvatskoga filološkoga društva 1953. godine, ali su ga tadašnje vlasti odbile tiskati uz objašnjenje kako se u suradnji s Maticom srpskom iz Novoga Sada sprema zajednički pravopis. Iz toga Grubišić zaključuje kako „Političke strukture u Hrvatskoj tih godina znale su već *unaprijed* (istaknuo V. G.), da će doći do zajedničkoga pravopisa.“ (Grubišić 1985a: 273).

²¹² Julije Benešić (1883. – 1957.) je za života *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do Ivana Gorana Kovačić* dovršio do natuknice „serenada“, a potom je izdavanje nastavila JAZU u vremenu od 1985. do 1990. godine pod uredništvom prvo Josipa Hamma (od 1. do 12. sveska *protivan – rzati*), a potom Marijana Matkovića. Više o rječniku na 26. str. ovoga rada.

činjenica u prvi plan stavlja sociolingvistički, etnolingvistički i kulturološki kriterij. Koliko je razlika, a koliko sličnosti između hrvatskoga jezika i bilo kojeg drugog jezika potpuno je irelevantno za njegov identitet.“ (Grubišić 1985a: 279–280).

Da će „Deklaracija“ polučiti barem djelomičan uspjeh u izmjenama jezičnih odredaba republičkoga i saveznoga Ustava krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, bilo je vidljivo, po Grubišićevu mišljenju, već u kolovozu 1971. godine, kada su objavljene nove jezične odredbe u nacrtu amandmana Ustava SR Hrvatske. Posebno se u tim nacrtima amandmana Grubišić osvrnuo na pitanje jezika Srba u Hrvatskoj i njegova spominjanja „in all five amendments related to the matter of language“ (Grubišić 1989: 141). Prihvaćajući mišljenje D. Brozovića o potrebi izostavljanja Srba iz Srbije, ali i Hrvata iz Hrvatske u odlučivanju o tome „kakav je konkretno jezika Srba u Hrvatskoj“ (Brozović 1971b: 15), Grubišić navodi dva bitna pitanja na koja želi dati jasne odgovore: „a) What percentage of the population do the Serbs constitute in Croatia and b) is the language spoken by the Serbs in Croatian literary language?“ (Grubišić 1989: 142). Predočavajući brojke iz „Population by Ethnic Nationality by Communes – Final Results. Belgrade: Statistički Bilten No. 1295, 1984. pp. 10-14.“ za tri jugoslavenske države (SR Hrvatsku, SR Srbiju i SR Crnu Goru) u zaključku ističe kako „these charts show that in Croatia there are less non-Croatians than non-Serbians in Serbia or non-Montenegrins in Montenegro in spite of that no one in Croatia has sever tried to deny to the Serbs in Croatia any of their rights“ (Grubišić 1989: 143).

Usprkos političkoj diskvalifikaciji „Deklaracije“ i nerazmatranju zahtjeva u njoj sadržanih prilikom rasprave o ustavnim promjenama koja je otpočela 1967. godine²¹³ zahtjevi iz „Deklaracije“ djelomično su usvojeni prihvaćanjem amandmana na Ustav SR Hrvatske u ožujku 1972. godine. Među prihvaćenim amandmanima nalazi se i V. amandman, „koji određuje da je u javnoj upotrebi hrvatski književni jezik standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski jezik“ (Mićanović 2012: 286).

---

²¹³ Ustavno mijenjanje Federacije započelo je usvajanjem amandmana na Ustav 18. travnja 1967. godine (amandmani I. – VI.) i 26. prosinca 1968. godine (amandmani VII. – XIX.). Do novih ustavnih promjena (amandmani XX. – XLII.) došlo je ponovno u lipnju 1971. godine. Ustavna komisija radila je punih sedam godina (1967. – 1974.).

4.5. Domovinska jezikoslovna kroatistika u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske

U gotovo pedesetogodišnjem razdoblju od kraja Drugoga svjetskog rata do devedesetih godina dvadesetoga stoljeća hrvatski književni jezik našao se u nekoliko navrata u teškim i prijelomnim razdobljima. Pranjković izdvaja sljedeća prijelomna razdoblja: „tzv. avnojsko razdoblje, razdoblje oko novosadskoga sastanka i novosadskoga pravopisa, vrijeme oko *Deklaracije* i *hrvatskoga proljeća* te događaje iz devedesetih godina tj. iz vremena osamostaljivanja Republike Hrvatske“ (Pranjković 2006: 29).

U svakom od navedenih vremenskih isječaka jezikoslovna je kroatistika težila ostvarenju što povoljnijih sociolingvističkih, jezičnopolitičkih i jezičnopravnih prilika po hrvatski književni jezik. Uz razne zakonske, ustavne, pravne i druge formulacije o jeziku koje su donesene u tom periodu, cijelo to vrijeme jezikoslovna je kroatistika objavljivala velik broj publikacija važnih za opis hrvatskoga književnog jezika. Uz osnovna jezikoslovna djela o hrvatskom književnom jeziku koja su se odnosila na njegovo normiranje ili standardizaciju, poput raznih gramatika, rječnika, pravopisnih priručnika, udžbenika i drugih normativnih priručnika, te usko koncipiranih stručnih djela iz pojedinih lingvističkih područja fonologije, morfologije, sintakse, leksikologije, povijesti jezika i leksikografije²¹⁴, publicirani su u tom razdoblju i važni filološki časopisi, koji su utjecali na stalno oblikovanje hrvatskoga književnog jezika. Posebno vrijedi istaknuti časopis *Jezik* kao vodeći hrvatski filološki časopis toga vremena, koji je 1952. godine u Zagrebu pokrenulo Hrvatsko filološko društvo. O ovom časopisu Auburger kaže kako je bio „vodeći i središnji publikacijski organ za ukupnu lingvističku tematiku hrvatskoga književnog jezika, za pitanja standardizacije hrvatskoga jezika kao i za razvoj kroatistike, posebice na područjima funkcionalnolingvističkih i ortolingvističkih problema“ (Auburger 2009: 165). Ovdje treba spomenuti kako su u ovom razdoblju pokrenuta i dva važna „neštokavska“ časopisa – *Kaj* (1968. godine) i *Čakavska rič* (1971. godine), koji su dokazali postojanje „svehrvatskoga književnog jezika“ (Auburger 2009) koji je uz štokavsku osnovu standardnoga jezika brinuo i o dijalektalnoj čakavskoj i kajkavskoj jezičnoj baštini (Auburger 2009: 194). Plodnu kroatističku jezikoslovnu publikaciju tih godina obogatile su dodatno razne monografije o hrvatskom jeziku, zbornici znanstvenih radova sa stručnih kongresa, autorske knjige uglednih kroatista i druga kroatistička izdanja.

---

²¹⁴ Kronološki popis djela iz tog vremena vidi u: Pranjković 2006.

Dok je u razdoblju od 1945. godine do 1990. godine domovinska jezikoslovna kroatistika objavljivala spomenuta kroatistička djela, hrvatski su kroatisti izvan Hrvatske uz vlastite jezikoslovne radove o hrvatskom književnom jeziku „brižno pratili događanja u domovini vezana uz hrvatski jezik“ (Grubišić 2014b: 84). Skoro svaku novu domovinsku jezikoslovno-kroatističku publikaciju uredno su prikazivali u svojim emigrantskim, ali i stručnim lingvističkim časopisima diljem svijeta. Upoznavali su izvandomovinsku Hrvatsku, ali i međunarodnu slavističku javnost s novim učincima jezikoslovne kroatistike. U svojim radovima isključivo su se zalagali za koncept jedinstvenoga i samostalnoga hrvatskog književnog jezika, oštro se suprotstavljajući svim oblicima jezičnoga unitarizma, koji je težio stvaranju jedinstvenoga hrvatskoga i srpskoga jezika u Jugoslaviji. Pa ipak, Grubišić naglašava „kako su ti jezikoslovni radovi izvan Hrvatske bili na neki način izolirana reagiranja i razmišljanja pojedinaca, u najviše slučajeva nevezanih ni uz kakve institucije“ (Grubišić 2014b: 85).

S vremenom je dolazilo i do izdavanja pojedinih jezikoslovno-kroatističkih knjiga iz domovine od hrvatske emigracije, no valja naglasiti kako su ona bila jako rijetka, najčešće zbog malobrojnoga čitateljstva. Neka važna djela ipak su objavljenja. U SR Hrvatskoj zabranjeni *Hrvatski pravopis* autora S. Babića, B. Finke i M. Moguša objavljen je u hrvatskom emigrantskom časopisu *Nova Hrvatska* 1971. godine u Londonu i od tada nosi popularan naziv *londonac*, a 1977. godine u Mainzu u izdanju Liber Croaticus Verlag objavljena je predratna knjiga Krune Krstića i Petra Guberina *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*, izvorno tiskana 1940. godine u Zagrebu u izdanju Matice hrvatske. Česti su bili i prijevodi jezikoslovnih članaka i radova uglednih hrvatskih jezikoslovaca tog vremena na engleski, njemački, francuski i španjolski jezik koji su objavljivani u nekim od iseljeničkih časopisa poput godišnjaka *Journal of Croatian Studies* iz New Yorka ili tromjesečne revije *Studia Croatica* iz Buenos Airesa.

U ovome radu prikazat će se prosudbe trojice hrvatskih kroatista izvan Hrvatske, Vinka Grubišić, Krste Spalatin i Branka Franolića, o jezikoslovnim radovima domovinske kroatistike u vremenu od 1945. do 1990. godine. Radovi o hrvatskom pravopisu i pravopisnoj problematici u spomenutom razdoblju bit će izostavljeni jer su posebno prikazani u ovome radu pod izdvojenim naslovom „Hrvatsko (pravo)pisanje u vremenu druge Jugoslavije (1945. – 1990.)“ na stranicama 46–96. Prosudbe hrvatskih kroatista izvan Hrvatske bit će prikazane kronološki po popisu važnijih kroatističkih publikacija za svako pojedino desetljeće u razdoblju od 1945. do 1990. godine koji je sastavio Ivo Pranjković (2006).

4.5.1. *Kroatističke publikacije u vremenu od 1945. godine do 1960. godine u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske*

Kako navodi Pranjković (2006: 35), u popisu važnijih kroatističkih radova za ovo razdoblje uz tri nova normativna priručnika²¹⁵ posebno treba izdvojiti „prvo izdanje *Rječnika stranih riječi* Bratoljuba Klaića iz 1951. godine, prvo izdanje *Gramatike hrvatskosrpskoga jezika* trojice autora Brabeca-Hraste-Živkovića iz godine 1953., zatim pokretanje časopisa *Jezik* 1952. godine te na kraju objavu dviju knjiga Petra Guberine *Zvuk i pokret u jeziku* i *Povezanost jezičnih elemenata* također iz 1952. godine.“

Kroatističke publikacije koje su objavljene u prvih petnaest godina druge Jugoslavije bile su teme prikaza i komentara nekih hrvatskih kroatista izvan Hrvatske. Tako Krsto Spalatin pišući nekrolog „jednog hrvatskog učenjaka“ (Spalatin 1983) napominje kako će „ime profesora Bratoljuba Klaića živjeti dugo, povezano s njegovim *Rječnikom stranih riječi*“ (Spalatin 1983: 378). Spalatin smatra kako je Klaić objavom svojega *Rječnika stranih riječi* 1951. godine uvelike nadmašio do tada najčešće korišteni leksikografski priručnik takve vrste, *Rječnik tuđih riječi i izraza* Vinka Šeringera²¹⁶, a svojim trećim (1972. godine) i, posebno, četvrtim (1978. godine) izdanjem *Rječnika*²¹⁷ svoj je leksikografski priručnik učinio „priručnom enciklopedijom hrvatskog intelektualca“ (Spalatin 1983: 378).

Govoreći o vlastitom doživljaju profesora Bratoljuba Klaića temeljem osobnoga poznanstva s njim²¹⁸ te o njegovu znanstvenom radu i dostignućima, Spalatin izvodi zaključak kako je „živeći pod stalnom političkom mòmom, iako iskusan leksikograf, možda nije pravo ni uočio koliko službeni politički zahtjevi potkapaju njegov znanstveni rad“ (Spalatin 1983: 382). Najbolji dokaz tomu bile su leksikografske natuknice političkih i filozofskih pojmova kao što su *demokracija, fašizam, koegzistencija, komunizam, kriza, socijalizam* i dr. koje su, po Spalatinovu mišljenju, u nekoliko izdanja Klaićeva *Rječnika stranih riječi* obrađene kao

²¹⁵ Misli se na deveto i deseto izdanje Boranićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika* iz 1947. odnosno 1951. godine, na nove sveske *Akademijina Rječnika* te na izdanje zajedničkoga *Pravopisa hrvatskosrpskoga/srpskohrvatskoga književnog jezika* poznatoga i kao „novosadski pravopis“ iz 1960. godine.

²¹⁶ Prvo izdanje *Rječnika tuđih riječi i izraza* Vinka Šeringera objavljeno je u Zagrebu 1899. godine. Do početka Drugoga svjetskog rata rječnik je doživio šest izdanja i predstavljao je jedini relevantni priručnik o stranim riječima kod Hrvata. Nakon rata 1965. godine tiskano je sedmo izdanje istoimenoga rječnika zaslugom Melite i Renate Šeringer, unuka Vinka Šeringera, a kćeri Branka Šeringera, Vinkova sina koji je čitav životni vijek uređivao, nadopunjavao i prepravljao očev rječnik ne dočekavši njegovu objavu (Spalatin 1983).

²¹⁷ Oba puta rječnik je tiskan s novim naslovom *Veliki rječnik stranih riječi*, a potom je objavljivao i kao *Rječnik stranih riječi A-Ž* (1978.) te *Novi rječnik stranih riječi* (2012.). Do 2016. godine ukupno je objavljeno četrnaest izdanja Klaićeva *Rječnika*.

²¹⁸ Kako navodi sam Spalatin, triput je imao priliku susresti se s profesorom Klaićem – prvi put 1941. godine, kada je odlukom Vlade NDH poslan na službu u Rim kao lektor hrvatskoga jezika, i dvaput nakon rata, posjetivši ga u njegovu domu u Zagrebu.

„mali traktati lenjinizma i sažeti prikazi službene jugoslavenske politike“ (Spalatin 1983: 381) uz izostanak Klaićeva rada na tim natuknicama.²¹⁹

Još se jedna kroatistička publikacija iz ovoga razdoblja javlja kao tema u radovima Krste Spalatina. U časopisu Hrvatske akademije Amerike *Journal of Croatian Studies* 1985. godine objavljen je Spalatinov članak „A survey of the linguistic periodical *Jezik* (1952 – 1980)“. O načinu širenja jedne takve domovinske kroatističke publikacije među hrvatskim emigrantima govori i podatak s kraja ovoga članka u kojem autor obavještava sve zainteresirane čitatelje kako „the author of this article has the complete set of *Jezik* and he is willing to supply a Xerox copy of the whole set, individual years or individual issues. Write to his address: ...“ (Spalatin 1984/85: 162). Opisujući sve važne trenutke i navodeći sve zaslužne protagoniste koji su doveli do pokretanja ovoga časopisa za kulturu hrvatskoga književnog jezika 1952. godine u Zagrebu, autor se posebno osvrnuo na odnos politike i političara u SR Hrvatskoj naspram ove lingvističke publikacije. Ističe kako su „the Croatian political authorities have often been displeased with the articles appearing on the pages of *Jezik*“ (Spalatin 1984/85: 154) te posebno izdvaja izjavu Stipe Šuvara (Zagvozd, 1936. – Zagreb, 2004.), tadašnjega republičkoga sekretara za prosvjetu i kulturu SR Hrvatske. U izjavi objavljenoj u *Vjesniku* 4. kolovoza 1979. godine Šuvar je prozvao „grupu ljudi okupljenu oko časopisa *Jezik*“ za širenje „militant nationalistic policies“ (Spalatin 1984/85: 154) te upozorio kako takve njihove ideje i učenja „ne smiju i ne trebaju nikada prodrijeti u hrvatski znanstveni i školski sustav kao ni među cjelokupnu hrvatsku javnost“ (Spalatin 1984/85).

Abecednim redom posložen, u članku se nalazi i popis riječi o kojima se „discussed semantically in *Jezik* during all 24 years“ (Spalatin 1984/85: 158). Tako se mogu pronaći primjeri kao što su „domaća zadaća – domaći zadatak, koncentracijski – koncentracioni, Mađar – Mađar, ponovo – ponovno, tijek – tok, uzrast – dob, župni – župski itd.“.

Popisu jezikoslovnih radova objavljenih u ovom desetljeću pridružio je Spalatin još jedno važno djelo u povijesti hrvatskoga književnog jezika. Riječ je o *Englesko-hrvatskom rječniku (English-Croatian Dictionar)*, čiji je glavni organizator i urednik bio Rudolf Filipović uz suautore B. Grgića, K. Kunac, V. Mosković, V. Ratnika, L. Spalatina, R. Šovaryja, B. Tomljenovića i M. Urbanyja (v. Filipović i dr. 1955). Rječnik je objavljen u Zagrebu 1955. godine i za Spalatina predstavlja „first-class tool for the Croatian public

---

²¹⁹ Spalatin ovdje navodi kako u trećem izdanju Klaićeva *Rječnika stranih riječi* (1972.) pri dnu početne stranice stoji napomena: „Politički i filozofski pojmovi koje je za drugo izdanje ove knjige priredio profesor Stanko Bošnjak, ostali su i u ovom izdanju bez promjene“ pa stoga Spalatin postavlja pitanje: „Nije li sam autor bio kompetentan da objektivnije i primjereno obradi i te pojmove?“ (Spalatin 1983: 381).

interested in English“ (Spalatin 1960b: 187). Prikazujući novi dvojezični rječnik, Spalatin se još jednom osvrnuo na odnos između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika nazvavši ga „one of a peculiar nature relationship“ (Spalatin 1960b: 190). Po njegovu mišljenju, ova dva nacionalna jezika tvore jedan jezik na kojem se jedna i druga strana „bez ikakvih posebnih razlikovnih poteškoća“ sporazumijevaju, s tim da uvijek Hrvati, ali i Srbi jednako, imaju svoj specifični „way of speaking and writing“ (Spalatin 1960b: 190) i nikada ne koriste onaj drugi. Politički pokušaj nasilnoga stvaranja jedinstvenoga i zajedničkoga jezika za Hrvate i Srbe u SFRJ, po Spalatinovu mišljenju, nije doveo do smanjivanja razlika među ovim dvama jezicima, već je proizveo kod Hrvata „an excessive linguistic sensitiveness, so that Croatians sometimes tend to the hypertrophy of their peculiarities“ (Spalatin 1960b: 190). To je pak utjecalo na upotrebu primjera u hrvatskom književnom jeziku kao što su *vrijednota*, *lijet*, *upotrijeba* i *pogriješka*, koji po Spalatinovu mišljenju, predstavljaju „self-defence Croatians occasionally use (*i*)je even in cases where such changes are not linguistically justifiable“ (Spalatin 1960b: 190).

Vrijedi spomenuti kako se u svojim prikazima važnijih jezikoslovnih radova objavljenih u vremenu od 1945. godine do 1960. godine Spalatin još osvrnuo na dva priručnika o hrvatskosrpskom jeziku koja su objavili strani slavisti, i to na priručnik *Introduction to the Serbo-Croatian Language* Thomasa F. Magnera (1956.) i priručnik *Beginning Serbocroatian* Alberta Batesa Lorda (1958.).

4.5.2. *Kroatističke publikacije u vremenu od 1960. godine do 1970. godine u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske*

Kod Pranjkovića (2006: 40) su za ovo desetljeće navedene sljedeće najvažnije kroatističke publikacije: „*Rječnik dviju matica* iz 1967. godine, novo (treće) izdanje Maretićeve *Gramatike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* 1963. godine, knjiga Ljudevita Jonkea *Književni jezik u teoriji i praksi* 1964. godine i ²1965., prvo izdanje Težak–Babićeva *Pregleda gramatike hrvatskosrpskoga jezika* 1966. godine, knjiga K. Pranjića *Jezik i književno djelo* 1968. godine, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* R. Simeona 1969. godine, savjetnik R. Vidovića *Kako ne valja – kako valja pisati* 1969. godine, *Tehnički rječnik* (I-II) V. Dapca 1969. – 1970. godine, te već spomenuta dva sveska posebnoga izdanja časopisa *Kritika* 1969. godine.“

Dvije godine nakon izlaska *Rječnika hrvatskosrpskog književnog jezika* u Zagrebu i *Rečnika srpskohrvatskog književnog jezika* u Novom Sadu novi normativni priručnik u časopisu *Hrvatska revija* prikazao je hrvatski kroatist u inozemstvu Krsto Spalatin (1969a). Odmah na početku jasno ističe kako novi *Rječnik dviju matica* zbog svoje obimnosti²²⁰ ne može poslužiti korisnicima kao praktičan priručnik. Slabe strane ovoga leksikografskoga uratka dviju Matica Spalatin vidi na nekoliko primjera:

- loš izbor citata u *Rječniku* koji nisu u potpunosti jasni i nemaju baš neku veliku estetsku vrijednost, već služe samo kao dokaz upotrebe pojedine natuknice u književnosti;
- glomaznost opisne definicije natuknice zbog upotrebe hrvatske i srpske riječi u slučajevima kada ne postoji jedna zajednička riječ, „hrvatska i srpska riječ kao sinonimi unutar same opisne definicije“ (Spalatin 1969a: 37);
- svjesno zamjenjivanje tipičnih hrvatskih i srpskih riječi onima koje su govornicima ovih dvaju jezika zajedničke u upotrebi prouzrokovalo je kršenje načela „konciznosti i jezične spontanosti“ (Spalatin 1969a);
- korištenje srpsko-hrvatskih ekvivalenata u *Rječniku* iz čisto političkih razloga „kako bi se smanjilo hrvatsko-srpsko dvojestvo i istaknula jezična istovjetnost doveli su do postupka oskvrnjenja zdrave jezične realnosti“ (Spalatin 1969a: 42),

---

²²⁰ Prvotno se *Rječnik* trebao tiskati u četiri sveska po tisuću stranica, ali je kasnije to promijenjeno u šest svezaka po osamsto stranica (Spalatin 1969a).

ali i do povrede „principa dovoljne informacije“ nedosljednim navođenjem ekvivalenata za svaku od dviju varijanata

- tiskanje *Rječnika* u „zao čas“ nakon objave „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“, kada se, po Spalatinovu mišljenju, ustalila spoznaja o postojanju dvaju književnih jezika, hrvatskoga i srpskoga, pa bi svakako bolje rješenje u tom trenutku bilo tiskanje dvaju zasebnih rječnika hrvatskoga književnog jezika i srpskoga književnog jezika, što bi lingvistici podarilo „dva jasnija, dosljednija, sažetija i naučnija djela“ (Spalatin 1969a: 42).

U ovom je desetljeću ugledni hrvatski jezikoslovac Ljudevit Jonke objavio svoju knjigu *Književni jezik u teoriji i praksi* (1964. godine prvo izdanje, a već 1965. godine drugo, izmijenjeno i dopunjeno izdanje) (Jonke, 1964a, ²1965). U svojoj knjizi profesor Jonke donosi važne radove „o povijesti hrvatskoga jezika u 19. stoljeću i istaknutim jezikoslovcima koji su u to vrijeme djelovali, ali i veliko mnoštvo stručnih članaka o hrvatskome književnome jeziku s jezičnosavjetničkoga i popularizacijskoga područja“ (Babić 2007: 82). Spalatin i Grubišić složni su u zajedničkom mišljenju kako je ovom knjigom ugledni hrvatski jezikoslovac obradio važno razdoblje povijesti hrvatskoga književnog jezika, neka važna standardološka pitanja iz dvaju posljednjih stoljeća na „znanstven i pristupačan način što svakako nije odlika mnogih jezikoslovaca danas“ (Grubišić 1972a: 62) te kako dva izdanja ovakvoga jezikoslovnoga djela u jednoj godini dana predstavljaju rijetkost „i u većih naroda“ (Grubišić 1979b: 370) negoli je to hrvatski.²²¹ U svojim znanstvenim radovima o hrvatskom književnom jeziku hrvatski kroatisti izvan Hrvatske, jednako kao i oni u domovini, učestalo su isticali dva temeljna načela Jonkeovih jezičnih istraživanja proizišla iz praškoga strukturalizma. Riječ je o „načelu elastične stabilnosti književnog jezika“, kao smjernici za normiranje jezika, te o „načelu polifunkcionalnosti književnog jezika“, kao pravcu funkcionalne izgradnje jezika.

Dvojica hrvatskih kroatista iz inozemstva Branko Franolić i Krsto Spalatin u svojim su se radovima posebno osvrnuli na još jednu važnu jezikoslovnu publikaciju iz razdoblja od 1960. do 1970. godine. Riječ je o djelu franjevca Jeronima Šetke *Hrvatska kršćanska*

---

²²¹ O posebnosti ove Jonkeove knjige Vlasta Rišner (2007: 94) dosta godina nakon Grubišića kaže sljedeće: „Pisalo se o njoj tih dviju godina u novinama i znanstvenim časopisima, a o popularnosti prvoga izdanja svjedoči ubrzo objavljeno drugo izdanje, što nije bilo uobičajeno za stručne (jezikoslovne) knjige onoga (kao ni našega) doba. Zbog toga kasniji jezikoslovci u prikazima Jonkeovih djela govore o njegovu 'bestselleru', kao što čini Nives Opačić u članku 'Ljudevit Jonke i jezični savjeti', govoreći: 'Nemojmo zaboraviti, godina je 1964.! U ono doba da knjiga o jeziku (k tomu hrvatskom!) postane pravi pravcati bestseller bilo je ravno čudu.'“

terminologija (v. Šetka 1940, 1964, 1965, 1976). Drugim izdanjem *Hrvatske kršćanske terminologije*, objavljenim u Splitu 1976. godine, autor je ujediniio tri odvojena sveska iz prvoga izdanja (I. *Hrvatski kršćanski termini grčkog porijekla*, II. *Hrvatski kršćanski termini latinskog porijekla*, III. *Hrvatski kršćanski termini slavenskog porijekla*) u jedno i jedinstveno djelo. Sam autor u predgovoru drugoga izdanja ističe kako je „prvo izdanje *Hrvatske kršćanske terminologije* objavio kao tri knjige prema trostrukome glavnom izvoru naše kršćanske terminologije: grčki istok, latinski zapad, slavenska sredina“ (Šetka 1976: 5). U svojim se prikazima Franolić i Spalatin osvrću na prvo izdanje *Hrvatske kršćanske terminologije* u tri sveska iz 1940., 1964. i 1965. godine.

Tako Spalatin 1969. godine u časopisu *Hrvatska revija* (19, 1–2) piše prikaz Šetkine *Hrvatske kršćanske terminologije* i naziva je „etimološkim rječnikom crkvenih izraza“ (Spalatin 1969b: 90). Za njega je ovo jedno od kapitalnih djela hrvatskoga jezikoslovlja jer se javlja u vrijeme kada Hrvati još uvijek nemaju objavljen etimološki rječnik²²², ali ni rječnik hrvatskoga književnog jezika²²³. Po njegovu mišljenju, za takve prilike u hrvatskom jezikoslovlju sredinom šezdesetih godina dvadesetoga stoljeća zaslužne su „nezdrave jezično-političke prilike između Hrvata i Srba“ (Spalatin 1969b: 90).

Na dvije zanimljivosti u ovome leksikografskome priručniku posebnu pozornost skreće Spalatin. Smatra kako je bitno istaknuti da je većina primjera koji su poslužili autoru za objašnjenje kršćanskih termina u ovome radu preuzeta iz velikoga *Akademijina Rječnika* uz jednu važnu napomenu: „pisac donosi i vlastitih primjera, pa tako obrađuje i veliki broj riječi kojih nema u ARj“ (Spalatin 1969b: 90). Šetkina upotreba onih riječi koje se ne nalaze u ARj otkriva dobro poznatu činjenicu o izostavljanju velikoga djela hrvatskoga jezičnoga blaga, napose onoga dijalektalnoga, prilikom sastavljanja velikoga *Akademijina Rječnika* (u radu se spominje još i Broz–Ivekovićev *Rječnik hrvatskoga jezika* iz 1901. godine u kojem je također zanemareno hrvatsko leksičko bogatstvo). Šetka pak „deals with all religious terms, whether they are popular, learned or dialectal. Dialectal word: *majurica* (from Lat.-Italian *minore*, standard Cr. *franjevka*), *kapsa* (coffin), *muzina* (*alms*, Greek *elemozina*), *tavaja* (*altar*

---

²²² Nastojeći usustaviti svoja dugogodišnja etimološka istraživanja, od 1948. do 1956. Skok je intenzivno radio na *Etimologijskom rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ali sam nije dovršio obradbu svih jedinica. U to vrijeme postojao je tek rukopis *Etimologijskoga rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (I–IV) Petra Skoka koji je objavljen naknadno u razdoblju od 1971. do 1974. godine, posmrtno: I. A–J, 1971.; II. K–poni, 1972.; III. poni–Ž, 1973.; IV. Kazala, 1974.

²²³ Poznato je kako su dvije matice 1967. godine objavile prva dva sveska zajedničkoga *Rječnika hrvatskosrpskog/srpskohrvatskog književnog jezika*, ali za Spalatina taj leksikografski uradak ne predstavlja moderni i hrvatskom književnom jeziku potrebni priručnik jer i samo korištenje termina „hrvatskosrpski“ u naslovu *Rječnika* upućuje u „nestvarnost tog jezičnog pothvata“ (Spalatin 1969b: 90).

linen, from Ital. *tovaglia*), *vratar* (standard Cr. *fratar*); old literary loan words: *djakon* (deacon), *kruna* (crown), *manastir* (monastery), *raka* (grave), *tamjan* (incense); learned terms: *ciboriji*, *enciklika*, *epikleza*, *kult*, *sinoptik*, etc.“ (Franolić 1972b: 96). Sa Spalatinom se slaže i Franolić u svome prikazu Šetkine knjige naglašavajući kako „Those terms not to be found in the Dictionary of the Academy – and they are very numerous – are marked with an asterisk in Šetka’s dictionary; those terms appearing in the Dictionary of the Academy which do not have religious connotation are marked with two asterisks“ (Franolić 1972b: 95). Po Franolićevu mišljenju, velik broj riječi koje nalazimo kod Šetke, a nema ih u ARJ, najzastupljenije se u prvom svesku Šetkina rječnika, u kojem objašnjava hrvatske kršćanske termine grčkoga podrijetla. Te su riječi u rječniku označene slovom „Š“ i po Franolićevu mišljenju, autor ih je prikupio u kontaktu s ljudima iz različitih sredina tijekom franjevačkoga djelovanja i redovničkoga života. To su riječi koje imaju veliku leksikografsku i lingvističku važnost u hrvatskome jeziku, a Šetka ih je prvi „the attested (*kampanel*, *kampanio* and *kampanilac*)“ odnosno „findings (*kampavel*, *kampojel*)“ (Franolić 1972b: 96).

Druga posebnost Šetkina rada koju Spalatin izdvaja jest velika zastupljenost i obrađenost „srpskih crkvenih izraza“ (Spalatin 1969b: 90) među hrvatskim kršćanskim terminima na koju sam Šetka odgovora ističući kako „u okvir hrvatske kršćanske terminologije moraju ući mnogi termini koje ne upotrebljavaju Hrvati katolici, nego samo Hrvati grko-katolici i pravoslavni Srbi. K ovima treba dodati i riječi kršćanskoga značenja koje imaju samo pravoslavni Srbi.“ (Spalatin 1969b: 91).

Posebno se profesor Spalatin u jednom broju časopisu *Journal of Croatian Studies* (7/8, 1966. – 1967.) osvrnuo na dva jezikoslovna djela o hrvatskosrpskom književnom jeziku objavljena u ovom desetljeću. Riječ je o knjizi Monice Partridge *Serbo-Croatian: Practical Grammar and Reader* (Beograd: „Jugoslavija,“ 1964.) te o priručniku autora Carltona T. Hodgea i Janka Jankovića *Serbo-Croatian: Basic Course*, sv. I (Washington, D.C.: Foreign Service Institute, 1965.).

4.5.3. *Kroatističke publikacije u vremenu od 1970. godine do 1980. godine u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske*

U popisu važnijih kroatističkih publikacija za ovo desetljeće Pranjković (2006: 45) navodi sljedeća djela: „osim već spomenutih (zabranjeni *Hrvatski pravopis*, završni svesci Akademijina *Rječnika*, Silić-Rosandićeve udžbenici hrvatskoga književnog jezika,²²⁴ *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*) treba još svakako podsjetiti na *Standardni jezik* Dalibora Brozovića (1970), na *Slavensku poredbenu gramatiku* Stjepana Ivšića (1970), na *Jezikoslovne oglede* Radoslava Katičića (1971), na *Jezični savjetnik s gramatikom* Instituta za jezik (1971), na Jonkeove knjige *Hrvatski književni jezik u 19. i 20. stoljeću* i *Hrvatski književni jezik danas* (također 1971), na Skokov *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV (1971–1974), na knjigu *Analize starih hrvatskih pisaca* J. Vončine (1977) te napokon na vrlo važnu knjigu *Putovima hrvatskoga književnog jezika* Zlatka Vincea (1978). Treba također kao posebno relevantne za temu o kojoj je ovdje riječ, podsjetiti i na dvije opširne studije objavljene u zbornicima. Prva je bila studija R. Katičića „Nešto napomena o postanku složenoga suvremenog jezičnog standarda hrvatskoga ili srpskoga“ objavljena u *Zborniku Zagrebačke slavističke škole* (1974), a druga, još opširnija, bila je studija D. Brozovića „Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti“, objavljena u *Zborniku Hrvatska književnost u europskom kontekstu* (1978).“

Početak sedamdesetih godina objavljen je velik broj kroatističkih publikacija u SR Hrvatskoj. Posebno mjesto među jezikoslovno-kroatističkim publikacijama zauzimaju dvije knjige uglednoga hrvatskog jezikoslovca Ljudevita Jonkea. Nije trebalo dugo čekati na prikaz dviju Jonkeovih knjiga od hrvatskih kroatista izvan Hrvatske, objavljenih 1971. godine: *Hrvatskoga književnoga jezika 19. i 20. stoljeća* te *Hrvatskoga književnoga jezika danas* (c. Jonke 1971a, 1971b). Već se 1972. godine u *Hrvatskoj reviji* (22, 1: 62–65) javio Vinko Grubišić člankom „O novijim jezikoslovnim radovima profesora Ljudevita Jonkea“ želeći hrvatskoj emigraciji, ali i široj međunarodnoj javnosti, prikazati nove jezikoslovne uratke u domovini. Grubišić smatra kako je knjiga *Hrvatski književni jezik danas* „izravni nastavak na već prije objavljene jezične članke“ (Grubišić 1972a: 62) u knjizi *Hrvatski književni jezik 19. i*

---

²²⁴ Ovdje se misli na dva Silić–Rosandićeve udžbenika: *Osnove fonetike i fonologije hrvatskoga književnog jezika* iz 1974. i *Osnove morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika* iz 1978. godine.

20. stoljeća²²⁵ uz nekoliko bitnih razlika u pristupu jezičnim pitanjima. Po njegovu mišljenju, u knjizi *Hrvatski književni jezik danas* može se očitati gorka spoznaja hrvatske jezične stvarnosti u vrijeme hrvatskoga proljeća kada „*Novi pravopis* ne jača bratstvo i jedinstvo naših naroda, nego se cijela *bratska trampa* pokazuje kao zaista jedinstvena podvala, koja od svog začetka do utrnuća nije bila do li na štetu hrvatskog jezika u svim njegovim oblicima“ (Grubišić 1972a: 63). Navodeći nekolicinu naslova iz knjige *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*, Grubišić upozorava na dugo dvostoljetno razdoblje povijesti hrvatskoga književnog jezika koje je Jonke proučavao u svojim studijama – od devetnaestoga stoljeća i rada Zagrebačke filološke škole, životopisa znamenitih predstavnika ilirskoga pokreta (V. Babukića, A. Mažuranića, Lj. Gaja, A. V. Tkalčevića i B. Šuleka), jezično turbulentnih predratnih i međuratnih vremena pa sve do poratnoga vremena i Novosadskoga sastanka iz 1954. godine, čiji je sudionik bio i sam Jonke, kao i pitanja problema norme u ondašnjem hrvatskosrpskom književnom jeziku. Za Grubišića sve obrađene teme u ovoj knjizi, kao i one obrađene u knjizi *Hrvatski književni jezik danas* (npr. „Narodno ime jezika“, „Norma i kodifikacija književnog jezika“, „Govorni, pisani književni jezik“ itd.) imaju jedno zajedničko i prepoznatljivo obilježje. Zajedničko je „svim ovim esejima, raspravama i polemikama to, da hrvatski jezik nikada nije mogao slijediti svoj naravni hod ni razvitak“ (Grubišić 1972a: 64), dok je zagovarano jezično jedinstvo u SFRJ između Hrvata i Srba uvijek vodilo ostvarenju „srpske unitarističke misli, a ne nikakvoj jezičnoj istini“ (Grubišić 1972a: 64). Za obje Jonkeove knjige Grubišić ističe jedan „najveći i najuočljiviji nedostatak“ (Grubišić 1972a: 64), koji pripisuje lektorskoj službi, a ne samome autoru. Nedostatak je u učestalom ponavljanju istih tvrdnji pa tako navodi primjer iz poglavlja o jeziku i jezikoslovcima iz 19. stoljeća, gdje se, npr., tri puta ponavlja Gajevo ograđivanje od Bečkoga dogovora.

Potvrđujući profesora Jonkea kao „dokumentirana, pouzdana i znanstvena“ jezikoslovca, koji je „dobar dio svoga talenta potrošio u dokazivanju očitog, tj. u postojanju hrvatskog jezika“ (Grubišić 1979b: 370), Grubišić uspoređuje život i rad hrvatskih

---

²²⁵ U predgovoru Jonkeove knjige *O hrvatskome jeziku*, koja je objavljena 2005. godine u nakladi Pergamene (Biblioteka Croaticum) Ivo Pranjković (str. 13–17) kaže kako je u razdoblju od 22. rujna 1961. do 27. kolovoza 1965. profesor Jonke uređivao jezičnu rubriku u zagrebačkom tjedniku *Telegram* pod naslovom „Jezik današnji“. Ukupno je u toj rubrici Jonke objavio 200 priloga uz dvadesetak raznovrsnih tekstova objavljenih izvan rubrike u istome tjedniku. Većina je tekstova (približno njih tri četvrtine) poslije u prerađenom obliku (tekstovi su gdješto dotjerani, usklađeni, gdješto prekrojani, spojeni, izmijenjenih naslova) objavljena u trima Jonkeovim knjigama: *Književni jezik u teoriji i praksi* (1964., 1965.), *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća* (1971.) te *Hrvatski književni jezik danas* (1971.). Više o spomenutim knjigama profesora Jonkea vidi u: Mićanović 2016.

jezikoslovaca u domovini s onim jezikoslovcima u „slobodnim zemljama koji se nikada ni u snu ni u pomisli“ (Grubišić 1972a: 64) nisu susreli a kamoli „borili“ sa sličnim problemima.

Šesto, prerađeno izdanje *Pregleda gramatike hrvatskoga književnog jezika* autora Stjepka Težaka i Stjepana Babića objavljeno je u Zagrebu 1973. godine u nakladi Školske knjige.²²⁶ Nakon pet objavljenih izdanja koja su nosila naslov *Pregled gramatike hrvatskosrpskog jezika za osnovne i druge škole* šesto izdanje izlazi s promijenjenim naslovom u skladu s novim prihvaćenim amandmanima na Ustav SR Hrvatske iz ožujka 1972. godine.²²⁷ Pojava novoga izdanja ovoga priručnika hrvatskoga književnog jezika izazvala je veliku polemiku i oštru političku reakciju u SR Hrvatskoj. Na koncu je došlo do odustajanja samoga nakladnika od daljnjega izdavanja gramatike, ali i do njezina objavljivanja u inozemstvu među hrvatskim emigrantima.²²⁸ Godinu dana nakon zagrebačkoga izdanja u časopisu *Hrvatska revija* (24, 1) prikazao je Vinko Grubišić šesto izdanje Težak–Babićeva *Pregleda gramatike hrvatskog književnog jezika*. Pohvalno govoreći o važnosti i potrebi novoga izdanja gramatike hrvatskoga književnog jezika, ističe nekoliko zanimljivih primjedaba.

U djelu gramatike koji se bavi dijalektima hrvatskoga i srpskoga jezika Grubišić primjećuje kako je kod klasifikacije čakavskih govora kao jedini kriterij u ovome slučaju korišten „glas *jat*“. Izostavljen je opis naglasnoga sustava, koji bi sve svakako, zbog dosljednosti klasifikacije, trebao uzeti u obzir. U čakavskim govorima, kako napominje Grubišić, zastupljeni su sljedeći naglasni sustavi: „sustav od tri akcenta ili tzv. klasični čakavski sustav, sustav od dva akcenta, noviji troakcentanski sustav, štokavoidni sustav, sustav od četiri akcenta i peteroakcentaski sustav“ (Grubišić 1974: 83). Upravo zbog ovakve brojnosti akcentanskih sustava u jednom narječju Grubišić smatra kako bi naglasak morao biti klasifikacijski čimbenik čakavskih govora. Uz napomenu kako bi terminološki bilo dobro naziv „prosta rečenica“ zamijeniti već poznatim i u hrvatskom književnom jeziku prihvaćenim nazivom „jednostavna rečenica“, Grubišić završava svoj prikaz informacijom o

---

²²⁶ Prvo izdanje *Pregleda gramatike hrvatskosrpskog jezika za osnovne i druge škole* autora Stjepka Težaka i Stjepana Babića objavljeno je u Zagrebu 1966. godine u nakladi Školske knjige, potom (2.) 1969., (3.) 1970., (4.) 1971., (5.) 1972. Pod novim naslovom *Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika* objavljeno je (6.) izdanje 1973. godine u Zagrebu kod istoga izdavača (Školska knjiga), ali i dva izdanja izvan Hrvatske: prvo u Londonu 1974. godine, fototipski pretisak u nakladi časopisa *Nova Hrvatska*, te jedan pretisak londonskoga izdanja bez naznake izdavača, godine i mjesta izdanja. Daljnja izdanja nastavila su se pod novim naslovom, *Gramatika hrvatskoga jezika – Priručnik za osnovno jezično obrazovanje*, Zagreb: Školska knjiga, (7.) 1992., (8.) 1992., (9.) 1994., (10.) 1995., (11.) 1996., (12.) 2000., (13.) 2003., (14.) 2004.

²²⁷ Misli se na V. amandman Ustava SR Hrvatske koji određuje da je u javnoj upotrebi „hrvatski književni jezik standardni oblik narodnog jezika Hrvata i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski jezik“ (Mićanović 2012: 286).

²²⁸ Više u Babić 1990: 24–42.

zabrani tiskanja *Pregleda gramatike hrvatskoga književnog jezika* u SR Hrvatskoj zbog izostavljanja drugoga dijela u dvočlanome nazivu književnoga jezika *hrvatski ili srpski*. Citirajući čak i V. amandman Ustava SR Hrvatske, postavlja pitanje za kraj: „Kad je već hrvatski književni jezik u upotrebi u Hrvatskoj, zašto se onda jedan gramatički pregled tog jezika *ne smije* (istaknuo V. G.) zvati tim imenom?“ (Grubišić 1974: 85).

U ovom publikacijski plodnom desetljeću jezikoslovna je kroatistika postala bogata za nekoliko novih dvojezičnih rječnika, i to pet najznačajnijih svjetskih jezika u izdanju zagrebačke Školske knjige. Tako već na početku desetljeća 1971. godine iz tiska izlazi Vinja–Musanićev *Španjolsko-hrvatski rječnik*, potom 1973. godine Deanović–Jernejev *Talijansko-hrvatski rječnik* i *Hrvatsko-talijanski*, zatim 1974. godine Hurm–Jakićev *Hrvatsko-njemački rječnik* te iste godine *Francusko-hrvatski rječnik* autora Valentina Putaneca. Ovim dvojezičnim rječnicima valja pridružiti i tri izdanja *Englesko-hrvatskoga rječnika* autora Milana Drvodelića (1970., 1973. i 1978.) u preradbi profesora Željka Bujasa te dva izdanja *Hrvatsko-engleskoga rječnika* istoga autora u preradbi Leonarda Spalatin (treće izdanje 1970. godine) i Željka Bujasa (četvrto izdanje 1978.).²²⁹ Sedamdesetih godina, točnije 1975. godine, izlazi i osmo izdanje *Englesko-hrvatskog rječnika* Rudolfa Filipovića i ostalih suautora.

O novim Drvodelićevim dvojezičnim rječnicima (4. izdanje hrvatsko-engleskog i 5. izdanje englesko-hrvatskog) u preradbi Željka Bujasa, objavljenim 1978. godine, pisao je Krsto Spalatin 1980. godine u *Hrvatskoj reviji* (30, 4). Nove dvojezične rječnike Spalatin uspoređuje s rječnicima srpskohrvatsko-engleskoga i englesko-srpskohrvatskoga jezika američkoga autora Mortona Bensona²³⁰, uz jednu važnu napomenu: „svaki onaj koji imalo poznaje prilike u Jugoslaviji, zna da je naziv *srpskohrvatski* političko ime za srpski jezik, pa ćemo reći, da je profesor Benson napisao rječnike, srpsko-engleski i englesko-srpski“ (Spalatin 1980: 572).

---

²²⁹ Godinama su se u Hrvatskoj upotrebljavali englesko-hrvatski i hrvatsko-engleski Drvodelićevi rječnici, i to još od predratnoga *Englesko-hrvatskoga i hrvatsko-engleskoga rječnika* iz 1927. godine, preko poratnoga *Englesko-hrvatskog rječnika* iz 1946. godine, Zagreb (ukupno VII. izdanja do 1983. godine) te *Hrvatsko-engleskog rječnika* iz 1953. godine, Zagreb (ukupno V. izdanja do 1982. godine).

²³⁰ Američki profesor Morton Benson sedamdesetih je godina izdao latinicom pisane rječnike srpskohrvatsko-engleskoga i englesko-srpskohrvatskoga jezika, i to prvi 1971. godine (²1974., ³1977.) u nakladi University of Pennsylvania Press i beogradske Prosvete, a u suradnji sa srpskom profesoricom Biljanom Šljivić-Šimšić, a drugi, englesko-srpskohrvatskoga jezika, 1979. godine u izdanju University of Pennsylvania Press. *Serbocroatian-English Dictionary* Mortona Bensona i Biljane Šljivić-Šimšić iz 1971. godine posebno je Spalatin prikazao u časopisu *JSC* (14/15) 1973./74. godine.

Kao jedan od većih propusta u novim Drvodelićevim dvojezičnim rječnicima u obradi Željka Bujasa Spalatin ističe unošenje i neobilježavanje velikoga broja srpskih natuknica. Po uzoru na Bensonov *Srpskohrvatsko-engleski rječnik* iz 1971. godine, u kojem se za hrvatske natuknice koriste kratice kao što su *W*, u značenju *West ili zapadna, hrvatska varijanta*, a za srpske *E*, u značenju *East ili istočna, srpska varijanta*, Spalatin smatra kako je isto označavanje trebao provesti i Bujas u novim dvojezičnim rječnicima. Ako su već u rječniku uspješno izdvojeni i posebno označeni *američki* engleski jezik sa oznakom *A* i *britanski* oznakom *B*, „a budući da su hrvatski i srpski jezik u sličnom odnosu, čitatelj bi očekivao da će eventualne srpske riječi u hrvatskom rječniku biti označene slovom (*S*), ali toga nema“ (Spalatin 1980: 573).

Izdvaja Spalatin i dobre strane ovih dvaju izdanja dvojezičnih rječnika. Tako navodi kvalitetne i „bogate“ semantičke obrade pojedinih natuknica u rječniku. Posebno navodi primjer „vrlo raširene američke imenice *sophistication*“ (Spalatin 1980: 574), koja je u Bujasovoj rječničkoj obradi opisana kao *rafiniranost; profinjenost, emancipiranost; složenost, kompliciranost; visoka tehnička razina*, dok je u Bensonovu rječniku opisana samo jednom riječju kao *prefinjenost*; u talijanskim i francuskim rječnicima preuzeta je američka riječ te su stvoreni novi pojmovi – tal. *s sofisticazione* i frc. *sophistication*. Podsjećajući kako su se do Bujasovih obrada dvojezičnih rječnika obično tuđice kao natuknice izbjegavale, Spalatin upozorava na novu, promijenjenu praksu sve češće upotrebe tuđica. Kako bi korisnike rječnika ipak potaknuo na upotrebu domaćih riječi, „Bujas unosi strane natuknice upućujući na domaće riječi, uz koje stavlja engleski ekvivalent, npr. *bajc* upućuje na močilo, *hoblinje* na blanjevinu, *kegl* na čunj, *kiler* u autu na hladnjak, *lila* na ljubičast, *maler-moler* na soboslikar, *mider* na steznik, *naštirati* na podesiti, ugoditi, *šlah* na cijev i zračnicu itd.“ (Spalatin 1980: 574).

Posebnu je pozornost, kako navodi Spalatin, Bujas posvetio lažnim prevedenicama ili „deceptive cognates“, odnosno onim riječima koje se ne mogu jednostavno prenijeti iz hrvatskoga u engleski jezik jer njihova engleska inačica ima drugo značenje u odnosu na ono u hrvatskome jeziku. Tako navodi primjer hrvatske riječi *eventualno*, koja u engleskom jeziku ima značenje *possibly, perhaps*, dok engleski pojam *eventually* u hrvatskom jeziku ima značenju *konačno*; hrvatska riječ *konkurencija* u engleskom je jeziku označena kao *competition*, a engleski pojam *concurrance* u hrvatskom kao *istodobno*.

Pohvalno govoreći o uredniku rječnika, koji je izostavio veliki broj zastarjelih riječi u četvrtom izdanju Drvodelićeva rječnika, ali i onih riječi čija je uporaba dosta rijetka u svakodnevnoj komunikaciji, Spalatin ponovno upozorava na korištenje velikoga broja srpskih riječi koje nisu bile zastupljene u prethodnom, trećem izdanju rječnika. Ne vidi potrebu unošenja riječi kao što su *lenjir* (ravnalo), *ovaploviti se* (utjeloviti se), *prenebegavati* (zanemarivati), *rožnjača* (rožnica), *šargarepa* (mrkva), *uzrast* (životna dob), *vaška* (uš), *vazduhoplovstvo* (zrakoplovstvo), *tečnost* (tekućina) i dr. u novi dvojezični *Hrvatsko-engleski rječnik* jer to jednostavno „nisu ni istoznačnice ni bliskoznačnice koje svaki jezik nastoji izdiferencirati, već to spada u rječnik srpsko-hrvatskih razlika“ (Spalatin 1980: 575). S obzirom na navedene činjenice, Spalatin ističe kako je ovaj rječnik mogao „iz nekih vanjezičnih razloga“ slobodno ponijeti naslov *Hrvatsko ili srpsko engleski rječnik* jer je riječ o dvama različnim jezicima, a ne o razlika unutar jednoga jezika. Politički naziv jezika umjesto pravoga imena, kaže Spalatin, samo je vjerna slika stanja neslobode u tadašnjoj SR Hrvatskoj (Spalatin 1980).

Pred sam kraj desetljeća (1979.) objavljena je i *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika* skupine autora (Vesna Zečević, Eugenija Barić, Slavko Pavešić, Mijo Lončarić, Mirko Peti, Marija Znika, i Dragica Malić) (v. Barić i dr. 1979)²³¹. Nakon što je 1973. godine Školska knjiga objavila šesto izdanje Težak–Babićeva *Pregleda gramatike hrvatskoga književnog jezika* i potom prestala s njegovim daljnjim izdavanjem ista je nakladnička kuća naručila od Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku da napiše novu gramatiku kako bi se popunila praznina u gramatičkoj literaturi. Kada je gramatika bila dovršena i prihvaćena za tisak, uz pozitivne ocjene trojice ocjenjivača, rješenjem Republičkoga sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske nije dopuštena upotreba gramatike u školama kao školskoga priručnika ili udžbenika.²³²

Novu hrvatsku gramatiku 1980. godine u emigrantskom časopisu *Hrvatska revija* (30, 2) prikazao je hrvatski kroatist iz inozemstva Vinko Grubišić. Kao dobru stranu ovoga novoga priručnika hrvatskog jezika Grubišić ističe brojnost autora (*radni tim*) koji su sudjelovali u njegovoj izradi te posebno velik broj objavljenih radova iz područja praktičnih gramatičkih

---

²³¹ Gramatika je doživjela još tri izdanja pod različitim imenima: *Gramatika hrvatskoga književnog jezika* 2. izdanje 1990. i *Hrvatska gramatika* 3. izdanje 1995., 4. izdanje 2003.

²³² Rezecenti *Priručne gramatike hrvatskoga književnog jezika* bili su dr. Vladimir Anić, dr. Radoslav Katičić i dr. Dragutin Rosandić, a rješenje Republičkoga sekretarijata za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu SR Hrvatske (3. svibnja 1979.) potpisao je tadašnji sekretar dr. Stipe Šuvar. Od urednika se tražilo da izostavi cijeli povijesnojezični pregled hrvatskoga književnog jezika koji je u *Priručnoj gramatici* trebao biti objavljen kao uvodni tekst. Tek nakon izostavljanja dvaju poglavlja („Podrijetlo hrvatskoga književnog jezika“ i „Oblikovanje hrvatskoga književnog jezika“) rukopis gramatike dan je u tisak. Više o ovome u: Babić 1990:43–75.

pitanja koji su prethodili objavi gramatike. Tako spominje radove objavljujane u časopisu *Jezik i smotri Suvremena lingvistika*, knjige poput *Jezikoslovnih ogleda* Radoslava Katičića (1971.) i *Osnova fonetike i fonologije hrvatskoga književnog jezika* Josipa Silića i Dragutina Rosandića (1975.), zbornik radova pod naslovom *Strukturalizam*, koji je objavila zagrebačka Kritika, i mnoge druge radove. Svaki je autor svojim pojedinačnim radom na gramatici pomnije i „savjesnije“ obradio po jedno gramatičko područje, što je za posljedicu imalo „raznovrsnost pristupa gradivu, ali i neujednačenosti terminologije“ (Grubišić 1980b: 260). Osvrćući se u svojim komentarima i primjedbama na neka gramatička rješenja u različitim poglavljima nove gramatike, Grubišić posebno ističe kvalitetnu obradu gramatičkoga području *Morfologije* (obradio Slavko Pavešić), posebno izdvajajući obradu glagolskoga vida: „glede glagolskoga vida *Priručna gramatika* kao i Težak–Babićev *Pregled...* znači vidan napredak“ (Grubišić 1980b: 261). Kao najbolje obrađeno gramatičko područje navodi „Tvorbu riječi“ (obradila Eugenija Barić). Posebno izdvaja „Tvorbu glagola“ (obradio Mijo Lončarić) i pohvalno govori o davanju prednosti sufiksu *-telj* pred sufiksom *-lac* kod imenovanja vršitelja glagolske radnje u novoj *Priručnoj gramatici*. Najslabiji dio nove gramatike Grubišić prepoznaje u poglavlju „Jezične promjene“ (obradila Dragica Malić). Smatra kako je u tom poglavlju trebalo prikazati „repetitorij starohrvatskih jezičnih promjena“ (Grubišić 1980b: 262), a to nije učinjeno te autorica Malić pišući o razvoju samoglasničkoga sustava previđa činjenicu „da su neki grafemi (npr. poluglasovi i *jat*) čuvali dugo vremena nepromijenjenu grafijsku oznaku s fonetskim mijenama što je vidljivo iz hrvatske epigrafike“ (Grubišić 1980b: 263). Cijelo ovo gramatičko poglavlje dijakronijskoga opisa hrvatskoga jezika po Grubišiću bilo je nepotrebno u novoj „sinkronijski vrijednoj hrvatskoj slovnici“ (Grubišić 1980b: 263).

Na koncu prikaza Grubišić zaključuje kako je nova *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, „ponekad opterećena teorijskim objašnjenjima općelingvističkih pojmova“ (Grubišić 1980b: 263), ipak vrsno djelo jezikoslovne kroatistike i dokaz kako se timskim radom u nepovoljnim društveno-političkim prilikama u SR Hrvatskoj može sastaviti i objaviti ovakvo jedno kapitalno djelo hrvatskoga književnog jezika.

4.5.4. *Kroatističke publikacije u vremenu od 1980. godine do 1990. godine u prosudbi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske*

U pregledu važnijih kroatističkih publikacija Pranjković (2006: 48) za ovo desetogodišnje razdoblje spominje sljedeća djela: „osim spomenutoga *Pravopisnoga priručnika* V. Anića i J. Silića, treba svakako upozoriti na *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* Josipa Matešića (1982), na knjige Eduarda Hercigonje *Nad iskonom hrvatske knjige* (1983) i Josipa Silića *Od rečenice do teksta* (1984), na *Pomorski rječnik* Radovana Vidovića (1984), na jednojezični *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* Julija Benešića (kojega je između 1985. i 1990. izišlo 12 svezaka, do natuknice *rzati*), na knjige Rudolfa Filipovića *Teorija jezika u kontaktu* (1986) i Radoslava Katičića *Novi jezikoslovni ogledi* (1986), na dva dijela trosveščane tzv. velike Akademijine gramatike, tj. na *Tvorbu riječi u hrvatskom književnom jeziku* Stjepana Babića i *Sintaksu hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića (1986), te na knjigu *Jezična baština* Josipa Vončine (1988).“

U zadnjem desetljeću publicističkoga djelovanja domovinske jezikoslovne kroatistike u vremenu od 1945. do 1990. godine posebno se izdvajaju dva dijela trosveščane tzv. velike Akademijine gramatike iz 1986. godine²³³, i to *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku* Stjepana Babića (1986., ²1991., ³2002.) te *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića (1986., ²1991.). Začetnik ovoga projekta „velike normativne gramatike suvremenoga hrvatskog novoštokavskog književnog jezika, koja bi se temeljila na reprezentativnom korpusu (koji je sezao unazad do prve polovine 18. st.)“ (Auburger 2009: 194) bio je profesor Ljudevit Jonke. Auburger vjeruje kako začetci ovoga projekta sežu još u daleku 1963. godinu i kako su bili prijeko potreban odgovor na postnovosadska događanja i jačanje jezičnoga unitarizma u tadašnjoj Jugoslaviji. U to je vrijeme Ljudevit Jonke kao čelna osoba Instituta za lingvistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu²³⁴ zatražio od Vlade odobrenje projekta kojim bi se obradila sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Tek njegovim dolaskom na čelo Instituta

---

²³³ Naknadno je objavljen i treći svezak tzv. velike Akademijine gramatike pod naslovom *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika: Nacrt za gramatiku* (Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus, 1991.), u kojem je jezičnopovijesni dio obradio Milan Moguš, fonološki Dalibor Brozović, fonetski Ivo Škarić te morfološki Slavko Pavešić, Stjepko Težak i Stjepan Babić.

²³⁴ Idejni začetnici Instituta za lingvistiku, koji je dijelom Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 1960. godine bili su profesori Mirko Deanović, Rudolf Filipović, Veljko Gortan, Josip Hamm i Vojmir Vinja. Zadatak Instituta bio je okupiti na jednom mjestu sve istraživače filološkoga usmjerenja. Prvi direktor Instituta, do 1963. godine, bio je profesor Ljudevit Jonke. Od 1976. godine Institut za lingvistiku mijenja naziv u Zavod za lingvistiku (mrežne stranice Zavoda za lingvistiku: URL: <http://www.ffzg.unizg.hr/zzl/index.html>, pristup: 29. srpnja 2016.).

za jezik JAZU²³⁵ pokrenut je 1969. godine projekt izrade tzv. velike Akademijine gramatike i u njega su uključeni radovi o hrvatskoj sintaksi iz prijašnjega razdoblja. Plodovi ove „najvažnije jezičnopovijesne sjetve u hrvatskom proljeću, stvaranja sveobuhvatnoga projekta, modernoga lingvističkoga prikaza suvremenoga hrvatskoga književnog jezika, po mogućnosti bez utjecaja serbokroatizma“ (Aubureger 2009: 194) bili su vidljivi tek objavom triju svezaka tzv. velike Akademijine gramatike.

Dva sveska tzv. velike Akademijine gramatike, *Tvorbu riječi u hrvatskom književnom jeziku* Stjepana Babića i *Sintaksu hrvatskoga književnog jezika* Radoslava Katičića iz 1986. godine, prikazao je hrvatskih kroatist iz inozemstva Vinko Grubišić u članku „Tri značajna jezično-pravopisna priručnika hrvatskoga jezika“ u *Hrvatskoj reviji* (37, 2) 1987. godine.²³⁶

Prvo se Grubišić osvrnuo na važnost same objave Babićeve *Tvorbe riječi* za jezikoslovnu kroatistiku, napomenuvši kako je tom publikacijom „jedno od najzanemarenijih poglavlja hrvatskoga jezika postalo jednim od najbolje obrađenih“ (Grubišić 1987b: 264). Pohvalivši autora za „sveobuhvatnost, probranost, obilnost i jasnoću“ obrađenog gradiva, Grubišić (1987b) donosi brojčane podatke koje je sam autor naveo u uvodnome dijelu *Tvorbe riječi* kako bi potvrdio već spomenute odlike (navodi tako 55 000 imenica s više od 200 000 primjera, 18 000 pridjeva s više od 150 000 primjera, 20 000 glagola i oko 500 priloga). Grubišić posebno ističe potrebu daljnjega istraživanja i utvrđivanja brojnih tvorbenih mogućnosti kod „ponekih praznih semantička polja“ navodeći primjere etnoida (*poštenjaković, skorojević, bježanijić*) ili imenica kao što su *nezgodancija* : *zgodancija, *doušnik* : *odušnik, *gorštačina* : *brđančina, *tupež* : *brbljež i dr., zvjezdicom ističući potencijalne oblike (Grubišić 1987b: 265)

U svome prikazu Grubišić posebno upozorava na važnost naglaska kod tvorbe riječi, upozoravajući kako je tadašnji hrvatski akcenatski sustav još uvijek „veoma nenormiran“ (Grubišić 1987b: 265). Napominje kako „akcenatske dvostrukosti često ostavljaju dvostruka značenjska polja, odnosno različite pomake unutar tih polja“ te donosi primjere kao što su *vjenčànica* : *vjèncànica* 'vjenčana haljina' i 'drvena greda', *bõgumilka* : *bogùmilka* 'pripadnica

---

²³⁵ Današnji *Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje* osnovan je 1. veljače 1948. godine kao Odsjek za jezik Instituta za jezik i književnost JAZU. Osnovni zadatak Instituta bio je završavanje *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1882. – 1976.). Profesor Ljudevit Jonke dolazi na čelo Instituta 1965. godine i pokreće rad na jednom od najopsežnijih institutskih zadataka – *Gramatici i stilistici suvremenog hrvatsko-srpskog književnog jezika*. (mrežne stranice Instituta za hrv. jezik i jezikoslovlje; URL: <http://ihjj.hr/stranica/o-institutu/5/>, pristup 29. srpnja 2016.).

²³⁶ Treći jezično-pravopisni priručnik u Grubišićevu prikazu jest *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* autora Josipa Silića i Vladimira Anića, objavljen 1986. godine, o kojem smo već govorili u ovom radu na str. 88–96.

bogumilske sljedbe' i 'pjesma o bogumilima', *sànjarica: sanjàrica* 'knjiga u kojoj se tumače snovi' i 'žena koja sanja' itd. (Grubišić 1987b: 265). Govoreći o problemu naglaska u tvorbi riječi, Grubišić podsjeća i na promjenu koju je 1973. godine u *Pregledu gramatike hrvatskoga književnog jezika* po prvi put proveo u praksi Stjepan Babić. Podsjeća kako je upravo Babić umjesto „kratkouzlaznoga naglaska na medijalnom slogu u riječi s *jatom* (tipa *vrijeme, vijeće*) upotrijebio dugouzlazni naglasak“ (Grubišić 1987b: 266) te tako razriješio pitanje jednosložnoga ili dvosložnoga jata.

U istom prikazu osvrće se Grubišić i na drugo kapitalno djelo tzv. velike Akademijine gramatike. Katičićeva *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, koja je objavljena iste godine kada i Babićeva *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, po Grubišićevu mišljenju, praktično je dokazala „visok stupanj razvoja teoretskih spoznaja hrvatske lingvistike“ (Grubišić 1987b: 267).

Katičić je u izradi *Sintakse* podjednako koristio nešto starija, ali i novija teorijska dostignuća detaljno objašnjavajući korištene pojmove kao što su *tema, rema, rijek, diskurz* i slično. U ekscerpiranju primjena za sintaksu koristio se djelima starije i novije hrvatske književnosti. Upravo na ovom mjestu Grubišić pohvalno ističe korištenje „kolekcije Pet stoljeća hrvatske književnosti“ uz napomenu kako je možda ipak trebalo izbjegavati korištenje narodnih pjesma u primjerima za sintaksu jer bi se tako izbjegle „rubne pojave u hrvatskoj sintaksi i podosta izraza stranih hrvatskom jeziku“ (Grubišić 1987b: 268). Iscrpno i pregledno, po Grubišićevu mišljenju, autor je u ovoj knjizi obuhvatio „obradu rečenice i njezine preoblake ali i funkcioniranje rečenica i rečenice kao dijelove diskurza“ (Grubišić 1987b: 268) imajući stalno u fokusu rečenicu kao nositeljicu stilskih nijansi.

Grubišić smatra kako Katičić u svojoj *Sintaksi hrvatskoga književnog jezika* kvalitetno, uz dosta primjera, objašnjava tri izrazito „sintaktična područja: 1. funkciju pojedinih dijelova rečenice i načina na koje ti dijelovi otvaraju područja novim dijelovima diskurza 2. generiranje i preobliku rečenice i 3. red riječi“ (Grubišić 1987b: 269).

Na kraju prikaza Katičićeve *Sintakse* u časopisu *Hrvatska revija* Grubišić upozorava na dva sitna nedostatka koja bi, po njegovu mišljenju, u novim izdanjima trebalo izmijeniti. Za novo izdanje *Sintakse* trebalo bi sastaviti popis skraćunica i biti dosljedan u skraćivanju, a neke primjere iz prvoga izdanja trebalo bi ukloniti jer su neadekvatni i kao takvi utječu na kvalitetu cjelokupnoga rada.

Još je jedno važno leksikografsko djelo objavljeno u ovom desetljeću. Tridesetak godina nakon smrti Julija Benešića (Ilok, 1883. – Zagreb, 1957.), godine 1985. objavljen je prvi svezak (*a – burkati*) njegova *Rječnika hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića*.²³⁷

Urednik prvoga sveska bio je akademik Josip Hamm, a nakon njegove smrti 1986. godine objavljeno je još jedanaest svezaka, koje su za tisak priredili akademici Milan Moguš i Josip Vončina.²³⁸ Dvanaesti svezak ovoga *Rječnika* objavljen je 1990. godine (*protivan – rzati*), a daljnju skrb i rad na Benešićevu rukopisu preuzeo je hrvatski pjesnik Slavko Mihalić. Mihalićev pokušaj obrade rječnika proširivanjem prvotno zacrtanoga opsega i promjenom načina obrade natuknica nije urodio plodom „pa je 2008. godine cjelovit posao dovršavanja Benešićeva *Rječnika*, na poticaj tadašnjega predsjednika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Milana Moguša, preuzeo Zavod za lingvistička istraživanja HAZU-a, znanstvenoistraživačka jedinica pri Razredu za filološke znanosti HAZU.“²³⁹ Nakon smrti akademika Josipa Vončine 2010. godine uređivanje *Rječnika* ponovno preuzima akademik Milan Moguš. Potkraj 2013. godine, nastavljujući rad akademika Vončine i uz suradnju suurednice Anje Nikolić-Hoyt te skupine mladih stručnjaka koji su rječnik pripremili za tisak, Ivane Filipović Petrović, Alemka Gluhaka i Bojane Marković, objavljen je i trinaesti svezak (*S – spužvast*) *Rječnika hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića*.²⁴⁰

Još je sam Benešić isticao kako njegov *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića* neće imati nikakvu normativnu ili objasnidbenu ulogu u hrvatskoj leksikografiji, već samo informativnu (Znika 2014; Kovačec 2013). Uočivši kako mnoge riječi iz hrvatske književnosti nisu zastupljene u postojećim rječnicima hrvatskoga književnog jezika, Benešić je namjeravao novim leksikografskim uratkom, temeljenim isključivo na hrvatskoj književnoj baštini, izmijeniti dotadašnju praksu. Rječnik je zamišljen kao jednojezičnik u kojem će građa biti crpljena iz književnih djela oko stotinu hrvatskih pisaca, „odabirana po subjektivnim estetskim a ne samo književnopovijesnim kriterijima“ (Kovačec 2013: 182), u vremenskom rasponu od oko sto godina (od preporoda do I. G.

---

²³⁷ Kako navodi Nikolić-Hoyt (2010: 61), Benešić je još 1951. godine počeo predavati prva slova svoga rukopisa i do ožujka 1954. godine obradio je i predao sva slova od A do K. Sama zamisao o izradbi jednoga ovakvoga rječnika potekla je od Miroslava Krležu, u to vrijeme potpredsjednika JAZU, a Razred za književnost JAZU-a je 1954. godine taj zadatak povjerio upravo Juliju Benešiću.

²³⁸ Popis svih objavljenih svezaka *Rječnika hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića* i njihovih urednika vidi u: Kovačec 2013: 181.

²³⁹ Valja napomenuti kako je u tu svrhu pokrenut i znanstvenoistraživački projekt na čijem je čelu sve do svoje smrti 2010. godine bio akademik Josip Vončina (Nikolić-Hoyt 2010).

²⁴⁰ Više o posljednjoj (trinaestoj) knjizi Benešićeva *Rječnika hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića* u: Znika 2014; Kovačec 2013 i Nikolić-Hoyt 2010.

Kovačića). Odabirom primjera koji „sami govore sve bitno o značenju, uporabnoj i stilskoj vrijednosti obrađivanih jedinica“ (Kovačec 2013: 182) te konačnim i odlučnim povratkom hrvatske leksikografije „jeziku hrvatske književne tradicije, odnosno nedvojbenim hrvatskim jezičnim izvorima“ (Kovačec 2013: 182) Benešićev *Rječnik* zauzima iznimno mjesto u hrvatskoj leksikografiji.

Objavljivanje prvih šest svezaka *Rječnika hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića* „(I. A—burkati, str. VIII—XXXIX, 1—196; II. *burkati se—dušica*, str. 197—432; III. *dušičast—hropac*, str. 433—668; IV. *hropisanje—kasarna*, str. 669—904; V. *kasarski—lađa*; VI. *lađar—mondenstvo*, 1141—1376)“ (Kovačec 2013: 181) 1986. godine pod uredničkom palicom akademika Josipa Hamma nije ostalo nezapaženo među hrvatskim kroatistima u inozemstvu. Prikaz Benešićeva *Rječnika* u časopisu *Hrvatska revija* (38, 1: 127–134) napisao je hrvatski kroatist izvan Hrvatske Vinko Grubišić.

U iscrpnom i opsežnom prikazu Benešićeva *Rječnika* Grubišić navodi sve dobre i loše strane novoga leksikografskog priručnika. Posebno ističe važnost objavljivanja jednog ovakvog rječnika za hrvatski jezik i književnost, nazivajući to „dogadjem u hrvatskoj leksikografiji i lingvistici općenito“ (Grubišić 1988a: 134). On vjeruje kako je ovaj leksikografski priručnik bio samo „priprema za normativni rječnik hrvatskoga jezika“ (Grubišić 1988a: 134) koji bi trebalo sastaviti po uzoru na francuski rječnik *Lexis – Larousse de la langue française* iz 1977. godine.²⁴¹

Grubišić vjeruje kako je sudbina *Rječnika hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića* bila određena dvjema bitnim odrednicama iz Benešićevoga jezikoslovnoga djelovanja. Na prvom je mjestu Benešićevo odlučno odbijanje realizacije bilo kakvoga oblika zajedničkoga i jedinstvenoga hrvatskog i srpskog književnog jezika. Još za vrijeme novosadske ankete o jeziku i pravopisu koja je u lipnju 1953. godine prethodila Novosadskom sastanku jedino je Benešić bio protiv ankete i protiv „pogađanja“ oko zajedničkoga jezika, nazvavši sve to „bratskom trampom“.²⁴² Druga bitna odrednica jest sam naslova *Rječnika* i u njemu istaknuto ime *hrvatskoga književnog jezika*. Nije se u to vrijeme blagonaklono gledalo na samostalno isticanje hrvatskoga književnog jezika u naslovu jednoga leksikografskog

---

²⁴¹ Po Grubišićevu mišljenju, *Lexis – Larousse de la langue française* trebao bi poslužiti kao model novoga *Rječnika hrvatskoga književnog jezika* jer u njemu svaka riječ ima „naznačeno vrijeme kad je upotrijebljena, najužu etimološku napomenu, osnovna značenja, najglavniju sinonimiju i najzastupljenija idiomatska značenja“ (Grubišić 1988a: 134).

²⁴² Kako ističe Jonke (1971b: 114), „Javio se i jedan glas protiv ankete uopće, bio je to glas starine Julija Benešića koji je otvoreno napisao da sva ta pogađanja oko jezika i pisma nemaju nikakve veze ni s bratstvom ni s jedinstvom. Ono ipak može ostati čvrsto i uz srpsku cirilicu i uz hrvatsku ijekavštinu. Ono se ne osniva i ne unapređuje na ovakvoj tramp.“

priručnika. Spomenute okolnosti imale su za posljedicu dugo razdoblje mirovanja Benešićeva rukopisa, odnosno potpuni prekid rada na *Rječniku* sve od autorove smrti 1957. godine pa do izlaska prvoga sveska *Rječnika hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića* 1986. godine.

Svoje leksikografsko djelo Benešić je zamislio kao jednojezični rječnik hrvatskoga književnog jezika u kojem će biti „zastupljene riječi, književna frazeologija, oblici i porabe“ (Znika 2014: 224) ekscerpirani iz djela hrvatskih književnika u vremenskom presjeku od oko sto godina. Vjerovao je kako će novim *Rječnikom* uspješno zamijeniti sve suvišne riječi, lokalizme i riječi nepoznata značenja u jedinom ondašnjem tiskanom jednojezičnom Broz–Ivekovićevu *Rječniku hrvatskoga književnog jezika*. Iz prvih svezaka *Rječnika hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića* objavljenih 1986. godine pod uredništvom akademika Josipa Hamma vidljivo je, kako navodi Grubišić, da Benešićev *Rječnik* „nema ništa zajedničko s Broz–Ivekovićevim *Rječnikom hrvatskoga književnog jezika* iz 1901. godine“ (Grubišić 1988a: 128).

Grubišić nadalje navodi „okrutne uvjete za izradu *Rječnika*“ (Grubišić 1988a: 128) koje je Benešiću nametnula Akademija u Zagrebu,²⁴³ a koji su zajedno s nekoliko „većih poteškoća u izradi“ dodatno utjecali na konačan izgled *Rječnika*. Poteškoće su se najviše očitovale u odabiru pisaca i njihovih književnih djela. Grubišić smatra kako je samo 107 odabranih književnika nedostatan broj za pregled stoljetne književnosti jednoga naroda. Kao druge poteškoće navodi pretjeranu opsežnost u citatima te izostanak dramskih književnih djela u obrađivanom korpusu napominjući kako „taj izravni, pozornicom provjereni govor ne može nikako ostati postrance, kad se nastoji dati istinski presjek književnog jezika“ (Grubišić 1988a: 128).

Uspoređujući u svome prikazu Benešićev *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od preporoda do I. G. Kovačića* s već spomenutim Broz–Ivekovićevim *Rječnikom hrvatskoga književnog jezika* iz 1901. godine te 5. i 6. sveskom Akademijina *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* urednika P. Budmanija, Grubišić primjećuje kako u Benešićevu *Rječniku* nedostaje velik broj riječi koje možemo pronaći u dvama spomenutim rječnicima. Ističe kako za mnogim riječima „ne treba žaliti što se nisu našle u izvorima Benešićeva *Rječnika*“ (Grubišić 1988a: 130) jer „su se Broz i Iveković obilato služili Akademijinim *Rječnikom*, pa i onda, kad je valjalo prepisati nejasno značenje koje riječi iz jednoga rječnika u drugi, a veliki

---

²⁴³ Ovdje navodi slijedeće uvjete: ograničenost na dva sveska, rok za završetak u trajanju od dvije godine te plaćanje suradnika od svojega vlastitoga honorara (Grubišić 1988a).

Akademijin Rječnik tek je predradnja mogućem hrvatskom rječniku suvremenoga književnog jezika“ (Grubišić 1988a: 131).

U usporedbi Benešićeva *Rječnika* s tada nedovršenim *Hrvatsko ili srpsko-engleskim enciklopedijskim rječnikom* (I. A–LJ, 1983., II. M–O, 1989.) Željka Bujasa Grubišić primjećuje izostanak velikoga broja svakodnevnih riječi hrvatskoga jezika. Sam broj leksikografskih natuknica obrađenih pod slovom „D“ u dvama rječnicima upućuje na osjetnu razliku, tako u Bujasovu rječniku nalazimo 272 natuknice, dok kod Benešića imamo 162 natuknice. U popisu „svakodnevnih riječi“ koje Grubišić izdvaja posebno donosi one koje ne nalazimo kod Benešića kao što su „*dadaizam, daktilograf, dalekovod, daljinski, današnjica, dangubljenje* i dr.“ (Grubišić 1988a: 131).

Na kraju Grubišić zaključuje kako je Benešić u svome *Rječniku* više pažnje posvetio „nekim rubnim jezičnim jedinicama nego normalnim“ (Grubišić 1988a: 132). Navodi tako primjere kao što su *komunista, ateista, cionista*, čiji završetci nisu u duhu hrvatskoga, već srpskoga književnog jezika, jednako kao i glagoli koji završavaju na *-isati* ili *-ovati*, a ne na *-irati*, što bi bilo svojstveno hrvatskom književnom jeziku kao *fabulovati* kod Šenoe, *gestikulovati* kod Matoša, *intonisati* kod Đalskoga ili *anatomisati* kod Šimunovića. Uzimajući primjere za svoj rječnik iz hrvatske književnosti u vremenu od 1850. do 1950. godine Benešić je, po Grubišićevu mišljenju, buduće korisnike rječnika stavio pred jednu od temeljnih poteškoća u razumijevanju „što je u njemu hrvatsko a što nije“ (Grubišić 1988a: 132). Ipak dodaje kako to ne znači da sve te riječi treba uvrstiti u hrvatski jezični fond jer su one samo odraz jednoga vremena.

Izdvaja Grubišić i dvije slabe strane ovoga *Rječnika* na samome kraju prikaza. Upozorava na lošu akcentuaciju, koja je, po njegovu mišljenju, preslika Daničićeva modela naglašavanja te semantiku nekih riječi.

4.6. Mišljenje Republičkoga komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske o knjizi *Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca* Karla Kosora, Split, 1979.

U emigrantskom časopisu *Nova Hrvatska* u broju 6/240 (godina XXII.) od 23. ožujka 1980. godine objavljen je članak pod naslovom „O hrvatskom jeziku danas s podnaslovom Hoće li ime hrvatskoga jezika biti izbačeno iz Ustava?“. Članak je potpisan inicijalima N. N. uz dodatak kako je riječ o „posebnom dopisniku“ časopisa *Nova Hrvatska*. Pod podnaslovom „Knjiga o hrvatskom jeziku proglašuje se 'šundom'“ autor članka posebno se osvrće na jedno djelo jezikoslovne kroatistike objavljeno u domovini 1979. godine. Riječ je o knjizi fra Karla Kosora (Trbounje, 1914. – Sinj, 1982.) *Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca*, koja je objavljena u Splitu 1979. godine kao 13. knjiga u knjižnici *Marija*.

Fra Karlo Kosor je u časopisu *Marija* 1972. godine u mjesecu ožujku započeo objavljivati kratke jezične savjete iz hrvatskoga književnog jezika u rubrici pod naslovom „Malo slovnice“. U razdoblju od siječnja 1973. godine do prosinca 1975. godine te od siječnja 1977. godine do svibnja 1978. godine ista je rubrika nosila naslov „Jezična zrnca“. Sam Kosor u predgovoru svojih *Bilježaka* ističe kako nikada nije planirao svoje jezične savjete objaviti u nekoj zasebnoj knjizi jer je smatrao kako bilješkama o jeziku samo skreće pažnju govornika hrvatskoga književnog jezika na neka „aktualna jezična pitanja“ (Kosor 1979: 3). Na poticaj urednika časopisa *Marija*, fra Vjenceslava Glibotića, ali i zbog velikoga interesa čitatelja, koji su čak samostalno pravili „posebne bilježnice u koje su zapisivali Kosorove jezične bilješke kako bih ih uvijek imali pri ruci“ (Kosor 1979: 4), autor je ipak odlučio prikupiti sve jezične savjete koji su bili objavljeni u dvjema rubrikama i objaviti ih na jednom mjestu. Prvim je izdanjem označio već objavljene jezične savjete u rubrikama „Malo slovnice“ i „Jezična zrnca“ u časopisu *Marija*, pa je tako prvu knjigu *Bilježaka o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca* (1979.) označio kao drugo izdanje. U predgovoru Kosor pojašnjava kako je većinu jezičnih savjeta preradio i proširio s obzirom na one koji su izlazili u časopisu *Marija* te ih podijelio u tri velike skupine: „I. Riječi, II. Oblici i III. Sintaksa“ radi lakše sistematizacije (Kosor 1979). Iste je godine priređeno i treće, nepromijenjeno izdanje s potpuno istim predgovorom kao u drugom izdanju, uz najavu kako će se „nove knjige bilježaka“ (Kosor 1979: 2) pojaviti u što skorije vrijeme. Opravdano je bilo očekivati novo, četvrto izdanje Kosorove knjige jer je autor nastavio objavljivati nove jezične savjete u

časopisu *Marija* i nakon 1979. godine, sve do 1982. godine, kada ga je iznenadna smrt zaustavila u ostvarenju planiranoga cilja.²⁴⁴

Knjigu *Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca* čitateljstvo je primilo s velikim oduševljenjem, što i ne čudi kada se u obzir uzmu Kosorova iznimna stručnost i poznavanje hrvatskoga književnog jezika, o čemu svjedoči velik broj kvalitetnih znanstvenih radova o hrvatskom književnom jeziku koje je za života napisao. Zanimljivo je primijetiti kako se o Kosorovoj knjizi pohvalno pisalo i u časopisu *Vesnik inicijativnoga odbora za osnivanje Saveza udruženja pravoslavnoga sveštenstva*, u kojem je objavljen članak B. K. pod naslovom „Kosorove pouke“ s podnaslovom „Sitnice jezikoslovne“ (XXXI, 1979.) u broju 671 na stranici 12.²⁴⁵ Autor ovoga članka stavlja fra Karla Kosora i njegovu knjigu *Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca* uz bok dvojici istaknutih franjevac sinjskoga samostana, fra Jeronimu Šetki, autoru *Hrvatske kršćanske terminologije*, i Vjenceslavu Glibotiću, uredniku časopisa *Marija*. Opisujući fra Karla Kosora kao vrsnoga poznavatelja i proučavatelja „našega jezika“ (srpskoga ili hrvatskoga, nap. V. Š.) naglašava da „su ove skromno nazvane bilješke o jeziku veoma uspješne“ (B. K. 1979: 12) i da zaslužuju i treće izdanje u što skorije vrijeme. Posebno ističe Kosorov način pisanja i jasnoću „jer su mu misli i znanje prečišćeni pa se to opaža i u njegovom stilu, jezgrovitom i sažetom. Piše kako diše.“ (B. K. 1979: 12). Smatra kako Kosorovu djelu treba pristupiti sa „zadovoljstvom i pažnjom“ te čitati svaku od 76 bilježaka kao „lek od neznanja i grešaka koje kao korov bujaju po zapuštenim njivama i livadama ovoga našeg lepog jezika, jednako i na zapadu i na istoku pa je teško reći ko danas gore piše da li Alba Greka ili Agram“ (B. K. 1979: 12).

Radove je fra Karlo Kosor počeo objavljivati još 1952. godine u tek pokrenutom časopisu *Jezik* („O pravopisu i jeziku jednoga književnog časopisa“, I/1952., 3, str. 2; „Kratka i duga množina“, I/1952., 4, 121–123), a nastavio 1954. i 1970. godine u istom časopisu člancima „I, e, ili ije, je?“ (II/1953–54., 1, 26–28), „Neke sintaktičke nepravilnosti“ (II/1953–54., 3, 90–91), „Koracati, stršati, počimati, ustrmljivati, naviještati“ (II/1953–54., 4, 122–123), „Bje-bi-bješe“ (XVII/1969., 5, 125–126), „Neka kolebanja u jezičnoj teoriji i praksi“ (XXII/1969–70., 5, 145–150). Doktorskom disertacijom o trojezičnoj gramatici i rječniku Josipa Jurina obogatio je jezikoslovnu kroatistiku (objavljena je u trima radovima u časopisu *Rad JAZU* – „Trojezična gramatika fra Josipa Jurina“, knjiga 295, str. 41–65, 1953., „Zaboravljeni trojezični rječnici Josipa Jurina“, knjiga 303, str. 319–410, 1955., „Izvori,

²⁴⁴ Naslovi i nadnevcu jezičnih savjeta koje je fra Karlo Kosor objavio nakon knjige *Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca* 1979. nalaze se u Prilogu 10.

²⁴⁵ Vidi Prilog 7.

pravopis i jezik Jurinovih rječnika“, knjiga 315, str. 77–232, 1958.), uz još dva rada koja su objavljena u istom časopisu, a govore o hrvatskoj leksikografiji („Najstariji slavonski dikcionar“, knjiga 315, 5–28, 1958.; te „Dva trojezična rječnika nepoznatoga autora iz 18. stoljeća“, knjiga 344, str. 257–339, 1966.). Valja spomenuti i Kosorova stručna jezična pojašnjenja novih prijevoda Biblije i kanona („Uz novi prijevod kanona“, *Služba Božja*, VIII/1968., 1, 11–19; „Nešto o jeziku nove Biblije“, *Svesci*, 1969., 14, 68–70; „Kolebanja u jeziku nove hrvatske Biblije“, *Kritika*, 1970., 12, 353–369; „O jeziku Novoga zavjeta Kršćanske sadašnjosti“, *Služba Božja*, XVIII/1978., 2, 176–184, 3, 265–277), a posebno treba istaknuti uvrštavanje Kosorova članka „Rječnik hrvatskoga književnog jezika (Knjiga I–II, Zagreb – Novi Sad 1967.)“ u posebno izdanje časopisa *Kritika – Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata*, sv. 1, Zagreb, iz 1969. godine, u kojem su se nalazili i radovi Bratoljuba Klaića, Tomislava Ladana, Radoslava Katičića, Stjepana Babića i Ljudevita Jonkea.

Nažalost, cjelokupan znanstveni rad i stručnost fra Karla Kosora na polju jezikoslovne kroatistike nisu bili prepoznati od vlasti SR Hrvatske prilikom odlučivanja o oslobađanju plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga za njegovu knjigu *Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca*. Republički je komitet za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu Socijalističke Republike Hrvatske u svome dopisu broj 1672/2 – 1979. od 22. studenoga 1979. godine, koji potpisuje Damir Grubiša, izvijestio Franjevački provincijalat Provincije Presvetoga Otkupitelja Split (Dobri) kako se prema njihovu „mišljenju knjiga dr. Karla Kosora *Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca* ne smatra proizvod iz člana 36. stava 1. točke 7. Zakona o oporezivanju proizvoda i usluga i tarifnog broja 7. stava 2. Tarife posebnog republičkog poreza na promet proizvoda, pa se na nju **plaća porez** na promet proizvoda, te je izdavač dužan otisnuti klauzulu da se na taj proizvod obračunava i plaća porez na promet.“²⁴⁶

O ovoj je odluci Republičkoga komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske javnost bila obaviještena već 8. studenog 1979. godine u dnevnim novinama *Vjesnik*. U izvještaju pod naslovom „Knjige koje treba oporezovati“, koji je potpisan inicijalima Š. M.²⁴⁷, donosi se objašnjenje zaključka Komiteta. Po mišljenju Komiteta, Kosorova je knjiga „prije površno čeprkanje nego studiozno poniranje u složenu jezičnu problematiku“ i prema ocjeni komitetskih recenzenata „tekstovi su usmjereni na separiranje nekog hrvatskog jezika kakav u životu ne postoji, osim možda u crkvenoj upotrebi“ (Š. M. 1979: 5). Komitet nadalje zamjera autoru *Bilježaka* „rijetko spominjanje

²⁴⁶ Vidi Prilog 8.

²⁴⁷ Vjerojatno je riječ o poznatoj novinarki i urednici tjednoga priloga „Sedam dana“ u dnevnim novinama *Vjesnik* Meri Štajduhar (Prvić Luka, 1950. – Zagreb, 2008.).

imena suvremenih hrvatskih pisaca“ (Š. M. 1975: 12) iako je to istaknuto u samome naslovu knjige. Nazivajući ovu knjigu „djelcem“ koje ne ispunjava nikakvu osjetljivu jezičnu prazninu,²⁴⁸ Komitet zaključno ocjenjuje kako se Kosor u svojoj knjizi „ograničava na razjašnjavanje od interesa za crkvenu terminologiju dok se novosadski dogovor i pravopis gotovo ne uzima u obzir, pa tako umjesto da apostrofira jezičku bliskost naših naroda ona ide na neopravdano razdvajanje“ (Š. M. 1979: 5).

Autor članka u *Novoj Hrvatskoj* smatra kako je upravo neuzimanje u obzir „novosadskoga dogovora i jezične bliskosti naših naroda“ (N. N.: 13) prilikom izrade knjige ono presudno „što boli članove i šefove Komisije“ (N. N.: 13). To je ujedno, po njegovu mišljenju, i jedini grijeh fra Karla Kosora zbog kojega je knjiga *Bilježke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca* ocijenjena kao „šund“ na koji se mora platiti porez.

Tvrđnje „komisije za šund“, kako ovu Komisiju za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu naziva posebni dopisnik *Nove Hrvatske*,²⁴⁹ mogu se i danas, gotovo četrdeset godina nakon objavljivanja Kosorovih *Bilježaka*, okarakterizirati kao neutemeljene i u službi tadašnje unitarističke jezične politike koja je provođena nad hrvatskim književnim jezikom. Opisati Kosorovu knjigu kao neko „površno čeprkanje“ nekoga „separiranoga hrvatskoga jezika koji u stvarnosti ne postoji“ (Š. M. 1979: 5) te tvrditi kako u knjizi nisu uzeti primjeri iz književnih djela hrvatskih pisaca, vidljiva je neistina čak i površnom promatraču Kosorova djela.

Već u samome predgovoru *Bilježaka o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca* autor donosi kratice triju rječnika kojima se služio u izradi knjige.²⁵⁰ Vidljivo je da su sva tri leksikografska priručnika rječnici hrvatskoga književnoga jezika koji „postoji“ i koji se koristi u javnom životu u SR Hrvatskoj, a ne samo u „nekoj crkvenoj uporabi“ (Š. M. 1979: 5), kako je to obrazložila komisija za šund u svome mišljenju. Uz tri spomenuta priručnika, Kosor svoja jezična rješenja uspoređuje i ovjerava primjerima iz triju priručnika Tome Maretića – *Jezičnoga savjetnika* (Zagreb, 1924.), *Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (Zagreb, 1899.), *Gramatike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika* (Zagreb, 1963.) – zatim *Jezičnoga savjetnika* Matice hrvatske iz 1971. autora Slavka Pavešića i Zlatka Vincea, srednjoškolske *Gramatike hrvatskog ili srpskog jezika* trojice autora, I.

---

²⁴⁸ Na kraju predgovora svoje knjige *Bilježke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca* Kosor ističe: „nadam se da ću njome udovoljiti želji tolikih čitatelja *Marije* te kod njih i kod svih, kojima dođe u ruke, ispuniti jednu osjetljivu jezičnu prazninu.“ (Kosor 1979: 4).

²⁴⁹ „(...) kraće i točnije: komisija za šund...“ (N. N.: 13).

²⁵⁰ Kosor u svom predgovoru donosi sljedeće: „Najobičnije kratice: AR – Akademijin Rječnik, BIR – Broz-Ivekovićev Rječnik i RMH – Rječnik Matice hrvatske“ (Kosor 1979: 4).

Brabeca, M. Hraste, S. Živkovića (Zagreb, 1970.), *Pregleda gramatike hrvatskoga književnog jezika* S. Težaka i S. Babića (Zagreb, 1973.), *Hrvatsko-njemačkoga rječnika* Antuna Hurma (Zagreb, 1969.), *Hrvatsko-talijanskoga rječnika* Mirka Deanovića i Josipa Jerneja (Zagreb, 1970.), *Rječnika* Matice hrvatske (1967.), pravopisā Dragutina Boranića, Aleksandra Belića, velikoga pravopisa (novosadskoga) (Zagreb, 1960.), *Rječnika* Julija Benešića i *Rječnika* Vinka Esiha i mnogih drugim priručnika hrvatskoga književnog jezika.

Tako u primjeru 18, „Koštela, koštela – kostjela“, Kosor navodi sljedeće pojašnjenje, pozivajući se na nekoliko leksikografskih priručnika hrvatskoga književnog jezika: „(...) U pisanju se imenice ne slažu ni jezikoslovci i leksikografi. BIR ima tri oblika: **kostilja, kostjela i koščela**, bez opaske koji je od njih bolji i ispravniji. Ista tri oblika ima i Deanović – Jernejev rječnik hrvatsko-talijanskog jezika. J. Benešić pored njih ima još i oblik **kostela**. Svi se ti oblici navode tako da se može zaključiti da su ih navedeni leksikografi smatrali jednako pravilnima i književnim oblicima. Međutim, s takvim se stavom ne slaže AR, sastavljači novijih pravopisa i RMH. AR, koji pored **kostjela** ima: **kostela, koštela, kostilja, koščela**, smatra jedino pravilnim oblik **kostjela**.“ S njim se slažu Boranić i novosadski pravopis (Kosor 1979: 27). Iako je u mišljenju Komiteta prigovoreno Kosoru da se ne drži „novosadskoga dogovora i zajedničkoga pravopisa“ i da tim postupkom razdvaja narode SFRJ, navedeni primjer dokazuje suprotno. Sam se Kosor na kraju članka opredjeljuje, ali i preporuča čitateljstvu oblik *kostjela* kao jedini književni, dok su mu „ostali oblici lokalni i idu u provincijalizme“ (Kosor 1979: 27), baš kao što je propisivao i spomenuti novosadski pravopis.

Možda je za komitetske recenzente Kosorovo pozivanje na hrvatsku dijalektalnu jezičnu baštinu i stare tekstove na hrvatskom jeziku kod tumačenja nekih leksičkih rješenja u književnom jeziku uistinu predstavljalo „čepkanje a ne studiozno poniranje u jezičnu problematiku“ (Š. M.: 5). Tako pišući o podrijetlu imenice „Nazočnost“ Kosor pojašnjava čitateljstvu ono što je još 1939. godine u časopisu *Hrvatski jezik* objasnio hrvatski jezikoslovac Stjepan Ivšić: „Riječ *nazočan* u čakavskom i kajkavskom narječju je nastala od *na-vz-oči* (*na-v'z-oči*), gdje je **v** ispred **z** ispalo, jer se u oba narječja od **vz** često gubi **v** i bude samo **z**. To posebno vrijedi za slučaj kad se **vz** nađe na početku riječi. Tako npr. od *vzeti, vzimati, vzmem* bude *zeti, zimati, zemem*. U štokavskom narječju stari prijedlog **v'z** daje **uz** pa bude **uz oči**. U Poljičkom statutu, kojega je najstariji dio zapisan 1440., nalazi se prilog **nauzočice**: '...druga strana stoji nauzočice ter muči...' Prema tome pridjev bi u štokavskom

narječju morao glasiti **nauzočan**. No namjesto njega je u književni jezik prodro čakavsko-kajkavski oblik **nazočan**.“ (Kosor 1979: 17).

U svom neargumentiranom recenziranju knjige fra Karla Kosora Komitet je otišao najdalje, utvrdivši kako autor knjigu naslovljava *Bilješkama o jeziku suvremenih hrvatski pisaca*, a „imena hrvatskih pisaca samo se rijetko spominju“ (M. Š. 1975: 5). Uz već spomenute normativne i leksikografske priručnike te njihove autore, na koje se Kosor stalno poziva u svojim pojašnjenjima jezičnih rješenja, u knjizi je zatupljen i velik broj primjera kako iz starije tako i iz one suvremenije hrvatske književnosti. Gotovo da nema stranice na kojoj se ne spominje neki od autora hrvatske književnosti. Od predstavnika starije hrvatske književnosti Kosor navodi primjere iz djela Marka Marulića, Ivana Gundulića, Petra Zoranića, Matije Antuna Reljkovića, Šiška Menčetića, Dominka Zlatarića, Dinka Ranjine, sve do suvremenih Miroslava Krleže („Hrptenica još ne bje što se nije savila“; Kosor 1979: 61), Tina Ujevića („Nema vodiča na putu, a provalije zjape u mrkloj noći“; Kosor: 1979: 37), Antuna Šoljana („Od kuće stajala su samo pročelja na kojima su zjapile praznine prozora“; Kosor 1979: 37), Vladimira Nazora („Drži Vukan Cera za kičmu koščanu“; Kosor 1979: 34), S. S. Kranjčevića („Bje noć i svuda goli kamen“; Kosor 1979: 61), Ksavera Šandora Đalskoga („Pošto sam ostario, a nije nas premalen broj, to mi nedostaje sila da vas u veselju ravnam“; Kosor 1979: 76), Ivana Gorana Kovačića („Pred starost... zadesi ga nesreća“; Kosor 1979: 100), Dinka Šimunovića („Iza nekoliko susreta mi se sprijateljismo“; Kosor 1979: 98), Josipa Kozarca („Četvrte nedjelje iza toga vjenčao se Luka s Femom“; Kosor 1979: 98), Ivana Kozarca („Tri dana pred Lukin dolazak poruči tetka...“; Kosor 1979: 100), Vlade Gotovca („pozivanje na njihovo značenje unutar Hrvatske“; Kosor 1979: 101) i mnogih drugih suvremenih hrvatskih pisaca.

Ovakvim pristupom u obradi jezičnih pitanja u hrvatskom književnom jeziku autor je izazvao oštru reakciju komitetskih recenzenata, koja je za posljedicu imala odbijanje zahtjeva za oslobađanje od plaćanja poreza na promet proizvoda. Pozivanje na hrvatsku dijalektalnu jezičnu baštinu i stare tekstove na hrvatskom jeziku te isticanje kontinuiranoga i samostalnoga razvoja hrvatskoga književnog jezika kroz povijest nikako nije bilo prihvatljivo republičkom Komitetu i komunističkim vlastima SR Hrvatske. Ono za što su se zalagali komitetski recenzenti bio je unitaristički koncept stvaranja zajedničkoga i jedinstvenoga hrvatskosrpskoga jezika oslobođenog bilo kakve hrvatske jezične baštine i hrvatskoga dijalektalnog nasljeđa. Posebno su Kosoru zamjerali navođenje primjera hrvatskih prijevoda Biblije (Rupčićev, Zagodin, Šarićev, Vlašićev, Stadlerov, Duda–Fućakov), Novoga Zavjeta i

liturgijskih tekstova. Iz tog su razloga jezik obrađivan u Kosorovoj knjizi opisali kao „separirani hrvatski jezik koji u životu ne postoji već samo u nekoj crkvenoj upotrebi.“ (Š. M. 1979: 5). Prozivanje fra Karla Kosora za „neopravdano razdvajanje jezične bliskosti naših naroda“ (Š. M. 1979: 5) samo je dodatno potvrdilo sumnju kako je u svome mišljenju republički Komitet za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske proveo političko, a ne stručno i jezično recenziranje Kosorove knjige.

5. ZAKLJUČAK

Govoriti o razvoju jezikoslovne kroatistike u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća, a pritom izostaviti radove hrvatskih kroatista izvan Hrvatske te pojedinaca iz redova Katoličke crkve u domovini značilo bi zanemariti velik broj važnih kroatističkih radova. Upravo je hrvatska emigracija uz dobar dio predstavnika Katoličke crkve u domovini bila jedini oblik kulturne opozicije u tadašnjoj SR Hrvatskoj. Hrvatska je emigracija u razdoblju od kraja Drugoga svjetskoga rata pa sve do početka devedesetih godina i proglašenja samostalne i suverene Republike Hrvatske bila ustrajna nositeljica hrvatskoga političkoga i kulturnoga identiteta. Dok je u domovini „politika jugoslavenskoga komunizma prema hrvatskom nacionalnom identitetu nastupala s pozicije njegove dekonstrukcije i negacionizma, jer je hrvatski nacionalizam bio najveća prijetnja poretku kojem su temelje udarili jugoslavenski komunisti“ (Kljaić 2016: 7), hrvatska je emigracija cijelo to vrijeme, iako prostorno odijeljena od domovine, zagovarala kulturnu, gospodarsku i političku samostalnost Republike Hrvatske, čvrsto vjerujući u skori i konačni kraj neodrživoga totalitarnog komunističkog režima u Jugoslaviji.

Zbog različitih razloga sustavna istraživanja nad hrvatskom emigrantskom povijesti nisu provedena u hrvatskoj znanosti dugi niz godina. Najčešći razlozi zbog kojih se nije vrednovao znanstveni rad i cjelokupna emigrantska kulturna baština leže u dugogodišnjem i ustrajnom negativnom prikazivanju hrvatske emigracije od komunističkih vlasti u Jugoslaviji. Uvijek ističući izraženi nacionalizam i obranu hrvatske državnosti, hrvatski su emigranti za vrijeme komunističke vladavine u SR Hrvatskoj prikazivani kao sljedbenici Nezavisne Države Hrvatske te kao glavni promotori ustaške ideologije, koja je bila stalna prijetnja rušenju jugoslavenskoga nacionalizma.

Hrvatski su kroatisti izvan Hrvatske, pišući radove o hrvatskom jeziku i objavljujući ih u raznim stranim, ali i vlastitim emigrantskim publikacijama, stvorili jednu paralelnu jezikoslovnu kroatistiku, izrazito blisku onoj domovinskoj. U ovome su radu izdvojeni i prikazani tek neki predstavnici emigrantske jezikoslovne kroatistike uz nekoliko predstavnika Katoličke crkve u domovini koji svojim radovima o hrvatskom književnom jeziku zaslužuju biti dio hrvatske jezikoslovne povijesti druge polovice dvadesetoga stoljeća.

Na početku ovoga istraživanja postojala je pretpostavka kako će istraživani radovi hrvatskih kroatista izvan Hrvatske biti umnogome različiti od onih koje su objavili hrvatski

kroatisti u domovini. Moglo se očekivati kako će u slobodnim i razvijenim društvima u kojima su živjeli i djelovali, daleko od jugoslavenske komunističke diktature i totalitarnoga režima, hrvatski kroatisti izvan Hrvatske bez straha od političke cenzure ili progona slobodno iznositi svoje stavove o hrvatskom jeziku. Tako se ponekad uz proklamirani politički radikalizam kod nekih emigrantskih predstavnika mogao zamijetiti i onaj jezični. Među radovima hrvatskim emigranata koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem mogu se pronaći i oni u kojima su se zagovarala znatno radikalnija rješenja u hrvatskom književnom jeziku od onih koja su predlagali jezikoslovci iz Hrvatske. Primjerice, inzistiranje na uvođenju etimološke ortografije, izraženiji jezični purizam, prihvaćanje ikavice kao standardnojezične osnove hrvatskoga jezika samo su neka od predlaganih rješenja koja je trebalo primijeniti u hrvatskom književnom jeziku.

U radovima hrvatskih kroatista iz inozemstva koji su obuhvaćeni ovim istraživanjem primjetna je podudarnost mišljenja i stavova o važnim pitanjima oko hrvatskoga književnog jezika s mišljenjem velike većine domovinskih kroatista. Stručno se osvrćući na sva događanja vezana za hrvatski književni jezik, hrvatski kroatisti izvan Hrvatske svojim su radovima uvijek bili ukorak s onima domovinske jezikoslovne kroatistike. Sve važne trenutke vezane uz hrvatski književni jezik, a posebno one iz vremena izražene jezične unitarizacije provedene u drugoj Jugoslaviji od 1945. do 1990. godine, obradili su u svojim radovima te ih potom objavili u raznim emigrantskim i svjetskim lingvističkim časopisima, vlastitim knjigama i drugim važnim publikacijama. Sva izdanja i kritike novih pravopisa, gramatika i rječnika hrvatskoga književnog jezika iz druge polovice dvadesetoga stoljeća uz sve bitne čimbenike prijelomnih događaja koji su utjecali na daljnji razvoj hrvatskoga jezika nalaze se na stranicama radova hrvatskih kroatista izvan Hrvatske.

Nakon provedenoga istraživanja može se zaključiti kako hrvatski kroatisti izvan Hrvatske nisu imali problem dostupnosti kroatističke literature koja je objavljivana u domovini. Tako su se ponekad cijeli tekstovi i radovi uglednih hrvatskih jezikoslovaca iz domovine pretiskavali i objavljivali u emigrantskim publikacijama. Najčešće su to bili radovi najeminentnijih hrvatskih jezikoslovaca poput Dalibora Brozovića, Ljudevita Jonkea, Stjepana Babića, Božidara Finke, Stjepana Ivšića, Mate Hraste i mnogih drugih. Javno podržavajući jezikoslovna rješenja kroatista iz Hrvatske trajno su se zalagali za jedinstveni hrvatski književni jezik oslobođen bilo kakve povezanosti sa srpskim književnim jezikom. Za razliku od domovinskih kroatista, pa čak i onih iz redova Katoličke crkve, koji su stalno bili pod prismotrom komunističkoga režima i partijske kontrole, hrvatski kroatisti izvan Hrvatske

mogli su otvoreno i slobodno čak i poimenično prozvati sve one osobe koje su na bilo koji način, a najčešće zbog političkih pozicija i ucjena, radile na štetu hrvatskoga književnog jezika.

Na kraju treba istaknuti kako se istraživanja emigrantske povijesti nakon 1945. godine u hrvatskoj znanosti još uvijek nalaze na samom početku. Nedovoljno istražena, a samim time i ne vrednovana emigrantska baština čeka da se krene u njezino sustavno istraživanje i stručno vrednovanje. I dok se o političkoj djelatnosti hrvatske emigracije dosta pisalo i govorilo nakon demokratskih promjena u Republici Hrvatskoj, kulturna je djelatnost hrvatskih iseljenika ostala nedovoljno istražena. Posebno je neistraženo ostalo područje emigrantske jezikoslovne kroatistike koja se razvijala paralelno s onom domovinskom punih četrdeset i pet godina. Ovim radom htjelo se ukazati na postojanje velikoga broja kvalitetnih i vrijednih radova o hrvatskom književnom jeziku nastalih zaslugom hrvatskih kroatista izvan Hrvatske te potaknuti još jednom sve zainteresirane istraživače na nova istraživanja i vrednovanja ove neobrađene riznice hrvatskoga kulturnoga nasljeđa.

6. IZVORI

- „Appell kroatischer Schriftsteller im Exil.“ (1967). *Hrvatska revija* 17, 1–2: 7–8.
- „Appel des écrivains croates en exil.“ (1967). *Hrvatska revija* 17, 1–2: 13–14.
- „Apel hrvatskih književnika i pisaca u emigraciji.“ (1967). *Hrvatska revija* 17, 1–2: 19–20.
- Bebek, Ž. (1970). „O hrvatskom jeziku i jezikoslovnim polemikama“. *Hrvatska revija* 6, 1: 97–102.
- „Deklaration über die Bezeichnung und Stellung der kroatischen Schriftsprache.“ (1967). *Hrvatska revija* 17, 1–2: 3–6.
- „Declaration sur l'appellation de la langue littéraire croate et sur sa situation dans les circonstances actuelles.“ (1967). *Hrvatska revija* 17, 1–2: 9–12.
- „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika.“ (1967). *Hrvatska revija* 17, 1–2: 15–18.
- Franolić, B. (1966). „R. Filipović, The Phonemic Analysis of English Loan-Words in Croatian. Zagreb, 1960. 137 pp.“. *Lingua* 16, 1: 94–97.
- Franolić, B. (1971). „Vlatko Dabac, Technisches Wörterbuch, 1. Teil, Deutsch-Kroato-serbisch, Zagreb 1969, XXX + 1103 S.; 2. Teil, Kroatischserbisch-Deutsch, Zagreb 1970, XXXIV + 1576 S.“. *Die Welt Der Slaven* 16, 2: 217–218.
- Franolić, B. (1972a). „Petar Skok, Dictionnaire étymologique de la langue Croate ou Serbe. Tome I, A-J, Edition de l'Académie Yougoslave, Zagreb 1971, XXXVIII+788.“. *Lingua* 28, 4: 392–395.
- Franolić, B. (1972b). „Jeronim Šetka, Kršćanska terminologija (Croatian Christian terminology), Tome I: *Hrvatski kršćanski termini grčkog porijekla*. Šibenik, 1940, pp. X, 210 - Tome II: *Hrvatski kršćanski termini latinskog porijekla*. Makarska, 1964, pp. 237 - Tome III: *Hrvatski kršćanski termini slavenskog porijekla*. Makarska, 1965, pp. 287.“. *Lingua* 29, 1: 95–100.
- Franolić, B. (1972c). *La langue littéraire croate – Aperçu historique*. Pariz: Colloquia Parisiensia 1, Nouvelles Editions Latines.
- Franolić, B. (1974). „Rudolf Filipović. Englesko-hrvatske književne veze. Zagreb: Liber, 1972. xi, 445.“. *Slavic and East European Journal* 18, 3: 329–331.

- Franolić, B. (1975). „Hrvatski dijalektološki zbornik (Collection of Croatian dialectology), Vol. III. Edited by the Yugoslav Academy, Zagreb, 1973. 473 pp.“. *Lingua* 37, 2–3: 272–273.
- Franolić, B. (1976). „Faust Vrančić, Dictionarium Quinque Nobilissimarum Europae Linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae & Ungaricae. Liber, Zagreb, 1971. 135 pp. in-4°“. *Lingua* 38, 2: 167–170.
- Franolić, B. (1978). „Božidar Vidov, Vocabolario in dialetto delle località dell'isola linguistica croata nel Molise. Toronto, 1972. 96 pp. in-8°“. *Lingua* 44, 4: 394–397.
- Franolić, B. (1979). „Leksik Prezimena Socijalističke Republike Hrvatske (Lexicon of surnames of the Socialist Republic of Croatia). Institute for Language of the Yugoslav Academy and Matica hrvatska, Zagreb, 1976, in-folio, xiv + 772 pp.“. *Lingua* 48, 2–3: 295–297.
- Franolić, B. (1980a). „Language policy and language planning in Yugoslavia with special reference to Croatian and Macedonian“. *Lingua* 51, 1: 55–72.
- Franolić, B. (1980b). „Bartol Kašić, Institutiones Linguae Illyricae. Bartholomaeus Cassius Nunc iterum ed. R. Olesch. Slavistische Forschungen, Bd. 21. Böhlau, Köln/Wien, 1977. xiv + 191 pp. in 4°“. *Lingua* 52, 3–4: 369–373.
- Franolić, B. (1980c). *A short history of literary Croatian*. Pariz: Nouvelles éditions latines.
- Franolić, B. (1981). „Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske. Zagreb: Institut za jezik JAZU, Matica hrvatska 1976. XIV, 772 pp.“. *Die Welt Der Slaven* 26, 2: 441–445.
- Franolić, B. (1983). „The development of literary Croatian and Serbian“. U: I. Fodor i C. Hagège (ur.), *Language reform: history and future*, sv. 2. Hamburg: Buske: 85–112.
- Franolić, B. (1984). *An historical survey of literary Croatian*. Pariz: Nouvelles éditions latines.
- Franolić, B. (1988). *Language policy in Yugoslavia with special reference to Croatian*. Pariz: Nouvelles éditions latines.
- Fržop, Z. (1974). „Krafići hrvatske kniževnosti“. *Svitlenik* 7, 5: 33–36.
- Gazzari, A. (1968). „Naša jezikoslovna stvarnost“. *Svitlenik* 1, 2: 58–67.
- Gazzari, A. (1969). „Nešto o korinskom pravopisu“. *Svitlenik* 2, 3: 109–114.

- Grubišić, V. (1971). „Problemi oko tipologije južnoslavenskih jezika“. *Hrvatska revija* 21, 2–3: 183–196.
- Grubišić, V. (1972a). „O novijim jezikoslovnim radovima prof. Lj. Jonkea“. *Hrvatska revija* 22, 1: 62–65.
- Grubišić, V. (1972b). „Pravopis hrvatskoga jezika. Pero Tutavac. – Naklada Svitlenik, Buenos Aires, 1971“. *Hrvatska revija* 22, 2–3: 304–307.
- Grubišić, V. (1973). „Kao feniks ptica: Hrvatski pravopis“. *Hrvatska revija* 23, 1: 19–28.
- Grubišić, V. (1974). „Pregled gramatike hrvatskoga književnog jezika. Stjepko Težak – Stjepan Babić. VI., prerađeno izdanje, Školska knjiga, Zagreb 1973“. *Hrvatska revija* 24, 1: 82–85.
- Grubišić, V. (1975). *O hrvatskom jeziku*. Rim: Zajednica izdanja Ranjeni labud.
- Grubišić, V. (1979a). „Leksik prezimena SR Hrvatske. – Urednici: Dr. Valentin Putanec i Dr. Petar Šimunović. Izd. Institut za jezik, Zagreb 1976.“. *Hrvatska revija* 29, 1: 135–137.
- Grubišić, V. (1979b). „U spomen profesora Ljudevita Jonkea“. *Hrvatska revija* 29, 2: 370–371.
- Grubišić, V. (1980a). „(Ne)funktionalnost hrvatskih pravopisa“. *Hrvatska revija* 30, 1: 115–118.
- Grubišić, V. (1980b). „Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika. Vesna Zečević, Eugenija Barić, pok. Slavko Pavešić, Mijo Lončarić, Mirko Peti, Marija Znika i Dragica Malić. Izd. Školska knjiga, Zagreb 1979.“. *Hrvatska revija* 30, 2: 260–263.
- Grubišić, V. (1980c). „Kad zaista počinje hrvatski jezični standard?“. *Hrvatska revija* 30, 3: 460–463.
- Grubišić, V. (1980d). „O pisanju nekih stranih i naših vlastitih imena“. *Hrvatska revija* 30, 4: 612–618.
- Grubišić, V. (1983). „Ikavica i današnji hrvatski književni jezik“. *Hrvatska revija* 33, 3: 495–507.
- Grubišić, V. (1985a). „Hrvatski jezik nakon II. svjetskog rata“. *Hrvatska revija* 35, 2: 272–286.
- Grubišić, V. (1985b). „Hrvatski jezik pod pljuskom zlobe i nestručnosti“. *Hrvatska revija* 35, 4: 687–697.

- Grubišić, V. (1986a). „Nazivi za hrvatski jezik od rata do danas“. *Hrvatska revija* 36, 1: 14–27.
- Grubišić, V. (1986b). „Usporedba hrvatske i slovačke jezične stvarnosti“. *Hrvatska revija* 36, 2: 202–209.
- Grubišić, V. (1986c). „Hrvatski jezik pod pljuskom zlobe i nestručnosti“. *Hrvatska revija* 36, 3: 463–470.
- Grubišić, V. (1986d). „Hrvatski jezik pod pljuskom zlobe i nestručnosti“. *Hrvatska revija* 36, 4: 653–656.
- Grubišić, V. (1987a). „Pisana riječ u Hrvatskoj. Izložba Pisana riječ u Hrvatskoj održana u Muzejskom prostoru od 28. listopada 1985. do 23. veljače 1986. Izd. MTM, Zagreb, 480 str.“. *Hrvatska revija* 37, 1: 156–159.
- Grubišić, V. (1987b). „Tri značajna jezično-pravopisna priručnika hrvatskog jezika“. *Hrvatska revija* 37, 2: 264–277.
- Grubišić, V. (1987c). „Vuk S. Karadžić i hrvatski jezik XIX. i XX. stoljeća“. *Hrvatska revija* 37, 3: 416–439.
- Grubišić, V. (1988a). „Rječnik hrvatskoga književnoga jezika. Julije Benešić. Zagreb: JAZU, 1985-86, sv. 1-6 (A - modenstvo), 1376 str.“. *Hrvatska revija* 38, 1: 127–134.
- Grubišić, V. (1988b). „Naša prezimena. Petar Šimunović. (Zagreb, MH, 1985.)“. *Hrvatska revija* 38, 1: 141–143.
- Grubišić, V. (1989). „The Croatian Language in the Constitutional Development of the Socialist Federative Republic of Yugoslavia“. *JCS* 30: 139–152.
- Knezović, O. (1960). „Hrvatski književni jezik“. *Napridak* 6, 10: 1.
- Nikolić, V. (1963). „Hrvatski jezik nad ponorom. Srbijanštine po emigrantskom tisku. Pero Tutavac Bilić, Buenos Aires, 1963. Napridkovo izdanje. Zbirka I. 139 str“. *Hrvatska revija* 52, 4: 587–595.
- Petričević, J. (1967). „Nacionalni sukobi dominiraju političkim zbivanjem“. *Hrvatska revija* 17, 1–2: 125–136.
- Spalatin, K. (1955a). „Najnoviji Beličev pravopis“. *Hrvatska revija* 5, 2: 159–169.
- Spalatin, K. (1955b). „Nekrolog: U spomen Dr. Dragutina Boranića“. *Hrvatska revija* 5, 4: 582.

- Spalatin, K. (1960a). „Thomas F. Magner, Introduction to the Serbo-Croatian Language. Minneapolis: University of Minnesota, 1956. XII+205 pp. lithographed“. *JSC* 1: 178–186.
- Spalatin, K. (1960b). „Rudolf Filipović and others, Englesko-Hrvatski Rječnik. English-Croatian Dictionary. Zagreb, Zora, 1955. XVII+1,430 pp. in quarto“. *JSC* 1: 186–193.
- Spalatin, K. (1961a). „First common orthography for Croatias. Serbs and Montenegrins“. *JSC* 2: 3–20.
- Spalatin, K. (1961b). „Albert Bates Lord, Beginning Serbocroatian, The Hague: Mouton and Co., 1958. 132 pp.“. *JSC* 2: 185–193.
- Spalatin, K. (1963). „Jedinstveni pravopis hrvatskoga i srpskog književnog jezika“. *Hrvatska revija* 13, 1: 36–52.
- Spalatin, K. (1966/67a). „Serbo-Croatian or Serbian and Croatian? Considerations on the Croatian declaration and Serbian proposal of march 1967“. *JSC* 7/8: 3–13.
- Spalatin, K. (1966/67b). „Serbo-Croatian: Practical Grammar and Reader. By Monica Partridge. (Beograd: Jugoslavija, 1964. Pp. 220; with two linguistic maps of Yugoslavia)“. *JSC* 7/8: 179–186.
- Spalatin, K. (1966/67c). „Serbo-Croatian: Basic Course. Volume I (Units 1-25). By Carlton T. Hodge and Janko Janković. (Washington, D.C.: Foreign Service Institute, 1965. Pp. X-633)“. *JSC* 7/8: 186–189.
- Spalatin, K. (1967). „Borba za hrvatski književni jezik“. *Hrvatska revija* 17, 1–2: 26–36.
- Spalatin, K. (1969a). „Rječnik suvremenog hrvatskog i srpskog književnog jezika“. *Hrvatska revija* 19, 1–2: 27–43.
- Spalatin, K. (1969b). „Hrvatska kršćanska terminologija. Jeronim Šetka. Sv. I: *Hrvatski kršćanski termini grčkog porijekla*. Šibenik: Tiskara Kačić, 1940. Str. X, 207. – Sv. II: *Hrvatski kršćanski termini latinskog porijekla*. Makarska, 1964. Str. 233. – Sv. III: *Hrvatski kršćanski termini slavenskog porijekla*. Makarska, 1965. Str. 286. Bogoslovna biblioteka, Br. 6, 13 i 15.“. *Hrvatska revija* 19, 1–2: 90–92.
- Spalatin, K. (1969c). „Vapaj za slobodom jezika – povodom razgovora dvanaestorice objavljenog u Telegramu od 14. ožujka 1969“. *Hrvatska revija* 19, 4: 457–460.

- Spalatin, K. (1970). „Hrvatsko-srpsko jezično dvojestvo i jedinstvo“. *Hrvatska revija* 20, 4: 959–969.
- Spalatin, K. (1970/71). „Language and Politics in Yugoslavia in the Light of the Events Which Happened from March 17, 1967, to March 14, 1969.“ *JCS* 11/12: 83–104.
- Spalatin, K. (1973). „Hrvatski pravopis“. *Hrvatska revija* 23, 3: 361–375.
- Spalatin, K. (1973/74). „Serbocroatian-English Dictionary. Compiled by Morton Benson with the collaboration of Biljana Šljivić-Šimšić. (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, and Belgrade: Prosveta, 1971. Pp LV+807.)“. *JSC* 14/15: 157–159.
- Spalatin, K. (1977/78). „Basic Croatian language manuals“. *JSC* 18/19: 85–91.
- Spalatin, K. (1978). „Osnovni hrvatski jezični priručnici“. *Hrvatska revija* 28, 1: 39–50.
- Spalatin, K. (1979a). „Language and Politics in Today’s Croatia“. *JCS* 20: 3–16.
- Spalatin, K. (1979b). „In memory of Ljudevit Jonke“. *JSC* 20: 112–117.
- Spalatin, K. (1979c). „Jezična oluja u Zagrebu u jesen 1978“. *Hrvatska revija* 29, 2: 294–304.
- Spalatin, K. (1979d). „U spomen profesora Ljudevita Jonkea“. *Hrvatska revija* 29, 2: 367–369.
- Spalatin, K. (1980). „Novi dvojezični rječnici engleskog jezika“. *Hrvatska revija* 30, 4: 571–576.
- Spalatin, K. (1983). „Sudbina (jednog) hrvatskog učenjaka: Bratoljub Klaić“. *Hrvatska revija* 33, 2: 378–382.
- Spalatin, K. (1984/85). „A survey of the linguistic periodical *Jezik* 1952 – 1980“. *JSC* 25/26: 153–162.
- Spalatin, K. (1987). „Borba za ime – jezične polemike“. *Hrvatska revija* 37, 1: 27–38.
- Spalatin, K. (1988). „Vuk-Kopitar i jezik u Hrvata – o 200. godišnjici Vukova rođenja“. *Hrvatska revija* 38, 1: 68–77.
- Spalatin, K. (1990). „Hrvatsko-srpski rječnik inačica (latinicom), Srpsko-hrvatski rečnik varijanti (ćirilicom). *Jovan Ćirilov*. Beograd: Stilos, 1989., 180 stranica“. *Hrvatska revija* 40, 2: 427–430.
- Statement of the Croatian Academy of America Regarding the Zagreb language Declaration. (1966/1967). *JSC* 7/8: 195–196.

- Tutavac Bilić, P. (1960). „Uz prvu godišnjicu“. *Napridak* 7, 18: 2.
- Tutavac Bilić, P. (1963). *Hrvatski jezik nad ponorom – srbijanštine po emigrantskom tisku*. Buenos Aires: Napridkovo izdanje.
- Tutavac Bilić, P. (1965). „Odgovor stručnjaku Nikoliću“. *Napridak* 10, 30: 2–4.
- Tutavac Bilić, P. (1971). *Pravopis hrvatskoga jezika*. Buenos Aires: Svitlenik.
- Tutavac Bilić, P. (1975). *Opržena iskra ili nepobitni dokaz različnosti hrvatskoga i srbskog jezika*. Buenos Aires: Svitlenik.
- Tutavac Bilić, P. (1983). „Jezični rat u domovini“. *Svitlenik* 15, 7–8: 3–13.
- Tutavac Bilić, P. (1984). *Sedam pečeta hrvatske povistnice*. Buenos Aires: Svitlenik.
- Tutavac Bilić, P. (1985a). „Naš odgovor na njihove dogovore“. *Svitlenik* 17, 9–10: 13–24.
- Tutavac Bilić, P. (1985b). „Vukovština delenda est!“. *Svitlenik* 17, 9–10: 40–64.
- Žic Buj, S. (1964). „Zašto ijekavski, a ne ikavski govor u hrvatskom književnom jeziku?“. *Hrvatska revija* 53, 1: 58–61.

7. LITERATURA

- Anić, V. (1977). „Pravopis hrvatskoga književnog jezika“. *Matica* 27, 6: 8–9.
- Anić, V; Silić, J. (1986). *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Sveučilišna naklada „Liber“ – Školska knjiga.
- Auburger, L. (2009). *Hrvatski jezik i serbokroatizam*. Rijeka: Maveda.
- Banac, I. (1991). *Hrvatsko jezično pitanje*. Zagreb: Društvo hrvatskih književnika.
- Barić, E. i dr. (1997). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, S. (1963/1964). „Uklanjanje hrvatsko-srpskih jezičnih razlika“. *Jezik* 11, 3: 65–71.
- Babić, S. (1967). „Htijenja i ostvarenja Novosadskoga dogovora“. *Jezik* 15, 1: 3–13.
- Babić, S. (1969). „Za ravnopravnost, ali čega?“. *Jezik* 16, 5: 134–147.
- Babić, S; Finka, B; Moguš, M. (1971). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, S. (1971). „Hrvatski pravopis – Jak jezični osjećaj“. *Hrvatski tjednik* 1, 10: 16.
- Babić, S. (1986). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU – Nakladni zavod Globus.
- Babić, S. (1990). *Hrvatski jezik u političkom vrtlogu*. Zagreb: Ante Pelivan i Danica Pelivan.
- Babić, S. (1991). *Tisućljetni jezik naš hrvatski*. Zagreb: Ante Pelivan.
- Babić, S.; Brozović, D.; Pavičić, J. (ur.). (1991). *Deklaracija o hrvatskome jeziku s priložima i Deset teza*. Drugo izdanje. Zagreb: Matica hrvatska.
- Babić, S. (1997). „Deklaracija – međaš dvaju razdoblja“. U: J. Hekman (ur.), *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika – građa za povijest Deklaracije*. Zagreb: Posebno izdanje Matice hrvatske: 207–212.
- Babić, S. (2002). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- Babić, S. (2005). *Temelji hrvatskomu pravopisu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, S. (2007). „Zasluge profesora Ljudevita Jonkea za hrvatsko jezikoslovlje“. *Jezik* 54, 3: 82–86.

- Babić, S. (2008). „Hrvatski pravopis – vrući kesten u ministarskim rukama“. *Jezik* 55, 2: 56–64.
- Badurina, L. (1996). *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Badurina, L. (2006). „Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću“. U: I. Pranjković, M. Samardžija (ur.). *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* Zagreb: Matica hrvatska: 145–158.
- Barić, Eugenija i dr. (1979). *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bašić, N. (1991). *V. S. Karadžić između jezikoslovlja i politike*. Zagreb: Školske novine.
- Bašić, N. (2002). „Brozov pravopis i njegovi nasljedovatelji“. *Dometi* 12, 1–4: 85–90.
- Batović, A. (2010). „Zapadne reakcije na objavu Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika 1967. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* 42, 3: 579–594.
- Blažeković, M. (1996). *Bio-bibliografski leksikon suradnika Hrvatske revije*. Zagreb: Školske novine – Pergamena.
- Boranić, D. (1921). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav. zemaljske vlade.
- Boranić, D. (1928). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Četvrto izdanje. Zagreb: Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora.
- Boranić, D. (1930). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Peto izdanje prerađeno prema propisima Ministarstva prosvjete. Zagreb: Tisak i naklada „Jugoslovenske štampe“ d. d.
- Boranić, D. (1940). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Četvrto izdanje. Zagreb: Izdanje i naklada Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora.
- Boranić, D. (1941). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Osmo izdanje. Zagreb: Izdanje Nakladnoga zavoda Banovine Hrvatske.
- Boranić, D. (1947). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Deveto, prerađeno izdanje. Zagreb: Školska i pedagoška izdanja Nakladnoga zavoda Hrvatske.
- Boranić, D. (1951). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Deseto izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

- Brodnjak, V. (1992). *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb: Školske novine.
- Broz, I. (1904). *Hrvatski pravopis*. Treće prerađeno izdanje. Priredio dr. D. Boranić. Zagreb: Troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade.
- Broz, I. (1915). *Hrvatski pravopis*. Šesto izdanje. Priredio dr. D. Boranić. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade.
- Brozović, D. (1952). „Neki etnici u novom izdanju *Pravopisa*“. *Jezik* 1, 2: 54–56.
- Brozović, D. (1958). „O normiranju terminologije u hrvatskom ili srpskom jeziku“. *Jezik* 6, 5: 143–153.
- Brozović, D. (1971a). *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brozović, D. (1971b). „O jezičnim odredbama u nacrtu hrvatskog ustava.“ *Hrvatski tjednik* 1, 22: 15.
- Brozović, D. (1972/1973.) „O nekim načelnim pitanjima pravopisne i ortoepske norme“. *Jezik* 20, 1: 12–19.
- Brozović, D. (1973a). „Dentali ispred afrikata: gube se ili se izgovaraju?“. *Jezik* 20, 1: 129–142.
- Brozović, D. (1973b). „O ortoepskoj vrijednosti dugoga i produženoga ijekavskoga jata“. *Jezik* 20, 4: 65–74, 106–118, 142–149.
- Brozović, D. (1977). „O općim jezičnim i izvanjezičnim uvjetovanostima standardnonovoštokavske pravopisne problematike sa stanovišta njezina historijata i suvremenoga stanja“. *Jezik* 24, 3–4: 66–73, 109–114.
- Brozović, D. (1978). „Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti“. U: A. Flaker i K. Pranjić (ur.), *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta, Sveučilišna naklada Liber: 9–83 (= Brozović, D. (2008). *Povijest hrvatskoga književnog i standardnoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga).
- Brozović, D. (1991). „O Deklaraciji onda i sada“. U: S. Babić, D. Brozović, J. Pavičić (ur.), *Deklaracija o hrvatskome jeziku s priložima i Deset teza*. Drugo izdanje. Zagreb: Matica hrvatska: 13–17.

- Brozović, D. (1997a). „Branilo se više od jezika“. U: J. Hekman (ur.), *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika – građa za povijest Deklaracije*. Treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska: 172–175.
- Brozović, D. (1997b). „Duh rodoljubnoga otpora“. U: J. Hekman (ur.), *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika – građa za povijest Deklaracije*. Treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska: 176–179.
- Brozović, D. (1997c). „Tri desetljeća poslije“. U: J. Hekman (ur.), *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika – građa za povijest Deklaracije*. Treće, izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska: 213–218.
- Brozović, D. (2001). „Komu je u lingvistici potreban pojam dijasistema?“. *Vijenac* 9, 201: 5.
- Brozović, D. (2009). „O nekim manje spominjanim jezikoslovnim aspektima Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“. *Kolo* 19, 1–2: 97–102.
- Čizmić, I. (2009). „Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika i njezin odjek u hrvatskoj političkoj emigraciji“. *Kolo* 19, 1–2: 193–203.
- Damjanović, S. (2006). „Matica hrvatska i hrvatski jezik u 20. stoljeću“. U: I. Pranjković, M. Samardžija (ur.). *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska: 275–296.
- Domazet, A. i Doljanin, F. (2010). *Služba Božja: liturgijsko pastoralna revija: bibliografija – 50: (1960. – 2010.)*. Split: Služba Božja.
- Džaja, S. M. (2004). *Politička realnost jugoslavenstva (1918. – 1991.): s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*. Sarajevo – Zagreb: Svjetlo riječi.
- Džaja, S. M. (2015a). „Hrvatska kulturološka sastavnica Bosne i Hercegovine“. *Bosna franciscana* 23, 42: 287–296.
- Džaja, S. M. (2015b). „Post scriptum o Lovrenovićevu poimanju pučke kulture u Bosni i Hercegovini“. *Bosna franciscana* 23, 42: 301–303.
- Filipović, R. i dr. (1955). *Englesko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Zora.
- Grčević, M. (1997a). „Zašto slavistika 19. stoljeća nije priznavala postojanje hrvatskoga jezika? Uzroci i posljedice“. *Jezik* 45, 1: 3–28.
- Grčević, M. (1997b). „Karadžićeva gledišta o hrvatskome jeziku u slavističkome okružju“. *Jezik* 45, 2: 41–58.

- Grubišić, V. (2001). „Borba za hrvatski jezik u anglosaksonskom svijetu“. U: D. Sesar i I. Vidović Bolt (ur.), *Drugi hrvatski slavistički kongres. Knjiga I*. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo: 401–408.
- Grubišić, V. (2013). „Hrvatska akademija Amerike u 21. stoljeću“. *Hrvatski iseljenički zbornik 2014.*: 155–161.
- Grubišić, V. (2014a). „Pravopis hrvatskoga jezika Pere Tutavca.“ U: S. Šešelj (ur.), *Deveti neretvanski književni, znanstveni i kulturni susret – Petar Tutavac Bilić, hrvatski publicist, književnik, jezikoslovac i prevoditelj*. Zagreb: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti – Hrvatsko slovo: 45–50.
- Grubišić, V. (2014b). „O hrvatskom jeziku u godišnjaku Hrvatske akademije Amerike Journal of Croatian Studies“. *Hrvatska revija* 14, 2: 84–91.
- Hamm, J. (1952). „Slovenski i slovenački“. *Jezik* 1, 1: 28–29
- Hekman, J. (ur.). 1997. *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika – građa za povijest Deklaracije*. Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje (1997). Zagreb: Matica hrvatska.
- Horvat, Nada (1957). „O pisanju tuđih imena“. *Jezik* 6, 3: 93–95.
- Hraste, M. (1952). „Dr. Dragutin Boranić: Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika, deseto izdanje Zagreb 1951“. *Jezik* 1, 1: 31–32.
- Hrvatska enciklopedija* (2002). August Kovačec (glavni ur.). Svezak 4, Fr–Ht. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.
- Hrvatski književni jezik i pitanje varijanata*. (1969). Posebno izdanje časopisa *Kritika*, sv. 1. Zagreb.
- Ivšić, S. (1953). „Iz najnovije historije našega pravopisa“. *Jezik* 2, 2: 36–43.
- Izjava Matice hrvatske. (1970). „Novosadski dogovor odbačen“. *Jezik* 18, 5: 138–139.
- Jonke, Lj. (1952/1953). Prijevod, prijepis, prijenos ili prevod, prijepis, prijenos, *Jezik* 2: 59.
- Jonke, Lj. (1953). „Pravopisna sekcija o rastavljanju riječi“. *Jezik* 2, 2: 57–59.
- Jonke, Lj. (1954). „Vijesti iz Hrvatskoga filološkoga društva“. *Jezik* 3, 2: 56.
- Jonke, Lj. (1955). „Prvi sastanak Pravopisne komisije“. *Jezik* 3, 5: 157–158.
- Jonke, Lj. (1957a). „Glavni zaključci pravopisne komisije“. *Jezik* 5, 3: 65–74.

- Jonke, Lj. (1957b). „Otvaramo diskusiju“. *Jezik* 5, 4: 128.
- Jonke, Lj. (1959). „Četrnaesti (posljednji) sastanak Pravopisne komisije“. *Jezik* 7, 5: 158–159.
- Jonke, Lj. (1961/1962). „Načela i primjena logičke interpunkcije“. *Jezik* 9, 3: 71–77.
- Jonke, Lj. (1964a). „Specifičnosti u normiranju hrvatskosrpskoga književnog jezika“. *Jezik* 12, 1: 1–6.
- Jonke, Lj. (1964b; ²1965). *Književni jezik u teoriji i praksi*. Zagreb: Znanje.
- Jonke, Lj. (1967). „Davičovo pogrešno rezoniranje o jeziku“. *Jezik* 14, 3: 75–79.
- Jonke, Lj. (1969). „Razvoj hrvatskoga književnog jezika u 20. stoljeću“. *Jezik* 16, 1: 8–19.
- Jonke, Lj. (1971a). „Prihvaćena načela – dobro ostvarena (Recenzija knjige Babić, Finka, Mogoš: *Hrvatski pravopis*, 1971.)“. *Jezik* 19, 2–3: 33–37.
- Jonke, Lj. (1971b). *Hrvatski književni jezik danas*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jonke, Lj. (1971c). *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Kačić, M. (1995). *Hrvatski i srpski – zablude i krivotvorine*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Katičić, R. (1971a). „Nadmašeni svi dosadašnji pravopisi“. *Jezik* 19, 2–3: 37–52.
- Katičić, R. (1971b). „Razlozi novom pravopisu“. *Hrvatski tjednik* 1, 33: 14–15.
- Katičić, R. (1986). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU – Nakladni zavod Globus.
- Katičić, R. (²1991). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: Nacrt za gramatiku*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- Katičić, R. (³2002). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: HAZU – Nakladni zavod Globus.
- Kljaić, S. (2016). „Izvori za povijest emigracije“. *Vijenac* 24, 584–586: 7.
- Kosor, K. (1979). *Bilješke o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca*. Split: Knjižnica „Marije“ – knjiga 13.
- Kosor, K. (2004). *Franjevci i Hrvatski narodni preporod u Cetinskoj krajini 1860. – 1870*. Sinj: Ogranak Matice hrvatske, Franjevačka klasična gimnazija Sinj, Franjevački samostan Sinj.

- Kovačec, A. (2013). „Julije Benešić: Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića. Urednici: Milan Moguš, Anja Nikolić-Hoyt, † Josip Vončina. Priredili za tisak: Ivana Filipović Petrović, Alemko Gluhak, Bojana Marković, Anja Nikolić-Hoyt. Svezak 13, S – spužvast, Zagreb, 2013. (I–XXXV, 2715–3103 str.)“. *Filologija* 60: 181–185.
- Kušan, J. (2000). *Bitka za Novu Hrvatsku*. Rijeka: Otokar Keršovani d.o.o.
- Lalević, M. (1963). *Srpskohrvatski u mom džepu*. Beograd: Branko Đonović.
- Leksikon hrvatskog iseljništva i manjina*. (2014/2015). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Hrvatska matica iseljenika.
- Lopušina, M. (2002). *Ubi bližnjeg svog*. Beograd: Tea Books.
- Lubina, P. (2013). *Marija, vjerski list za Marijine štovatelje: bibliografija (1963. – 2012.)*. Split: Knjižnica „Marije“ – knjiga 61.
- Machala, L. (2009). „Međunarodno priznanje hrvatskoga jezika“. *Jezik* 56, 4: 154–157.
- Matanić, A. (1993). „Trideset godina Hrvatskoga povijesnog instituta (HPI) u Rimu“. *Croatica Christiana periodica* 17, 31: 171–172.
- Matković, H. (1998). *Povijest Jugoslavije:(1918. – 1991.); hrvatski pogled*. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Mićanović, K. (2012). „Jezična politika s kraja 60-ih i s početka 70-ih: u procijepu između autonomije i centralizma“. U: T. Jakovina (ur.), *Hrvatsko proljeće 40 godina poslije*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo, Filozofski fakultet u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu: 271–290.
- Mićanović, K. (2014). „Pravopisne politike. Iz povijesti hrvatskoga pravopisa (1945–1960)“. U: T. Pišković i T. Vuković (ur.), *Otpor – Zbornik radova 42. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Zagreb: Zagrebačka slavistička škola: 81–111.
- Mićanović, K. (2016). „Ljudevit Jonke na braniku hrvatskoga književnog jezika“. *Vijenac* 571: 16–17.
- Moguš, M. (2009). *Povijest hrvatskoga književnoga jezika – 3. prošireno hrvatsko izdanje*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Moskovljević, M. (1963). *Rečnik ruskog i srpskohrvatskog jezika*. Beograd: Naučna knjiga.

- Moskovljević, M. (1966). *Rečnik savremenog srpskohrvatskog književnog jezika s jezičkim savetnikom*. Beograd: Nolit.
- Nikolić-Hoyt, A. (2010). „Uz dovršavanje Benešićeva Rječnika“. *Filologija* 55: 61–87.
- NP (1960). *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*. Izradila pravopisna komisija. Zagreb – Novi Sad: Matica hrvatska – Matica srpska.
- Oczkova, B. (2008). *Hrvati i njihov jezik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Ostojić, I. (1970). „Kako su Hrvati nazivali svoj jezik“. *Kolo* 1–2: 93–118.
- Pandžić, Z. (2006a). „Slavistički stereotipi“. *Fokus*, 27. siječnja, str. 18.
- Pandžić, Z. (2006b). „Serbokroatizam je mrtav“. *Fokus*, 3. veljače, str. 23.
- Pandžić, Z. (2006c). „Metodologijski serbokroatizam“. *Fokus*, 24. veljače, str. 22.
- Pasini, S. (1997). „Deklaracija – na ekavici“. U: J. Hekman (ur.). *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika – građa za povijest Deklaracije*. Treće izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska: 134–143.
- Pranjković, I. (1993). *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Pranjković, I. (2004). „Konceptija Benešićeva Rječnika hrvatskoga književnoga jezika“. U: A. Selak (ur.), *Dani Julija Benešića*. Zbornik radova I. Zagreb: Pergamena – Muzej grada Iloka: 69–78.
- Pranjković, I. (2006). „Hrvatski jezik od godine 1945. do 2000.“. U: I. Pranjković, M. Samardžija (ur.), *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska: 29–58.
- Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S.: s kratkim tumačenjem i objašnjenjem* (1929). Zagreb: Tisak i naklada Jugoslavenske štampe d. d.
- Rišner, V. (2007). „Jezični savjeti Ljudevita Jonkea i suvremena hrvatska norma.“ *Jezik* 54, 3: 94–104.
- Samardžija, M. (1990). *Ljudevit Jonke*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti.
- Samardžija, M. (1995). *Leksikologija hrvatskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Samardžija, M. (2002a). „Nad stoljećima hrvatskoga jezika“. *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber: 1515–1517.

- Samardžija, M. (2002b). *Nekoć i nedavno. Odabrane teme iz leksikologije i novije povijesti hrvatskoga standardnoga jezika*. Rijeka. Izdavački centar Rijeka.
- Samardžija, M. (2004). *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. 2., prošireno izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Samardžija, M. (2005). „Smjernice i stranputice hrvatskoga pravopisa“. U: J. Hekman i I. Matičević (ur.), *Jezik na križu / Križ na jeziku*. Zagreb: Matica hrvatska: 15–20.
- Samardžija, M. (2006). „Hrvatski jezik od početka XX. stoljeća do godine 1945.“. U J. Hekman (ur.), *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska: 9–28.
- Samardžija, M. (2008). *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Samardžija, M. (2011). *Zagovaranje unifikacije hrvatskoga i srpskog jezika kao sastavnica politike unitarnog jugoslavenstva u historiografskoj prosudbi dr. Franje Tuđmana*. Zaprešić: Vlastita naklada.
- Samardžija, M. (2012). *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do kraja Banovine Hrvatske (1918. – 1941.)*. Zagreb: Školska knjiga.
- Samardžija, M. (2013). *Politika, zakonodavstvo i jezik*. Zaprešić: Hrvatsko filološko društvo, Hrvatska sveučilišna naklada.
- Selak, A. (1992). *Taj hrvatski*. Zagreb: Školske novine.
- Stevanović, M. (1953). „Za jedinstven pravopis srpskohrvatskog jezika“. *Naš jezik* 4: 149–170.
- Stojković, M. (1940). „Oko hrvatskoga jezika“. *Hrvatska revija* 13, 4: 196–204; 13, 5: 258–263.
- Stolac, D. (2006). „Hrvatska gramatikologija u 20. stoljeću.“ U: I. Pranjković, M. Samardžija (ur.), *Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska: 297–320.
- Šetka, J. (1940). *Hrvatska kršćanska terminologija*. Sv. I. *Hrvatski kršćanski termini grčkog porijekla*. Šibenik: Tiskara Kačić.
- Šetka, J. (1964). *Hrvatska kršćanska terminologija*. Sv. II. *Hrvatski kršćanski termini latinskog porijekla*. Makarska: Izdaje Franjevačka visoka bogoslovija.
- Šetka, J. (1965). *Hrvatska kršćanska terminologija*. Sv. III. *Hrvatski kršćanski termini slavenskog porijekla*. Makarska: Izdaje Franjevačka visoka bogoslovija.

- Šetka, J. (1976). *Hrvatska kršćanska terminologija*, II. izmijenjeno, popravljeno i upotpunjeno izdanje. Split: Knjižnica Marije, Vjenceslav Glibotić (Slobodna Dalmacija).
- Šimundić, M. (1957). „Osvrt na jedan prijedlog Pravopisne komisije“. *Jezik* 6, 3: 95–96.
- Tuđman, F. (1989). *Bespuća povijesne zbiljnosti. Rasprava o povijesti i filozofiji zlosilja*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Vančik, B. (1968). „Jezična zrna.“ *Hrvatski književni list* 1, 6: 6.
- Vidović, D. (2014). „Jezikoslovno djelovanje Petra Tutavca Bilića“. U: S. Šešelj (ur.), *Deveti neretvanski književni, znanstveni i kulturni susret – Petar Tutavac Bilić, hrvatski publicist, književnik, jezikoslovac i prevoditelj*. Zagreb: Neretvanska riznica umjetnina i inih vrijednosti, Hrvatsko slovo: 28–44.
- Vince, Z. (1978). *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Vince, Z. (1998). *Ikavica u hrvatskoj jezičnoj povijesti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- „Zaključci Novosadskoga dogovora“. 1960. U: *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*. Izradila pravopisna komisija. Zagreb – Novi Sad: Matica hrvatska – Matica srpska NP 1960: 7–10.
- Zelić-Bučan, B. (1970). „Nekoliko izvornih svjedočanstava o hrvatskom nazivu hrvatskoga jezika“. *Kolo* 4: 480–484.
- Zelić-Bučan, B. (1971). „Narodni nazivi hrvatskoga jezika tijekom hrvatske povijesti“. *Jezik* 19, 1: 1–8; *Jezik* 19, 2–3: 38–49.
- Znika, M. (2014). „Trinaesta knjiga Benešićeva Rječnika“. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 40, 1: 223–226.

8. PRILOZI

8.1. Prilog 1 – Tabelarni prikaz podudaranja važnih lingvističkih i političkih događaja u hrvatskoj i srpskoj povijesti (Spalatin 1961a: 5–7)

CROATIAN HISTORY			SERBIAN HISTORY	
YEAR	LINGUISTIC	POLITICAL	LINGUISTIC	POLITICAL
Before 1830	350 years of literature in the Croatian language a) in three sub-dialects, <i>ijekavski</i> , <i>ekavski</i> and <i>ikavski</i> ; b) with a disunified etymological orthography.	Croatia is a part of Austria, a multinational empire.	50 years of literature in the Serbian language a) in one sub-dialect, <i>ekavski</i> ; b) with a strong phonetical tendency in orthography.	After a centuries-long Turkish domination, Serbs fight for their independence. They are not yet completely independent.
About 1830	In 1830 Ljudevit Gaj proposed: a) the <i>štokavski</i> dialect and the <i>ijekavski</i> sub-dialect for the Croatian lit. lang. b) a unified orthography, less etymological, expressed in Latin script. Here the Croatian tendency begins: more tradition and less phonetical transcription of sounds.	Croatia continues to be a part of the Austrian empire.	In 1814 V. S. Karadžić proposed: a) the <i>štokavski</i> dialect and the <i>ijekavski</i> sub-dialect for the Serbian lit. lang. b) a phonetical orthography, expressed in Cyrillic script. Here the Serbian tendency begins: less tradition and more phonetical transcription of sounds.	The Serbs continue to fight for complete independence.
1850	Four prominent Croats and three prominent Serbs meet in Vienna and sign the so-called Vienna Agreement by which they decide to foster linguistic unity based on the principle that "one nation should have one literature." A Serb, Vuk Stefanović Karadžić, the most learned linguist among them, is asked to determine the principles for a common phonetic orthography.			
1868 1892	Croatia accepts Karadžić's principles of phonetic orthography. Ivan Broz applies these principles to the Croatian lit. lang.	Croatia is still a part of the Austro-Hungarian empire.	Serbia accepts Karadžić's principles of phonetic orthography.	Serbia is independent.

Slika 1. Podudaranja važnih lingvističkih i političkih događaja u hrvatskoj i srpskoj povijesti (Spalatin 1961a: 5)

CROATIAN HISTORY			SERBIAN HISTORY	
YEAR	LINGUISTIC	POLITICAL	LINGUISTIC	POLITICAL
1918 1921 1923	Dragutin Boranić publishes the first edition of his <i>Orthography</i> following Karadžić as he was interpreted by Broz.	Croatia becomes a part of Yugoslavia.	Aleksandar Belić publishes the first edition of his <i>Orthography</i> following Karadžić.	Serbia becomes a part of Yugoslavia.
1929	In January of that year King Aleksandar Karadjordjević established his dictatorship, i. e. forced unification. In September of the same year Belić's interpretation of orthography is officially imposed to the Kingdom as a common orthography.			
1930 1939 1940	Boranić's <i>Orthography</i> in Belić's spirit. Official recognition of Boranić's <i>Orthography</i> going back to his edition of 1928, previous to the dictatorship.	Partial freedom granted to the Croats.	Belić's <i>Orthography</i> (1930 and 1934)	
1941	Yugoslavia enters World War II and is dismembered.			
1941-45		Croatia under Pavelić's rule.		Serbia under Nedić's rule.

Slika 2. Podudaranja važnih lingvističkih i političkih događaja u hrvatskoj i srpskoj povijesti (Spalatin 1961a: 6)

CROATIAN HISTORY		SERBIAN HISTORY		
YEAR	LINGUISTIC	POLITICAL	LINGUISTIC	POLITICAL
1942	The etymological orthography as it was before 1892 is re-established.		Belić's orthography is re-edited with some modifications.	
1944	An enlarged edition of the same orthography appears.			
1945	Yugoslavia re-united under a Communist regime.			
1947	Boranić's <i>Orthography</i> is re-instated as it was before the dictatorship of 1929.	Croatia is a part of the Communist Yugoslavia.	Belić's <i>Orthography</i> is revised and enlarged "for the Serbocroatian language."	Serbia is a part of the Communist Yugoslavia.
1951 1950-52	Tenth and last edition of Boranić's <i>Orthography</i> appears.			
1960	A common Croatoserbian (Serbocroatian) <i>Orthography</i> is compiled by a committee of six Serbs and five Croatians implementing the Novi Sad Resolutions based on the principles laid down in 1850 in Vienna.			

Slika 3. Podudaranja važnih lingvističkih i političkih događaja u hrvatskoj i srpskoj povijesti (Spalatin 1961a: 7)

8.2. Prilog 2 – Naslovna stranica nezavisnoga hrvatskoga lista *Napridak*

Slika 4. Naslovnica mjesečnika *Napridak/El progreso* iz 1959. godine (skenirao V. Šunjić)

8.3. Prilog 3 – Naslovna stranica časopisa *Svitlenik (El faro)*

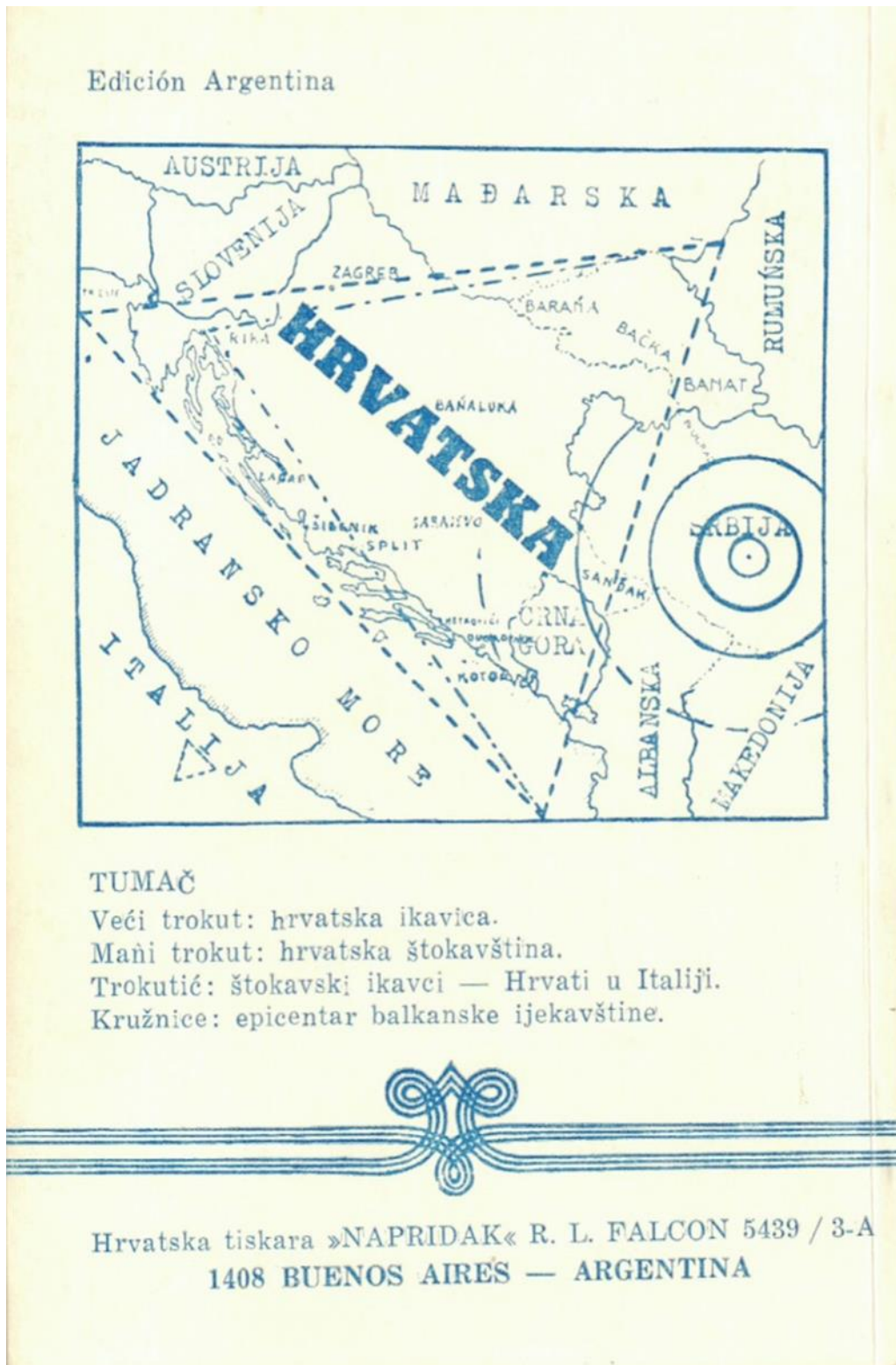
Slika 5. Naslovnica prvoga broja časopisa *Svitlenik/El faro* iz 1968. godine (skenirao V. Šunjić)

Slika 6. Naslovnica dvobroja 7–8 časopisa *Svitlenik/El faro* iz 1983. godine (skenirao V. Šunjić)

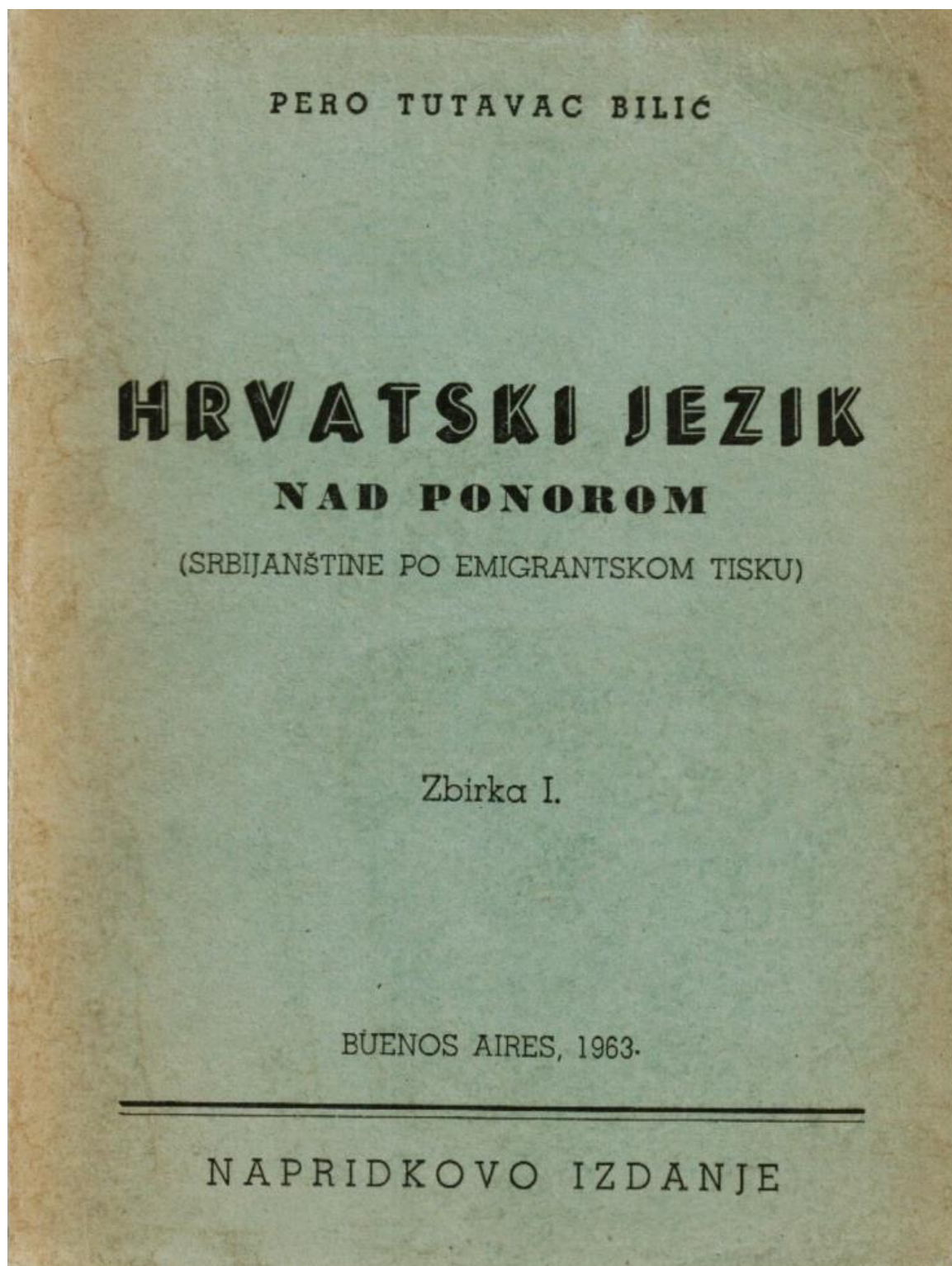

8.4. Prilog 4 – Grafički prikaz rasprostranjenosti novoštokavske ikavice Zvonimira Fržopa (Svitlenik/El faro 1983: 7–8, zadnja stranica)

Slika 7. Zadnja stranica dvobroja 7–8 časopisa Svitlenik/El faro iz 1983. godine (skenirao V. Šunjić)

8.5. Prilog 5 – Naslovnica knjige *Hrvatski jezik nad ponorom* Pere Tutavca Bilića

Slika 8. Naslovnica knjige *Hrvatski jezik nad ponorom* (Srbijanštine po emigrantskom tisku) Pere Tutavca Bilića iz 1963. godine (skenirao V. Šunjić)

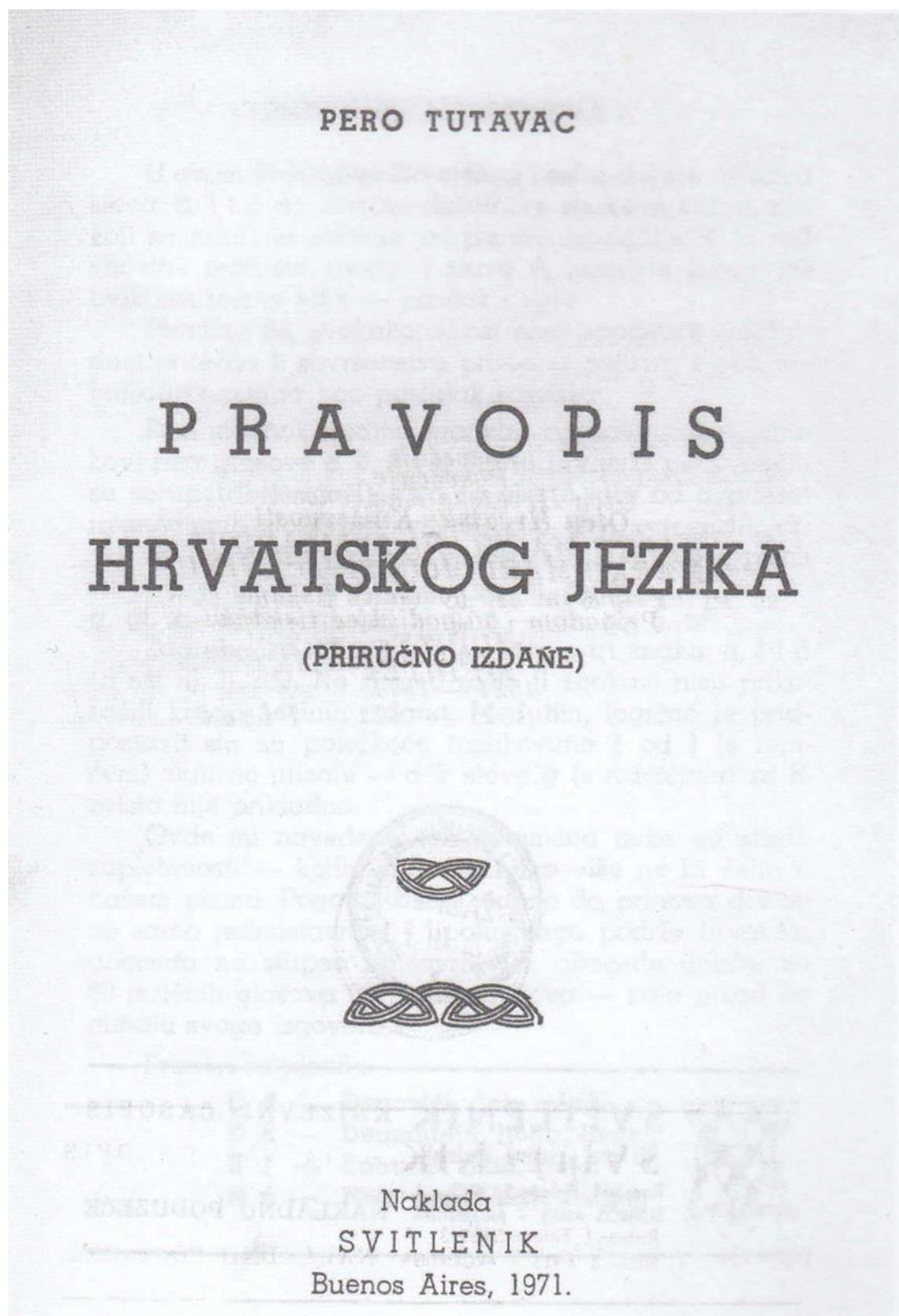
8.6. Prilog 6 – Naslovnica knjige *Sedam pečeta hrvatske povistnice* Pere Tutavca Bilića

Slika 9. Naslovnica knjige *Sedam pečeta hrvatske povistnice* Pere Tutavca Bilića iz 1984. godine (skenirao V. Šunjić)

8.7. Prilog 7 – Pravopis hrvatskoga jezika Pere Tutavca Bilića

Slika 10. Prva stranica *Pravopisa hrvatskog jezika* Pere Tutavca iz 1971. godine (skenirao V. Šunjić)

Pero Tutavac

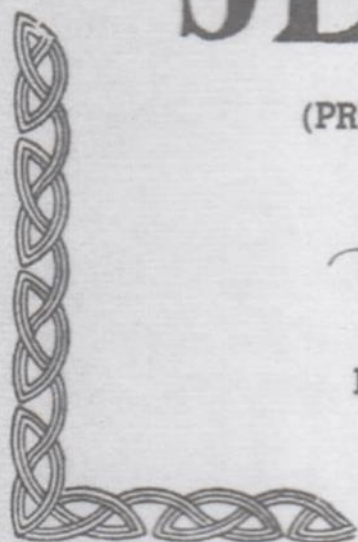
PRAVOPIS HRVATSKOG JEZIKA

(PRIRUČNO IZDAŃE)

NAKLADA

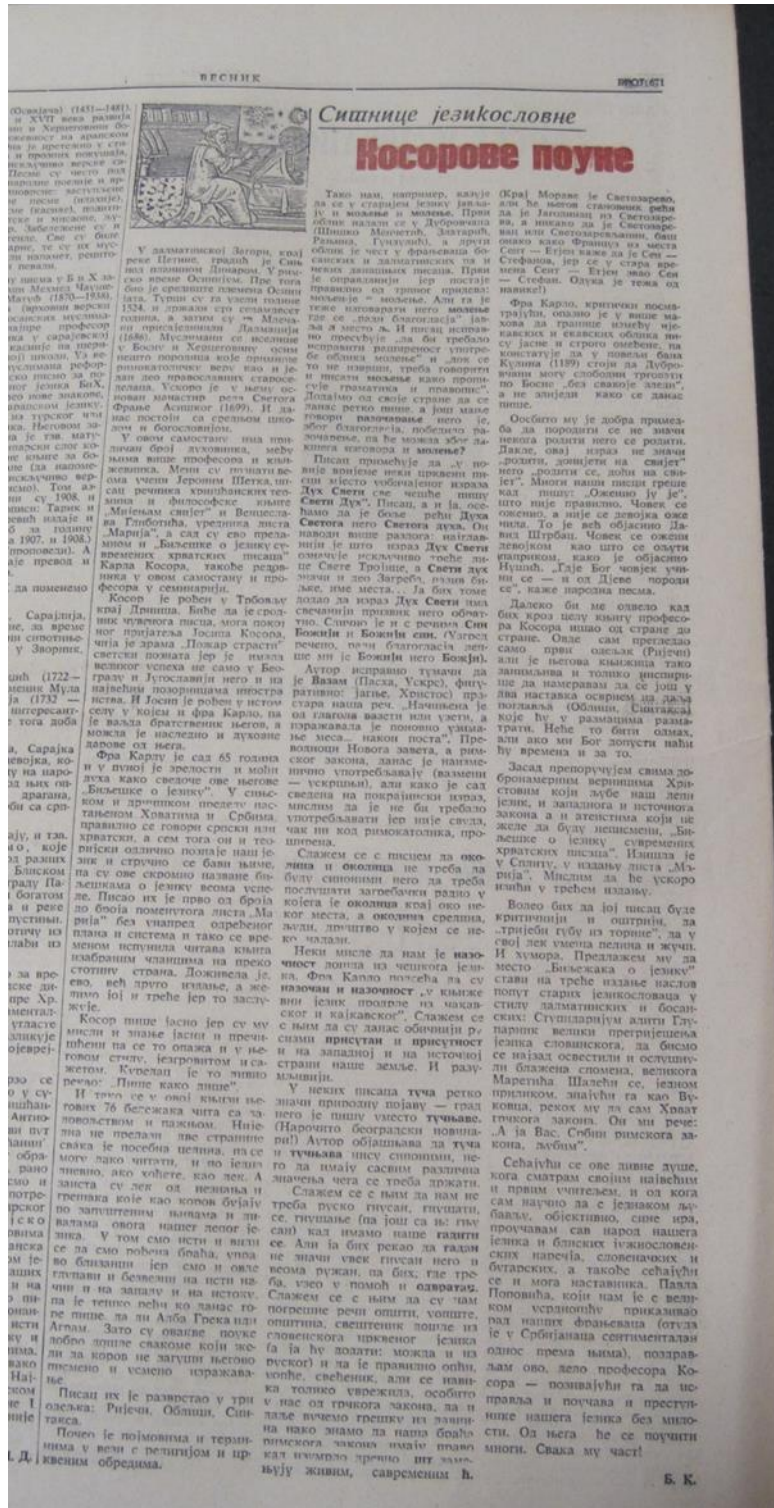
Svitlenik - 1971

Slika 11. Naslovnica *Pravopisa hrvatskog jezika* Pere Tutavca iz 1971. godine (skenirao V. Šunjić)

8.8. Prilog 8 – Članak iz Vesnika Inicijativnoga odbora za osnivanje Saveza udruženja pravoslavnoga sveštenstva

Slika 12. Članak iz Vesnika Inicijativnoga odbora za osnivanje Saveza udruženja pravoslavnoga sveštenstva iz 1979. godine (skenirao V. Šunjić)

8.9. Prilog 9 – Rješenje Republičkoga komiteta za prosvjetu kulturu fizičku i tehničku kulturu

Presv. Otkupitelja SPLIT-DOBRI		
Primijeno 6. 12. 1979.		
Služba	Br. protokola	Gdje se nalazi
02	1115/79	RD/sd

SOCIJALISTIČKA REPUBLIKA HRVATSKA
REPUBLIČKI KOMITET ZA PROSVJETU KULTURU
FIZIČKU I TEHNIČKU KULTURU

Broj: 1672/2 - 1979.
Zagreb, 22. 11. 1979.

Na osnovi člana 36. stava 1. točke 7. Zakona o oporezivanju proizvoda i usluga u prometu /"Službeni list SFRJ", broj 33/1972. i "Službeni list SFRJ", broj 58/1975/, te na osnovi točke 1. Napomene uz tarifni broj 7. Tarife posebnog republičkog poreza na promet proizvoda /"Narodne novine", broj 57/1976/, te člana 50. stav 2. i 3. Pravilnika o primjeni poreznih stopa i o načinu vođenja evidencije, obračunavanja i plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga /"Službeni list", br. 25/77/, a na zahtjev Franjevačkog provincijalata Provincije Presv. Otkupitelja Split - Dobri, republički komitet za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu, daje ovo

M I Š I D J E N J E

Knjiga dr Karla Kosora: " Bilješka
o jeziku suvremenih hrvatskih pisaca"

ne smatra se proizvodom iz člana 36. stava 1. točke 7. Zakona o oporezivanju proizvoda i usluga i tarifnog broja 7. stava 2. Tarife posebnog republičkog poreza na promet proizvoda, pa se na nju plaća porez na promet proizvoda.

Izdavač je dužan na temelju člana 50. stav 3. Pravilnika o primjeni poreznih stopa i o načinu vođenja evidencije, obračunavanja i plaćanja poreza na promet proizvoda i usluga /"Službeni list SFRJ", br. 25/1977/ otisnuti klauzulu da se na taj proizvod obračunava i plaća porez na promet.

Za K o m i t e t:
Damir Grubiša
Damir Grubiša

Dostaviti:

1. Franjevački provincijalat
Provincije Presv. Otkupitelja
S p l i t - D o b r i
2. Arhiva, o v d j e

Kopije poslome unoličnu listu "Motija".
O. O.

Slika 13. Odgovor Republičkoga komiteta za prosvjetu kulturu fizičku i tehničku kulturu o plaćanju poreza na promet proizvoda Franjevačkom provincijalatu Provincije Presvetog Otkupitelja Split - Dobri iz 1979. godine (skenirao V. Šunjić)

8.10. Prilog 10 – Popis jezičnih savjeta fra Karla Kosora objavljenih u časopisu

Marija u rubrikama Malo slovnice i Jezična zrnca

Malo slovnice (1972)

- „1. Moljenje ili molenje; 2. Pohodjenje ili pohod“. *Marija* 10, 3: 135.
„3. Duh Sveti ili Sveti Duh; 4. Sin Božji ili Božji sin...“. *Marija* 10, 4: 185.
„4. Uskristi – uskrsnuti“. *Marija* 10, 5: 234.
„6. Škrgut (škripanje) zubi – zuba“. *Marija* 10, 6: 285.
„7. Isповjedaonica, propovjedaonica; 8. Uskrišenje – uskrisenje“. *Marija* 10, 7: 327.
„9. Krst – krštenje“. *Marija* 10, 8: 375.
„10. Vazam; 11. Svečan (svečani) – svetačan (svetačni)“. *Marija* 10, 9: 427.
„12. Rastresen – rastrešen, zanesen – zanešen...“. *Marija* 10, 10: 459.

Jezična zrnca (1973)

- „13. Okolina – okolica“. *Marija* 11, 1: 38.
„14. Iskati“. *Marija* 11, 2: 84.
„15. Nazočnost; 16. Blagdan – svetkovina“. *Marija* 11, 3: 130–131.
„17. Pod misom – preko mise; 18. Kočiti se“. *Marija* 11, 4: 180–182.
„19. Dijete – dječak; 20. Proniknuti, mozgati“. *Marija* 11, 5: 229–230.
„21. Ždrijeb; 22. Vlastit“. *Marija* 11, 6: 278–279.
„23. Pasiv; 24. Slomiti, dahtati, lizati“. *Marija* 11, 7: 327–329.
„25. Samaritanac – Samarijanac; 26. Ne htjeti“. *Marija* 11, 8: 371–372.
„27. Present glagola na –ivati; 28. Tuča – tučnjava“. *Marija* 11, 9: 420–421.
„29. Akuzativ za živo i neživo; 30. Duga i kratka množina“. *Marija* 11, 10: 468–470.

Jezična zrnca (1974)

„31. Neki neknjiževni oblici glagola zaspati i šaptati; 32. Izgoren, obrašten, zarašten“. *Marija* 12, 1: 32–33.

„33. Nedaleko ili nedaleko od; 34. Nasuprot, unatoč, usprkos; 35. Ni ili i“. *Marija* 12, 2: 82–83.

„36. Bez da, 37. Ozledjeti – ozlijediti; 38. Prevejan“. *Marija* 12, 3: 130–132.

„39. Dva, oba, tri; 40. Kondicional; 41. Demeter, Tiber“. *Marija* 12, 4: 176–178.

„42. Pogrešna upotreba prijedloga s(a); 43. Poroditi se; 44. Roditi se iz, zuriti koga“. *Marija* 12, 5: 223–225.

„45. Pošto; 46. K(a); 47. Zaručiti“. *Marija* 12, 6: 276–278.

„48. Čulo – ćulo; 49. Jačiti, ojačiti, nahuditi“. *Marija* 12, 7: 324–325.

„50. Nadati se, štedjeti; 51. Nepravilno ijekanje nekih glagola“. *Marija* 12, 8: 355–357.

„52. Gdje, kuda, kamo“. *Marija* 12, 9: 401–402.

„53. Preporučati se, učestvovati; 54. Pogrešno pisanje instrumentala“. *Marija* 12, 10: 434–435.

Jezična zrnca (1975)

„55. Nepravilno pisanje enklitika; 56. Gnjusan, tajinstven“. *Marija* 13, 1: 28–29.

„57. Nepravilna upotreba posuđenica; 58. Nehrvatski izrazi“. *Marija* 13, 2: 72–74.

„59. Slaba tvorba rečenica“. *Marija* 13, 3: 110–111.

„60. Opšti, sveštenik, oblast“. *Marija* 13, 4: 149–150.

Jezična zrnca (1977)

„61. Služba infinitiva“. *Marija* 15, 2: 69–70.

„62. Pogrešni izrazi“. *Marija* 15, 3: 108–109.

„63. Nepravilna upotreba nekih prijedloga“. *Marija* 15, 4: 148–149.

„64. Neodređene zamjenice iza prijedloga“. *Marija* 15, 5: 193–194.

„65. Mleca, gostiona“. *Marija* 15, 6: 231–232.

„66. Pogrešna sintaksa“. *Marija* 15, 7: 273–274.

„67. Nešto o prijedlogu *iza*“. *Marija* 15, 8: 314–315.

„68. O rodu imenica *plijesan* i *zaravan*“. *Marija* 15, 9: 353.

Jezična zrnca (1978)

„69. O vremenskom značenju prijedloga *pred*“. *Marija* 16, 1: 31–32.

„70. Sintaksa prijedloga *kroz*“. *Marija* 16, 2: 68–69.

„71. Službe imenice *put*“. *Marija* 16, 3: 108–109.

„72. O vezniku *budući da*“. *Marija* 16, 5: 191–192.

Jezična zrnca (1979)

- „77. Njemak – njemka, dubina – dubljina“. *Marija* 17, 8: 310–311.
- „78. Dob – doba, ferija – ferije“. *Marija* 17, 9: 353–355.
- „79. Kut – ugao“. *Marija* 17, 10: 392–393.

Jezična zrnca (1980)

- „80. Tlo – tle“. *Marija* 18, 1: 33–34.
- „81. Skloniti (se) – sklonuti (se)“. *Marija* 18, 2: 73–75.
- „82. O upotrebi nekih prijedloga“. *Marija* 18, 3: 110–112.
- „83. O prezentu nekih glagola“. *Marija* 18, 4: 153–155.
- „84. Polaziti“. *Marija* 18, 5: 193–194.
- „85. Štetiti, štetovati“. *Marija* 18, 7–8–9: 272–273.
- „86. Sastati (se), nastupiti“. *Marija* 18, 10: 310–311.
- „87. Mecenacstvo, velo, odsuće“. *Marija* 18, 11: 349–350.
- „88. Malo sintakse“. *Marija* 18, 12: 388–389.

Jezična zrnca (1981)

- „89. Neknjiževni glagolski oblici“. *Marija* 19, 1: 32–34.
- „90. Ponovno ili ponovo?“. *Marija* 19, 2: 70–71.
- „91. Nauk – nauka, *Marija* 19, 3: 109–111.
- „92. Brnazama, Kaštelama, kopitama?“. *Marija* 19, 4: 151–152.
- „93. Jezgro, utez, kozao“. *Marija* 19, 5: 189–191.
- „94. Krsta, križa, vonja“. *Marija* 19, 6: 232–234.
- „95. Bankir, bedra, luč“. *Marija* 19, 7–8–9: 270–272.
- „96. Navratiti (se), slijediti“. *Marija* 19, 10: 308–309.
- „97. Zaplakati se, poleći se, prislušivati“. *Marija* 19, 11: 350–352.
- „98. Mirisati, vonjati“. *Marija* 19, 12: 389–390.

Jezična zrnca (1982)

- „99. Sjetiti (se), ustati (se)“. *Marija* 20, 1: 28–29.
- „100. O sintaksi nekih zamjenica i brojeva“. *Marija* 20, 2: 70–71.
- „101. Izgrižen, strižući, užežu?“. *Marija* 20, 3: 110–111.

ŽIVOTOPIS

Vice Šunjić rođen je 17. lipnja 1983. godine u Splitu. Osnovnu i srednju Ekonomsko-birotehničku školu završio je u Splitu, a 2007. godine na Sveučilištu u Zadru diplomirao je hrvatski jezik i književnost. Godine 2008. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu upisuje Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij kroatistike, jezični smjer.

Od lipnja 2008. godine zaposlen je u suradničkom zvanju asistenta na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost pri Odjelu za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru. U razdoblju od rujna 2010. do rujna 2013. odlukom Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske obnašao je dužnost lektora hrvatskoga jezika na Filozofskom fakultetu Jana Amosa Komenskoga u Bratislavi u Republici Slovačkoj. Sudjeluje u realizaciji nastave na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Sveučilišta u Zadru. Do sada je surađivao na kolegijima *Teorija jezika*, *Fonologija hrvatskoga standardnog jezika*, *Sintaksa rečenice*, *Suvremena hrvatska leksikologija*, *Tvorba riječi u hrvatskom standardnom jeziku*, *Hrvatska leksikologija*.

Aktivno je sudjelovao na više međunarodnih znanstvenih skupova i objavio jedan izvorni znanstveni rad:

Šunjić, V. (2012). „*Hrvatske novotvorenice kao odgovor na proces europeizacije*“. Slavistika u globalnom svijetu – problemi i izazovi. Славистиката в глобалния свят – предизвикателства и перспективи. Маринела Младенова (ur.). Благоевград: Югозападен университет „Неофит Рилски“. Благоевград, str. 59–69.